ΜΑΚΑΡΙΟΣ

Ένα προσωπικὸ ἡμερολόγιο

Ὁ εὐνοούμενος τῆς τύχης

13 Μαρτίου 1968.

Ὁ Μακαριώτατος μοῦ εἶπεν ὅτι ὁ κ. Ἀραοῦζος[1] ἦτο ὁ πλέον ἄδολος ὑπουργός Του. Ἐὰν οἱ ἄλλοι κάποτε διεπληκτίσθησαν ἢ ἔδειξαν μεταξύ τους κάποια ἔντονα συναισθήματα, εἶχαν κλίκες καὶ ὑποβρυχίως ἐνίοτε ἐπεθύμησαν νὰ εἴπουν κακὸν δι' ἀλλήλους, ὁ κ. Ἀραοῦζος ποτέ. Ἦτο εὐγενέστατος, συγκρατημένος, δὲν διέκοπτε τὸν συνομιλητή του, ἀντιθέτως ἐστενοχωρεῖτο ὅταν διεκόπτετο καὶ ἀπεσύρετο τῆς συζητήσεως. Ὁ Μακαριώτατος τὸν ἐνεθάρρυνε νὰ συνεχίση, λαμβάνων μέρος στὴ συζήτηση.

Ὅταν προσφάτως ἐπέστρεψεν ἀπὸ τὰς Ἰνδίας, ὅπου εἶχε ταξιδεύσει ἐπισήμως, ἐφαίνετο λίγο κουρασμένος. Τοῦ εἶπαν ὅτι ἐφαίνετο κοντύτερος, γιατὶ εἶχε κόψει κοντὰ τὰ μαλλιά του. Εἶπεν ὅτι εἶπε στὸν κουρέα του νὰ τοῦ κόψη τὰ μαλλιὰ «μίντιουμ» καὶ ἐπῆρε μιὰν ἀγγλικὴν ἐφημερίδα κι' ἐδιάβαζε. Ἔτσι δὲν ἔβλεπε στὸν καθρέπτη καὶ τὰ μαλλιά του κόπηκαν κοντύτερα ἀπ' ὅ,τι ἤθελε.

Ὁ Μακαριώτατος εἶπεν ὅτι ὁ κ. Ἀραοῦζος ἔφυγε σὲ πολὺ καλὴ στιγμὴ ἀπὸ τὴ ζωή. Μετὰ ἀπὸ τὴν τελετὴν τῆς ἀπονομῆς τῶν ἐπάθλων στοὺς χιονοδρόμους καὶ μετὰ πάσης τιμῆς. Ἄφησεν ἀγαθὴ μνήμη καὶ ἔτσι καὶ ὁ ἴδιος θὰ ἤθελε νὰ ἀποθάνη. «Κάποτε, μοῦ εἶπεν ὁ Μακαριώτατος, ἐδιάβασα ἕνα ἄρθρο τοῦ Ἀντρὲ Μωρουὰ ‹Ὁ θάνατος τῶν γενναίων›. Πῶς οἱ γενναῖοι πρέπει ἢ ἀντιμετωπίζουν τὸ θάνατο. Οἱ γενναῖοι πρὸ τοῦ μυστηρίου τοῦ θανάτου. Ἀλήθεια εἶναι πολὺ παράξενον πρᾶγμα ὁ θάνατος».

— Ὁ Καζαντζάκης λέει, εἶπα ἐγώ, ὅτι ὁ θάνατος εἶναι τὸ σημεῖο ὅπου ὁ Θεὸς ἀγγίζει τὸν ἄνθρωπο. Δὲν νομίζετε, ὅμως, ὅτι ἂν εἶναι αὐτό, θὰ προτιμούσαμε νὰ μὴ μᾶς ἄγγιζε ποτέ, Μακαριώτατε;

Ὁ Μακαριώτατος ἀχνογέλασε, ζύγισε τὶς λέξεις ποὺ πετοῦσαν ἀκόμα στὸν ἀέρα καὶ εἶπε.

—«Ἀναρωτιέμαι ἂν ἔπρεπε ὁ ἄνθρωπος νὰ φθάνη σ' ἕνα ὡρισμένο ὅριο ἡλικίας τὰ 50 π.χ., καὶ νὰ παύη νὰ μεγαλώνη, νὰ μὴ γηράσκη δηλαδὴ περισσότερο. Θὰ ἦταν καλύτερα ἢ θὰ τοῦ ἦταν δυσκολότερο ν' ἀποχαιρετήση τὴ ζωὴ ἀφοῦ δὲν θὰ ἐγήρασκε ποτέ; Ἢ μήπως μὲ τὸ γῆρας καὶ τὴ φυσικὴ φθορὰ φθάνει στὸ σημεῖο νὰ θεωρήση τὸ θάνατο φυσικὸ ἐπακόλουθο ἢ καὶ νὰ τὸν ἐπιθυμήση ἀκόμα; Κάποτε, εὑρισκόμενος σὲ τρομερὴ ἀγωνία ἐπιζητεῖς τὸ θάνατο καὶ λές, εὐτυχῶς ποὺ ὑπάρχει. Καὶ ἐφ' ὅσον ἡ μοῖρα εἶναι κοινὴ γιὰ ὅλους, γιατὶ νὰ ζηλέψη ὁ γεροντότερος τὸν νεώτερο. Ἁπλῶς γεννήθηκε ὁ ἕνας νωρίτερα ἀπὸ τὸν ἄλλο ἀλλὰ καὶ οἱ δύο θὰ πεθάνουν».

18 Μαρτίου 1968.

Ἡ συνομιλία μας ἄρχισε μὲ τὸ γράμμα τῆς ἀδελφότεκνης του Ἀνθούλας, ποὺ σπουδάζει στὴν Ἀγγλία. Εἶπεν ὅτι πρόκειται νὰ γυρίση σύντομα καὶ θέλει νὰ τῆς στείλη γράμμα γιὰ νὰ μὴ ἔχη παράπονο. Τελευταίως ἡ Ἀνθούλα πῆγε στὴν Πρεσβεία στὸ Λονδῖνο καὶ τῆς εἶπαν ὅτι ὁ Ἱερόθεος Κυκκώτης εἶχε γράμμα ἀπὸ τὸ θεῖο της. Τὸ ἔγραψε τῆς μητέρας της μὲ τὴν παρατήρηση ὅτι οἱ ξένοι παίρνουν συχνότερα γράμμα ἀπὸ τὸ θεῖο της ἀπ' ὅτι αὐτή. Ἔπειτα μὲ ρώτησε ἄν εἶναι ἄρρωστη ἡ μητέρα μου. Τοῦ εἶπα ὅτι ἔχει ἕλκος καὶ προχθὲς ἔλειψα δύο ὧρες γιατὶ τῆς ἦλθε μία κρίση. Εἶπεν ὅτι ἐὰν πρόκειται νὰ χρειάζεται διαρκῆ δίαιτα καὶ φάρμακα θεωρεῖ ἀπαραίτητον τὴν ἐγχείρηση. Ὕστερα μὲ ρώτησε γιὰ τὶς θεῖες μου καὶ τέλος ἀνέφερε τὸν Πιερράκο, (γιατὶ μιλήσαμε γιὰ τὴν Αἴγυπτο). Εἶπεν ὅτι ἡ Κυβέρνησις τοῦ πῆρε τὸ μεγάλο κτῆμα του καὶ ἀμφιβάλλει ἄν θὰ τοῦ δίνουν ἀνάλογα εἰσοδήματα. Τὸ ἔθεσεν ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν της, τρόπον τινά, ἀλλὰ στὴν οὐσίαν τῆς ἀνήκει. Τὸν μυρίστηκαν, ἀσφαλῶς, εἶπε, ὅτι γιὰ νὰ ἔχη κάτι ἐπιχειρήσεις στὴ Λιβύη κ.λπ. κάτι θὰ ἐξήγαγε (συνάλλαγμα). Καὶ τὸ θλιβερὸν εἶναι ὅτι προώριζε νὰ τὸ χαρίση στὸ Πατριαρχεῖον Ἀλεξανδρείας. Ἄν τὸ ἔκαμνε νωρίτερα, θὰ ἦταν πολὺ δύσκολο στὸ κράτος νὰ τὸ πάρη. Ἐγὼ ρώτησα μετὰ ἄν ἐξακολουθῆ νὰ ἔχη ὑπὸ ἐνοικίασίν του τὸν Μέσα Ποταμόν. Ἀπήντησεν ὅτι πέρασαν ἤδη 19 χρόνια καὶ τὸν εἶχε κρατήσει γιὰ 30, ἀλλὰ μένει ἀνεκμετάλλευτος, ἐνῶ ὅταν τὸν ἐνοικίασε εἶχε ἀρκετὰ σχέδια. Ἦταν ἐπὶ Φαρούκ καὶ ὑπῆρχαν ἀρκετοὶ πλούσιοι Πασάδες ποὺ θὰ διέθεταν κεφάλαια γιὰ νὰ ἀξιοποιηθῆ τὸ ξενοδοχεῖο καὶ ἡ περιοχή. Ἐδῶ προσέθεσα κι ἐγὼ ὅτι στὰ μεγαλεπήβολα σχέδια αὐτὰ εἶχε πιστέψει κι ὁ μ. ὁ παπποῦς, ἀλλὰ στὸ τέλος ἔμειναν ἀνεκπλήρωτα.

Ὕστερα ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἀνεφέρθη στὴν οἰκονομικὴ κρίση, ποὺ ὑπῆρξε στὴν Αἴγυπτο καὶ μὲ τὸ κλείσιμο τῆς διώρυγος, μετὰ τὸν Ἀραβο Ἰσραηλιτικὸ πόλεμο, ἔγινε χειρότερη λόγῳ τοῦ ὅτι χάνονται 80—90 ἑκατομμύρια λίραι, τὰ δυόδια τῶν πλοίων ποὺ διέπλεαν τὴ διώρυγα. Ἡ συζήτηση συνεχίσθηκε μὲ τὴ γενικὴ οἰκονομικὴ κρίση τὴ σημερινὴ καὶ ὁ Μακαριώτατος εἶπεν ὅτι αὐτὸ τὸ Σαββατοκυρίακο περίμενεν ἐναγωνίως γιὰ νὰ δῆ τὶ μέτρα θὰ ἐλάμβανε καὶ ἡ δική μας ἡ Κυβέρνηση. Ὁ Ὑπουργὸς Οἰκονομικῶν κ. Σολομίδης[2] τὸν εἶχε ρωτήσει μάλιστα ποῦ θὰ βρισκόταν τὸ Σαββατοκυρίακο εἰς περίπτωσιν ποὺ θὰ παρίστατο ἀνάγκη νὰ συγκληθῆ ἔκτακτον Ὑπουργικὸ Συμβούλιο. Εὐτυχῶς τὸ δολλάριο, πρὸς τὸ παρόν, δὲν ὑπετιμήθη. Μετὰ ἀναφερθήκαμε στὰ τεράστια ἔξοδα ποὺ γίνονται γιὰ τὸν πόλεμο στὸ Βιετνάμ, κι ὁ Ἀρχιεπίσκοπος εἶπεν ὅτι τὰ ἔξοδα μιᾶς ἡμέρας ἄν μᾶς τὰ πρόσφεραν θὰ ἔκαμναν τὸν Προϋπολογισμό μας γιὰ 3—4 ἔτη.

Ἐδῶ εἶπα κι ἐγὼ ὅτι οἱ βόμβες ποὺ σπαταλήθηκαν ἀπὸ μέρους τῶν Ἀμερικανῶν στὸν πόλεμο τοῦ Βιετνὰμ ὑπερβαίνουν τὸν ἀριθμὸ ἐκείνων ποὺ ἐρρίφθησαν στὸν Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος κούνησε ἐπιδοκιμαστικὰ τὸ κεφάλι. Φάνηκε πὼς τὸ ἤξερε. Μετὰ εἶπεν ὅτι ἀπορεῖ τὶ εἶναι αὐτὸ ποὺ ὠθεῖ μερικοὺς ἀνθρώπους νὰ ἐπιζητοῦν τὴν ἀνάμιξη στὴν πολιτική. Ἀναφερθήκαμε στὶς ἐκλογὲς ποὺ πρόκειται νὰ γίνουν στὴν Ἀμερικὴ καὶ διετύπωσε τὴ γνώμη πὼς ἴσως ὁ Τζόνσον χάσει. Εἶπα ὅτι ἡ γνώμη αὐτὴ ἀρχίζει

νὰ ἐπικρατῆ κι ὅτι πιστεύεται ὅτι ὁ ἀντίπαλός του θὰ εἶναι ὁ γερουσιαστὴς Ρόμπερτ Κέννεντυ, ὁ ὁποῖος ὅμως ὑπάρχει φόβος μήπως ἀκολουθήσει τὰ ἴχνη τοῦ ἀδελφοῦ του, γιατὶ ἀσφαλῶς στὴν ἐξωτερικὴ πολιτική του καὶ ἰδίως στὸν πόλεμο τοῦ Βιετνὰμ θ' ἀκολουθήση ἐντελῶς διαφορετικὴ ἀπὸ τὴ σημερινὴ πολιτική. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος συμφώνησε καὶ εἶπεν ὅτι δὲν τὸν θεωρεῖ ἐξ ἴσου καλὸν μὲ τὸν ἀδελφόν του. Ἐγὼ εἶπα ὅτι πιθανὸ νὰ μὴ εἶναι ἐξ ἴσου καλός, ἀλλὰ ὁπωσδήποτε καλύτερη πολιτικὴ ἀπὸ τοῦ Τζόνσον θ' ἀκολουθήση. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος συμφώνησε. Εἶπεν ἀκόμη ὅτι ὁ Ρόμπερτ ποντάρει στὴν ἀνάμνηση τοῦ ἀδελφοῦ του. Κι ἐγὼ συμπλήρωσα ὅτι ὁ ψυχολογικὸς παράγων, τὸ συναίσθημα τοῦ λαοῦ, εἶναι βασικό. Συνεφώνησε καὶ εἶπεν ὅτι εἶναι τρομερὸ νὰ βασίζεσαι στὴ ψῆφο. Ἀνεφέρθη κατόπιν στὶς δικές μας ἐκλογές καὶ εἶπεν ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ καταλάβη τὶ νοιώθουν αὐτοὶ ποὺ κερδίζουν κι ὕστερα χάνουν, ποὺ ἀγωνίζονται γιὰ νὰ ἀποκτήσουν πολιτικὰ ἀξιώματα. Ὁ ἴδιος εἶπεν ὅτι θὰ ἦταν εὐτυχής, ἐὰν ἐρχόταν μιὰ ἐποχὴ ποὺ ἡ κατάστασις ἐξομαλυνόταν κι ἀφοῦ «ἔβαζε τὸ νερὸ στ' αὐλάκι» ἀπεσύρετο. Ἀλλὰ θὰ ἐθλίβετο πραγματικά, ἂν ἐκεῖνοι ποὺ ἀνελάμβαναν ἠπάτουν τὸ λαό. Γιατὶ ἀγαπᾶ πολὺ τὸ λαό, πιστεύει ὅτι καταλαβαίνουν τὶς πράξεις του, ἂν ἐνεργῆ εἰλικρινὰ καὶ γιὰ τὸ συμφέρον τους. Ὕστερα εἶπεν ὅτι δὲν τοῦ ἔτυχαν ἀποτυχίες στὴ ζωή του. Κι ἐγὼ τοῦ θύμισα ὅτι κάποτε μοῦ εἶπεν ὅτι «θεωρεῖ τὸν ἑαυτόν του εὐνοούμενο τῆς τύχης». Ὁ Μακαριώτατος εἶπεν ὅτι ἡ ἐπανεκλογή του εἶναι φυσικὰ ζήτημα εὐνοίας τῆς τύχης, ἀλλὰ κι ἂν δὲν συνεχίση νὰ τὸν εὐνοῇ ἡ τύχη εἶναι εὐχαριστημένος ὥς ἐδῶ. Κι ἀπὸ τὸν λαὸ εἶναι πολὺ εὐχαριστημένος μέχρι σήμερα. Κι ἐγὼ συμπλήρωσα ὅτι ἡ τύχη διαλέγει αὐτοὺς ποὺ εὐνοεῖ.

Ὕστερα ἄρχισε νὰ φορῆ τὸν μανδύα του καὶ τὸ ἐπικαλήμαυκό του. Ἡ ὥρα ἦταν μία καὶ πέντε. Εἶπεν ὅτι τὸ ἀπόγευμα εἶχε σὲ συνεδρίαση τοὺς δασκάλους καὶ ἀνεφέρθη στὸ σχέδιο κλιμάκων ποὺ τοὺς ἔκαμε γιὰ νὰ τοὺς ἱκανοποιήση. Εἶπεν ὅτι οἱ ἴδιοι δὲν τὸν βοηθοῦν καθόλου. Μόνο ζητοῦν. Μετὰ ποὺ ἀνεφέρθη στὰ σχέδια του εἶπα πὼς πρέπει νὰ μείνουν πλήρως ἱκανοποιημένοι. Μετὰ τοῦ ἄνοιξα τὴν πόρτα καὶ χαιρετιστήκαμε.

---

1. Ὁ Ἀντρέας Ἀραούζος, ποὺ ἦταν ὑπουργὸς ἐμπορίου καὶ βιομηχανίας στὴν κυβέρνηση Μακαρίου, πέθανε στίς 10 Μαρτίου 1968. Ἡ πρώτη καταχώρηση στὸ Ἡμερολόγιο εἶναι γραμμένη ἀκριβῶς μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἀραούζου.
2. Ὁ κ. Ρένος Σολομίδης ὑπηρέτησε σὰν ὑπουργὸς Οἰκονομικῶν μέχρι τὸν Ἰούνιο τοῦ 1968. Στὶς 24 Ἰουνίου 1968 τὸν διαδέχθηκε στὸ ὑπουργεῖο οἰκονομικῶν ὁ κ. Ἀντρέας Πατσαλίδης.

Ἡ παραίτηση τοῦ Γιωρκάτζη [1]

Σήμερον τὴν πρωΐαν, 1ην Νοεμβρίου, ὁ Μακαριώτατος μὲ ἐκάλεσε μέσα εἰς τὸ Γραφεῖόν του καὶ ἐδακτυλογράφησα μίαν ἐπιστολὴν — σχέδιον, διὰ τῆς ὁποίας ὑπετίθετο ὅτι ὁ Ὑπουργὸς Ἐσωτερικῶν κ. Π. Γεωρκάτζης ὑπέβαλλε παραίτησιν. Ὁ Μακαριώτατος παρεκάλεσεν ὅπως τηρηθῇ πλήρης ἐχεμύθεια ἐπὶ τοῦ θέματος. Ὁμιλῶν δὲ περὶ τούτου μὲ ἀρκετὴν λύπην εἶπε τὰ ἑξῆς: Μόλις γύρισα ἀπὸ τὴν Ἀθήνα κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἐκ τοῦ ταξιδίου μου εἰς Σκανδιναυικὰς χώρας κάλεσα βράδυ τὸν Ὑπουργὸν Ἐσωτερικῶν στὸ Γραφεῖόν μου καὶ τὸν ρώτησα, ἂν γνώριζε ὅτι ὁ Παναγούλης ξαναῆλθε στὴν Κύπρο μετὰ ποὺ φροντίσαμε νὰ τὸν στείλουμε μακρυὰ μὲ λεσέ-πασέ. Ὁ κ. Γεωρκάτζης ἀπήντησεν: «Δὲν ξέρω». Ὅταν δὲ ἐγὼ συνέχισα καὶ τοῦ εἶπα ὅτι ὁ Πρωθυπουργὸς κ. Παπαδόπουλος μὲ ἐπληροφόρησε διὰ πολλὰς ἄγνωστας εἰς ἐμὲ μέχρι τότε λεπτομερείας σχετικὰ μὲ τὴν ἀπόπειρα ἐναντίον του καὶ τοῦ εἶπα ὅτι «καταπλήσσομαι ἀκούων ὅτι εἶναι ἀναμεμιγμένος στὴν ὑπόθεση αὐτὴν ὁ Ὑπουργός μου τῶν Ἐσωτερικῶν», ὁ κ. Γιωρκάτζης εἶπεν ὅτι ἐγνώριζεν περὶ τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ Παναγούλη στὴν Κύπρο, ἀλλὰ ὅτι δὲν εἶχεν ἀνάμιξιν εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἀποπείρας.

Στὴν συνέχεια τῆς συνομιλίας μας ὁ Μακαριώτατος εἶπεν ὅτι συνέστησεν εἰς τὸν Ὑπουργὸν Ἐσωτερικῶν νὰ ὑποβάλῃ τὴν παραίτησίν του. «Αὐτὸ θὰ ἔκαμνα ἐγώ» τοῦ εἶπε. Εἶπεν ἀκόμη ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ τὸν καταλάβῃ. Τὸν θεωροῦσε ἀρκετὰ εὐφυῆ καὶ ἀπορεῖ πῶς ἀνεμίχθη σὲ τέτοια ὑπόθεση. Ὁ κ. Γεωρκάτζης παρεκάλεσε τὸν Μακαριώτατον νὰ ἑτοιμάσῃ ἐκεῖνος ἕνα σχέδιο ἐπιστολῆς — παραιτήσεως, γιατὶ ὁ ἴδιος δὲν μποροῦσε.

Ἐλάχιστες ἀλλαγὲς ἔγιναν στὸ σχέδιο καὶ τελικὰ ὁ κ. Γιωρκάτζης ὑπέβαλε τὴν παραίτησίν του διὰ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς.

---

1. Ὁ Πολύκαρπος Γιωρκάτζης ἦταν ὑπουργὸς ἐσωτερικῶν τοῦ Μακαρίου ἀπὸ τὸ 1960 μέχρι τὸ 1968, ὅταν ἀναγκάσθηκε νὰ ὑποβάλει τὴν παραίτησή του μετὰ ἀπὸ παραστάσεις τῆς στρατιωτικῆς Κυβέρνησης τῆς Ἑλλάδας. Ὁ Γιωρκάτζης εἶχε κατηγορηθεῖ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ χούντα γιὰ συνοχὴ στὴν ἀπόπειρα τοῦ Ἀλέκου Παναγούλη ἐναντίον τοῦ Γ. Παπαδοπούλου.

Ἡ Ἀπόπειρα δολοφονίας καὶ οἱ μαγνητοταινίες

Τὴν 8ην Μαρτίου 1970 ἔγινε ἀπόπειρα δολοφονίας τοῦ Μακαριωτάτου. Ἦταν Κυριακὴ πρωΐ. Ὁ Μακαριώτατος θὰ πήγαινε στὸ μοναστήρι τοῦ Μαχαιρᾶ νὰ παραστῆ στὸ μνημόσυνο τοῦ Γρηγόρη Αὐξεντίου. Εἶχε πῆ στὸν πιλότο τοῦ ἑλικοπτέρου του, Ἕλληνα Ταγματάρχη Ζαχαρία Παπαδογιάννη, νὰ εἶναι στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ γύρω στὶς 7.5΄ π.μ. Τὸ Ἀρχιεπισκοπικὸ Μέγαρο δὲν ἄρεσε στὸν Ἕλληνα πιλότο σὰν τόπος ἐκκινήσεως ἢ καὶ ἐπιστροφῆς τοῦ ἑλικοπτέρου καί, ὅπως μοῦ ἔλεγε ὁ Μακαριώτατος, εἶχε πῆ πὼς τὸ δεχόταν γιὰ νὰ μὴ τοῦ χαλάση χατήρι. Αἰτία ἦταν ὁ εὔκολος στόχος ποὺ ἔδινε στὰ γειτνιάζοντα πρὸς τὴν Ἀρχιεπισκοπὴ τουρκικὰ φυλάκια, λόγῳ μάλιστα τῆς καθέτου ἀπογειώσεώς του. Τὸ μοιραῖο πρωῒ ἐκείνης τῆς Κυριακῆς ὁ Παπαδογιάννης ἦταν, ὅπως πάντα, ἀκριβὴς στὸ ραντεβοῦ του μὲ τὸν Πρόεδρο κι ὅπως διηγόταν ἀργότερα ὁ ἴδιος στὸν Ἀρχιεπίσκοπο εἶχε ἀποφασίσει, εἰδικὰ γιὰ κεῖνο τὸ πρωΐ, νὰ ἐφαρμόση μιὰ σκέψη του ἀπὸ καιρὸ ἐπιθυμητή. Νὰ φωτογραφίση τὴ σκηνὴ τῆς ἀπογειώσεώς τους. Εἶχε προτείνει στὸν Χάρη Βωβίδη, Ἀναπληρωτὴ Διευθυντὴ τοῦ Γραφείου τοῦ Προέδρου, νὰ τραβήξη αὐτὲς τὶς φωτογραφίες, μὰ ὁ Βωβίδης δυσκολεύτηκε νὰ τὸν ἱκανοποιήση. Ἦταν πολὺ «πρωϊνὴ» ἡ χάρη ποὺ τοῦ ζήταγε. Τότε ὁ Παπαδογιάννης σκέφτηκε τὴ γυναῖκα του. Εὐτυχῶς — γιατὶ ἀλλοιῶς θὰ ἦταν μιὰ τραγικὴ σύμπτωση — γιὰ πρώτη φορὰ ὅταν ἔφευγε ἀπὸ τὸ σπίτι του τὸ πρωῒ τῆς Κυριακῆς, ἡ γυναῖκα του κοιμόταν. Κι ὁ Παπαδογιάννης, ντυμένος τὴν καλή του φορεσιά, τράβηξε τὸ δρόμο μονάχος. Ὅταν ἔφθασε στὸ Ἀρχιεπισκοπικό Μέγαρο κατέβηκε, περίμενε μερικὰ λεπτά — γιὰ πρώτη φορά ὁ Μακαριώτατος καθυστέρησε μερικὰ λεπτὰ — κι ὕστερα ἀφοῦ συνώδευσε τὸν Πρόεδρο στὴ θέση του, πῆρε κι ἐκεῖνος τὴ δική του. Ὁ ἀστυνομικός Γιῶργος Ἐλισσαίου, παρὼν ἐκείνη τὴ στιγμή, ἀλλ' ἐκτὸς καθήκοντος, ὁ τελευταῖος ἀπὸ τὸν κάτω κόσμο ποὺ ἔβλεπε τὸν Παπαδογιάννη γερό, ἔκλεισε τὴν πόρτα τοῦ ἑλικοπτέρου.

Ὁ Παπαδογιάννης ξεκίνησε, τὸ μοιραῖο ταξίδι ἄρχιζε, ἡ κανονισμένη ἀπ' ἀνθρώπινα χέρια ἀπάνθρωπη, στυγερὴ ἀπόπειρα κατὰ τῆς ζωῆς τοῦ Ἀρχιεπισκόπου καὶ τοῦ συντρόφου του ἔπαιρνε τὰ πρῶτα της ὀστᾶ καθὼς οἱ ἕλικες τοῦ ἑλικοπτέρου βουΐζαν καὶ πετοῦσαν στὸν ἀέρα τὴ μηχανὴ μὲ τὸ πολύτιμο φορτίο. Μέσα στὸ θόρυβο τῆς μηχανῆς εἰσχώρησε τὸ κροτάλισμα τοῦ ὁπλοπολυβόλου φέρνοντας σύγχυση γιὰ τὸν τόπο τῆς προέλευσής του. Βίαια κι ἀκράτητα οἱ ριπὲς χώνονταν ἡ μιὰ πίσω ἀπ' τὴν ἄλλη στὰ πλευρὰ τοῦ μικροῦ σιδερένιου πουλιοῦ ποὺ μόλις εἶχε ἀρχίσει ν' ἀνυψώνεται. Βρέθηκαν ἑπτὰ ριπές στὴν πλευρὰ ποὺ ἦταν τὸ κάθισμα τοῦ Προέδρου κι ἄλλες στὸ κάτω μέρος τοῦ ἑλικοπτέρου. Μιά, ἀπὸ τὴν κοιλιὰ θὰ 'λεγε κανεὶς τοῦ πουλιοῦ καὶ

πρὸς τὰ πάνω, κάτω ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ κάθισμα του χτύπησε θανάσιμα τὸν Παπαδογιάννη. Τινάχτηκε αὐτὸς κι ἡ πρώτη του σκέψη — αὐτὰ τὰ εἶπε ἀργότερα στὸν Μακαριώτατο — ἦταν ὅτι κτυπήθηκαν μὲ βόμβα ὡρολογιακή, τοποθετημένη ἐκεῖ ἀπὸ πρίν. Πληγωμένος καίρια μὰ μὴ χάνοντας οὔτε πρὸς στιγμὴ τὴ ψυχραιμία του, ὁ ἐξαίρετος Ἕλληνας πιλότος ἔκανε μερικοὺς ἑλιγμοὺς καὶ κατάφερε γρήγορα καὶ σταθερὰ νὰ στρίψη τὸ ἑλικόπτερο ἔτσι ὥστε νὰ μὴ εἶναι ὁλόκληρο μέσα στὴν ἀκτῖνα βολῆς τῶν δολοφόνων. Σχεδὸν ἀνάσκελα ὁδηγώντας, μορφάζοντας ἀπὸ πόνο, ὁ ἡρωϊκὸς ταγματάρχης ζύγιζε τὴν κατάσταση. Ἤξερε πὼς τὸ ἑλικόπτερο δὲν μποροῦσε νὰ πάη περισσότερο ἀπὸ μερικὰ δευτερόλεπτα ἀκόμη. Ἀπὸ τὶς πρῶτες στιγμὲς εἶχε καταστραφῆ κάποιο ὄργανο ποὺ διατηρεῖ τὴν ἰσορροπία τοῦ ἑλικοπτέρου, γι αὐτὸ καὶ τὸ ἑλικόπτερο ἐξ ἀρχῆς ἔχασε τὴ σταθερότητά του καὶ παρέπαιε. Ὁ στόχος τοῦ Παπαδογιάννη σὲ περίπτωση «ἐπείγουσα», ἕνα οἰκόπεδο μεγάλο, σταθμὸς τῶν ἀγροτικῶν λεωφορείων τὶς καθημερινές, κοντὰ στὸ λεγόμενο λουτρὸ τῆς Ἐμερκές, παρ' ὅλη τὴν μικρή του ἀπόσταση ἀπὸ τὴν Ἀρχιεπισκοπή, ἦταν πολὺ μακρυὰ γιὰ τὴν ὥρα. Ἔπρεπε νὰ προσγειωθῆ ἀλλοῦ ἐνδιαμέσως καὶ ἀμεσώτατα. Τὸ μάτι του διέκρινε ξαφνικὰ τὸ σωτήριο οἰκόπεδο, «τὸ οἰκοπεδάκι», ὅπως ὁ ἴδιος λέει στὴ διήγησή του, ἕνα κενὸ χῶρο ἀρκετὰ μεγάλο, πολὺ κοντὰ στὴν Ἀρχιεπισκοπή, ποὺ ἄλλοτε φιλοξενοῦσε κάποιο παλιὸ σπιτικό. Δὲν χωροῦσε ἄλλη σκέψη. Τὸ σπίτι εἶχε κατεδαφισθῆ στὴν ὥρα. Ἡ Θεία Πρόνοια ἦταν ἐκεῖ ἡ ἴδια, ἐνσάρκωσή της πιὸ τέλεια δὲν μποροῦσε νὰ παρουσιαστῆ. Ὥρμησε πρὸς τὰ κεῖ. Μὰ τὰ ἠλεκτροφόρα ποὺ ἀντίκρυσε τὸν καθήλωσαν. «Πάει», σκεφτόταν, «ἂν δὲν τὰ ξεφύγουμε, χανόμαστε. Θὰ καοῦμε ζωντανοί». Ἡ σκέψη του διαυγέστατη ὥς τὶς τελευταῖες στιγμές τοῦ ἡρωϊκοῦ του ἐγχειρήματος τὸν ὁδηγοῦσε στοὺς σοφοὺς ὑπολογισμοὺς καὶ τὶς ὀρθὲς ἀποφάσεις. Μὲ ἀπτόητο ἠθικὸ καὶ σταθερὰ χέρια πέρασε πλάϊ στὰ θανατηφόρα πλοκάμια χωρὶς νὰ τ' ἀγγίξη ὁ Παπαδογιάννης. Στὸ μυαλό του θὰ περνοῦσε ἀστραπιαῖα τὸ πάθημα τοῦ συναδέλφου του ποὺ μεταβλήθηκε σὲ ζωντανὴ λαμπάδα.

Τέσσερα λεπτὰ περίπου ἀπὸ τὴ στιγμὴ τῆς ἀπογείωσης τοῦ ἑλικοπτέρου, ὁ Παπαδογιάννης τὸ προσγείωνε μ' ἕνα δυνατὸ τράνταγμα, ἀλλ' ἀσφαλῶς, στὸν ἀνώμαλο χῶρο τοῦ οἰκοπέδου — πρόνοια. Στράφηκε πρὸς τὸν Πρόεδρο καὶ φώναξε. «Ἀνοῖχτε, Μακαριώτατε, θὰ πάρη φωτιά!», ἐνῶ συγχρόνως ἄνοιγε κι ὁ ἴδιος τὴν δική του πόρτα. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο τῆς διηγήσεως μοῦ εἶπε πώς, ἀργότερα, ἔλεγε γελώντας στὸν Παπαδογιάννη: «Εἶδες, τὶ καλὰ ποὺ ἔκαμνα πάντοτε καὶ δὲν ἔδενα τὴ ζώνη ἀσφαλείας, ποὺ μοῦ 'λεγες». Κι ὁ Παπαδογιάννης, μειδιώντας, τοῦ ἀπήντησε: «Ἴσως, Μακαριώτατε, νὰ ἦταν ἡ μοναδικὴ φορὰ ποὺ αὐτὸ βγῆκε σὲ καλό.» Μὲ τὰ χέρια στὴν κοιλιά του, διπλωμένος καὶ μορφάζοντας ὁ Παπαδογιάννης, ὁ ἄνθρωπος ποὺ εἶχε νικήσει σὲ πρώτη ἀναμέτρηση τὸ θάνατο μὲ ἔπαθλο ἀκριβὸ τὴ ζωὴ τοῦ ὑψηλοῦ συντρόφου του — γιὰ τὴ δική του ἦταν πολὺ ἀμφίβολο νὰ ξέρη ἐκείνη τὴ στιγμὴ — εἶπε: «Μὲ κτύπησαν, Μακαριώτατε, ἐδῶ, μὲ κτύπησαν», καὶ σωριάστηκε ἀνάσκελα. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἔτρεξε κοντά του, ἔσκυψε ἀπάνω του, ἔψαυσε τὰ ροῦχα του κι εἶδε τὰ αἵματα. Τρέχοντας στὸ στενὸ ἀπέναντι δρομάκι τοῦ Χατζηγιωργάκη καλοῦσε συγχρόνως στὴ σκηνὴ αὐτοκίνητο. Μιὰ γυναίκα βγῆκε στὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ της καὶ σχηματίζοντας τὴν

ἐντύπωση πὼς τοὺς κυνηγοῦσαν φώναξε:» Ἐλᾶτε μέσα, Μακαριώτατε, νὰ σᾶς κρύψω.» «Ἕνα αὐτοκίνητο, ἕνα αὐτοκίνητο θέλω», τῆς ἀπάντησε ὁ Ἀρχιεπίσκοπος, ἐνῶ ἐξέταζε ἤδη κάποιο «βὰν» σταθμευμένο στὸ στενὸ δρομάκι καὶ φορτωμένο πραμάτειες. Ἦταν πολὺ ἄβολο γιὰ τὴ μεταφορὰ τοῦ πληγωμένου. Ἐκείνη τὴ στιγμὴ ἔτρεξε στὴ σκηνὴ ὁ ἰδιοκτήτης κάποιου φορτηγοῦ ποὺ προθυμοποιήθηκε νὰ μεταφέρη τὸν πληγωμένο. Τὸν τοποθέτησαν ὅλοι μὲ προσοχὴ στὸ πίσω κάθισμα καὶ ἕνας μαθητὴς τοῦ Γυμνασίου τὸν ὑποβάσταζε συνεχῶς σ' ὅλη τὴ διαδρομὴ πρὸς τὸ Νοσοκομεῖο. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἀκολούθησε τὸ φορτηγὸ μὲ τὸ βάν. Στὸ Νοσοκομεῖο, στὶς πρῶτες βοήθειες, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ὁ ἴδιος κάλεσε τηλεφωνικῶς τὸν εἰδικὸ χειροῦργο Γ. Μαραγκὸ ἐπειγόντως. Ὅταν πληροφορήθηκε ἀργότερα ὅτι ὁ τραυματίας ἦταν «ἐκτὸς κινδύνου» γύρισε στὴν Ἀρχιεπισκοπή. Στὸ «οἰκοπεδάκι» σταμάτησε. Τὸ ἑλικόπτερο ἦταν ἀκόμη ἐν λειτουργία. Ἡ μεγάλη, ζεστὴ καρδιὰ τοῦ Παπαδογιάννη κτυποῦσε ἀκόμη στὸ ρυθμὸ τοῦ κινδύνου, ἐνῶ τὰ καύσιμά της χυμένα στὸ ἔδαφος μαρτυροῦσαν πὼς τὰ σπλάχνα ἦσαν ἀπὸ ὧρες νεκρὰ μὰ ἡ καρδιά ἐπέμενε νὰ γνωστοποιῆ τὴν ὕπαρξή της. Προσπάθησε νὰ σβύση τὴ μηχανή, ἀλλὰ μάταια. Μετὰ ἀπὸ πολλὴ προσπάθεια καὶ ἄλλων εἰδικῶν, ὁ θόρυβος σταμάτησε, οἱ ἕλικες ἀκινητοποιήθηκαν. Παγερὴ σιωπὴ ἁπλώθηκε στὴν ἀτμόσφαιρα. Ἡ πόρτα τοῦ χειρουργείου ἔκλειε πίσω ἀπὸ τὸν βαρειὰ τραυματισμένο ἡρωϊκὸ ἄνδρα κι ἡ παγερὴ σιωπὴ ἔπεφτε στοὺς θαλάμους τοῦ Νοσοκομείου, στὴν καρδιὰ τῆς ἀγαπημένης γυναίκας ποὺ ὁ πόνος ξαφνικὰ καθήλωσε, στὴν καρδιὰ ὅλων ποὺ τὸ εἴχαμε ἤδη πληροφορηθῆ. Κι ἡ ἀτμόσφαιρα αὐτὴ κράτησε ὄχι δυόμισυ ὧρες, ὅσο κράτησε ἡ χειρουργικὴ ἐμέμβαση, ἀλλὰ πέντε ὁλόκληρες μέρες, ὡσότου ἡ πρώτη ἐλπιδοφόρα εἴδηση μὲ δισταγμὸ πολὺ ἔσκασε στὰ χείλη τῶν γιατρῶν, πὼς ὁ μεγάλος κίνδυνος εἶχε παρέλθει γιὰ τὸν Παπαδογιάννη.

Στὴν Ἀρχιεπισκοπή, ὁ Μακαριώτατος ἔδωσε μερικὲς ὁδηγίες στοὺς συναθροισθέντας ἀστυνομικοὺς καὶ ξεκίνησε μὲ αὐτοκίνητο γιὰ τὸν Μαχαιρᾶ. Τὸν συνώδευε ὁ Διοικητὴς τῶν ΛΟΚ, Ἑλλαδίτης ἀξιωματικὸς Παπαποστόλου, ὁ ὁποῖος καὶ τὸν συνώδευσε στὸ Νοσοκομεῖο ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπόπειρα. Δικαίως ἐρωτηματικὰ μεγάλα ὑψώθηκαν στὴ σκέψη τῶν παρευρισκομένων. Ὁ Παπαποστόλου ἔπρεπε, σὰν Διοικητὴς τῶν ΛΟΚ, νὰ βρίσκεται ἐκείνη τὴν ὥρα στὸ Μαχαιρᾶ κι ἂν γιὰ ὁποιοδήποτε λόγο βρισκόταν στὴν πρωτεύουσα, πῶς καὶ γιατὶ βρέθηκε ἀκριβῶς τὴν ὥρα τῆς ἀπόπειρας στὴν Ἀρχιεπισκοπή; Εἶπαν πὼς τὸ πληροφορήθηκε ἀπὸ τὸν στρατιωτικὸ ἀσύρματο. Μὰ οἱ ἀσύρματοι τῆς Ἀστυνομίας, οἱ μοναδικοὶ ποὺ μετέδιδαν πάραυτα τὴν εἴδηση, δὲν ἐπικοινωνοῦν μὲ τοὺς ἀσυρμάτους τοῦ στρατοῦ. Στὴν ἐξέλιξη τῶν γεγονότων κι ἄλλες φῆμες κυκλοφόρησαν γι αὐτὸ τὸ πρόσωπο. Μιὰ ἀπ' αὐτὲς ἔλεγε πὼς αὐτὸς ὁ ἴδιος εἶχεν ἐντολὴ νὰ κτυπήση τὸν Μακαριώτατο, ἂν ἐπιζοῦσε μετὰ τὴν ἀπόπειρα. Δι' ἀγνώστους μέχρι τῆς στιγμῆς λόγους παρέμεινεν ἀσύλληπτος. Ἀνωτέρα σκοπιμότης; Ἀνεπαρκὴς μαρτυρία;

Φεύγοντας ἀπὸ τὴν Ἀρχιεπισκοπὴ ὁ Μακαριώτατος, κατὰ τὰ λεγόμενα τοῦ ἀνηψιοῦ του Α. Νεοφύτου, ἔδωσεν ἐντολὴ στὸν Ὑπαρχηγὸ τῆς Ἀστυνομίας Σ. Ἀντωνίου νὰ συλλάβη τὸν τέως Ὑπουργὸ Ἐσωτερικῶν Π. Γεωρκάτζη[3]. Αὐτὸ ὁ ἴδιος δὲν τὸ θυμόταν, γιατὶ κατὰ τὴ διαδρομὴ πρὸς τὸ

Μαχαιρᾶ ἔδωσε νέα ἐντολὴ στὸν Α. Ποταμάρη, ἀστυνομικὸ ἀσφαλείας, ποὺ τὸν συνώδευε, νὰ διενεργήση ἔρευνα στὸ σπίτι τοῦ Γεωρκάτζη. Ὁ Ποταμάρης, κατὰ δηλώσεις του, πῆγε ἀμέσως στὸ σπίτι τοῦ Γεωρκάτζη ἀλλά, χωρὶς ἔνταλμα καὶ ζήτησε ἀπὸ τὸν Γεωρκάτζη τὴν ἄδεια νὰ ἐρευνήση τὸ σπίτι του. Στὴν ἔρευνα αὐτὴ ἀνευρέθηκαν δύο πιστόλια καὶ μερικὲς σφαῖρες, τὰ ὁποῖα ὁ τέως Ὑπουργὸς δήλωσε πὼς ἦσαν δῶρα τοῦ Προέδρου Μακαρίου. Γι αὐτὰ προσήχθη μετ' ὀλίγες μέρες σὲ δίκη καὶ τοῦ ἐπεδικάσθη πρόστιμο £160.-

Μετὰ τὴ λειτουργία καὶ τὸ μνημόσυνο τοῦ Αὐξεντίου ὁ Ἀρχιεπίσκοπος γύρισε στὴ Λευκωσία καὶ πρὶν πάη στὸ Ἀρχιεπισκοπικὸ Μέγαρο πέρασε ἀπὸ τὸ Νοσοκομεῖο. Στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ τὸν περίμεναν τὰ μέλη τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ξένοι διπλωμάται καὶ ἐπίσημοι καὶ πολὺς κόσμος.

Στὶς 4 τὸ ἀπόγευμα ὁ Ὑφυπουργὸς κ. Πάτροκλος Σταύρου μὲ κάλεσε γιὰ δουλειὰ στὸ Μέγαρο. Ὁ Μακαριώτατος θὰ ἀπηύθυνε διάγγελμα πρὸς τὸν κυπριακὸ λαό. Ἐκείνη τὴν ὥρα τὸ Ὑπουργικὸ Συμβούλιο συνεδρίαζε στὸ Γραφεῖο τοῦ Προέδρου, προεδρεύοντος τοῦ ἰδίου. Ἡ ἀτμόσφαιρα ἦταν βαρειά, καταθλιπτική. Ἡ συννεφιασμένη μελαγχολία τῆς ἡμέρας ἐκείνης εἶχε εἰσχωρήσει μέσα στὸ Γραφεῖο καὶ ἕνα συναίσθημα πένθιμο τύλιξε τὴν ψυχή μου. Ὁ κ. Σταύρου ὑπαγόρευε μὲ θλίψη στὴ φωνή του καὶ τὰ δάχτυλά μου κυλοῦσαν μηχανικά. Δὲν τὸ βαστοῦσα. Σκεπτόμουν πὼς ἔπρεπε νὰ νοιώθω εὐτυχία ποὺ ἔγραφα καὶ πάλι κάτι γιὰ κεῖνον, αὐτὸ ἐπιβεβαίωνε τὴν ὕπαρξή του, καὶ συνάμα τὴ δυναμική του νίκη ὕστερα ἀπὸ τὴ θανάσιμη στὴν κυριολεξία ἀναμέτρησή του μὲ τὸν κίνδυνο. Ὅμως, ἦταν πολὺ νωρὶς ἀκόμη γιὰ τὴν ψυχὴ ν' ἀφεθῆ σ' αὐτὸ τὸ συναίσθημα, γιατὶ ἦταν ἀπύθμενο τὸ βάθος τῆς ἀγωνίας καὶ τῆς ἐκμηδένισης, στὸ ὁποῖο εἶχε καταποντισθῆ μὲ τὸ τραγικὸ γεγονός. Σὲ λίγα λεπτὰ ἡ συνεδρία τέλειωσε κι ὁ Μακαριώτατος μᾶς ξέφυγε. Ὁ κ. Σταύρου πῆγε γιὰ λίγα λεπτὰ στὸ Νοσοκομεῖο καὶ μ' ἄφησε ἐντολὴ νὰ παραδώσω τὰ κείμενα στὸν Πρόεδρο, μόλις θὰ τέλειωνε ἡ συνεδρία. Ἀκούγοντας θόρυβο στὸ Γραφεῖο του ἔτρεξα. Ἦσαν τὰ γκαρσόνια ποὺ ἔπαιρναν τοὺς δίσκους. Στάθηκα σὲ μιὰ γωνιὰ τοῦ δωματίου καὶ βούρκωσα. Γιὰ μιὰ στιγμὴ ἡ σκέψη πὼς μποροῦσα νὰ στέκομαι ἐκεῖ ὑπὸ διαφορετικὰς περιστάσεις, ἤ, ἔστω, νὰ μὴ ξαναβρεθῶ ἐκεῖ, μὲ συντάραξε. Βγῆκα τρέχοντας. Σὲ μισὴ ὥρα βρισκόμασταν στὸ Ἀρχιεπισκοπικό Μέγαρο.

Ἀρκετὰ πρόσωπα βρίσκονταν στὸ Γραφεῖο τοῦ Μακαριωτάτου, ἐπίσημα καὶ μή. Μιὰ παράξενη ἡσυχία σὰν ἀπὸ κάποια συμφωνία ἐπικρατοῦσε. Ψίθυροι μόλις πετοῦσαν ἀνάμεσα στοὺς παρευρισκομένους. Στάθηκα μὲ ἀμηχανία στὸ δεύτερο γραφεῖο, ποὺ τὸ χωρίζει ἕνα μικρὸ χῶλ ἀπὸ τὸ κυρίως γραφεῖο τοῦ Προέδρου. Μιὰ φευγαλέα ματιὰ ποὺ μόλις τόλμησα νὰ ρίξω μπαίνοντας πρὸς τὸ μέρος του μοῦ ἔφερε τὴν εἰκόνα τοῦ Προέδρου νὰ χαμογελάη ἤρεμα σὲ κάποιους μέσα ἀπ' τὸν καπνὸ τοῦ τσιγάρου του. Στεκόμουν ἀναποφάσιστη, ἂν ἔπρεπε νὰ διασχίσω τὴ λίγη ἀπόσταση ποὺ μᾶς χώριζε γιὰ νὰ σκύψω νὰ τοῦ φιλήσω τὸ χέρι, νὰ σφίξω στ' ἀληθινὰ τὸ χέρι ἐκεῖνο — ἐπιβεβαίωση τρανὴ γιὰ τὴ σωτηρία του, τὴ ζωντανὴ παρουσία του ἀνάμεσά μας. Τὸ συναίσθημα μὲ ἔσπρωχνε μὰ ἡ φυσικὴ δειλία μου ὑπερνίκησε. Δικαιολογήθηκα μὲ τὴ σκέψη πὼς μιὰ παραπάνω ἐνόχληση θὰ ἤμουν. Θὰ περίμενα

νὰ τὸν ἔβλεπα τυχαίως. Ξαφνιάστηκα ὅταν σὲ λίγα δευτερόλεπτα τὸν εἶδα νὰ σηκώνεται καὶ νὰ ἔρχεται πρὸς τὸ μέρος ποὺ στεκόμουν ἐγὼ καὶ κάποιοι ἄλλοι. Τραβήχτηκα. Ἡ ταραχή μου μεγάλωσε. Μοῦ φάνηκε πὼς ἐρχόταν ἀπὸ πολὺ μακρυά, κάποιο πρόσωπο μυθικό, βουτηγμένο στὰ παραμυθένια ἀνιστορήματα γιὰ τὶς ὑπερφυσικὲς δυνάμεις τῶν ἡρώων, γιὰ τὴ νίκη τοῦ καλοῦ ἐνάντια στὸ κακό, γιὰ κάποια μεγαλειώδη ἀνάσταση ὕστερ' ἀπ' τὸ πάθος. Τὰ λόγια μπουρδουκλώθηκαν μέσα στὰ χείλη μου καὶ στάλωσαν ἀπὸ πίσω τους. Μειδιώντας ἐλαφρὰ καὶ στρεφόμενος πρὸς ἐμένα εἶπε: «Περαστικά σας». Λύγισα τὰ γόνατα, ἔσκυψα τὸ κεφάλι, χαμήλωσα τὰ μάτια. Ἔνοιωθα πολὺ συγκινημένη. Δὲν μ' ἔνοιαζε πιὰ γιατὶ τὰ λόγια εἶχαν μείνει πίσω ἀπ' τὰ χείλη μου. Ὁ Πρόεδρος τὰ εἶχε ἀκούσει ὅλα μὲ τὴ διαίσθηση καὶ τὴν ἱκανότητα ποὺ εἶχε νὰ ἀντιλαμβάνεται τοὺς ἀνθρώπους καὶ ξέχωρα ὅσους γνώριζε καλά. Σὲ λίγα λεπτὰ συνεργαζόμασταν.

Ἦταν ἀφάνταστα ἀνακουφιστικὸ καὶ φανερὸ τὸ συναίσθημα ποὺ διακατεῖχε ὅλους ἐμᾶς ποὺ καθόμασταν γύρω του. Εἴχαμε τὴν εὐτυχία νὰ τὸν βλέπουμε καὶ πάλι, νὰ τὸν ἀκοῦμε, νὰ ζοῦμε κοντά του, ν' ἀντλοῦμε τὶς ἐλπίδες καὶ τὶς πεποιθήσεις μας ἀπ' αὐτόν. Πίκρα ἀνείπωτη διακατεῖχε ἐκεῖνον. Ὅ,τι εἶπε στὸ διάγγελμά του γι αὐτοὺς ποὺ ἀποπειράθηκαν νὰ τὸν δολοφονήσουν ἦταν τὸ ἀντιπροσωπευτικὸ τῶν αἰσθημάτων του. Μῖσος δὲν χώραγε στὴν ψυχή του. Μὰ ἡ ἀναπάντεχη αὐτὴ σύγκρουσή του κατὰ πρόσωπο μὲ τὴν ἀχαριστία καὶ τὴν ἀδικία, τὸ κατάντημα τῆς ἀνθρώπινης διάνοιας, τὸν ξεπεσμό τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας, τὸ ξέφτισμα τῶν ἰδανικῶν καὶ τὸ ὀλέθριο βαράθρωμά τους μέσα στὴ ματαιόδοξη φαντασία μισαλλόδοξων τύπων, ὅλ' αὐτὰ ποὺ χαρακτήριζαν τοὺς ἀπεχθεῖς ἐγκληματίες εἶχαν ἀποτυπώσει ἤδη ἀνεξίτηλα τὰ σημάδια τους στὴ μορφὴ καὶ στὴν ἔκφραση τοῦ Ἐθνάρχη. Αὐτοῦ ποὺ δὲν γεύτηκε ποτὲ τὸ γητευτικὸ ποτήρι τῆς προσωπικῆς κατάκτησης, τῆς προσωπικῆς προβολῆς, τῆς προσωπικῆς ἀπολαβῆς. Παρ' ὅλ' αὐτὰ τὸ ἤρεμο χαμόγελο, ποὺ καὶ ὑποτυπῶδες τὸ ἀνακαλύπτεις ἅμα τὸν γνωρίζεις σχεδὸν πάντοτε στὴν εὐγενικὴ μορφή του, ἡ θλίψη καὶ ἡ πικρία ἦσαν φανερές. Δὲν ἔκρυβε τὴν ἀπογοήτευσή του, γιατὶ βρέθηκαν ἄνθρωποι καὶ μάλιστα Κύπριοι καὶ ἐπαλήθευσαν τὶς φῆμες ποὺ γι ἀρκετὸ καιρὸ ἀκροπατοῦσαν τοὺς λογισμούς του, ποὺ τὶς ἀπόδιωχνε χωρὶς ἐπιφύλαξη καὶ δισταγμό. Ἡ φημολογουμένη συνωμοσία εἶχε ἐνσαρκωθῆ σὲ μιὰ ἀπόπειρα δολοφονίας ποὺ ἀναμφίβολα πίσω της ἔκρυβε σχέδια ὁλοκληρωμένου πραξικοπήματος ἐνάντια στὸ καθεστὼς καὶ ἐπιβολῆς μιᾶς λύσης ποὺ ἐξυπηρετοῦσε τὰ συμφέροντα τῶν ὀλίγων πραξικοπηματιῶν καὶ τῶν σκοτεινῶν ἴσως δυνάμεων ποὺ τοὺς ὑποκίνησαν μὰ καθόλου εὐνοϊκὴ γιὰ τὶς χιλιάδες τοῦ λαοῦ ποὺ ἐμπιστεύτηκε ἀπόλυτα τὸ ἐθνικὸ μέλλον του στὰ τίμια καὶ ἱκανὰ χέρια τοῦ πρώτου Προέδρου του. Αὐτός, ὁ Πρόεδρός του, ἦταν ἀνάμεσά μας ἀνείπωτα θλιμμένος τὶς πρῶτες ἐκεῖνες ὧρες. Δὲν μποροῦσε νὰ ἐργαστῆ πιὰ μεταξύ μας. Ἀποσύρθηκε γιὰ δυὸ ὧρες καὶ ὅταν τὸν ξαναείδαμε φαινόταν καλύτερα, ἂν καὶ ἀρκετὰ καταβεβλημένος στὴν ὄψη. Οἱ δυὸ ὧρες τῆς ἀπομόνωσης θὰ ὑπῆρξαν ὧρες ἐσωτερικῆς ἐνατένισης καὶ ρεαλιστικῆς ἀντίκρυσης τῆς καταστάσεως. Ὁ Ἐθνάρχης δεχόταν τὴν πραγματικότητα. Αὐτὸ φαινόταν καὶ στὸ διάγγελμά του ποὺ ἀπηύθυνε τὸ βράδυ ἀπὸ ραδιοφώνου καὶ τηλεοράσεως στὸν λαό. Ὅμως, ἀπ' τὸν πλοῦτο καὶ τὴν ἀνωτερότητα τοῦ ἐσωτερικοῦ του

κόσμου ἄντλησε καὶ ξεχώρισε πάλι καὶ μᾶς ἔδωσε τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν πίστη γιὰ τὸ τέλος τοῦ ἀγῶνος τοῦ λαοῦ του. Γιὰ τοὺς ἄλλους εὐχήθηκε τὴν «παρὰ Θεοῦ συγχώρεση».

Τὰ μηνύματα συμπαραστάσεως καὶ ἀγάπης πρὸς τὸν Ἐθνάρχη, ἀνακουφίσεως γιὰ τὴ σωτηρία του καὶ ἐπαναβεβαιώσεως τῆς πίστεως στὴ γραμμὴ τοῦ πολιτικοῦ ἀγῶνός του καὶ θαυμασμοῦ καὶ εὐχῶν γιὰ τὴ ζωή τοῦ γενναίου πολίτου — σωτῆρα του ἔφθαναν στὸ Προεδρικὸ καὶ Ἀρχιεπισκοπικὸ Μέγαρο μέχρις ἀργὰ τὸ βράδυ τῆς Κυριακῆς. Μετὰ τὸ διάγγελμα ἀρχίσαμε νὰ δίνουμε στόν τύπο καὶ στὸ Ραδιόφωνο τὰ ὀνόματα ἤ καὶ τὰ κείμενα τῶν μηνυμάτων αὐτῶν. Ἀρχηγοὶ κρατῶν καὶ κυβερνήσεων, ὑπουργοί, ἐπίσημοι, ἱεράρχαι καὶ ἀνώτεροι κληρικοί, ὀργανώσεις ἑλληνικαὶ καὶ ξέναι τοῦ ἐξωτερικοῦ, πλῆθος ἀτόμων ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ εἰς χιλιάδες τὸν ἀριθμὸν τὴν πρώτην ἐκείνην ἡμέρα καὶ τὴν ἐπομένην καὶ τὴν μεθεπομένη καὶ τὴν πάρα ἄλλη κατάφθαναν συνεχῶς κοντὰ στὸν Ἐθνάρχη, διαδηλώνοντας τὰ αἰσθήματα τῆς ἀφοσιώσεως καὶ τῆς χαρᾶς τους γιὰ τὴ σωτηρία του.

ΟΧΙ ΜΑΚΑΡΙΩΤΑΤΕ!

Καὶ κάποιες μαγνητοταινίες....

Στὶς 20.00 μ.μ. τὸ βράδυ τῆς Κυριακῆς βρισκόμασταν ἀκόμη μερικοὶ στὸ μικρὸ σαλονάκι τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς κι ἀκούγαμε μαζὶ μὲ τὸν Πρόεδρο τὶς εἰδήσεις τῶν 10.00 μ.μ. Στὸ τέλος τοῦ δελτίου ὁ Ἀρχιεπίσκοπος γελώντας εἶπε: «Ὅλες οἱ κοτζιάκαρες θὰ εἶναι τώρα μαζί μου». Γελάσαμε μὰ στὸ βάθος ἀντιλαμβανόμαστε τὴν πικρὴ διαπίστωση τῆς ἀμφιβολίας στὴν κουβέντα του. Κι ἡ Οὐρανία Κοκκίνου σὲ μιὰ ἀκόμη προσπάθεια νὰ διαλύση τὴν θλιβερὴ ἀτμόσφαιρα ποὺ μᾶς τύλιγε εἶπε ἀπευθυνομένη σὲ μᾶς τὶς γυναῖκες, τὶς ἀνεψιὲς τοῦ Μακαριωτάτου, τὴ Βάσω Λοϊζιᾶ[1] καὶ μένα. «Λάβετε ὑπ' ὄψιν σας ὅτι καὶ μεῖς εἴμαστε κοτζιάκαρες, ἀφοῦ εἴμαστε καὶ μεῖς μὲ τὸ μέρος Του.» Μετὰ ὁ κ. Π. Πασχαλίδης[2] εἶπε: «Μακαριώτατε προτοῦ σᾶς ἀφήσουμε νὰ ξεκουραστῆτε θὰ ἤθελα νὰ σᾶς πῶ αὐτὸ μόνο: Ἂν μέχρι τώρα εἴχατε τὸ 75% τοῦ λαοῦ μαζί σας, τώρα ἔχετε ὄχι τὸ 90% ἀλλὰ τὸ 100%. Ἐκμεταλλευτῆτε το, Μακαριώτατε. Πάρτε ἐπὶ τέλους μαστίγιο στὰ χέρια σας καὶ καθαρίστε τὴ σαπίλα.» Ὅλοι οἱ γύρω του κάποιο λόγο ἐνισχυτικὸ προσθέσαμε στὰ λόγια τοῦ κ. Πασχαλίδη. Ὁ μακαριώτατος ἔνοιωσε τὴν καρδιὰ καὶ τὰ πνεύματα ἀνήσυχα. Ἔπρεπε νὰ μιλήση. — «Ἐδῶ τοὺς ἔχω κιόλας, μωρέ, ξέσπασε. Καὶ ἀπὸ τὴν τσέπη τοῦ ράσου του τράβηξε ἕνα χαρτί.» — Ὄχι, Μακαριώτατε, αὐτὰ εἶναι μυστικὰ τοῦ κράτους», εἶπε ὁ κ. Πασχαλίδης καὶ ὅλοι συμφωνήσαμε πὼς δὲν θέλαμε τίποτε νὰ μάθουμε, μᾶς ἀρκοῦσε ὁ ἴδιος νὰ ἔχη τὸ αἴσθημα τῆς ἀσφαλείας καὶ τὴν πεποίθηση πὼς θὰ ἔλυε τὴν πλεγμένη ὑπόθεση τῆς ἀποπείρας μὲ τὰ σχετικά της.

Στὴ συνέχεια ὁ Μ. ζήτησε συγνώμη ἀπὸ τὴ Βάσω Λοϊζιὰ γιατὶ τῆς εἶχε βάλει τὶς φωνές, ὅπως εἶπε. — «Τὸ σχέδιο τὸ πρωΐ σὲ πῆρε καὶ σένα ἐνῶ δὲν ἔφταιγες», εἶπε ὁ Μ. Ἡ Βάσω εἶπε πὼς δὲν τὴν πείραξε καθόλου, πὼς καταλάβαινε πλήρως τὴ συμπεριφορά τοῦ Προέδρου καὶ ἦταν περιττὸ νὰ τὸ ἀναφέρει ξανὰ τὸ γεγονός.

Ὁ Μ. ἀναφερόταν στὸ γεγονὸς ὅτι εἶχε δόσει ἐντολὴ πηγαίνοντας στὸ Μαχαιρὰ στὸ λοχία Ἀ. Ποταμάρη νὰ κάνει ἔρευνα στὸ σπίτι τοῦ Γεωρκάτζη μὲ τὴν ἐλπίδα πὼς θάπαιρνε μαζί του τὴ Βάσω. Ἡ ἔρευνα γιὰ ὅπλα θ' ἀποκάλυπτε φυσικὰ καὶ ὁτιδήποτε ἄλλο εἶχε (στὸ σπίτι του). Κυρίως δὲ κάποιες μαγνητοταινίες. Ὁ Ποταμάρης θὰ ἔκαμνε τὴν ἔρευνα μὲ τὴ Βάσω ποὺ ἤξερε πὼς ἔπρεπε νὰ συνδυάσουν....

---

1. Ἡ Οὐρανία Κοκκίνου, θεολόγος, ἐμφανίζεται στὸ Ἡμερολόγιο σὰν ἕνα ἀπὸ τὰ πρόσωπα τοῦ στενοῦ περιβάλλοντος τοῦ Μακαρίου, μαζὶ μὲ τὴ Βάσω Λοϊζιά, λοχία τῆς ΚΥΠ.
2. Ὁ κ. Πασχάλης Πασχαλίδης εἶναι πρόεδρος τοῦ συγκροτήματος τῆς ΕΜΕ (Ἑλληνικὴ Μεταλλευτικὴ Ἑταιρεία), τοῦ πιὸ ἰσχυροῦ οἰκονομικοῦ συγκροτήματος στὴν Κύπρο. Τὸ συγκρότημα ἐλέγχεται κι ἀνήκει στὸν ἑκάστοτε Ἀρχιεπίσκοπο.

Ἴντριγκες

Σήμερα τὸ ἀπόγευμα, 5.6.1970, πῆγα στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ γιὰ δουλειά. Ἦταν κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ προηγούμενες φορές. Στὴ συμπεριφορὰ τοῦ Μ. διέκρινα πολλὴ ἀποφασιστικότητα μὰ συγχρόνως καὶ σὰν κάποια ὑποταγὴ στὴν ἰδέα ποὺ τοῦ 'δινε τὴν ἀποφασιστικότητα. Γνώριζα πολλὰ καὶ ψυχανεμίζουμουν περισσότερα ὥστε καταλάβαινα πὼς κάτι σοβαρώτερο θὰ εἶχε μεσολαβήσει.

Σὲ λίγο, ἔγραφα ὅλα ἐκεῖνα ποὺ διασκέδασαν τὶς ἀπορίες μου καὶ ἐπιβεβαίωσαν τὶς εἰκασίες μου.

Τὸ βράδυ τῆς Τετάρτης, 3.6.1970, ὁ κ. Κληρίδης ἐπισκέφθηκε τὸν Μ. στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ καὶ τοῦ διαβίβασε τὰ ἑξῆς:

Ὁ Συνταγματάρχης Μαθιὸς ἀπεκάλυψε στὸν Λουκίδη, κάποιον κουλό, πὼς «πάει πιὰ τὸν Παπᾶ θὰ τὸν ξεκάνουν ὁπωσδήποτε. Καὶ ὑπάρχουν ἀρκετοὶ ἀποφασισμένοι νὰ πέσουν κι ἀπάνω στ' αὐτόματά τους κάνοντάς το.» Σὲ ἐρώτηση τοῦ Λουκίδη «καὶ τὶ θὰ ἐπιτύχετε μ' αὐτὸ, τὴν ἕνωση;», ἀπάντησε, «δὲν ξέρω. Πάντως, ἀπάνω δὲν τὸν θέλουν. Ἄλλα λέει καὶ ἄλλα κάνει».

Κατ' ἄλλας πληροφορίας ποὺ εἶχε ὁ Μ.:

1. Ὁ ἐκ τῶν κρατουμένων γιὰ τὴ δολοφονικὴ κατ' Αὐτοῦ ἀπόπειραν Ἀδάμος Χαρίτωνος εἶπε στὸ δικηγόρο του πὼς τὸν παρελθόντα Ἰανουάριο ὁ Συν/χης Παπαποστόλου τὸν ἀπέστειλεν εἰς Ἀθήνας διὰ νὰ δολοφονήσῃ τὸν Μ. ὅταν θὰ ἐπέστρεφεν ἐκ τοῦ ταξιδίου του εἰς Ἀν. Ἀφρικήν. Τοῦ ἔδωσε, μάλιστα, καὶ τὸ ὑπηρεσιακόν του περίστροφο. Ὁ Χαρίτωνος δὲν εὗρε τὴν κατάλληλον εὐκαιρίαν.

2. Ὁ ἐκ κρατουμένων γιὰ τὴ δολοφονικὴ κατ' Αὐτοῦ ἀπόπειρα Ἀντωνάκης Σολομῶντος ὡμολόγησε στὸ δικηγόρο του ὅτι ὁ Παπαποστόλου τοῦ ἀνέθεσε νὰ στήσῃ ἐνέδρα στὸ δρόμο Λευκωσίας — Ἀμμοχώστου, ἀπ' ὅπου θὰ διήρχετο τὸ αὐτοκίνητο τοῦ Μ. Οὗτος ὅμως ἐδίστασε νὰ πυροβολήσῃ ὅταν ὁ Μακαριώτατος διήρχετο ἔμπροσθέν του. Τὴν ἑπομένην ὁ Παπαποστόλου τὸν ἐξύβρισε διὰ τοὺς δισταγμοὺς καὶ τὴν ἀτολμίαν του.

3. Τὸν Δεκέμβριον τοῦ παρελθόντος ἔτους ὁ Συν/χης Παπαποστόλου ἐπλησίασε τοὺς Μητροπολίτας Πάφου, Κιτίου καὶ Κυρηνείας καὶ τοὺς ὤθησε νὰ κηρύξουν τὴν ἕνωσιν, μὴ λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὸν Μ., ἀφοῦ μάλιστα τὸν ἐκτοπίσουν. Στὸν Πάφου ὑπεσχέθη ἀρχιτοποτηρητεῖαν. Ὁ Πάφου τὸν ἐνηγκαλίσθη. Συνωδεύετο ἀπὸ καθηγητὴν—Θεολόγον, τὸν ὁποῖον ὁ Μ. ἐσπούδα-

σε δι' ὑποτροφίας καὶ τὸν διώρισε καὶ πλήρωνε ὁ ἴδιος τὸν μισθὸν του ὡσότου δημιουργηθῆ θέσις. Ὁ Κυρηνείας δὲν ἀνεφέρθη σ' αὐτό. Οἱ ἄλλοι δύο ὡμολόγησαν.

4. Κάποιο πρόσωπον ἀπεκάλυψε στὸν Μ. πῶς τὸν παρελθόντα Νοέμβριον τοῦ ἀνετέθη ὑπὸ τοῦ ὁμοχωρίου του Νικήτα νὰ σκοτώση τὸν Μ. Τὴν ἑπομένην ὁ Παπαποστόλου ἐκάλεσε τὸ πρόσωπον αὐτὸ στὸ Γραφεῖο του καὶ τὸ ἐπέπληξεν. Ὁ προσωπικὸς σωματοφύλαξ τοῦ Μ., Πουλίτσας ἦτο παρών, ἀλλὰ οὐδέποτε ἀνέφερε τὸ ἐπεισόδιον εἰς τὸν Μ.

5. Οἱ περισσότεροι τοῦ «Ἐθνικοῦ Μετώπου» προέρχονται ἀπὸ τὸ Τάγμα τοῦ Μαθιοῦ, τὸ 231ον.

6. Ὁ Νέφ τῆς Ἀμερικανικῆς Ὑπηρεσίας Πληροφοριῶν διαθέτει δυσμενῶς κατὰ τοῦ Μ. τὰ πνεύματα. Ὁ Μ. ἀνέφερε τοῦτο εἰς τὸν πρώην Πρέσβυν τῆς Ἀμερικῆς στὴν Κύπρο Τ. Μπέλτσερ, ὁ ὁποῖος ἔδειξεν ἔκπληξιν καὶ ἀνέλαβε νὰ τοῦ κάμη παρατήρησιν.

7. Μέλη Πρεσβείας στὴν Κύπρο εἰδοποιήθησαν νὰ εἶναι ἕτοιμα ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν δι' ἀναχώρησιν.

Συμπέρασμα: Ἡ Ἀμερικὴ ὁπωσδήποτε ἀναμεμιγμένη.
Ὁ ἀγὼν πολυμέτωπος.

Τὴν 8ην 6.1970 ἐπληροφορήθην ὅτι ὁ Πατατάκος ὁμιλεῖ καθαρὰ ἐναντίον τοῦ Μ. Εἶπεν εἰς προσωπικόν μου φίλον ὅτι «μάλιστα τὸ Κόμμα τοῦ Κληρίδη, τὸ Ἑνιαῖον, ἐπιδιώκει αὐτοδυναμίαν εἰς τὴν Βουλὴν καὶ τὴν πολιτικὴν φαύλου, τὴν ὁποίαν ἀσκεῖ ὁ Μ. δὲν τὴν ἀναγνωρίζουν καὶ ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ ὑπεύθυνος γιὰ ὅλα τὰ κακὰ ποὺ συνέβησαν στὴν Κύπρον.»

Ὁ προσωπικός μου φίλος τὸν ἀντέκρουσε καὶ ἀνέφερεν αὐτὰ εἰς τὸ ἁρμόδιον πρόσωπο.

Τὴν 8.6.1970 διάβασα φωτοτυπίαν ἐπιστολῆς στενοῦ τινος συνεργάτου τοῦ μ. Γεωρκάτζη καὶ τέως ἀστυνομικοῦ σταλεῖσαν πρὸς τὸν Διευθυντὴν Συντάξεως ἐφημερίδος τινός, διὰ τῆς ὁποίας οὗτος ἀπέστελλεν ἑτέραν ἐπιστολὴν ὑπογεγραμμένην ὑπὸ τοῦ μ. Γεωρκάτζη πρὸς τὸν Συνταγματάρχην Λαδᾶν εἰς Ἀθήνας. Ὁ ἀστυνομικὸς οὗτος ἀνέφερεν εἰς τὴν ἐπιστολήν του πὼς σκοπὸς τῆς ἀποστολῆς τῆς ἑτέρας ἐπιστολῆς ἐκ μέρους του ἦταν νὰ ἀποκαλυφθοῦν οἱ πραγματικοὶ ἔνοχοι. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν πρὸς Λαδᾶν ὁ μ. Γεωρκάτζης ἀνεφέρετο εἰς συνωμοτικὰ κατὰ τῆς Κύπρου σχέδια, τὰ ὁποῖα διευθύνει ὁ Λαδᾶς, εἰς περίπτωσιν, καθ' ἣν ἐπρόκειτο νὰ γίνη στρατιωτικὴ σύγκρουσις καὶ αὐτὸς ὁ Λαδᾶς θὰ διέτασσε τὴν ἀποχώρησιν τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων ἐν Κύπρῳ, καὶ εἰς ἄλλα τεκταινόμενα ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τῆς Κύπρου. Ἐπίσης ἀναφέρεται εἰς συνάντησίν τους εἰς Ἀθήνας τὸ 1967 παρουσία τοῦ κ. Πηλίτση κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Λαδᾶς ἐφέρθη πολὺ ἀποτόμως εἰς τὸν μ. Γεωρκάτζην, λέγοντάς του ὅτι συντόμως θὰ χάση τὴ ζεστασιὰ τῆς ὑπουργικῆς πολυθρόνας, ἂν δὲν συμμορφοῦται ἐπακριβῶς πρὸς τοὺς ὅρους

του. Ἐπίσης ἀναφέρεται εἰς τὸ γεγονὸς τοῦ ρόλου, ποὺ παίζει ὁ διευθύνων τὴν ΚΥΠ εἰς Κύπρον κ. Σιδέρης (ἔτσι τὸν ἀποκαλεῖ) καὶ ὁ ὁποῖος εἶναι γνωστὸς ἀνὰ τὸ παγκύπριον. Ἐπίσης ὅτι γνωρίζει τὶ ἐπιτελεῖ ὁ πρώην Ἐπιτελάρχης τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, ὁ ὁποῖος ἐπισκέπτεται συχνάκις τὴν Κύπρον ὑπὸ ψευδωνυμίαν. Τοῦτο δὲν κατονομάζει. Τελειώνει μὲ τὴν ἀπειλὴν ὅτι εἶναι ἕτοιμος νὰ ἀποκαλύψη τὰ πάντα, χωρὶς νὰ σκεφθῆ καθόλου οἱανδήποτε συνέπειαν.

Ἡ γνησιώτης τῆς ἐπιστολῆς ἠμφισβητήθη. Ὁ τύπος ἐδημοσίευσε γι' αὐτὴν στὶς 14/6/70.

«Γιὰ φαντάσου, μωρέ, ἕνας ἀρχιεπίσκοπος στὸ Κρεμλῖνο...»

Σὲ συνάντησή μου μὲ τὸν Μ. στὴν Α.[1] στὶς 28 Ἀπριλίου 1971, ὁ Μ. μοῦ ἀνέφερε ὅτι πρόκειται νὰ μεταβῆ στὴ Ρωσσία γιὰ τὴν ἐνθρόνιση τοῦ νέου Πατριάρχου. Εἶπε πὼς ἦταν πολὺ εὐχαριστημένος ποὺ ἦλθε αὐτὴ ἡ σύμπτωσις τοῦ χρόνου γιὰ τὴν ἐπίσκεψη, ποὺ ἀπὸ καιρὸ ἐπιθυμοῦσε. Μοῦ ἀφηγήθηκε πῶς κατέληξε σ' αὐτό.

Ὅταν τοῦ ὑπεβλήθη ἡ πρότασις, ἀνέθεσε στὸν κ. Κυπριανοῦ ὁ ὁποῖος θὰ μετέβαινε ἐκείνη τὴν περίοδο στὶς Ἀθῆνες νὰ βολιδοσκοπήση, νὰ ἐρωτήση τὸν Πρωθυπουργὸ κ. Παπαδόπουλο γιὰ τὸ ταξίδι αὐτό. Προτοῦ ἐπιστρέψη ὁ κ. Κυπριανοῦ καὶ τοῦ φέρη τὴν ἀπάντηση τὸν ἐπεσκέφθη ὁ Ἕλλην Πρέσβυς κ. Κ. Παναγιωτάκος, ὁ ὁποῖος τὸν ἠρώτησε σχετικὰ μὲ τὸ ταξίδι. Ὁ Μ. τοῦ εἶπε τὶ προηγήθηκε καὶ σὲ ἐρώτηση τοῦ Πρέσβυ ἂν ὁ Μ. ἤθελε νὰ κάμη καὶ ἐκεῖνος οἱονδήποτε διάβημα, ὁ Μ. ἀπάντησε ἀρνητικά. Παρ' ὅλον τοῦτο ὁ Πρέσβυς ἔγραψε στὴν Ἀθήνα καὶ πῆρε ἀπάντηση πρὶν ἐπιστρέψη ὁ κ. Κυπριανοῦ, τὴν ὁποίαν καὶ ἐτηλεφώνησε στὸν Μ. μὲ τὴν φράση. «Τὸ ριάκτιον εἶναι καλό». Ἐπιστρέφοντας ὁ κ. Κυπριανοῦ ἀνέφερε στὸν Μ. ὅτι ὁ Παπαδόπουλος εἶπεν ὅτι ὄχι μόνον δὲν ἀντενδείκνυται, ἀλλὰ ἐνδείκνυται.

Ἐγὼ παρατήρησα ὅτι ὁ Μ. δὲν ἔπρεπε νὰ ἔχη πλήρη ἐμπιστοσύνη στὶς δηλώσεις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, εἰδικὰ γι' αὐτὸ τὸ θέμα, ποὺ σήκωνε τόση παρεξήγηση. Πιθανὸν δημοσίως νὰ ἔλεγαν τὰ ἀντίθετα ἢ ὑπονοούμενα ποὺ θὰ ἔφεραν σὲ πολὺ δύσκολη θέση τὸν Μ. Ἦταν βέβαιος περὶ τῆς εἰλικρινείας των; Ὁ Μ. εἶπε πὼς πρὸς τὸ παρὸν δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ δεχτῆ αὐτὸ ποὺ εἶπαν, ἂν δὲ στὸ μέλλον παρουσιάζονταν ἀλλοιώτικα τὰ πράγματα, τότε θὰ ἄφηνε καὶ αὐτὸς μὲ τρόπο νὰ διαρρεύση στὸν τύπο ὅτι ἡ ἐπίσκεψις αὐτὴ ἔγινε κατόπιν τῆς ἐγκρίσεως τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως.

Σχετικὰ μὲ τὴν ἀπόπειρα ὁ Μ. μοῦ εἶπε ὅτι ἔρχονται τώρα εἰς γνῶσιν του τέτοια στοιχεῖα, ποὺ ἐκπλήττεται συνεχῶς. Π.χ. μιὰ φίλη τοῦ Παπαποστόλου, τοῦ πρώην Διοικητοῦ τῶν ΛΟΚ, στὴν ὁποίαν ἔταζε γάμο ὁ Παπαποστόλου, ὅταν ἀντελήφθη ὅτι τὴν ἐκοροΐδευε, ἄρχισε νὰ ὁμιλῆ καὶ νὰ ἀποκαλύπτη. Ὁ Παπαποστόλου, ὁ Γιωρκάτζης καὶ ὁ Ἰωαννίδης ἦταν οἱ σχεδιασταὶ τοῦ ἐγκλήματος. Κατ' ἀρχὴν δὲ ἐπρόκειτο νὰ τὸν δολοφονήσουν ἔξωθι τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, ὅταν θὰ μετέβαινε πρὸς τὸ ἑλικόπτερο, διὰ νὰ μὴ ἀποτύχουν ὅμως τὸ μετέβαλαν. Ὁ Σολομῶντος, ὁ ὁποῖος εἶπεν εἰς τὴν λοχίαν τῆς Ἀστυνομίας Β. Λοΐζιᾶ, ὅτι θέλει νὰ ὁμιλήση εἰς τὸν Μ., δὲν ἦτο ὡς ἐνομίζετο ἐπὶ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου κατὰ τὴν ὥρα τῆς ἀποπείρας, ἀλλὰ ἀλλοῦ. Συνολικὰ 24 πρόσωπα εἶναι ἀναμεμιγμένα στὴν ἀπόπειραν. Σὲ παρα-

τήρησή μου ὅτι πρέπει σύντομα ν' ἀποκαλυφθοῦν ὅλα τὰ στοιχεῖα καὶ νὰ φανερωθῆ ἡ ἀλήθεια, ὁ Μ. εἶπεν ὅτι προσπαθεῖ νὰ γίνη αὐτὸ σύντομα, ὁπότε θὰ προβῆ εἰς δήλωσιν.

Σχετικὰ μὲ τὴν ἐπίσκεψιν εἰς Ρωσσίαν ὁ Μ. εἶπεν ὅτι ὁ Ρῶσσος Πρέσβυς κατ' ἀρχὰς ἐπρότεινε τὶς ἡμερομηνίες 27, 28 καὶ 29 Μαΐου. Ἀλλ' αὐτὸ δὲν ἦτο βολικὸν διὰ τὸν Μ., ὁ ὁποῖος εἶπεν ὅτι δὲν πειράζει θὰ μεταβῆ διὰ τὴν ἐνθρόνισιν τοῦ Πατριάρχου καὶ ἔστω καὶ ἀνεπίσημα θὰ εἶχε τὶς πολιτικὲς ἐπαφές του. Ὅμως ὁ Πρέσβυς ἐπεκοινώνησε ξανὰ μὲ τὴν Κυβέρνησή του καὶ κανόνισε ὥστε ἡ ἐπίσκεψις τοῦ Μ. νὰ συμπέση μὲ τὶς ἡμέρες τῆς ἐνθρονίσεως τοῦ Πατριάρχου, δηλαδὴ 2, 3 καὶ 4 Ἰουνίου, σ' αὐτὲς δὲ τὶς ἡμερομηνίες ὁ Μ. θὰ ἔχη καὶ πολιτικὲς ἐπαφὲς μὲ τοὺς ἡγέτας τῆς Ρωσσικῆς Κυβερνήσεως. Ὁ Μ. σκοπεύει νὰ παραμείνη ἀκόμη 3 μέρες στὴν Ρωσία, γιὰ νὰ ἐπισκεφθῆ τὸ Λένινγκραντ, τὸ Κίεβο καὶ ἄλλες πόλεις. Στὶς 30 Ἀπριλίου πρόκειται νὰ ἐκδοθῆ κοινὸν ἀνακοινωθὲν Ρωσσίας—Κύπρου περὶ τοῦ γεγονότος αὐτοῦ. Ὁ Χαϊλὲ Σελασσιὲ μοῦ ἀνέφερεν ὁ Μ., τοῦ ἀπέστειλεν ἐπίσης πρόσκλησιν διὰ νὰ μεταβῆ εἰς Ἀδδίς - Ἀμπέμπαν κατὰ την 12ην Μαΐου, δια τὴν ἐνθρόνισιν τοῦ Κόπτου Πατριάρχου. Παρ' ὅλην τὴν σφοδράν του ἐπιθυμίαν πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς Ἀβησσυνίας, ὁ Μ. θὰ ἀρνηθῆ διότι δὲν θέλει ν' ἀπουσιάζη τόσον πολὺ καὶ συχνὰ ἐκ τῆς Κύπρου. Ἴσως στείλη τὸν Χωρεπίσκοπον, ἂν ἀντιληφθῆ ὅτι θὰ γινόταν εὐμενῶς δεκτόν αὐτό. Στὴν Ρωσσία θὰ μεταβῆ καὶ ὁ Κιτίου ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου, ὁ ὁποῖος θὰ λάβη μέρος σὲ ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τῆς ἐνθρονίσεως ἐνῷ ὁ Μ. θὰ συνεχίζη τὸ δικό του πρόγραμμα τῆς ἐπισήμου ἐπισκέψεως.

Ἀστειευόμενος ὁ Μ. εἶπε: «Γιὰ φαντάσου, μωρέ, ἕνας Ἀρχιεπίσκοπος στὸ Κρεμλῖνον! Ἐγὼ μὲ τοὺς κομμουναραίους! Παρ' ὅλ' αὐτὰ πάντοτε ἤθελα νὰ ἐπισκεφθῶ μιὰν ἀπ' αὐτὲς τὶς χῶρες, πολὺ δὲ περισσότερον τὴν Ρωσσίαν».

---

1. Ἀθήνα.

Ὅλοι εἶναι θολεμένοι ἀπὸ μένα

Σὲ ἰδιαίτερη συνάντησή μου μὲ τὸ Μ. στὸ Γραφεῖο του σήμερα τὸ πρωΐ μιλήσαμε γιὰ τὸ διορισμὸ τοῦ κ. Φελλᾶ στὴ θέση Γραμματέως Β΄, γιὰ τὴν ὁποίαν ἔκαμεν αἴτηση καὶ ἐκλήθη σὲ προφορικὴν ἐξέταση. Τὴν Δευτέρα, 3 Μαΐου, ὁ κ. Α. Ἀριστείδου ἦλθε στὸ Γραφεῖο μου καὶ μοῦ ἀνήγγειλε τὸ διορισμό του στὴ θέση αὐτή. Ἀνέμενα ὅτι ἐντὸς ὀλίγου θὰ ἤκουα τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὸν κ. Φελλᾶ, ἐφ' ὅσον ὁ Μ. εἶχε ζητήσει τὴν πλήρωση τῶν δύο θέσεων Γραμματέως Β΄, οἱ ὁποῖες ὑπάρχουν στὴν Προεδρία, γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο. Γιὰ νὰ τακτοποιήση τὸν κ. Φελλᾶ, τὸν ὁποῖον ἀνεγνώριζεν ὡς ἀδικούμενον. Παρ' ὅλον τοῦτο, ὁ κ. Φελλᾶς ἔλαβε διὰ τακτοποίησιν εἰς τὸν προσωπικὸν φάκελλον τοῦ Ἀριστείδου τὸν διορισμόν του, οὐχὶ ὅμως καὶ τὸν ἰδικόν του. Τὸ ἀνέφερα εἰς τὸν Μ., ὁ ὁποῖος μοῦ εἶπεν ὅτι θὰ ἐξετάση τὸ ζήτημα. Τὸ ἀπόγευμα τῆς ἰδίας ἡμέρας μὲ κάλεσε καὶ πάλιν ὁ Μ. καὶ συζητήσαμε ξανὰ γι' αὐτὸ τὸ θέμα. Εἴπαμε πὼς ἂν ἀνησυχοῦσε ὁ κ. Φελλᾶς διὰ θέμα «σινιόριτυ», δὲν πρέπει ν' ἀνησυχῇ, διότι δὲν πρόκειται νὰ προαχθῇ κανεὶς πιὸ πάνω ἀπὸ τὸ Β΄ εἰς τὸ μέλλον. Ὁ Μ. ἀνέφερεν εἰς τὸν Ἀριστείδου ὅτι ὁ διορισμὸς του αὐτὸς εἶναι καὶ τὸ τέλος τῆς καρριέρας του καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἀριστείδου παρεδέχθη ὅτι κι αὐτὸ ἦταν πολύ του.

Τὴν ἑπομένην τὸ πρωΐ, δηλαδὴ στὶς 4 Μαΐου, μὲ κάλεσεν ὁ Μ. στὸ Γραφεῖον του καὶ μὲ ρώτησεν ἂν ὁ κ. Φελλᾶς ἔμαθε τίποτα γιὰ τὸ διορισμό του. Τοῦ ἀπήντησα ἀρνητικά. Τότε ὁ Μ. μοῦ εἶπεν ὅτι ἔμαθεν ὅτι δὲν θὰ τὸν διορίσουν, ἀλλὰ θὰ ἤθελε νὰ μάθη περισσότερα. Ἂν δηλαδὴ θὰ διορίσουν ἄλλον, κάποιον Ὑφηγητὴν Πανεπιστημίου ὁ ὁποῖος ἐκλήθη ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς Δημοσίας Ὑπηρεσίας δι' ἐξέτασιν καὶ διὰ τὸν ὁποῖον ἐλέχθη ὅτι ἦτο ὁ μόνος ποὺ κατεῖχε τὰ προσόντα. Ἐγὼ στενοχωρέθηκα ἀφάνταστα. Εἶπα στὸν Μ. ὅτι ἦταν κάτι ποὺ δὲν τὸ περίμενα κι οὔτε θὰ τολμοῦσα νὰ τὸ πῶ στὸν κ. Φελλᾶν. Τὸν ρώτησα ἂν εἶχε δώσει ὁδηγίες γιὰ τὴν πλήρωση καὶ τῶν δύο θέσεων καὶ μοῦ εἶπε. Βεβαίως. Τότε, εἶπα, γιατὶ δὲν τὶς γεμίζουν καὶ τὶς δύο καὶ ὅπως τοὺς εἴπατε; Γιὰ τὸν κ. Φελλᾶ εἶπα, εἶναι καθαρῶς θέμα ἠθικῆς ἱκανοποιήσεως. Εἶναι ἀπὸ τὶς λίγες περιπτώσεις ποὺ ἰσχύει καθ' ὁλοκληρίαν αὐτὴ ἡ φράσις: θέμα ἠθικῆς ἱκανοποιήσεως. Ἄνθρωπος μὲ 30ετῆ πεῖραν εἰς τὴν Δημοσίαν Ὑπηρεσίαν, κατέχων τὰ προσόντα, ὑπηρετῶν εἰς τὸ Γραφεῖον Προεδρίας ἀπὸ 10ετίας. Ὅπως ἦλθαν, μάλιστα, τὰ πράγματα ἦταν ἡ μοναδικὴ εὐκαιρία ἀναγνωρίσεως τῶν ὑπηρεσιῶν του. Εἶναι μεγάλη ἀδικία. Ὁ Μ. εἶπε:
— Ἐδῶ ποὺ τὰ λέμε φταίω καὶ ἐγὼ ποὺ δὲν αὔξησα ἐγκαίρως τὶς κλίμακες, γιατὶ τότε ὁ Φελλᾶς δὲν θὰ ἤθελε νὰ μεταπηδήση σὲ μιὰ κλίμακα ποὺ θὰ εἶχε λιγώτερο μισθό. Εἶπα πὼς γιὰ τὸν κ. Φελλᾶ τὸ θέμα δὲν ἦταν καθόλου οἰκονομικό. Σὲ λίγο καιρὸ θὰ αὐξηθῇ ἡ τωρινή του κλίμακα καὶ ἡ διαφορὰ μὲ τὴν κλίμακα τοῦ Γραμματέως Β΄ θὰ εἶναι ἐλάχιστη. Ὅμως εἶναι καθαρὴ

παραγνώρισις. Κι ὅλα αὐτὰ ξεκινοῦν ἀπὸ τὸν τρόπο, ποὺ ἐτέθη ἐξ ἀρχῆς τὸ ζήτημα, ἀπὸ ἐκεῖ ποὺ ξεκίνησε. Ἐσεῖς ζητήσατε νὰ διορισθῆ ὁ Ἀριστείδου, ἀλλὰ τὸ ζητήσατε κατόπιν συστάσεως τοῦ κ. Σταύρου, ὁ ὁποῖος ξεκίνησε τὸ ζήτημα ἀποκρύπτοντας ἀπὸ τὸν κ. Φελλᾶ τὴν προκήρυξη τῆς θέσεως αὐτῆς. Μὲ τὸν κ. Φελλᾶ μὲ τὸν ὁποῖο ἦτο στενώτατα συνδεδεμένος πρὶν 1—2 χρόνια καὶ τὸν ὁποῖον θὰ ὑπεστήριζε ἂν ἐξακολουθοῦσε νὰ διατηρῆ τὶς φιλίες του. Ἐνῷ μὲ τὸν Ἀριστείδου τότε ἦταν τσακωμένος καὶ γιὰ νὰ ξαναφιλέψουν σκέφθηκε νὰ τὸν προωθήσῃ καὶ ὑπηρεσιακῶς. Ὁ Μ. εἶπε πὼς εἶναι αὐτὸ ποὺ δὲν τοῦ ἀρέσει στὸν κ. Σταύρου. Ὅτι ὅταν εἶναι φίλος μὲ κάποιον, αὐτὸς ὁ κάποιος εἶναι ἐξαιρετικός, εἶναι ὁ καλύτερος ἄνθρωπος, κι ἅμα τσακωθῆ μαζί του, εἶναι ὁ χειρότερος. Ἐνθυμοῦμαι, εἶπε, στὸ παρελθόν, ἅμα ὑπῆρχε καμμιὰ δύσκολη δουλειά ὁ κ. Σταύρου μοῦ ἔλεγε: — Ἀφῆστε αὐτὸ θὰ τὸ ἀναθέσω στὸν Φελλᾶν, ὁ ὁποῖος τὰ καταφέρνει. Ἐνῷ κι ἂν κάμῃς ἐχθρὸ κάποιον πρώην φίλο σου, πρέπει νὰ ἐξακολουθῆς νὰ ἀναγνωρίζῃς ὡρισμένα καλὰ ποὺ ἔχει.

Τὸ ἀπόγευμα τῆς Τρίτης, 4ης Μαΐου, μὲ κάλεσεν ὁ Μ. καὶ πάλιν καὶ μοῦ εἶπεν ὅτι στὶς 4.15 μ.μ. θὰ ἔβλεπε τὸν Πρόεδρον τῆς Δημοσίας Ὑπηρεσίας. Σήμερα τὸ πρωΐ, 5 Μαΐου 1971, καὶ πάλιν μὲ κάλεσε καὶ μοῦ εἶπε τὶ τοῦ εἶπεν ὁ κ. Θεοχαρίδης. Εἶπεν ὅτι σκοπεύουν νὰ διορίσουν τὸν ἄλλον, ἀλλὰ θὰ τὸ ἀνέφεραν πρῶτα στὸν Μ. ἂν τὸν θέλη. Ὁ Μ. τοῦ εἶπε νὰ τὸ ἀποκλείσῃ. Γιὰ τὸν Φελλᾶν εἶπεν ὅτι ἐφ' ὅσον προεκηρύχθη κατ' ἀρχὴν μόνον μία θέσις καὶ ὁ Μ. συνέστησεν τὸν Φελλᾶν καὶ τὸν Ἀριστείδου, ὁ ὁποῖος ὀργανικῶς, ἱεραρχικῶς εἶναι στὴν ἀμέσως κατωτέραν θέσιν, καὶ ὄχι γιατὶ κατέχει τὰ προσόντα. Ὁ μόνος ποὺ κατεῖχε τὰ προσόντα ἦτο ὁ Ὑφυγητής. Τὸν Φελλᾶν δὲν τὸν διώρισαν, γιατὶ ἡ στάσις ἡ γενικὴ ὅλων ἦταν ἐναντίον. Ὁ Μ. προσέθεσεν ὅτι ἔχει ὡρισμένες ὑποψίες καὶ θὰ τὶς ἐξετάσῃ, ἀλλὰ δὲν ἤθελε μέσῳ τοῦ Θεοχαρίδη. Ἐγὼ τὸν ρώτησα ἂν ἐσχημάτισε τὶς ὑπόνοιες αὐτὲς ἀπὸ τὶς κουβέντες Του μὲ τὸν Θεοχαρίδη καὶ μοῦ ἀπάντησε καταφατικῶς. Ἀπὸ τὴν στάση τῶν μελῶν τῆς Δημοσίας Ὑπηρεσίας. Δηλαδή, ὑποψιάζεστε τὸν Σταύρου; τὸν ρώτησα. Καὶ μοῦ εἶπε, ναί. Φαινόντουσαν ἐπηρεασμένοι ἀρνητικῶς ὅλοι. Αὐτὸ γιὰ μένα, εἶπα, ἰσοδυναμεῖ μὲ ἔγκλημα, γιατὶ τὸ νὰ ὑποσκάπτῃς τὸ «εὖ ζῆν» τοῦ ἄλλου, εἶναι σὰ νὰ τὸν σκοτώνῃς. Ἂν τὸ ἔκαμεν αὐτό.... Ὁ Μ. εἶπεν ὅτι εἶναι πολὺ στενοχωρημένος, ἰδιαίτερα χθὲς τὸ ἀπόγευμα ποὺ τὰ ἄκουγε στενοχωρέθηκε πολύ. Κι ὅταν σκεφτόταν ὅτι αὐτὸς τοὺς ἔκαμεν ἀνθρώπους ὅλους αὐτούς, οἱ ὁποῖοι εἶπαν καὶ τὰ λόγια τους ὅτι, ὡς ἡ συνήθης τακτική Του, βολεύει πρόσωπα. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο εἶπα πὼς δὲν φαντάζομαι νὰ ἐννοοῦσαν μόνο τὸν κ. Φελλᾶ, ἀλλὰ καὶ τὸν Ἀριστείδου, ἐφ' ὅσον καὶ ἐκεῖνος, σύμφωνα μ' αὐτούς, δὲν εἶχε τὰ προσόντα. Ὁ Μ. ἀπήντησε, βεβαίως καὶ τὸν Ἀριστείδου. Μετὰ μοῦ ἀνέφερεν τὴν ἱστορίαν τῆς ὑποστηρίξεως τοῦ Θεοχάρη, μέλους τῆς Ἐπιτροπῆς, ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ τότε ποὺ ἔγινε Κιτίου. Τοὺς γνώριζε πεινῶντας, τὸν καλοῦσε στὴν Μητρόπολη καὶ γιὰ μισῆς ὥρας τοῦ ἔδινε 5 λίρες, βοήθησε τὴ γυναῖκα του μὲ 100 λίρες μιὰ φορὰ καὶ μὲ ἄλλα ποσὰ ἄλλες φορές, γιὰ τὴν τότε ἐποχὴ ἦσαν μεγάλα τὰ ποσὰ αὐτά. Μετὰ πῆρε τὸ γυιό τους τὸ Ρηγῖνο καὶ ἀπὸ ἁπλό ὑπάλληλο τῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος τὸν ἔκαμε Ὑπουργό, καὶ μετὰ ἔφερε καὶ τὸν πατέρα του, ὁ ὁποῖος εἶναι ὑπερῆλιξ, στὴ Δημόσια Ὑπηρεσία. Κι ὅλα αὐτὰ σεβόμενος τὴν μνήμη τοῦ προκατόχου Του,

τοῦ Μητροπολίτου, τοῦ γόρασε τὰ ἔπιπλα τοῦ σπιτιοῦ του, ὅταν παντρεύτηκε, καὶ μετὰ τὸν βοήθησε νὰ πάρη τὴ σημερινὴ θέση τοῦ Διοικητοῦ τῆς Τραπέζης Κύπρου. Ἄς ἀφήσουμε τὸν Προτέστο καὶ τοὺς ἄλλους ποὺ ἔχουν παρόμοιες ἱστορίες. Τότε ἐγὼ εἶπα. Πῶς τολμοῦν, λοιπόν, σήμερα, Μακαριώτατε, οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ νὰ λένε πὼς βολεύετε πρόσωπα, ἀφοῦ πρῶτα αὐτοὶ οἱ ἴδιοι εἶναι βολεμένοι ἀπὸ σᾶς; Δὲν ἔπρεπε νὰ ρωτοῦν τίποτα, φθάνει ποὺ τοὺς λέγατε κάτι. Φθάνει ποὺ ἐκφράζετε μίαν ἄποψιν ἢ ἐπιθυμίαν Σας. Ὁ Μ. εἶπε: — Μάλιστα, ἀφοῦ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι εἶναι βολεμένοι ἀπὸ μένα. Πάντως, προσέθεσε, δὲν θεωρῶ τὸ ζήτημα κλειστό. Θὰ ἐξετάσω τὶς ὑπόνοιές μου, καὶ βλέπουμε πάλιν. Τὸν εὐχαρίστησα. Εἶπε πὼς αὐτὲς τὶς μέρες ὅλο γιὰ στενοχώρειες μιλοῦμε. Τοῦ ἐξέφρασα τὴ λύπη μου, γιατὶ ἦλθαν τὰ πράγματα ἔτσι ὥστε νὰ τὸν στενοχωρήσουν καὶ ἐκεῖνον. Εἶπε νὰ μὴν τὸν εὐχαριστῶ, γιατὶ δική Του εἶναι ἡ εὐχαρίστηση νὰ λύση αὐτὸ τὸ ζήτημα.

Θὰ διαλύσω τὴν Ἐθνοφρουρὰ

— «Δὲν μὲ πειράζει νὰ σηκώσουν τὸ στρατό. Καλύτερα μάλιστα νὰ τὸ κάνουν».

Σήμερα τὸ πρωΐ, 16 Ἰουνίου 1971, ἡμέρα Τετάρτη, ὁ Μ. μὲ κάλεσε στὸ Γραφεῖο του καὶ μοῦ ἔδωσε νὰ φωτοτυπήσω τὸ ἐπισυνημμένο ἔγγραφο. Μετὰ τὸ σχολίασε ὡς ἑξῆς: «Ἄρχισαν οἱ πιέσεις. Ἀπήντησα στὸν Πρέσβυ (καὶ ἐννοοῦσε τὸν Ἕλληνα Πρεσβευτὴ) ὅτι ἀπορρίπτονται κατὰ τρόπον ἀπόλυτον οἱ προτάσεις ποὺ μοῦ ἀπέστειλε μέσῳ του ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις. Εὐχαριστῶ διὰ τὴν συμβουλήν, ἀλλὰ προτιμώτεραι αἱ Συμφωνίαι τῆς Ζυρίχης. Ὁ Πρέσβυς φάνηκεν ἀπορημένος καὶ εἶπεν ὅτι ὁ κ. Κληρίδης τοῦ εἶπεν ὅτι ἀποδέχεται τὶς προτάσεις ὁ ἴδιος καὶ τοῦ ἀφῆκε τὴν ἐντύπωσιν πὼς καὶ ὁ Μακαριώτατος τὶς ἀποδέχεται. Ὁ Μ. τοῦ ἀπήντησεν ὅτι τέτοιο πρᾶγμα ὁ κ. Κληρίδης δὲν ἀφῆκε νὰ νοηθῇ στὴν χθεσινοαπογευματινή τους συνεδρία τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου καὶ λυπεῖται πολὺ διὰ τὸ ὅτι ὁ Πρέσβυς διεβίβασε ἄλλα τὴν προηγουμένη. «Πάντως, ὅ,τι καὶ νὰ ποῦνε οἱ ἄλλοι τὴν ἀλήθεια θὰ τὴν μαθαίνετε πάντοτε ἀπὸ μένα. Κι ἐγὼ μίλησα τελευταῖος χθὲς στὸ Ὑπουργικὸ Συμβούλιο. Ὁ Πρέσβυς εἶπεν ὅτι θὰ ἔχουμε δυσάρεστες ἐξελίξεις, ἀλλὰ ὁ Μ. εἶπεν ὅτι οὐδέποτε διενοήθη νὰ διαταράξῃ τὶς σχέσεις τῆς Κύπρου ἢ τὶς δικές του μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως. Ὁ Πρέσβυς εἶπεν ὅτι μπορεῖ νὰ σηκώσουν τοὺς ἀξιωματικούς τους κ.λπ. Ὁ Μ. εἶπεν ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ ὑποχωρήσῃ διόλου, οὔτε θέλει νὰ θυσιασθῇ ἡ Ἑλλὰς γιὰ τὴν Κύπρο. Ἄλλωστε ὁ ἴδιος πάντοτε βλέπει τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα γενικώτερα καὶ οὐχὶ διὰ μέσου τῆς Κύπρου, ἀλλὰ αὐτὸς ἔχει τὴν εὐθύνην διὰ τὴν Κύπρον καὶ κατὰ τρόπον ἀπόλυτον δὲν ἀποδέχεται καμμίαν ἀπὸ τὰς προτάσεις.

Ὁ Πρέσβυς ἔφυγεν ράκος, προσέθεσεν ὁ Μ. Τοὐλάχιστον κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς ἀφαιρέσῃ τὸ δικαίωμα τοῦ ἀγωνίζεσθαι καὶ ἀποθνήσκειν, εἶπεν ἐν τέλει. Τὸ δικαίωμα τοῦ θανάτου εἶναι ἀναφαίρετον.

Σὲ προηγούμενη συνομιλία μας στὴ Μόσχα, ὅταν τὸν ρώτησα ἂν εἶναι εὐχαριστημένος ἀπὸ τὶς ἐπαφές του, μοῦ ἀνέφερε, μεταξὺ ἄλλων, πὼς ἡ μητρικὴ κηδεμονία θὰ ἦταν καλύτερα νὰ ἔλειπε γιατὶ θὰ μᾶς καταστρέψῃ. «Δὲν μὲ πειράζει νὰ σηκώσουν τὸ στρατό. Καλύτερα, μάλιστα, νὰ τὸ κάνουν. Ὁπότε θὰ διαλύσω τὴν Ἐθνοφρουρά. Θὰ σχηματίσω καινούργιο στρατὸ μὲ δικούς μας ἀνθρώπους ἐντελῶς».

Ὅταν γυρίσαμε ἀπὸ τὴ Ρωσσία ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἀπέστειλε προτάσεις ὑποχωρήσεως καὶ εἶναι σ' αὐτὲς ποὺ ἀπαντοῦσε ὁ Μ. πρὸς τὸν Πρέσβυ.

Σὲ δική μου παρατήρηση, ἂν θὰ προσφύγουμε στὸ Συμβούλιο Ἀσφαλείας, ὁ Μ. εἶπε πὼς θὰ δῇ, εἶναι νωρὶς ἀκόμη. Ἂν θὰ μᾶς ὑποστηρίξῃ ἡ Ρωσσία, ὁ Μ. ἀπήντησε καταφατικά. Ἀναφερθεῖσα εἰς σχόλια ἐφημερίδων περὶ ἀλλαγῆς τῆς στάσεως τῆς Σοβιετικῆς Κυβερνήσεως, ὁ Μ. εἶπεν πὼς δὲν ἤλλαξε τίποτα.

Μακάριος καὶ Δούντας

— Μιὰ ἀναλαμπὴ στὸ σκοτάδι

Εἰς σημερινὴν συνάντησίν μου μετὰ τοῦ Μ. (18.6.1971), ὁ Μ. μοῦ ὑπαγόρευσε μιὰν ἐπιστολὴ πρὸς τὴν Δημοσίαν Ὑπηρεσίαν διὰ τῆς ὁποίας πληροφορεῖται ἡ Δ. Ὑπηρεσία ὅτι κατόπιν ἀποφάσεως τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου τὸ Γραφεῖον Δημοσίων Πληροφοριῶν ὑπάγεται ἀπ' αὐθείας εἰς τὸν Πρόεδρον καὶ ἡ θέσις τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Γραφείου θεωρεῖται ὡς πολιτική.

Κατόπιν τούτου, ὁ Μ. μοῦ εἶπεν ὅτι θὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὴν σύνταξιν ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Πρωθυπουργὸν τῆς Ἑλλάδος κ. Γ. Παπαδόπουλον ἐπὶ τῶν ὑποβληθεισῶν τὴν παρελθοῦσαν ἑβδομάδα προτάσεων τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, εἰς τὰς ὁποίας βεβαίως, ἀπήντησε, μέσῳ τοῦ Ἕλληνος Πρεσβευτοῦ. Ἀλλὰ κατέληξεν εἰς αὐτὴν τὴν ἀπόφασιν κατόπιν τῆς συναντήσεώς του μετὰ τοῦ Συμβούλου τῆς Β. Πρεσβείας τῆς Ἑλλάδος κ. Μ. Δούντα, τὴν 17ην Ἰουνίου εἰς τὴν Ἱ. Ἀρχιεπισκοπήν. Ὁ κ. Δούντας ἐπληροφόρησε τὸν Μ. ὅτι ἤθελε νὰ τὸν συναντήση, ἀλλ' οὐχὶ εἰς τὸ Προεδρικὸν Μέγαρον, διὰ νὰ μὴ σχολιάζεται ὅτι μετὰ τὸν Πρέσβυν συναντᾶ ὁ ἴδιος τὸν Πρόεδρον. Εἰς τὴν συνάντησίν τους αὐτὴν ὁ κ. Δούντας συνεβούλευσε τὸν Μ. νὰ στείλη μιὰν ἐπιστολὴν στὸν κ. Παπαδόπουλο, συνοδευτικὴ τοῦ ἀντιγράφου - ἀπαντήσεως πρὸς τὸν Ντενκτάς, τὸ ὁποῖον ἑτοιμάζει ὁ κ. Κληρίδης καὶ θὰ συζητηθῇ τὴν Δευτέραν ὑπὸ τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου. Διότι, προσέθεσεν ὁ κ. Δούντας, ὅπως διεβιβάσθη ἡ ἀπάντησις τοῦ Μ. εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν μέσῳ τοῦ Πρέσβεως κ. Παναγιωτάκου, ἦτο εἰς πολὺ ἀπότομον καὶ ἀγέρωχον ὕφος. Βεβαίως νὰ μὴ ἀλλάξῃ ὁ Μ. τὴν στάσιν του, τὰ ἴδια ἀκριβῶς πράγματα θὰ πῇ εἰς τὴν ἐπιστολήν, ἀλλ' εἰς ὕφος ἠπιώτερον καὶ νὰ ἐξηγῇ τὰ ἐπιχειρήματά του. Ὁ Μ. συνεφώνησε. Ἐγὼ εἶπα ὅτι ὁ Πρέσβυς θὰ τὰ βρῆκε σκοῦρα γιατὶ τὴν προηγουμένη εἶχε διαβιβάσει μᾶλλον εὐνοϊκὴν ἀπάντησιν, ὅπως ὁ ἴδιος ἀνέφερεν εἰς τὸν Μακαριώτατον.

Ὁ Μ. εἶπεν ὅτι ἀπὸ εὐγένεια δὲν ζήτησε ἀπὸ τὸν κ. Δούντα ἀντίγραφο τῆς ἀπαντήσεως τοῦ Πρέσβεως.

Εἰς παρατήρησίν μου ὅτι πολὺ βοηθητικὴ καὶ ἐξυπηρετικὴ εἶναι ἡ στάσις τοῦ Δούντα, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀκουσθῇ ὅτι δὲν ἦτο τίμιος μαζί μας, ὁ Μ. εἶπεν ὅτι «ναί, μοῦ κάνει ἐντύπωση μεγάλη. Ἡ στάση του ἀπέναντι μου εἶναι πολὺ φιλική, προστατευτικὴ ἀκόμη. Ὁ ἴδιος μοῦ λέει ὅτι δὲν μοῦ μιλάει σὰν διπλωματικὸς ὑπάλληλος ἀλλὰ σὰν πρόσωπο φιλικὸ καὶ μὲ παρακαλεῖ νὰ μὴ γίνη ποτὲ λόγος γιὰ ὅ,τι διαμείβεται μεταξύ μας.» Ὁ Μ. εἶπε πὼς ἀνέφερε στὸν κ. Δούντα ὅτι παρ' ὅλον ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ κρατήση ὡρισμένα γραπτὰ γιὰ τὸ «φάϊλ» π.χ., ὅμως οὐδέποτε τὸ κάνει. Ὁ κ. Κυπριανοῦ τελευταίως εἶχε συντάξει ἕνα μακροσκελὲς ὑπόμνημα στὸ ὁποῖον ἀνεφέρετο εἰς τὰς Συμφωνίας

μας μὲ τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν καὶ τὸ παρουσίασε στὸν Μ. Ὁ Μ. εἶπε πὼς ἦταν πολὺ καλόν, ἀλλὰ διαφωνοῦσε νὰ τὸ στείλη. Ὁ κ. Κυπριανοῦ ἑτοίμασε ἄλλο. Καὶ πάλιν ὁ Μ. εἶπε. «Ἐγὼ πάντως διαφωνῶ. Κάμε ὅ,τι νομίζεις ἐσὺ σωστό». Ὁ κ. Δούντας εἶπε πὼς τοῦ τὸ εἶχε πῆ ὁ κ. Κυπριανοῦ μάλιστα τοῦ ἔδειξε καὶ τρίτο σχέδιο, ποὺ δὲν τὸ εἶχε παρουσιάσει ὁ κ. Κυπριανοῦ στὸν Μ. γνωρίζοντας τὴν στάση του. Ὁ Μ. εἶπεν ἐπίσης ὅτι θὰ δῆ καὶ τὸν Χαραλαμπόπουλο, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ Δούντας τοῦ εἶπεν ὅτι βρίσκεται σὲ δίλημμα: Ἀγαπᾶ καὶ εἶναι ἀφοσιωμένος καὶ στὸν Παπαδόπουλο καὶ σὲ σᾶς. Καὶ τώρα δὲν ξέρει τί πρέπει νὰ κάμη. Δὲν θέλει νὰ δυσαρεστήση οὔτε ἐκεῖνον οὔτε σᾶς. Σκέπτεται νὰ ὑποβάλη παραίτησιν στὴν ἀνάγκη.

Ἐγὼ εἶπα ὅτι εἶναι κάποια ἀναλαμπὴ αὐτὰ στὸ σκοτάδι τῆς περασμένης ἑβδομάδος καὶ ὅτι ἴσως νὰ μὴ ἔχουμε τὰ δυσάρεστα ἀποτελέσματα ποὺ προδιαγράψαμε στὴν ἀρχή. Ὁ Μ. εἶπεν ὅτι αὐτοὶ νόμιζαν ὅτι μὲ τὶς προτάσεις τους ὁ Μ. θὰ τὰ χάση καὶ θὰ ὑποχωρήση ἀμέσως. Ἴσως, σιγά - σιγά, ξεπεράσουμε τὴν κρίση αὐτὴ καὶ πᾶμε καλύτερα.

Ἡ αἰώνια ἀντιδικία Ἀθήνας — Λευκωσίας «Θὰ Τουρκέψουμε ὅλοι»

Σήμερον τὴν πρωΐαν, 21ην Ἰουνίου, ὁ Μ. μὲ ἐκάλεσε στὸ Γραφεῖο του καὶ μοῦ παρέδωσε τὸ πρῶτον ἔγγραφον τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, τὸ περιέχον τὶς προτάσεις τους, καὶ τὸ δεύτερον, τὸ κομισθὲν εἰς Αὐτὸν ὑπὸ τοῦ ἀξιωματούχου τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν κ. Ἀγγέλου Χωραφᾶ, διὰ τοῦ ὁποίου ὑποβάλλονται νέαι προτάσεις εἰς ὕφος πολὺ κατηγορηματικόν, ἀπειλητικὸν καὶ ἀπαράδεκτον.

Ὁ Μ. ἀνεφέρθη εἰς τὴν τελευταίαν παράγραφον, εἰς τὴν ὁποίαν λέγεται ὅτι ἂν δὲν δεχθῶμεν τὰς προτάσεις ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις θὰ ἀναγκασθῇ νὰ λάβῃ μέτρα ὅσον πικρὰ καὶ ἂν εἶναι πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ. Ὁ Μ. εἶπεν ὅτι πολὺ ἀπειλητικὸν ἦτο αὐτό, ἐγὼ εἶπα πὼς αὐτὸς εἶναι ἐκβιασμὸς καὶ δὲν θὰ μᾶς ποῦνε αὐτοί, δὲν θὰ ποῦνε αὐτοί στὸν Μ. ποιὰ εἶναι τὰ συμφέροντα τοῦ λαοῦ μας. Ὅ,τι καὶ νἆναι, ὁ Μ. εἶπε πὼς τοῦ εἶναι ἀπαράδεκτοι αὐταὶ αἱ προτάσεις. Εἶπε πὼς αὐτοί, δηλαδὴ ὁ Παλαμᾶς καὶ ὁ Ὀλτζάϋ τὰ συζήτησαν στὴ Λισσαβῶνα καὶ μάλιστα πιστεύει ἀκράδαντα πὼς ἐδεσμεύθησαν καὶ τώρα προσπαθοῦν μὲ τρόπο νὰ τοῦ τὰ παρουσιάσουν σὰν νὰ εἶναι παιδάκι καὶ θὰ τοῦ γελάσουν. Τοὺς ἔχει καταλάβει μιὰ φοβία, προσέθεσεν ὁ Μ. Θέλουν τὸν παραμερισμόν του. Ὡραῖα, ἂς μᾶς ἀφήσουν μόνους μας. Θέλω νὰ μιλήσω μὰ δὲν μπορῶ ἀκόμη, εἶπε. Αὐτὸ μὲ δυσκολεύει, ἡ ρήξη μεταξύ μας εἶναι κρυφή, ὅταν γίνῃ ἀνοικτή, τότε θὰ τὰ πῶ ὅλα. Ἐγὼ εἶπα πὼς πρέπει νὰ μιλήσῃ, ἔστω καὶ διὰ μέσου τοῦ κυβερνητικοῦ ἐκπροσώπου ν' ἀφήνῃ νὰ διαρρέουν μερικὰ βασικὰ πράγματα γιὰ τὸ κοινόν. Ὁ Μ. εἶπε πὼς αὐτοαποκαλύπτονται, πὼς κι ὁ Τουρκικὸς ραδιοσταθμὸς ἀφήνει λίγο-πολὺ νὰ μεταδίδεται ἡ συμφωνία τους στὴ Λισσαβῶνα. Καὶ οἱ ἐφημερίδες τὰ γράφουν.

Τὸ Σάββατο, στὸ Τρόοδος, εἶχε πολὺ στενοχωρηθῆ. Ὁ Χωραφᾶς συζήτησε μαζί του τὸ σχέδιο «φορεὺς κεντρικῆς ἐξουσίας». Αὐτοὶ προτείνουν νὰ ὑπάρχῃ εἷς Τοῦρκος Ὑπουργὸς Τοπικῆς Διοικήσεως, εἰς τὸν ὁποῖον νὰ ὑπάγωνται καὶ οἱ Ἕλληνες. Αὐτὸ γιὰ τὸν Μ. εἶναι ἀπαράδεκτο. Δηλαδή, χάριν τῆς ἑνότητος τοῦ κράτους, τὴν ὁποίαν προβάλλουν αὐτοὶ ὡς δικαιολογίαν, θὰ

τουρκέψουμε ὅλοι. Θὰ εἶναι ἕνα Τουρκοποιημένο ἑνιαῖο κράτος, προσέθεσε. Ἐγὼ ἐξέφρασα ἔκπληξη μὲ τὴν δῆθεν ἀφέλειά τους νὰ νομίζουν πὼς μποροῦν νὰ πείσουν τὸν Μ. ὅτι αὐτὰ εἶναι πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ. Ὁ Μ. εἶπεν ὅτι ὁ Ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν, ὁ ὁποῖος ἦτο στὴν Πάφο τὸ Σάββατο, ἤθελε νὰ περάση ἀπὸ τὸ Τρόοδος τὴν Κυριακή. Γιὰ μὴν τὸν στενοχωρήση, ὁ Μ. τοῦ τηλεφώνησε τὸ Σάββατο τὸ βράδυ ὅτι ἐπανέρχονται ἐπὶ τῶν προτάσεών των, ὅτι τὸ ὕφος τῆς ἐπιστολῆς εἶναι ἤπιον. Τίποτε τὸ καινούργιο. Χθὲς τὸ πρωΐ ὁ Ὑπουργὸς τοῦ τηλεφώνησε συνθηματικὰ ὅτι ὁ Μιχάλης ἤθελε νὰ τὸν δῆ. Ἐννοοῦσε τὸν Δούντα, τὸν ὁποῖον ὁ Ἕλλην Πρέσβυς καὶ ὁ Χωραφᾶς εἶχαν ἀφήσει τὸ Σάββατο στὸ κέντρο τοῦ Τροόδους. Ὁ Μ. δὲν ἤθελε νὰ συναντηθοῦν στὸ Τρόοδος καὶ ἀντιπρότεινε σήμερα τὸ πρωΐ στὶς 7.30 στὴν Ἀρχιεπισκοπή. Δὲν εἶχεν ὅμως ἀπάντηση καὶ δὲν γνωρίζει τὶ τὸν ἤθελε.

Ὁ Μ. ἀπήντησεν ὅτι εἶμαι τῆς ἀπολύτου ἐμπιστοσύνης του

Στὶς 28 Ἰουλίου ἐργαστήκαμε στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ γιὰ τὸ ἔγγραφο — ἀπάντηση στὸ ἔγγραφο ποὺ ἔστειλαν ξανὰ ἐξ Ἀθηνῶν πρὸς τὴν Α.Μ. ἐν συνεχείᾳ τῆς ἀπαντήσεώς Του πρὸς τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Ἕλληνος Πρωθυπουργοῦ, ἡ ὁποία ἀπάντησις ἐστάλη ταυτοχρόνως μὲ τὴν ἀπάντηση Κληρίδη πρὸς Ντενκτάς.

Στὸ νέο αὐτὸ ἔγγραφο οἱ Ἕλληνες προτείνουν διὰ σοφιστικοῦ τρόπου τὴν ὑπαγωγὴ τῆς Κύπρου στὴν θέληση τῆς Ἑλλάδος. Βεβαίως, αὐτὸ εἶναι ἐπακόλουθο ἀφοῦ ἡ Κύπρος εἶναι Ἑλληνικὸ μέρος καὶ θέλει νὰ ἀνήκη στὴν Ἑλλάδα. Ἡ Ἀθήνα, ὡς κέντρον τοῦ Ἔθνους, ρυθμίζει τὰ γενικώτερα συμφέροντα αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν θὰ ἦταν δίκαιο μέσα σ' αὐτὰ τὰ γενικώτερα συμφέροντα νὰ θυσιάση τὴν Κύπρο, διὰ τὴν ὁποίαν λέει ὅτι ἂν διαφωνήσουν ἡ διαφωνία αὐτὴ δὲν ἀπαλλάσσει τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὶς δεσμευτικὲς συμβάσεις της ὡς πρὸς τὴν Κύπρο. Εἶπα στὸν Μ. ὅτι δὲν χρειάζεται ἀπάντησις στὸ ἔγγραφο - σοφιστεία, γιατὶ ὅ,τι ἦταν νὰ τοὺς πῆ τοὺς τὸ εἶπε διὰ τῆς τελευταίας ἐπιστολῆς Του. Ὁ Μ. εἶπε ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Πρεσβεία τοῦ ἔκανε παραστάσεις γιὰ τὴ δημοσίευση τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Παπαδοπούλου πρὸς Αὐτὸν εἰς τὸ γερμανικὸ περιοδικὸ «Σπῆγκελ». Δηλαδὴ ἔρριξαν ὑπόνοιες ὅτι ἀπὸ μέρους μας διέρρευσεν ἡ πληροφορία καὶ τὸ περιεχόμενο τοῦ ἐγγράφου. Ρώτησαν ἂν ἀπὸ τὸ Γραφεῖο Του εἶναι δυνατὸν νὰ κλαποῦν ἔγγραφα ἢ νὰ διαρρεύσουν. Ὁ Μ. ἀπήντησε κατηγορηματικὰ ὄχι. Ρώτησαν ἰδιαίτερα γιὰ μένα καὶ ὁ Μ. ἀπήντησεν ὅτι εἶμαι τῆς ἀπολύτου ἐμπιστοσύνης Του. Τώρα, προσέθεσεν ὁ Μ., ἔχω τὴν πληροφορία ὅτι τὸ νέον ἔγγραφον τοῦ Παπαδοπούλου τὸ ἔχει ὁ ραδιοσταθμὸς τῆς Βαυαρίας. Μὰ αὐτό, ἀπήντησα ἐγώ, εἶναι ἡ καλυτέρα ἀπόδειξις ὅτι δὲν εἶναι ἀπὸ μᾶς ποὺ διαρρέουν, ἀφοῦ μόνο ἐσεῖς καὶ ὁ Ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν γνωρίζετε τὴν ὕπαρξη τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ κι ἀφοῦ ὅπως εἴπατε πρὶν δὲν τὸ δώσατε οὔτε γιὰ φωτοτυπία οὔτε γιὰ δακτυλογράφηση. Αὐτὸ τοὺς εἶπα, ἀπήντησε. Ὑποψιάζομαι, μάλιστα, ὅτι κάποιος τὰ δίνει ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν τῶν Ἀθηνῶν ἢ στὴν Πρεσβεία μας στὴν Ἀθήνα. Δὲν ἔχω πολλὴν ἐμπιστοσύνη στὸ προσωπικὸ ποὺ προέρχεται ἀπὸ ἐκεῖ. Τὸ «λόκαλ στάφ». Ἀπὸ τὶς ἔρευνές μου ποὺ ἔκαμα στέλλοντας τὸν Παναγίδη (Πρέσβυ στὴ Βόννη) στὴ Γερμανία, ἔχω τὴν πληροφορία ὅτι εἶναι ἀπὸ μέρους τους, ἐνῶ αὐτοὶ ἰσχυρίζονται ὅτι τὸ ἔδωσε ὁ βουλευτὴς Β. Λυσσαρίδης. Κατὰ πόσον ἀληθεύει αὐτὸ θὰ τὸ διαπιστώσω στὴν συνάντηση ποὺ θὰ ἔχω μ' αὐτόν.

«Δὲν ἠδυνάμεθα νὰ προβλέψωμεν τὶς ἐξελίξεις...»

Σήμερα τὸ πρωΐ ὁ Μ. μὲ φώναξε στὸ Γραφεῖο του. Εἶναι Δευτέρα, 6 Σεπτεμβρίου 1971. Χθὲς τὸ μεσημέρι γύρισε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ὅπου εἶχε μεταβῆ τὴν Παρασκευὴ γιὰ συνομιλίες μὲ τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση ἐπὶ τοῦ Κυπριακοῦ. Μοῦ μίλησε γιὰ τὶς συνομιλίες.

Τὴν πρώτη μέρα τῆς μεταβάσεώς του ταλαιπωρήθηκε πολὺ καὶ δὲν ὑπῆρχε πνεῦμα καλῆς θελήσεως. Ἀντὶ στὶς 8.30 μ.μ. ποὺ ἐπρόκειτο νὰ τελειώσουν, ἐτελείωσαν στὶς 10.30 μ.μ. Μετέβη στὸ ξενοδοχεῖο του, ὅπου πληθώρα δημοσιογράφων τὸν ἀνέμενε. Τοῦ εἶπαν πὼς παρὰ τὴν πολύωρη συνεδρία φαινόταν ξεκούραστος καὶ εἶχε κέφια. Ὁ ἴδιος αἰσθανόταν ἕτοιμος νὰ καταρρεύση. Παρ' ὅλα ταῦτα ἀπήντησε στὶς ἐρωτήσεις τους. Πῆγε στὸ διαμέρισμά του στὶς 11.00 μ.μ., ἔφαγε στὶς 12 μ.μ. καὶ δὲν κοιμήθηκε παρὰ ἐλάχιστα. Στὶς ἕξι τὸ ἑπόμενο πρωΐ σηκώθηκε γιὰ νὰ ἑτοιμάση κάτι, στὶς 9.00 ἄρχιζε ἡ συνεδρίαση ποὺ κράτησε μέχρι τὶς 12.30 μ.μ. Μετὰ ἐπισκέφθηκε τὸν ἀντιβασιλέα μέχρι τὶς 1.30 μ.μ. Μετὰ ἐπίσημο γεῦμα στὸ Κίγκ Τζώρτζ μέχρι τὶς 3.30 μ.μ.

Στὴ συνεδρίαση τοῦ Σαββάτου ἐπὶ 2 ὁλόκληρες ὧρες ἦταν σιωπηλὸς θεατὴς καὶ ἀκροατής. Ἦταν ἀποφασισμένος νὰ ἀλλάξη μέθοδο συζητήσεως, γιατὶ ἂν προχωροῦσαν ὅπως τὴν προηγουμένη μέρα μὲ τὶς παρεκβάσεις ποὺ εἶχε ἡ συζήτηση, θὰ τοὺς ἔπαιρνε μιὰ βδομάδα νὰ τελειώσουν. Ὁ Παπαδόπουλος ἔκαμε μιὰν εἰσαγωγὴ μετὰ μίλησε ὁ Πρέσβυς Χωραφᾶς καὶ ἀπήντησαν ἄλλοι. Εἶχαν μελετήσει ὡρισμένα σημεῖα ἀπὸ βραδὺς καὶ συνεννοημένοι τὰ συζητοῦσαν τὴν ἑπομένη. Ἰδίως ἡ συζήτηση περιστρεφόταν στὸ θέμα τοῦ Τουρκοκυπρίου Ὑπουργοῦ. Ὁ Μ. μετὰ ἀπὸ δύο ὧρες (κι ἀφοῦ κι ὁ κ. Κυπριανοῦ ἔλαβε μέρος) ζήτησε τὸν λόγο ἀπὸ τὸν Παπαδόπουλο, ὁ ὁποῖος τοῦ εἶπε. «Παρακαλῶ, Μακαριώτατε, μιλῆστε. Σᾶς βλέπω πολὺ σιωπηλὸ καὶ σκεφτικὸ σήμερα». Ὁ Μ. εἶπε. «Δὲν ἔχω τὴν εὐγλωττίαν τῶν προλαλησάντων, ἀλλὰ θὰ εἶμαι σύντομος καὶ σαφής. Νομίζω ὅτι συζητοῦμεν ἐπὶ ἐσφαλμένης βάσεως. Ὡς ἐὰν νὰ ἐπρόκειτο τὸ θέμα τοῦ διορισμοῦ Τουρκοκυπρίου Ὑπουργοῦ νὰ ἀπετέλει συμφωνίαν. Καὶ παίρνω ἀπὸ τρεῖς πλευρές. 1) Ὅτι τὸ δεχόμεθα. Ἐξεκινήσαμεν αὐτὸν τὸν ἀγῶνα προώρως κατ' ἐμέ, ἀλλὰ δὲν ἠδυνάμεθα νὰ προβλέψωμεν τὶς ἐξελίξεις, γιὰ νὰ βελτιώσουμε τὶς συμφωνίες Ζυρίχης. Λυποῦμαι νὰ εἴπω ὅτι μὲ τὸ νὰ δεχθοῦμε Τουρκοκύπριον Ὑπουργόν, ἡ Ζυρίχη εἶναι «μὴ χεῖρον» αὐτοῦ. Διότι δεχόμενος τὸν θεσμὸν αὐτὸν πρέπει νὰ δεχθῶ καὶ ὅλα τὰ συναφῆ πρὸς αὐτόν, τὰ ὁποῖα ἔχω μελετήσει καλῶς. Ὅλες δηλαδὴ τὶς ἐξουσίες ποὺ πηγάζουν ἀπὸ τὸν διορισμὸν αὐτὸν πρέπει νὰ δώσουμε εἰς τοὺς Τούρκους. 2) Ὅτι οἱ Τοῦρκοι δὲν ἀποδέχονται νὰ κλείση τὸ

ζήτημα μὲ τὸν διορισμὸν αὐτόν, πρᾶγμα ποὺ πιστεύω ὅτι ἔτσι θὰ γίνη. Ὁπότε γιατὶ νὰ κάνουμε τὴν ὑποχώρησιν αὐτὴν νὰ βάλουν στὴν τσέπην αὐτοὶ τὴν προσφοράν μας καὶ νὰ προχωροῦν; καὶ 3) Γιατὶ νὰ βιασθῶμεν, ἀφοῦ ὁ Παλαμᾶς καὶ ὁ Κυπριανοῦ θὰ συζητήσουν μὲ τὸν Οὺ Θάντ τὸ ζήτημα, θὰ ἔχουν διαβουλεύσεις εἰς τὰ Ἡνωμένα Ἔθνη μέχρι τὸ τέλος τοῦ τρέχοντος μηνός; Γιατὶ νὰ δεσμευθῶμεν μὲ μίαν συμφωνίαν προηγουμένως; Μὲ κατηγορεῖτε, ἐπίσης, γιὰ ἀνθενωτικόν, κύριε Πρόεδρε. Πῶς, ὅμως, νὰ μὴ ἀντιδράσω, ὅταν οἱ Ἕλληνες ἀξιωματικοὶ ἐκεῖ κάτω λένε στὰ στρατευμένα παιδιὰ ὅτι θὰ ἀγωνισθοῦν γιὰ τὴν ἕνωσιν, ἀφίνοντες ὑπονοούμενα ὅτι ἐγὼ εἶμαι ἀνθενωτικός; Ἀναγκάζομαι νὰ ἀμυνθῶ, καὶ οὕτω διὰ τῆς ἑνωτικῆς συνθηματολογίας ἐνταφιάζομεν τὴν ἕνωσιν διὰ ζητωκραυγῶν. Ἐπίσης ἐφημερίδες ποὺ πρόσκεινται πρὸς τὴν κυβέρνησιν τῆς Ἑλλάδος δημοσιεύουν ἄρθρα ἐναντίον μου καὶ προκαλοῦν τὸν λαόν. Δὲν εἶναι ἀληθές, κύριε Πρέσβυ, (καὶ γύρισε πρὸς τὸν Παναγιωτάκο, τὸν Πρέσβυ τῆς Ἑλλάδος στὴν Κύπρο) ὅτι ἡ «Μεσημβρινὴ» λαμβάνει τριακόσιες λίρες κάθε μῆνα ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Πρεσβεία; Ὁ Παναγιωτάκος ἀπήντησεν «ὄχι». «Χαίρω διὰ τὴν διάψευσιν τοῦ εἶπεν ὁ Μακαριώτατος , γιατὶ ἐγὼ εἶχα ἄλλες πληροφορίες». Ἐπίσης, δὲν εἶναι ἀληθές, κύριε Πρέσβυ ὅτι ὁ Σύνδεσμος Ἐφέδρων Ἀξιωματικῶν, ὁ ὁποῖος λαμβάνει ἀπὸ τὴν Πρεσβείαν πεντακόσιες λίρες κάθε μῆνα, ἐνεργεῖ ἐναντίον μου;»

Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ρώτησα τὸν Μ. πῶς ἦταν ἡ στάση τοῦ Παπαδόπουλου, ἂν φαινόταν ἔκπληκτος ἢ ἂν ἤξερε αὐτὰ τὰ πράγματα. Φαινόταν ἀνήξερος. Ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἐπέμβαση τοῦ Μακαριωτάτου στὴ συζήτηση, ἡ ἀτμόσφαιρα ἄλλαξε τελείως. Ἄρχισαν ὅλοι ἐντελῶς διαφορετικὰ νὰ συζητοῦν, σὰν νὰ μὴ ὑπῆρχε τὸ θέμα γιὰ τὸ ὁποῖο κατηνάλωσαν τόσες ὧρες προηγουμένως. Ὁ Παπαδόπουλος ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμία του νὰ ἔχη πάντοτε συνεργασία μὲ τὸν Μ. λέγοντας ὅτι εἶναι φυσικὸ καὶ ἀνθρώπινο νὰ ὑπάρχουν διαφωνίες ἐπὶ ὡρισμένων ἀπόψεων, ἀλλὰ στὴν οὐσία πρέπει νὰ ὑπάρχη συνεργασία: —«Σᾶς γνωρίζω, Μακαριώτατε, σκληρὸν διαπραγματευτήν, ἀλλὰ πιστεύω ὅτι δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν συνεργασίαν». Ὁ Μακαριώτατος εἶπε. «Περίεργο, γιατὶ ξέρετε γιατὶ μὲ κατηγοροῦν στὴν Κύπρο; Γιὰ τὴν ὑποχωρητικότητά μου». Συζήτησαν ἐπίσης τὸ ἐνδεχόμενο εἰσβολῆς. Ὁ Παπαδόπουλος τὸ ἔθιξε, ἀλλὰ ὁ Μ. εἶπε πὼς δὲν πιστεύει κάτι τέτοιο, ἀλλ' εἰς πιθανὴν τοιαύτην περίπτωσιν, δὲν ἐπιθυμεῖ διόλου νὰ ἐμπλακῆ ἡ Ἑλλὰς σὲ πόλεμο μὲ τὴν Τουρκία, ἀπὸ τὸν ὁποῖο εἶναι βέβαιον ὅτι θὰ ἐξέλθη ἡττημένη. «Τί σημασίαν ἔχει ἂν προχωρήσουμε στὸν Ἕβρο καὶ στὴν Κύπρο ἡττηθῆ ἡ Ἑλλάς; Αὐτὸ εἶναι ἐναντίον τῶν γενικωτέρων ἐθνικῶν συμφερόντων. Εἰς τοιαύτην περίπτωσιν σᾶς παρακαλοῦμεν νὰ μᾶς ἀφήσετε μόνους μας». Ὁ Παπαδόπουλος εἶπε. «Εὔκολα τὸ λέτε αὐτό. Ἀλλὰ ποία Ἑλληνικὴ κυβέρνησις μπορεῖ νὰ μείνη ἀμέτοχη σὲ κάτι τέτοιο καὶ νὰ μὴ κατηγορηθῆ;» «Ὁ Μ. εἶπεν ὅτι ἀντιλαμβάνεται τὴν θέσιν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἀλλὰ εἶναι ποτὲ δυνατὸν ἕνας Ἕλλην Πρωθυπουργὸς νὰ μὴ θέλη νὰ ἐνσωματωθῆ μὲ τὴν Ἑλλάδα μιὰ Ἑλληνικὴ νῆσος;» Κατέληξαν νὰ γίνουν πρῶτα αἱ διαβουλεύσεις μὲ τὸν Οὺ Θάντ καὶ κατόπιν οἱαδήποτε περαιτέρω συζήτησις.

ΜΕΓΑΛΟΜΑΝΙΑ
Οἱ 20 μεγάλοι τοῦ αἰῶνος μας...

Τὴν 4ην Ὀκτωβρίου ἐργάσθηκα στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ γιὰ μιὰ συνάντηση τοῦ Μ. μὲ Τοῦρκο δημοσιογράφο, κατὰ τὴν ὁποία θὰ τοῦ παραχωροῦσε συνέντευξη στὴν ἀγγλική. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐργασίας μας, κατὰ τὴν ὁποία παρίστατο καὶ ὁ κ. Γ. Πελαγίας ὁ Μ. ἀνεφέρθη στοὺς διαφόρους περιπάτους — περιπλανήσεις του μὲ ἀφετηρία τὸ Τρόοδος πρὸς τὴν Τροοδίτισσα. Σὲ μιὰ ἀπ' αὐτὲς κτύπησε τὸ γόνατό του, ἀλλὰ δὲν τὸ εἶπε σὲ κανένα. Μᾶς εἶπε πὼς νυκτώθηκαν μέσα στὸ δάσος καὶ ἔχασαν τὸν προσανατολισμό τους, ὥστε τελικὰ βγῆκαν στὸ δρόμο μεταξὺ Τροοδιτίσσης καὶ Τρικουκκιᾶς, ἀντὶ ἐκεῖ ποὺ εἶχαν συμφωνήσει μὲ τ' αὐτοκίνητα. Παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπ' αὐτὸ μᾶς μίλησε γιὰ τὸ εὐθυμογράφημα τοῦ Δ. Ψαθᾶ «Ὀλισθήματα», ποὺ τοῦ θύμησε τὸ κτύπημά του στὸ μπάνιο πρὶν λίγα χρόνια, τὸ ὁποῖο εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα τὸ κάταγμα δύο παγίδων. Εἶπε πὼς ὁ Ψαθᾶς εἶναι ὁ δημοφιλέστερός του εὐθυμογράφος καὶ πραγματικὰ διασκεδάζει καὶ εὐχαριστεῖται ὅταν τὸν διαβάζη, ὅπως καὶ τὸν Π. Παλαιολόγο, ποὺ σὰν χρονογράφο ἐκτιμᾷ περισσότερο ἀπ' ὅλους γιὰ τὴν λεπτότητα τοῦ λόγου του. Χαρακτηριστικὰ ὁ Μ. εἶπε πὼς τὰ γραφτὰ τοῦ Παλαιολόγου εἶναι «σὰν ἀραχνοΰφαντα». Γιὰ τὸν Μελᾶ εἶπε πὼς ποτὲ δὲν τοῦ ἄρεσε σὰν χρονογράφος. Μπορεῖ νὰ ἦταν καλὸς σὲ ἄλλα εἴδη τοῦ λόγου, ὄχι σ' αὐτό. Μετὰ μᾶς μίλησε γιὰ τὸ τὶ κάμνει κατὰ τὴν γνώμη του ἕναν ἄνθρωπο μεγάλο. Μᾶς εἶπε πὼς τὸ «Ὀξφορντ Ντίξιοναρυ» τὸν περιλαμβάνει μεταξὺ τῶν 20 μεγάλων τοῦ αἰῶνος μας. Ἀνέφερε τὸν Στάλιν, Λένιν, Λόϋντ Τζῶρτζ κ.ἄ. Ἀπ' αὐτοὺς μόνο ὁ Μ. καὶ δύο ἄλλοι ζοῦν. Τὶ εἶναι αὐτὸ ποὺ κάνει ἕναν ἄνθρωπο νὰ εἶναι μεγάλος καὶ τὶ πρὸς τοῦτο ἀφοῦ ὅλοι ἀπερχόμεθα; Ἐγὼ εἶπα: —Πῶς αἰσθάνεται ὁ ἴδιος ἀνατρέχων εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ζωῆς τῶν μεγάλων ἀνθρώπων; Ἐκεῖνος ἀπήντησε: Αὐτὸ εἶναι γιὰ τοὺς ἄλλους. Ἐκεῖνος, ὁ μεγάλος, τὶ αἰσθάνεται, πῶς αἰσθάνεται. (Αὐτὰ τὰ ἔλεγε, παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ τὸ πῶς θὰ αἰσθάνεται, ἂν ἀποσυρθῇ κανεὶς ἀπὸ τὸ προσκήνιο, θέμα τὸ ὁποῖο, ὁ Ψαθᾶς διεπραγματεύθη εἰς πρόσφατον χρονογράφημά του σχετικὸν πρὸς τὸν Πρόεδρον Τίτο τῆς Γιουγκοσλαβίας). Ὁ Μ. εἶπε πὼς δὲν ξέρει πῶς θὰ αἰσθάνεται ὅταν παύση νὰ εἶναι στὸ προσκήνιο, γιατὶ πάντοτε, χωρὶς νὰ τὸ ἐπιδιώξη ἦταν μπροστά, οἱ φακοὶ ἦσαν πάνω του. Κατέληξεν ὅτι καὶ ἂν ὁ ἄνθρωπος ἀποτραβηχθῇ ἀπὸ τὸ προσκήνιο, γιὰ νὰ αἰσθάνεται εὐτυχὴς θὰ πρέπει νὰ εἶναι γεμάτη δραστηριότητα ἡ ζωή του.

Σχετικὰ μὲ τὴ συνέντευξη ποὺ γράφαμε εἶπε πὼς ἂν εἶχε καιρὸ θὰ ἀνεφέρετο στὸν Ἐρίμ, τὸν ὁποῖον ἀνεγνώριζεν ὡς ἄνθρωπον ἐξαιρετικῆς εὐφυΐας.

Μετὰ μίλησε γιὰ τὴν ἔκδοση τῆς «Πατρίδας» τὴν προηγουμένη ἡμέρα, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸν ὕβριζεν ὁ Τρυφωνίδης. Εἶπε πῶς δὲν τὸν πειράζουν πλέον αὐτά. Ὅταν ἦταν Μητροπολίτης Κιτίου καὶ πρωτοδημοσιεύθηκε κάτι ἐναντίον του θυμᾶται πόσο ἄσχημα αἰσθάνθηκε. Ἀλλὰ αὐτὰ πλέον τὰ ξεπέρασε. «Ξέρεις τὶ σημαίνει, προσέθεσε, νὰ ἐκδίδεται ὁλόκληρη ἐφημερίδα γιὰ σένα;» Ἐκεῖνο ποὺ ὅμως τὸν κάνει νὰ διερωτᾶται εἶναι ἡ συμπεριφορά τοῦ Τρυφωνίδη, τοῦ ὁποίου ἔσωσε τὴ ζωή. «Δὲν τοῦ ἔκαμα ἁπλῶς, εἶπε, μιὰν ὁποιαδήποτε χάρη. Δὲν τοῦ βρῆκα δουλειά, δὲν τὸν βοήθησα οἰκονομικά. Τοῦ ἔσωσα τὴ ζωή. Μὰ ξέρεις τὶ σημαίνει αὐτό; Ζωή, μωρέ. Καὶ σήμερα νὰ πῶς μιλάει». Μᾶς διηγήθηκε ἐν συνεχείᾳ πῶς ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ «Ἐθνικοῦ Μετώπου» ἦταν αἰχμάλωτος καὶ θὰ ἐξετελεῖτο ἂν δὲν ἔστελλε ἀνθρώπους καὶ ἂν δὲν ἔκαμνε τεράστιες προσπάθειες γιὰ νὰ τὸν σώσει. Τόσο νοιαζόταν μάλιστα ποὺ εἶχε ἐγκαίνια ἐκκλησίας ἐκείνη τὴ νύχτα, τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Ἀκροπόλεως, καὶ ἀφῆκεν ἐντολή, μόλις τὸν ἐλευθερώσουν νὰ τὸν πληροφορήσουν. Καὶ τὸ ἔμαθε ἐνῶ ἦταν στὰ ἐγκαίνια. Καὶ ἔπειτα τοῦ ἔστειλε κατόπιν παρακλήσεώς του, γιατὶ φοβόταν, ἀνθρώπους νὰ φυλᾶνε γιὰ ἀρκετὸ καιρὸ τὸ σπίτι του μὲ ὁπλοπολυβόλα. Ὁ ἴδιος καὶ ἡ γυναῖκα του τὸν εὐχαρίστησαν κλαίγοντας στὸ τηλέφωνο. Αὐτὸς μάλιστα ἦταν ὁ Τρυφωνίδης. Ποὺ τὸν ἔβαλε στὴ Δημόσια Ὑπηρεσία. Καὶ τὶ καταχρήσεις τῆς θέσεώς του δὲν ἔκαμε ἐκεῖ. Διώρισε τὸν ἀγράμματο γαμπρό του σὲ μεγάλη θέση μετὰ ζήτησε καὶ ἔφυγε γιατὶ ὁ μισθὸς στὴν ἄλλη δουλειά ἦταν μεγαλύτερος. (Πιθανῶς νὰ ἐννοοῦσε τὸ Λιθογραφεῖο Κουβᾶ στὴ Λεμεσὸ ποὺ ἐργαζόταν ὁ Τρυφωνίδης).

* * *

Ὁ Μ. εἶπεν ὅτι εἰς ἓν ὑπερτερεῖ τῶν ἄλλων ποὺ ἀποκαλοῦν «μεγάλους». Δὲν ἔχει τὸ αἴσθημα τοῦ φόβου. Ἀνεφέρθη εἰς τὸν Νοέμβριο τοῦ 1964 ὅτε οἱ Τοῦρκοι ἠπείλουν ἀπόβαση. Τὴ νύχτα μετέβη εἰς τὸ Προεδρικὸν Μέγαρον, ὅπου πάντες οἱ Ὑπουργοί του κατηφεῖς ἢ φοβισμένοι τὸν συνεβούλευαν νὰ κρυφθεῖ εἶχε πάρει δὲ τ' αὐτί του φθάνοντας τὸν Κληρίδη νὰ λέει πῶς οἱ Βρεττανοὶ ἔπρεπε νὰ παρέμβουν ἤδη δὲ εἶχε διαβιβάσει αὐτὸ εἰς τὸν Στρατιωτικὸν Ἀκόλουθον τῆς Ἁρμοστείας των. Ὁ Μ. τοὺς εἶπε πῶς ἐκεῖνοι εἶχαν οἰκογένειες κι ἂν ἤθελαν μποροῦσαν νὰ φύγουν ἢ νὰ κρυβοῦν. Ἐκεῖνος θὰ ἔμενε στὴ θέση Του. «Φαντασθῆτε τὶ θὰ γινόταν ἂν κι ἐγὼ πανικοβαλλόμουν» προσέθεσε.

Ὁ βραδυκίνητος καὶ ὁ βλὰξ

Ἀπὸ τὰ μέσα τῆς περασμένης ἑβδομάδας, δηλαδὴ περίπου ἀπὸ τὶς 6.10.71, ἐργάζομαι ἐπὶ τῶν τηλετυπικῶν μηνυμάτων, τὰ ὁποῖα ἀποστέλλονται ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν τῆς Κύπρου ἐκ Νέας Ὑόρκης κ. Σπύρου Κυπριανοῦ, ἐπὶ τῶν συναντήσεων τὰς ὁποίας ἔχει εἰς τὴν ἕδραν τοῦ Ὀργανισμοῦ Ἡνωμένων Ἐθνῶν μετὰ διαφόρων ὑπευθύνων παραγόντων διὰ τὴν λύσιν τοῦ κυπριακοῦ ζητήματος. Τὰ μηνύματα αὐτὰ εἶναι ἄκρως ἀπόρρητα, προορίζονται δὲ μόνον διὰ τὸν Μακαριώτατον. Τούτων, ὅμως, λαμβάνει γνῶσιν καὶ ὁ γενικὸς Διευθυντὴς τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν Χρ. Βενιαμίν, ὁ ὁποῖος τὰ λαμβάνει καὶ τὰ ἐπιδίδει εἰς τὸν Πρόεδρον. Ὁ Μ. μοῦ εἶπε χθὲς ὅτι ἔδωσεν ἄδειαν εἰς τὸν κ. Μ. Δούνταν, Ἐπιτετραμμένον τῆς Βασιλικῆς Πρεσβείας τῆς Ἑλλάδος, ὁ ὁποῖος ὅμως εἰδοποιήθη προσφάτως ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως πρὸς μετάθεσιν ἐκ Κύπρου, νὰ διαβάζῃ τὰ μηνύματα αὐτά. Ὁ κ. Δούντας φέρεται πολὺ φιλικῶς εἰς τὸν Μ., νομίζω δὲ πὼς ἔχει κερδίσει τὴν ἐμπιστοσύνην Του. Χθές, τὸ ἀπόγευμα, 11ην Ὀκτωβρίου, ὁ Μ. μοῦ ἔλεγε, πὼς εἶχε πληροφορίες ὅτι ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς ἐδέχθη κατ' ἀρχὴν τὴν φόρμουλαν διὰ τὴν διαδικαστικὴν πορείαν τοῦ ζητήματος. Τοῦτο ἐπληροφορήθη ἀπὸ τὸν κ. Δούνταν, ὁ ὁποῖος τοῦ εἶπεν ὅτι ἀπὸ πληροφορίας ποὺ εἶχε, ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς φαίνεται πὼς ἐκάμφθη. Ὁ Μ. ἐτηλεφώνησεν ἀμέσως εἰς τὸν κ. Κυπριανοῦ εἰς Νέαν Ὑόρκην, ὁ ὁποῖος τοῦ τὸ ἀπέκλεισε, ὡς γνωρίζει ἐκεῖνος ἀπὸ κύκλους τοῦ Οὐ Θάντ. Πάντως, προσέθεσεν ὁ Μ., αὐτό, ἂν ἔγινε, εἶναι πολὺ κακό. Εἶπεν εἰς τὸν κ. Κυπριανοῦ νὰ βιασθῆ, τοῦ εἶπε πὼς κινεῖται κάπως ἀργά. Ἐκεῖνοι μᾶς ἔφαγαν ἐκκίνηση. Ἐπρότειναν τὴν φόρμουλά τους. Ἐμεῖς, τὶ κάναμε; Τίποτα. Ἀδρανοῦμε ἢ μᾶλλον φερόμεθα ἀρνητικῶς. Δηλαδὴ δὲν παρουσιάσαμε κι ἐμεῖς τίποτα τὸ θετικό. Τὶς δικές μας σκέψεις, τὰ δικά μας σχέδια σὲ μιὰ δική μας φόρμουλα.

Ἐγὼ ὑπέβαλα ὅτι θὰ ἦταν μοναδικὴ λύση ἂν ὁ ἴδιος μετέβαινε στὰ Ἡνωμένα Ἔθνη καὶ εἶχεν ἐπαφὰς ἰδίως μὲ τὸν Γενικὸν Γραμματέα. Εἶπα ὅτι ὁ Μ. διαθέτει ἐκτὸς ἀπὸ τὴν μοναδικὴν ἠρεμία, τὴν ψυχραιμία καὶ τὶς ἄλλες ἀναρίθμητες ἀρετὲς ποὺ ἔχει σάν πολιτικὸς ἄνδρας, τὸ πλεονέκτημα νὰ παραθέτει πολὺ καθαρὰ τὶς ἀπόψεις του, ὥστε γίνεται ἀμέσως σαφὴς στὸν συνομιλητή του καὶ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο κερδίζει χρόνο καὶ ἐκτιμᾶται ἀπὸ τὴν ἀρχή, ὅτι γνωρίζει τὶ θέλει καὶ ξέρει πῶς νὰ τὸ παρουσιάσει. Ὁ Μ. χαμογέλασε καὶ εἶπε πώς, πράγματι, ὁ κ. Κυπριανοῦ εἶναι βραδυκίνητος, ἴσως δὲ σήμερα νὰ εἶναι καὶ ἀργά. Ἔπρεπε ἀμέσως μετὰ τὸν Παλαμᾶ νὰ δεῖ καὶ ἐκεῖνος τὸν Οὐ Θάντ καὶ ὄχι νὰ περιμένει τόσον καιρό. Ὁ Μ. εἶπε πὼς τὸ σκέφθηκε γιὰ τὴν μετάβασή Του στὰ Ἡνωμένα Ἔθνη. Ἐνῶ εἶπα πώς, βέβαια, ἴσως νὰ μὴ ἐνδείκνυται αὐτὴ τὴν ἐποχὴ νὰ λείψει ἀπὸ τὴν Κύπρο, ἀλλὰ καὶ τὸ νὰ κλείσουν μιὰ συμφωνία ποὺ θὰ μᾶς ἐμπλέξει σὲ πολὺ χειρότερη κατάσταση εἶναι ἐξ ἴσου ἐπικίνδυνο. Νὰ λείψη μόνο γιὰ λίγες μέρες. «Μὰ ἂν θὰ πάω, θὰ εἶναι μόνο γιὰ δύο μέρες», εἶπε ὁ Μ.

Τὸ πρωΐ τῆς χθές, 11ης Ὀκτωβρίου, ἐπεσκέφθη τὸν Μ. ὁ Πρέσβυς τῆς Ἑλλάδος κ. Παναγιωτάκος, ὁ ὁποῖος εἶχε μεταβῆ καὶ αὐτὸς εἰς Νέαν Ὑόρκην καὶ εἶχεν ἐπιστρέψει τὴν περασμένη βδομάδα. Ὁ Μ. εἶπεν ὅτι ἀσφαλῶς εἶχεν ἔλθει νὰ τὸν ψαρέψει, ἀλλὰ δὲν θὰ τοῦ ἐξέθετε τὰ σχέδιά Του. Κι ἐγὼ διετύπωσα τὴ γνώμη ὅτι νὰ ἦταν βέβαιος ὁ Μ. ὅτι γι αὐτὸ ἀκριβῶς ἦλθε κι ὄχι γιὰ νὰ τοῦ ἐκθέση πραγματικὰ τὰ ὅσα περιῆλθαν εἰς γνῶσιν του εἰς Νέαν Ὑόρκην καὶ ὅτι μόλις ἔφευγε ἀπὸ τὸ γραφεῖο Του θὰ διεβίβαζε τὰ ὅσα θὰ διημείβοντο μεταξύ τους ἀμέσως εἰς τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν. Τὸ ἀπόγευμα, ὁ Μ. μοῦ εἶπεν ὅτι ὁ Παναγιωτάκος προσπαθοῦσε νὰ βρῆ τὰ λόγια διὰ τῶν ὁποίων θὰ τοῦ μιλοῦσε γιὰ τὴν ἐκεῖ κατάσταση, πρᾶγμα ποὺ τὸν ἔκαμε νὰ καταλάβη ὅτι δὲν ἦταν εὐθὺς στὴ συνομιλία τους. Κι Ἐκεῖνος, ὅμως, πολὺ πλατειὰ τοῦ μίλησε, χωρὶς νὰ τοῦ ἀποκαλύψει τὶς βαθύτερες σκέψεις του κι ἔκαμε πὼς χώνεψε τὰ ὅσα τοῦ εἶπε.

Ὁ Μ. ἦταν πολὺ πικραμένος, μοῦ εἶπε δὲ σὲ μιὰ στιγμή. «Φαντάσου νὰ ἔκαμνα ἐγὼ πίσω ἀπὸ τὴν πλάτη τους, ὅ,τι κάμνουν αὐτοί. (ἐννοώντας φυσικὰ τοὺς ἐκπροσώπους τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως εἰς Νέαν Ὑόρκην καὶ αὐτὴν ταύτην τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνηση). Θὰ εἶχαν φρικτὰ παράπονα ἐναντίον μου». (Τὸ τὶ ἔκαμαν, ἐκτίθεται εἰς τὰ ἐπισυνημμένα τηλετυπικὰ μηνύματα). Ἡ ἐπιμονή τους στὸ νὰ μετέχουν συνταγματολόγοι εἰς τὰς ἐνδοκυπριακὰς συνομιλίας ἐξ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας, αἱ ὁποῖαι, ὅπως προνοεῖται εἰς τὴν φόρμουλαν ποὺ προτείνουν, θὰ συνεχισθοῦν ἀπὸ τὸ σημεῖον, ὅπου ἔμειναν, πρᾶγμα ποὺ σημαίνει περαιτέρω ὑποχωρήσεις ἀπὸ μέρους μας, εἶναι ἀπαράδεκτος. «Ἐγώ, γνωρίζω καὶ τὸν συνταγματολόγο ποὺ θὰ προτείνουν», μοῦ εἶπε ὁ Μ. «Εἶναι ὁ ἴδιος βλὰξ ποὺ συνέταξε καὶ τὸ ἔγγραφο μὲ τὶς προτάσεις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ποὺ μᾶς ἔστειλαν προσφάτως».

12.10.71

Σὲ κάποια προηγούμενη συζήτησή μας τὴν περασμένη βδομάδα εἶπα, ἀναφερομένη εἰς τὸν κ. Κληρίδη, ὅτι ὡς μοῦ ἀνέφερεν ὁ πρώην Ὑπουργὸς Παιδείας Δρ. Κ. Σπυριδάκις, τὸν ὁποῖον μόλις εἶχα ἐπισκεφθεῖ στὸ σπίτι του γιὰ ἐργασία ποὺ ὁ Μ. ἀνέλαβε νὰ τοῦ ἐκτελέσει, ὁ κ. Κληρίδης δὲν ἦταν καλὸς διαπραγματευτὴς εἰς τὰς ἐνδοκυπριακὰς συνομιλίας καὶ ὅτι διέπραξε βασικὰ λάθη. Ἐνῷ ξεκίνησαν αἱ συνομιλίαι ἐπὶ πολιτικῆς βάσεως καὶ ἀπεσκόπουν νὰ ἐξεύρουν πολιτικὴν λύσιν εἰς τὰ διάφορα θέματα ὁ κ. Κληρίδης ἐδέχθη νὰ συζητήση καὶ συνταγματικῆς φύσεως θέματα. Ὅταν, δηλαδή, τοῦ ἔθεσαν τοιαῦτα θέματα οἱ Τοῦρκοι, ἀντὶ νὰ κλείσει τὴν συζήτησιν μὲ τὴν ἄποψιν ὅτι δὲν εἶναι τῆς παρούσης περιπτώσεως ἡ συζήτησις τοιούτων θεμάτων, ὁ κ. Κληρίδης ἀνέλαβε νὰ τὰ διαβιβάσει εἰς τὴν Κυβέρνησιν καὶ νὰ δώσει ἀπάντησιν. Ὅπως καὶ ἐγένετο. Καὶ ἔτσι μετεφέρθη τὸ ζήτημα ἀπὸ τὸν αὐστηρῶς πολιτικὸν χῶρον, εἰς τὸν ὁποῖον ἔπρεπε νὰ μείνει, εἰς τὸ συνταγματικὸν πεδίον, καὶ ἐδόθη λύσις καὶ ἐγένοντο ὑποχωρήσεις σὲ ζητήματα ποὺ δὲν ὑπῆρχε λόγος. Ἐγὼ εἶπα εἰς τὸν κ. Σπυριδάκιν, ὅτι τὸ πρῶτον λάθος διέπραξεν ὁ κ. Κληρίδης καὶ τὸ δεύτερον ἡ Κυβέρνησις, ποὺ ἔδωσεν ἀπάντησιν καὶ λύσιν, ἐνῷ ἔπρεπε νὰ διαβιβάσει μέσῳ τοῦ κ. Κληρίδη ὅτι δὲν συζητοῦνται τέτοια εἰς τὴν παροῦσαν περίπτωσιν. Ὁ κ. Σπυριδάκις συνεφώνησε. (7.10.71).

Η ΑΙΣΙΟΔΟΞΙΑ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ

Μ.: Ὁ Κυπριανοῦ νομίζει πολλὲς φορὲς ὅτι οἱ εὐσεβεῖς του πόθοι εἶναι ἡ πραγματικότητα

Στὶς 19 Ὀκτωβρίου 1971 ὁ Μ. μὲ κάλεσε στὸ γραφεῖο του καὶ μοῦ ἔδωσε τὴν ἀνακοίνωση γιὰ τὰ διαπιστευτήρια τοῦ νέου Ἰάπωνος Πρεσβευτοῦ μὲ τὴν παρατήρηση ὅτι τελευταίως εἴχαμε καὶ ἔχουμε ἀρκετὰ διαπιστευτήρια καὶ ἔχει ἐξαντληθῆ τὸ θέμα περὶ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως. «Σήμερα π.χ.» εἶπεν ὁ Μ. «ἀνεφέρθην εἰς τὴν φόρμουλαν περὶ τοῦ Κυπριακοῦ, ἡ ὁποία προτείνεται πρὸς υἱοθέτησιν εἰς τὸν Οὐ Θάντ ἀπὸ μέρους τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν διαφόρων παραγόντων γύρω του, οἱ ὁποῖοι δύνανται νὰ τὸν ἐπηρεάσουν. Κατόπιν, ὅμως, τὸ ἔσβησα τὸ μέρος αὐτό, γιατὶ δὲν θεώρησα ὀρθὸν νὰ ἀναφερθῶ γιὰ πρώτη φορὰ σ' αὐτὸ καὶ νὰ εἴπω πὼς ἡμεῖς δὲν τὴν δεχόμαστε, σὲ διαπιστευτήρια». Ἐγὼ συμφώνησα πὼς αὐτὸ ἔπρεπε νὰ ἀποτελέση ἰδιαίτερη δήλωση ἢ κάτι τὸ ὁποῖον νὰ εἶχε πολὺ σοβαρὸ χαρακτῆρα καὶ νὰ ἐκτιμηθῆ σοβαρώτερα. Ἐν συνεχείᾳ ὁ Μ. ἀνεφέρθη στὴν συνάντηση ποὺ εἶχε τὸ προηγούμενο ἀπόγευμα στὸ γραφεῖο του μὲ τὸν εἰδικὸ ἀντιπρόσωπο τοῦ Οὐ Θάντ στὴν Κύπρο Ὀζόριο—Ταφάλ, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐπιστρέψει νωρίτερα ἀπὸ τὴν Νέα Ὑόρκη, ὅπου εἶχε πάρει μέρος στὶς διαβουλεύσεις γιὰ τὸ κυπριακό.

Ὁ Μ. εἶπε πὼς ἦταν φανερὸ πόσο ὁ κ. Ταφὰλ ἐπεθύμει τὴν υἱοθέτηση τῆς προτεινομένης φόρμουλας καὶ ἀσφαλῶς θὰ εἶχε προσπαθήσει πολὺ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν ἐπηρεάζοντας τὸν Γενικὸν Γραμματέα. Ὁ Μ. τοῦ ἔκαμε σαφὲς ὅτι ἡμεῖς μόνον ἀντιπρόσωπο τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως δεχόμεθα στὶς συνομιλίες καὶ οὐχὶ ἐκπροσώπους συνταγματικοὺς ἢ συμβουλευτικοὺς ἢ οἱασδήποτε μορφῆς ἐκ μέρους τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ κ. Ταφὰλ ἠρώτησε πονηρὰ ἂν ὁ Γεν. Γραμματεὺς π.χ. διώριζε τὸν κ. Σταυρόπουλον, ποὺ εἶναι νομικὸς σύμβουλος στὰ Ἡνωμένα Ἔθνη, θὰ τὸ δεχόμεθα; Ὁ Μ. ἀπήντησεν ὅτι «μὲ συγχωρεῖτε, ἔκαμα σαφὲς ὅτι ἐννοῶ ἀντιπρόσωπον ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ ἐργάζονται στὰ Ἡνωμένα Ἔθνη». Ὁ Μ. ἐν συνεχείᾳ εἶπεν ὅτι μὲ τὸ νὰ συνεχισθοῦν οἱ συνομιλίες ὅπως προτείνεται μὲ τὴν φόρμουλαν εἶναι WASTE OF TIME καὶ COMPLICATION OF THE PROBLEM, διότι δὲν πρόκειται νὰ καταλήξουν εἰς θετικὸν ἀποτέλεσμα.

Φαίνεται ὅτι ἀμέσως μετὰ τὴν ἀποχώρησίν του ὁ κ. Ταφὰλ ἐτηλεγράφη-

σεν εἰς τὸν Οὐ Θάντ τὴν θέσιν τοῦ Μακαριωτάτου, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχε πῆ προηγουμένως, γιατὶ εἶναι πάντοτε NEGATIVE. Ὁ Μ. τοῦ ἀπήντησεν ὅτι δὲν εἶναι ἔτσι, ἁπλῶς θεωρεῖ τὴν νέαν μέθοδον ὡς WASTE OF TIME καὶ C... (τὸ πιὸ πάνω ἀναφερθὲν). Ἀμέσως μετὰ ὁ Μ. εἶχε τηλεφώνημα ἀπὸ τὸν κ. Κυπριανοῦ ἐκ Νέας Ὑόρκης, ὁ ὁποῖος τὸν ἐπληροφόρει ὅτι θὰ ἔβλεπε τὸν Οὐ Θάντ σὲ λίγο καὶ ὅτι καὶ οἱ μόνιμοι ἀντιπρόσωποι τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Ἑλλάδος Μπίτσιος καὶ Μπαγιουλκὲν θὰ τὸν ἔβλεπαν ἐπίσης. Πιθανῶς ὡς ἀποτέλεσμα τοῦ τηλεγραφήματος τοῦ κ. Ταφάλ (ἢ ἄσχετον μὲ αὐτόν).

Τὴν 20ὴν Ὀκτωβρίου συνωμίλησα καὶ πάλιν μετὰ τοῦ Μ. ὁ ὁποῖος προηγουμένως μοῦ ἔδωσε νὰ φωτοτυπήσω ὡρισμένα ἔγγραφα. Εἰς τὸ ἕν, τὸ ὁποῖον ἐκαλεῖτο «Μνημόνιον», ἐδιάβασα καθαρὰ ὅτι ὁ Οὐ Θάντ ἀνεκοίνωσε καὶ ἐπέδωσε τὸ «Μνημόνιον» αὐτὸ στὸν Ὑπουργὸ Ἐξωτερικῶν τῆς Κύπρου καὶ στοὺς Μονίμους Ἀντιπροσώπους Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας στὰ Ἡνωμένα Ἔθνη πρὸς διαβίβασιν. Τὸ «Μνημόνιον» ἦτο ἡ ἄποψις τοῦ Γεν. Γραμματέως ὅτι οἱ συνομιλίες θὰ ἔπρεπε νὰ συνεχισθοῦν δι' ἀντιπροσώπου του (καὶ αὐτὸς θὰ ἦτο ὁ κ. Ὀζόριο—Ταφάλ) ὡς καὶ διὰ συμβουλευτικῶν ἐκπροσώπων Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας.

Ἐξέφρασα εἰς τὸν Μ. τὴν μεγάλην μου ἔκπληξιν διὰ τὴν σιωπὴν τοῦ κ. Κυπριανοῦ, τὴν ὁποίαν καὶ ὁ ἴδιος ἔθιξε καὶ ἔψεξε. Εἶπεν, ἐν συνεχείᾳ, ὅτι ὁ κ. Κυπριανοῦ ἐφάνη ὑπερβολικὰ αἰσιόδοξος αὐτὴν τὴν φορὰν καὶ δὲν ξέρει πῶς νὰ τὸ ἐξηγήσῃ. Κι ἐγὼ ἀπόρησα πῶς κατώρθωσαν νὰ τοῦ παρουσιάσουν μιὰν τόσο ἀπατηλὴ κατάσταση, ὥστε νὰ φθάσουμε σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, ἐνῶ μέχρι προχθὲς λέγαμε ὅτι ὁ Γεν. Γραμματεὺς φαίνεται δυσαρεστημένος ποὺ παρουσιάζουν, ποὺ διαφημίζουν, ὅτι ἡ πρότασις τῆς νέας φόρμουλας εἶναι δική του. Ὁ Μ. εἶπεν ὅτι διερωτᾶται γιατὶ δὲν τοῦ τηλεφώνησεν ἢ δὲν ἐπεκοινώνησεν οὔτε διὰ τοῦ τηλετύπου ὁ κ. Κυπριανοῦ μαζί του, ἐνῶ συνήθως δὲν περνοῦσε 48ωρο ποὺ νὰ μὴν ἐπικοινωνήσουν. Τοῦ εἶπα μὲ ὅλο τὸ σεβασμό μου πῶς ἦταν κρῖμα ποὺ δὲν τὸν ἄφηνε ὁ κ. Κυπριανοῦ (ὅπως μοῦ ἀνέφερε ὁ Μ. προηγουμένως ὅταν τὸν ρώτησε) γιὰ νὰ πάη στὰ Ἡνωμένα Ἔθνη ὁ ἴδιος γιὰ 2—3 μέρες. Τώρα εἶναι πολὺ ἀργά, εἶπεν ὁ Μ. Δὲν μποροῦμε νὰ ἀρνηθοῦμε, γιατὶ ζητήσαμε τὶς καλὲς ὑπηρεσίες τοῦ Γεν. Γραμματέως καὶ ἡ φόρμουλα αὐτὴ προτείνεται ἀπὸ ἐκεῖνον ἐντὸς τῶν πλαισίων αὐτῶν. Ἂν ὁ Οὐ Θάντ ἔλεγε ὅτι ὑπάρχει αὐτὴ ἡ φόρμουλα καὶ τὴν προτείνω σὲ ὅλους τοὺς ἐνδιαφερομένους, ἂν τὴν δέχωνται, τότε ἡ κατάστασις ἤλλαζε. Τώρα δὲν ὑπάρχει περιθώριο. Τὴν ἔχει ἐπιδώσει ὡς τετελεσμένη ἀπόφασή του. Ἐγὼ εἶπα ὅτι, ἀσφαλῶς, ὑπονοεῖται ὅτι οἱ συνομιλίες θὰ συνεχισθοῦν ἀπὸ τὸ σημεῖο ποὺ ἔχουν μείνει κι ἑπομένως σημαίνει ὅτι θὰ πρέπει νὰ κάνουμε καὶ ἄλλες ὑποχωρήσεις. Ὁ Μ. ἀπήντησεν ὅτι βέβαια οἱ Τοῦρκοι θὰ ποῦν ὅτι δὲν μποροῦν νὰ κάμουν ἐκεῖνοι ὅλες τὶς ὑποχωρήσεις, νὰ κάμουμε κι ἐμεῖς, ἐνῶ ἤδη ἔχουμε κάμει πολλές. Θὰ μείνω κρυφτός, εἶπεν ὁ Μ., ὡσότου μιλήσει ἡ Τουρκία πρώτη. Παρ' ὅλο ποὺ ξεύρω τὴ στάση της. Στὴν ἀρχὴ κάμνει πὼς δὲν δέχεται τὸν ἀντιπρόσωπο τοῦ Γεν. Γραμματέως, γιὰ νὰ τὸν δεχθῆ κατόπιν δείχνοντας καλὴ θέληση. Ὁ Ὀλτζάϋ ἤδη ἀφῆκεν ὑπονοούμενα ὅτι μπορεῖ νὰ τὸν δεχθοῦν στὸ μέλλον, ὅτε ἦτο εἰς Νέαν Ὑόρκην, ὁ δὲ Βρεττανὸς Ὕπατος Ἁρμοστὴς ποὺ εἶχεν ἐπισκεφθῆ τὸν Μ. τὴν περασμένη ἑβδομάδα, ὅταν ἀνεφέρθη τὸ σημεῖον αὐτὸ γέλασε καὶ ἔδειξε ὅτι βέβαια αὐτὸ εἶναι τέχνασμα τῆς

Τουρκίας. Ἐγὼ εἶπα πὼς νομίζω ὅτι καὶ τώρα δὲν εἶναι ἀργὰ νὰ μεταβῆ ὁ Μ. στὴ Νέα Ὑόρκη, ἀφοῦ ἀκόμη δὲν ἔχει κάμει τὴν ἔκθεσή του στὸ Συμβούλιο Ἀσφαλείας ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς καὶ προσπαθώντας νὰ ἀποδείξῃ σ' αὐτὸν τὸ ἀνεφάρμοστο γιὰ τὸ συμφέρον τῆς Κύπρου τῆς συμμετοχῆς ἐκπροσώπων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Τουρκίας. Ὁ Μ. εἶπε πὼς τώρα εἶναι πολὺ ἀργά, ἀλλ' ὅτι πράγματι ἂν ἔκαμνε αὐτὸ ποὺ σκεφτόταν πρὶν δεκαπέντε μέρες (καὶ ποὺ τοῦ πρότεινα κι ἐγὼ καὶ τότε ἔμαθα πὼς τὸ σκεφτόταν) θὰ πετύχαινε. Ἐγὼ εἶπα πὼς πιστεύω πάντοτε στὴν προσωπικὴ ἐπιρροὴ ποὺ ἔχει ὁ Μ. καὶ ὁ Μ. εἶπε πὼς θὰ ἔβλεπε τὸ Ρότζερς (Ὑπουργὸ Ἐξωτερικῶν) καὶ τὸν Γενικὸ Γραμματέα καὶ πὼς ἂν ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς δὲν ἀποδεχόταν ὅ,τι ἔλεγε ὁ Μ. τοὐλάχιστο, ὅμως, δὲν θὰ ἔπραττε τὸ ἀντίθετο, ὅπως στὴν παροῦσα περίπτωση. Ἀναφερόμενος στὴν ἔκθεση τοῦ Γεν. Γραμματέως ὁ Μ. εἶπε πὼς ὁ κ. Δούντας μὲ κίνδυνο νὰ ἐκτεθῆ τοῦ ἀνέφερεν ὅτι εἶδε τηλεγράφημα πρὸς τὴν Ἑλληνικὴ κυβέρνηση ἀπὸ μέρους τοῦ Μονίμου Ἀντιπροσώπου τῆς Ἑλλάδος στὰ Ἡνωμένα Ἔθνη κ. Μπιτσίου ποὺ ἔγραφεν ὅτι ὁ Οὺ Θάντ θὰ ζητοῦσε τὶς καλὲς ὑπηρεσίες τοῦ Συμβουλίου Ἀσφαλείας καὶ πὼς θὰ χρησιμοποιοῦσε στὴν ἔκθεσή του τὶς ἐκθέσεις Πλάζα. Ἐγὼ εἶπα μὲ ἔκπληξη πὼς αὐτὸ ἦταν πολὺ αἰσιόδοξο καὶ ὁ Μ. εἶπε «μάλιστα, αἰσιόδοξο» καὶ ἀπόρησα πῶς σήμερα ἔχουν συμβῆ ἐντελῶς διαφορετικὰ πράγματα. Ἄραγε ἐπίτηδες τηροῦσαν τὴν στάση αὐτὴ γιὰ νὰ μᾶς παραπλανήσουν;

Τὴν 19ην Ὀκτωβρίου συζητώντας μαζί μου ὁ Μ. ἀνεφέρθη εἰς τὸν ρόλον τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐξέφρασε λύπην διατὶ δὲν εἶναι εἰλικρινεῖς μαζί του. Εἶπε πὼς συμμερίζεται τὶς δυσκολίες τους μὲ τὸ Κυπριακὸ καὶ πὼς θὰ τὶς συμμεριζόταν περισσότερο ἂν κι αὐτοὶ ἦσαν εἰλικρινεῖς μαζί του. Ἀλλὰ γιατὶ τὸν ταλαιπωροῦν ἐδῶ μὲ τοὺς στρατιωτικοὺς καὶ τώρα μὲ τὸ θέμα Γρίβα; «Ἠμπορεῖ βεβαίως στὸ τέλος τὸ θέμα Γρίβα νὰ μοῦ βγῆ σὲ καλό, ἂν ὁ Γρίβας ἀποτύχῃ. Ἀλλὰ γιατὶ τὸ κάμνουν αὐτό; Ἔμαθα ἀπὸ ἀξιόπιστον πηγὴν ὅτι ὁ Γρίβας ἦλθε στὴν Κύπρο τῇ ἐγκρίσει τοῦ Παπαδοπούλου καὶ τοῦ Γαρουβάλλη (πρώτη φορὰ τὸν ἄκουγα αὐτόν). Ἐπίσης ὅτι ὁ Παπαδόπουλος διώρισε τὸν Παπαποστόλου ὡς Βοηθὸ Γενικὸ Γραμματέα Ἀθλητισμοῦ, θέση ποὺ δὲν ὑπῆρχε καὶ τὴν δημιούργησε ειδικὰ γιὰ νὰ ἀπασχολήσῃ αὐτόν. Μὲ τὸ πρόσχημα δὲ τῆς ἰδιότητός του αὐτῆς ἀσφαλῶς θὰ δύναται νὰ κατέρχεται εἰς Κύπρον διὰ τὰ σχέδιά τους. Ἐγὼ τοῦ ὑπενθύμισα τὸ τελευταῖο ταξίδι του στὶς Ἀθῆνες καὶ τὴν δήλωσή του ὅταν γύρισε σὲ μένα πὼς μπορεῖ ἕνα μέρος τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως νὰ εἶναι ἐνάντια του καὶ νὰ ἐνεργῆ ἐνάντιά του, ὁ Παπαδόπουλος ὅμως τοῦ φαινόταν τίμιος. Πρόσθεσα πὼς κρίνει τοὺς πάντας μέχρι πλήρους ἀποδείξεως καὶ ἐπανειλημμένης ἀκόμη ἀποδείξεως περὶ τοῦ ἀντιθέτου ξεκινώντας ἀπὸ τὸν τίμιον, εὐθύν, εἰλικρινῆ ἑαυτόν του. Ποτὲ δὲν μπορεῖ νὰ ἀποδώσῃ ὑποκρισίαν καὶ διπλοπροσωπίαν μέχρις ὅτου πεισθῆ δι ἐπανειλημμένων ἀποδείξεων. «Ἂν ἐγὼ τοὺς φερόμουν ἔτσι, φαντάσου» προσέθεσε λυπημένα. Ἐγὼ εἶπα πὼς παρ' ὅλα ταῦτα δὲν θὰ ἐπιτύχουν τῶν σκοπῶν των, καὶ πὼς τώρα ποὺ ἐπείσθη περὶ τῶν σκοπῶν των πρέπει νὰ δράσῃ ἐνεργῶς χωρὶς καμμιὰ καθυστέρηση. Πολὺ καλὰ τοὺς προκάλεσε, εἶπα, ὁ Πλουμίδης (δημοσιογράφος) εἰς τὸ «Βῆμα». Γιατὶ σιώπησαν τόσον καιρὸ γιὰ τὸ θέμα Γρίβα; Γιατὶ δὲν τὸν ἀνεκάλεσαν ἀφοῦ εἶναι στρατηγὸς ἐν ἐνεργείᾳ ἀκόμη καὶ ἔχουν τὸ δικαίωμα αὐτό, γιατὶ δὲν ἔκαμαν μιὰ

δήλωση ὅτι ἡ ἐξαφάνιση τοῦ στρατηγοῦ ὄχι μόνο δὲν ἐξυπηρετεῖ κανένα σκοπό, ἀλλὰ μᾶλλον βλάπτει, ὅτι εἶναι ἀντεθνικὴ καὶ ὅτι οἱ ἴδιοι δὲν σχετίζονται μ' αὐτό· Καὶ ὁ Μ. εἶπε, «ἐνῷ μόλις ἀκούστηκε πὼς ὁ Γρίβας γύρισε στὴν Ἀθήνα ἔσπευσαν νὰ τὸ διαψεύσουν». «Θὰ περιμένω ἀκόμη λίγο», εἶπε. Κι ἐγὼ τὸν παρώτρυνα νὰ μὴν καθυστερῇ ἄλλο, γιατὶ αὐτοὶ εἶναι ἀδίστακτοι πολιτικοὶ καὶ ἐκμεταλλεύονται τὴν καλωσύνη καὶ τὴ μεγαλοψυχία του, ποὺ κανένας ἄλλος δὲν θὰ τοὺς ἔδειχνε, παρὰ θὰ τοὺς ξεσκέπαζε ἀπὸ τὴν πρώτη ὥρα.

* * *

«Ὁ Κυπριανοῦ στὴν ἐπιχειρηματολογία του εἶναι κἄπως κουραστικός. Φοβᾶμαι πὼς θὰ κούρασε τὸν Οὐ Θάντ». «Ὁ Κυπριανοῦ νόμισε ἢ νομίζει πολλὲς φορὲς τὸ wishful thing[1] ὡς πραγματικότητα».

1. Γραμμένο ἔτσι στὸ χειρόγραφο.

Θὰ ἔκαμνε τὴν Κύπρο παράδεισο...

Τὴν 4ην Νοεμβρίου ὁ Μ. μὲ κάλεσε στὸ Γραφεῖο Του. Συζητήσαμε γιὰ τὸ ἄρθρο τῆς ἐφημερίδας «Φιλελεύθερος» «Ὑπεύθυνος Στάθμισις», τὸ ὁποῖον ἀπαντοῦσεν εἰς ἄρθρον τοῦ Πολ. Ἰωαννίδη εἰς τὴν «Πατρίδα» τὴν προηγουμένην ἡμέραν. Τοῦ παρουσίασα φωτοτυπίας ἄρθρων τοῦ Πολ. Ἰωαννίδη, τοῦ Δεκεμβρίου 1967 καὶ τοῦ Νοεμβρίου, εἰς τὰ ὁποῖα ἀντέφασκε τελείως πρὸς τὸ πρόσφατον ἄρθρον του, κατηγορῶν τὴν νέαν κυβέρνησιν τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία ἐπρόδωσε κ.λπ. Εἶπα ὅτι ὁ ἀρθρογράφος τοῦ «Φιλελευθέρου» ἔπρεπε νὰ κάμῃ δυνατώτερον τὸ ἄρθρον του παραθέτων ἀποσπάσματα τῶν παλαιῶν ἄρθρων τοῦ Ἰωαννίδη. Ὁ Μ. εἶπε πὼς δὲν ἤθελε νὰ ἀναφερθῇ τόσον σχολαστικῶς ὁ ἀρθρογράφος εἰς αὐτὰ διὰ νὰ μὴ ἐπέλθῃ καμμία καινούργια παρεξήγησις μὲ τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν καὶ ἐγὼ προσέθεσα ὅτι «ἀσφαλῶς μποροῦσε μὲ κατάλληλον ἔκφρασιν ὁ ἀρθρογράφος νὰ ἀσχοληθῇ μὲ αὐτά, παραπέμπων ἁπλῶς εἰς αὐτὰ τὸν ἀναγνώστην καὶ τὸν Ἰωαννίδην.» Ὁ Μ. συνεφώνησε καὶ εἶπεν ὅτι θὰ ἔδιδε τὶς φωτοτυπίες καταλλήλως. Κατόπιν συνεζητήσαμε κάποιες συνεντεύξεις, τὶς ὁποῖες κατέγραψα ἐγὼ ἀπὸ μαγνητοφωνημένη ταινίαν εἰς τὴν ἀγγλικὴν κάμνοντας συγχρόνως μετάφρασιν εἰς τὴν ἑλληνικήν. Οἱ συνεντεύξεις εἶχαν δοθῆ ὑπὸ τῶν ΕΥΔΟΚΑ, ΟΡΕΚ, ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ, ΖΙΑΡΤΙΔΗ, ΛΥΣΣΑΡΙΔΗ ΚΑΙ ΧΑΤΖΗΔΗΜΗΤΡΙΟΥ. Ἐπέσυρα τὴν προσοχὴν τοῦ Μ. εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Εὐδόκα ἀναγγελίαν τῆς συστάσεως Συντονιστικῆς Ἐπιτροπῆς ὑπὸ τοῦ κόμματός του, ἡ ὁποία θὰ ἀναλάβῃ τὸ θέμα τῆς Ἑνώσεως. Ὁ Μ. εἶπεν ὅτι τὸ πρόσεξε καὶ εἶχε διαβάσει εἰς τὴν «Μεσημβρινὴν» τῆς ἡμέρας (4ης.11.1971) δι' αὐτὸ καὶ θὰ ἐξήταζε ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος.

Κατόπιν ὁ Μ. μὲ ἠρώτησε ἐὰν ἡ Βουλὴ συνεδρίαζε χθὲς Πέμπτη καὶ εἶπε ὅτι ἤθελε νὰ συναντηθῇ μὲ τοὺς Βουλευτὰς Σαμψών, Τάσον Παπαδόπουλον καὶ Νῖκον Κόσιην. Τὸν Παπαδόπουλον, εἶπε, εἶχε ρωτήσει κάποτε γιὰ τὴν θέσιν τοῦ Ὄμπουτσμαν καὶ τώρα ποὺ ἀπεφάσισε τελικὰ νὰ πληρώσῃ τὴν θέσιν ἤθελε τυπικὰ νὰ τοῦ τὸ ἀναφέρῃ. Τοῦ εἶχε πῆ τότε τὴν σκέψιν του γιὰ τὸν Γενικὸ Διευθυντὴ τοῦ Ὑπ. Ἐξωτερικῶν κ. Χρ. Βενιαμίν, ἀλλ' ὁ Παπαδόπουλος ἀντετάχθη. Στὸν Κόσιην ἤθελε νὰ πῆ κάτι γιὰ τὴν ἐφημερίδα του ποὺ τοῦ τὸ εἶπε ὁ κ. Τορναρίτης. Γιὰ τὸν Ὄμπουτσμαν συζητήσαμε πρὶν ἀρκετὲς μέρες καὶ ἀνεφέρθημεν σὲ διάφορα πρόσωπα. Ὁ Μ. θέλει νὰ εἶναι αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ἀκέραιος, ταχύνους, καλὸς κριτής. Θὰ εἶναι τὸ τρίτο μάτι τοῦ Προέδρου καὶ τὸ δεξί του χέρι. Ὁ ἀμέσως ἑπόμενος τοῦ Προέδρου. Μεταξὺ ἄλλων, (Βενιαμίν, Κυθραιώτην, ἔπαρχον) ἐγὼ τοῦ πρότεινα τὸν δικαστὴν Ἰωσηφίδην, τὸν ὁποῖον εἶπεν ὅτι σκεφτόταν ὡς τὸν καταλληλότερον καὶ ὁ ἴδιος. Ἐπειδὴ ὅμως εἶναι πολὺ λεπτολόγος καὶ θὰ ἔχανε τὴν Οὐσίαν εἰς

βάρος τῆς λεπτομέρειας, σκεφτόταν νὰ κάμη τριμελῆ Ἐπιτροπήν, τῆς ὁποίας νὰ προεδρεύη ὁ Ὅμπουτσμαν καὶ νὰ ὑπάρχουν ἀκόμη δύο ὑπόλογοι εἰς αὐτόν, οἱ ὁποῖοι θὰ τὸν βοηθοῦσαν. Μὲ τὸν διορισμὸν αὐτὸν ἱκανοποιοῦσε τὸν κ. Ἰωσηφίδην, ὁ ὁποῖος εἶχε θιγῆ ὅταν Πρόεδρος τοῦ Ἀνωτάτου Δικαστηρίου διωρίσθη ὁ Μ. Τριανταφυλλίδης. Ὁ Μ. συνεφώνησε καὶ ἀναφερόμενος εἶπε διὰ τὸν Τριανταφυλλίδην ὅτι προτοῦ τὸν διορίση τὸν ἐπεσκέπτετο πολύ συχνά, εὑρίσκων διαφόρους ἀφορμάς καὶ τοῦ ἄφηνε νὰ καταλάβη ὅτι ἡ ὑπόθεσις αὐτὴ ἐπηρέασε τὴν ὑγείαν του, ὅτι ἔπαιρνε χάπια διά νὰ κοιμηθῆ κ.λπ. Μετὰ τὸν διορισμόν του ἄκρα ἡσυχία. Ἐγὼ προσέθεσα ὅτι μπορεῖ νὰ μὴν τὸν ἐνοχλῆ πλέον τὸν Μ. ὅμως δὲν ἡσυχάζει. Ἐργάζεται ἐναντίον του ἢ ἂν ὄχι ἐναντίον του οὐχὶ ὑπέρ του.

Κατόπιν ὁ Μ. σηκώθηκε ἀπὸ τὸ Γραφεῖο του καὶ μοῦ ἔγνεψε νὰ τὸν ἀκολουθήσω. Κάθησε στὸ μακρὺ τραπέζι ἐπὶ κεφαλῆς (ὅπου κάθεται πάντοτε) καὶ ἄρχισε νὰ μοῦ ἱστορῆ ἕνα γεγονός τῆς χθεσινῆς ἡμέρας. Εἶπεν ὅτι τὸν ἐπεσκέφθη ὁ Πανῖκος Καψοσιδέρης (ἐγὼ σχολίασα «ὁ αἰώνιος φοιτητής» ἀναφερομένη εἰς τὴν δυσκολίαν μὲ τὴν ὁποίαν γνώριζα ὅτι πῆρε τὸ δίπλωμά του — ἦτο ὑπότροφος τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς γνωστός —) ὁ ὁποῖος εἶναι ἄνεργος τώρα καὶ τὸν πληροφόρησε διὰ τὰ ἑξῆς:- Προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ Περδίκη, τοῦ ἀνήκοντος εἰς τὸ Β΄ Ἐπιτελικὸν Γραφεῖον ἐξ Ἑλλάδος, μὲ τὸν ὁποῖον ἦσαν γνωστοὶ καὶ ἠρωτήθη ποῖαι εἶναι αἱ σχέσεις του μὲ τὸ Προεδρικόν, ἂν μπορῆ νὰ μπαινοβγαίνη, ἂν ἔχη φίλους ἐδῶ πάνω κι ἂν νομίζη ὅτι μπορεῖ νὰ χρησιμοποιήση τὶς φιλίες του αὐτὲς γιὰ τοποθέτηση μαγνητοφώνου ἐντὸς τοῦ Γραφείου τοῦ Μακαριωτάτου καὶ ἀκόμη διὰ νόθευσιν τοῦ καφὲ ἢ τοῦ φαγητοῦ Του διὰ δηλητηρίου. Ὁ Καψοσιδέρης εἶπεν εἰς τὸν Μ. ὅτι ἀπήντησεν εἰς τὸν Περδίκην ὅτι «βεβαίως, δύναται νὰ ἐξεύρη ἀνθρώπους ποὺ θὰ τὸν βοηθήσουν εἰς αὐτό». Ὁ Μ. μοῦ εἶπεν ὅτι ἠσθάνθη πολὺ ἄσχημα ἀκούων τὸν Καψοσιδέρην νὰ δίδη τόσον προθύμως τὴν βεβαίωσιν αὐτὴν καὶ ἐθύμωσε καὶ τὸν ἀπέπεμψεν λέγων ὅτι δὲν νομίζει ὅτι πρέπει νὰ πιστεύση αὐτὰ ποὺ τοῦ λέει, διότι ἄλλωστε ὁ ἴδιος ἤκουσεν ὅτι ὁ Καψοσιδέρης «παίζει διπλὸ παιγνίδι». Ἐκεῖνος προσεπάθησε νὰ ἐξηγήση καὶ εἶπεν ὅτι ἐσκέφθη ὅτι δύναται ὁ Μ. νὰ δεχθῆ νὰ κάμουν σχέδιον καὶ νὰ τοὺς πιάσουν δῆθεν ἐπ' αὐτοφώρῳ. Ὁ Μ. ὅμως ἐπηρεασθεὶς ψυχολογικῶς ἦτο ἀνένδοτος. Ὁ Καψοσιδέρης ἀπῆλθε λέγων ὅτι «δηλαδὴ δυσπιστῆτε πρὸς ἐμέ» καὶ ὁ Μ. εἶπε «δὲν ξέρω, ἀλλὰ ἀφοῦ τὸ λές, μπορεῖ καὶ νὰ δυσπιστῶ». Ἐντὸς τοῦ ἀπογεύματος τῆς ἰδίας ἡμέρας, Τετάρτης, ὁ Μ. ἐσκέφθη σοβαρῶς τὸ θέμα καὶ κατέληξεν ὅτι θὰ ἦτο πολὺ χρήσιμο ἐὰν ἐπετύγχανε τὸ σχέδιον του, νὰ στείλη δηλαδὴ κάποιον ἔμπιστον μαζὶ μὲ τὸν Καψοσιδέρην εἰς τὸν Περδίκην, νὰ ἀναλάβουν τὴν τοποθέτησιν τοῦ μηχανήματος εἰς τὸ Γραφεῖον Του (αὐτὸς ὁ ἔμπιστος θὰ ἔλεγεν εἰς τὸν Περδίκην ὅτι κρατεῖ τὰ κλειδιὰ τοῦ Γραφείου τοῦ Μ. καὶ δὲν ὑπάρχει περίπτωσις συλλήψεώς τους) νὰ τοὺς πιάσουν ἐπ' αὐτοφώρῳ καὶ νὰ καλέση εἰς τὸ τέλος τὸν Περδίκην, τὸν Παναγιωτάκον καὶ τὸν Χαραλαμπόπουλον καὶ ἐπὶ παρουσίᾳ τους νὰ εἰδοποιήση τὸν Πρωθυπουργὸν τῆς Ἑλλάδος Παπαδόπουλον περὶ τῶν συμβάντων καὶ νὰ τοῦ ζητήση νὰ ἀνακαλέση τὸν Περδίκην μὲ τὰ σχετικὰ βεβαίως σχόλια ἐπὶ τοῦ ζητήματος. Ἐγὼ προχώρησα καὶ εἶπα ὅτι ἂν χρειασθῆ, γιατὶ νὰ μὴ «διαρρεύση» δῆθεν τὸ γεγονὸς εἰς τὸν τύπον; Ὁ Μ. εἶπε πὼς θὰ τὸ δείξη ἡ ἐξέλιξις τῆς ὑποθέσεως. Ἐγὼ παρώτρυνα

τὸν Μ. λέγουσα ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀφήση τὴν ὑπόθεσιν αὐτὴν νὰ ξεχασθῆ κατ
οὐδένα λόγον διότι εἶναι δυνατὸν νὰ μᾶς ὠφελήση καὶ οὔτε πρέπει ἐπίσης νὰ
ὑπάρχη ὁ κίνδυνος τῆς νοθεύσεως τοῦ φαγητοῦ του πάντοτε. Ὁ Μ. ἐδήλωσε
ὅτι θὰ τὸ συνεχίση ὁπωσδήποτε. Εἶπεν ὅτι ὁ Καψοσιδέρης εἶναι φίλος μὲ τὸν
Ἡρόδοτον Μιχαηλίδην καὶ ὅτι κάθε Πέμπτην ποὺ συνεδριάζει ἡ Βουλὴ πηγαί-
νει καὶ τὸν βρίσκει καὶ ἔπειτα ἐπισκέπτονται τὸν Μακαριώτατον. Πιθανῶς δὲ
νὰ πήγαινε καὶ σήμερα νὰ βρῆ τὸν Μιχαηλίδην νὰ τοῦ κάμη τὸ παράπονόν του
ὅτι δὲν τὸν καλοδέχτηκεν ὁ Μ. καὶ ὁ Μιχαηλίδης νὰ τοῦ τὸν ἔφερνε.

Ἔπειτα ὁ Μ. ἀνεφέρθη εἰς τὰ σχέδιά του δι' αὐτὸν τὸν τόπον. Εἶπεν ὅτι δὲν τὸν φθάνουν τὰ ἐσωτερικὰ προβλήματα τοῦ τόπου νὰ ἔχη καὶ ἐπιπροσθέτως τὰ ὡς ἄνω καὶ τὸν πόλεμον νεύρων ποὺ τοῦ κάμνουν οἱ ἐξ Ἑλλάδος. Γιατὶ νὰ μὴ εἶναι εἰλικρινεῖς, γιατὶ νὰ παίζουν διπλὸ παιγνίδι; Κι ἐγὼ προσέθεσα ὅτι ὁ σκοπὸς τους εἶναι νὰ διασπάσουν τὶς δυνάμεις του κι ἐγὼ ξεύρω πόσο ψυχικὰ ὑποφέρει ἀπὸ κάτι τέτοια, ὅπως τὸ προηγούμενο γεγονός, κι ἂν αὐτοὶ δὲν ξέρουν τὸ βαθμὸ τῆς στενοχώρειας του, ὅμως ξέρουν σὰν ἀδίστακτοι στρατιωτικοί, ποὺ θέλουν νὰ ἐπιτύχουν τὸν σκοπό τους μὲ ὁποιοδήποτε μέτρο, ὅτι αὐτὸς ὁ πόλεμος ποὺ τοῦ κάμνουν, ὁ ψυχικὸς πόλεμος, φθείρει περισσότερον, γιατὶ φθείρει τὴν ψυχὴ καὶ τὸν νοῦ. Ἡ παγκόσμιος ἱστορία μᾶς ὁμιλεῖ, εἶπα, γιὰ τὴν συμπεριφορὰν τῶν στρατιωτικῶν οἱ ὁποῖοι ἀνῆλθαν κατὰ καιροὺς εἰς τὴν ἐξουσίαν. Ἔτσι, μὴ ἀναμένετε ἀλοιώτικην συμπεριφορὰ ἢ μην περιμένετε νὰ τὴν ἑρμηνεύσετε. Δεχθῆτε την καὶ ἀντιδράστε καὶ πάρτε τὰ μέτρα σας. Μαζί σας κινδυνεύει ὁ τόπος. Ἐμένα δὲ μὲ λυπεῖ τίποτε ἄλλο, (γιατὶ ἐφ' ὅσον πιστεύω πλέον ὅτι ὅταν ἐπηρεάζωνται τὰ συμφέροντά τους δὲν διστάζουν νὰ πράξουν ὁ,τιδήποτε διὰ νὰ τὰ περισώσουν), παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι εἶναι Ἕλληνες αὐτοὶ ποὺ ἔχομεν, μεταξὺ ἄλλων, εἰς τὸ ἀντίθετον στρατόπεδον.

* * *

Ὁ Μ. ἀνεφέρθη εἰς σχέδιόν Του διὰ τὴν ἀνέγερσιν πολυκατοικιῶν γιὰ τὴν τάξιν ἐκείνην τοῦ λαοῦ, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἀπροστάτευτοι τελείως. Εἶπεν ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχουν δικαίωμα νὰ ζήσουν καὶ μὲ κάποιαν σχετικὴν ἄνεσιν. Τρία εἶναι τὰ ἀπαραίτητα ποὺ πρέπει τὸ κράτος νὰ ἐξασφαλίζη εἰς τοὺς πολίτας του: Τροφήν, στέγην καὶ ἰατρικὴν περίθαλψιν. Ἰατρικὴν περίθαλψιν ἔχουν, ἐφ' ὅσον εἶναι ἄποροι. Μένει ἡ τροφὴ καὶ ἡ στέγη. Συνέλαβεν ἓν σχέδιον, εἶπε, ποὺ θὰ λύση τὸ στεγαστικὸν πρόβλημα τῶν πολὺ πτωχῶν πολιτῶν καὶ συγχρόνως θὰ ἐμποδίση τὴν ἀστυφυλίαν. Οἱ ἀπὸ τόσων π.χ. ἐτῶν κάτοικοι Λευκωσίας (5 ἢ καὶ περισσοτέρων) εἶπε, καὶ ἔχοντες εἰσόδημα οὐχὶ ὑπερβαῖνον τὸ τάδε ποσὸν μηνιαίως ἢ ἐτησίως νὰ δικαιοῦνται δωρεὰν στέγην ἢ μὲ μηνιαῖον ἐνοίκιον πολὺ χαμηλὸν ἢ μὲ ἓν ἄλλον τρόπον ποὺ εἰς τὸ μέλλον νὰ μπορῆ νὰ γίνη δικό τους διαμέρισμα. Γιατὶ σκέφτεται νὰ κτίση διαμερίσματα σὲ πολυκατοικίες, οὐχὶ μεγαλύτερα τῶν 2—3 δωματίων, μὲ τὰ χρειώδη ἀσφαλῶς, ποὺ στοιχίζουν λιγώτερα ἀπὸ αὐτοτελεῖς μονοκατοικίες. Ὑπολογίζει τὸ κάθε διαμέρισμα νὰ στοιχίζει 2,000 λίρας, ὁπότε ὁλόκληρη ἡ πολυκατοικία νὰ στοιχίση περὶ τὰς 25 χιλιάδας λίρας. Καὶ γιὰ λόγους πρακτικοὺς ποὺ νὰ βολεύωνται οἱ ἔνοικοι θὰ τὶς κτίση ξεχωριστὰ καὶ ὄχι σὲ ἕνα

μπλὸκ ὅλες. Μίαν στὸν Βόρειο Πόλο, μίαν στὴν Ἀγλαντζιά, γύρω-γύρω ἀπὸ τὴ Λευκωσία. Μπορεῖ καὶ ἡ Ἀρχιεπισκοπὴ νὰ κτίση μιάν.

Ἐγὼ ρώτησα ἂν πῆρε τὴν ἰδέα αὐτὴ ἀπὸ τότε ποὺ εἴμαστε στὴ Ρωσσία. (Γιατὶ ἐκεῖ γνωρίσαμε ἀνθρώπους ποὺ ζοῦσαν σ' αὐτὲς τὶς πολυκατοικίες μὲ ἐνοίκιο τρεῖς λίρες μηνιαίως). Ὁ Μ. ἀπήντησε ἀρνητικά, ἀλλὰ εἶπε ὅτι μετὰ ποὺ τὸ σκέφθηκε ἔκαμνε τὴν σκέψιν ὅτι θὰ εἶναι κάτι παρόμοιο μὲ ἐκείνας. Ὁ Μ. εἶπε ὅτι δὲν θέλει νὰ περιορίση τὴν ἰδιωτικὴν πρωτοβουλίαν, γιατὶ σ' ἕνα τόπο ποὺ δὲν ὑπάρχει ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία δὲν γίνονται μεγαλόπνοα σχέδια διὰ τὴν οἰκονομικὴν ἄνοδον τοῦ τόπου. Ἀλλὰ καταφεύγει καὶ πάλιν εἰς τὴν κυβέρνησιν, γιατὶ σ' ἐμᾶς ἐδῶ στὴν Κύπρο δὲν ὑπάρχουν οἱ ἑκατομμυριοῦχοι, οἱ ὁποῖοι νὰ μποροῦσαν νὰ ἀναλάβουν τέτοια ἔργα. Ὁ λαός μας ἀποτελεῖται κυρίως ἀπὸ μεσαίαν τάξιν, ἀπὸ μικρονοικοκυραίους οἱ ὁποῖοι ζοῦν μὲν ἄνετα, ἀλλ' οὐχὶ πέραν μιᾶς σχετικῶς λογικῆς ἀνέσεως, (ἀφήνομε τὶς ἐξαιρέσεις) καὶ ἀπὸ πολὺ πτωχούς, οἱ ὁποῖοι εὐτυχῶς δὲν εἶναι πολλοί. Εἰς τὴν Λευκωσίαν π.χ. εἶπεν, δὲν νομίζει νὰ ὑπερβαίνουν τὶς δέκα χιλιάδες αὐτοὶ ποὺ θὰ ἔχουν ἀνάγκην νὰ στεγασθοῦν μὲ τὸν τρόπον ποὺ σκέπτεται. Ἐγὼ κατέληξα ὅτι ἂν δὲν ὑπῆρχε τὸ πολιτικὸν πρόβλημα τῆς Κύπρου ὁ Μ. χωρὶς νὰ θέλω νὰ ὑπερβάλω ἢ νὰ τὸν κολακεύσω θὰ ἔκαμνε τὴν Κύπρον παράδεισον. Γιατὶ μπορεῖ κανεὶς νὰ φαντασθῆ τὶς κοινωφελεῖς σκέψεις καὶ τὰ σχέδια ποὺ θὰ ἔκαμνε γιὰ τὸ καλὸ τοῦ τόπου, ἂν ἦταν ἀπερίσπαστος ἀπὸ ἄλλα προβλήματα, ἀφοῦ καὶ σήμερα παρὰ τὴν ἀνάλωσιν τοῦ ἑαυτοῦ του ποὺ ὑφίσταται καὶ τὴν τριβήν, κάμνει σχέδια ὡς τὸ ἄνω.

ΟΠΛΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗ
Μ: —«Τὸ ξέρω, αἷμα μου εἶναι...»

Τὴν 18ην Νοεμβρίου εἶχα συνομιλία μὲ τὸν Μ. Ἀναφέρθηκα στὸ ταξίδι Του στὴν Πάφο, τὴν προηγουμένη ἡμέρα, Τετάρτη, ἑορτὴ τοῦ Ἁγ. Γενναδίου, γιὰ τὰ ὀνομαστήρια τοῦ Μητροπολίτου Πάφου. Ὁ Μ. εἶπε ὅτι καλὰ ξεμπέρδεψε μὲ τοὺς Παφίτες, οἱ ὁποῖοι συνήθως τὸν καθυστεροῦν καὶ ἐκεῖ συνήντησε τὸν Κιτίου ποὺ τοῦ εἶπε ὅτι κάτι εἶχε νὰ τοῦ πῆ. Ὁ Μ. τὸν προσκάλεσε στὸ αὐτοκίνητό Του γιὰ τὴ διαδρομὴ πρὸς τὴν Λεμεσό, ἀλλὰ δὲν μπόρεσε νὰ τοῦ μιλήση γιὰ τὰ θέματα ποὺ ἤθελε γιατὶ ἦταν παρὼν καὶ ὁ Χωρεπίσκοπος Κωνσταντίας Χρυσόστομος, τὸν ὁποῖον μάλιστα δὲν νομίζει ὁ Μ. πὼς συμπαθεῖ ὁ Κιτίου. Μονάχα σὲ κάποια στιγμὴ ποὺ πλησίαζαν στὴ Λεμεσὸ ὁ Χωρεπίσκοπος εἶπε στὸν Κιτίου ἀστεϊζόμενος: «Τί λέτε, μπορεῖ νὰ συναντήσουμε καὶ τὸν Γρίβα στὴν Μητρόπολη;» Στὴν Μητρόπολη τῆς Λεμεσοῦ ὁ Μ. προσκλήσει τοῦ Κιτίου κατέβηκε γιὰ καφέ, καὶ πάλι, ὅμως, δὲν μπόρεσαν νὰ μιλήσουν γιατὶ ἦσαν καὶ ἄλλοι παρόντες. Μόνο, ὅταν ἔγινε λόγος, ὁ Μ. ἐστράφη πρὸς τὸν Χωρεπίσκοπο τοῦ Κιτίου καὶ τοῦ ἀνέφερε τὶς μαθητικὲς ἐκδηλώσεις, ποὺ ἔγιναν τελευταῖα στὴ Λεμεσό. Ὁ Χωρεπίσκοπος εἶπε πὼς «εἶναι καλὰ παιδιὰ καὶ ὑπὲρ τοῦ Μ.» Ὁ Μ. εἶπε πὼς δὲν τοὺς θεωρεῖ τέτοιους. Ἤθελε νὰ τοὺς παρουσιάση τὶς ἀποδείξεις Του, ἀλλὰ δὲν μποροῦσε. Σὲ μένα εἶπε πὼς μέσα στὴν Μητρόπολη, σὲ κάποιο δωμάτιο, ὑπῆρχε ἕνας πολυγράφος ποὺ μ' αὐτὸν ἐξέδιδαν τὶς προκηρύξεις ποὺ κυκλοφοροῦσαν στὰ σχολεῖα. Αὐτὸ τὸ ἔμαθε τυχαῖα. Μιὰ μοναχή, ἡ Εὐγενία, πῆγε στὴ Μητρόπολη γιὰ νὰ τῆς σφραγίσουν κάποιες εἰκόνες τῆς Μονῆς μὲ τὴ σφραγίδα τῆς Μητρόπολης κι ἐνῷ τὴν ἔβαλαν νὰ περιμένη τυχαῖα μπῆκε σὲ κεῖνο τὸ δωμάτιο καὶ βρῆκε κοντὰ στὸν πολυγράφο μερικὰ χαρτιά. «Ὀλίγον πονηρούλα», προσέθεσεν ὁ Μ. «πῆρε ἕνα χαρτὶ καὶ μοῦ τὸ ἔφερε». Ἦταν μιὰ προκήρυξη γιὰ τὴν 28η Ὀκτωβρίου, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα της ἦταν ἀντιμακαριακὸ ἐπίσης. Ἕνα βράδυ ποὺ ἦλθαν ἡ Βάσω καὶ ἡ Κοκκίνου στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ μοῦ ἔφεραν μιὰ προκήρυξη ποὺ κυκλοφόρησε στὴν Λεμεσό. Τὸ περιεχόμενο ἦταν τὸ ἴδιο μὲ ἐκεῖνο τῆς Εὐγενίας. Καὶ τότε ἔβγαλα τὸ συμπέρασμά μου. Εἶχα, ὅμως, ἀκόμη ἕνα λόγο νὰ διστάζω νὰ τοὺς ἀποκαλύψω, γιατὶ θὰ ὑποψιάζονταν τὸν Ἀνδρέα Ἀριστείδου, τὸν Γραμματέα τῆς Μητρόπολης, ποὺ μοῦ εἶναι πιστὸς ἀπὸ τότε ποὺ ἦταν καὶ δικός μου γραμματεὺς ὅταν ἤμουν Κιτίου καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ ἔρχεται νὰ μὲ βρίσκη καὶ νὰ μοῦ λέη ὡρισμένα πράγματα. Καὶ δὲν ἤθελα νὰ γίνη αὐτό, πολὺ δὲ περισσότερον ποὺ δὲν ἦταν ὁ Ἀριστείδου στὴν περίπτωση αὐτή. Ὁ Κιτίου εἶπε στὸν Μ. πὼς στὴν τελευταία ὁμιλία του, στὶς δηλώσεις Του, ἡ γλῶσσά του ἦταν ὀλίγον ὑπερβολική, ἀλλὰ ὁ Μ. ἀπήντησεν ὅτι ἔτσι ἔπρεπε νὰ ἦταν, γιατὶ σὲ τέτοιες περιπτώσεις, πρέπει νὰ ξέρη ὁ ἡγέτης τὴν

ψυχολογία τοῦ λαοῦ του καὶ γνωρίζοντας τὸ λαό του ὅτι εἶχεν ἀρχίσει νὰ συγχύζεται ὡς πρὸς τὸ τί συμβαίνει καὶ ποῦ πηγαίνομε ὡμίλησε καὶ ὁ ἴδιος γιὰ νὰ τὸν ἐμψυχώση καὶ νὰ αἰσθάνεται ἀσφαλής.

Ρώτησα τὸν Μ. τί ἀπέγινε τὸ ζήτημα Καψοσιδέρη, τὸ ὁποῖον μοῦ εἶχε πῆ προηγουμένως ὅτι ἐναυάγησε, γιατὶ τὸν ὑποψιάστηκαν. Αὐτὸς μίλησε σὲ κάποιο συγγενή του Κότσιο ποὺ ἔχει ἑστιατόριο κι αὐτὸς ποὺ σχετίζεται μὲ τὸ ΓΕΕΦ τὸ ἀνέφερε φαίνεται πιὸ πάνω κι ἐνῷ ὁ Καψοσιδέρης καὶ τὸ γκαρσόνι, ὁ Χαμπής, πῆγαν στὸ ξενοδοχεῖο ποὺ τοὺς εἶχε πῆ ὁ Περδίκης στὴν ὡρισμένη ὥρα, αὐτὸς δὲν φάνηκε. Ὅμως ὁ Μ. εἶπε πὼς εἶχε στοιχεῖα, ὥστε νὰ συνεχίση τὴν ὑπόθεση, γιατὶ ὁ Καψοσιδέρης τηλεφώνησε στὸν Περδίκη ποῦ νὰ συναντηθοῦν μπροστὰ στὸ γκαρσόνι, τὸ δὲ γκαρσόνι, ποὺ ὑποτίθεται δέχθηκε νὰ κάμη τὴν δουλειά γιὰ τὰ χρήματα, ἅμα εἶδε πὼς ξεγελάστηκε ἦλθε καὶ τοῦ τὰ μαρτύρησε ὅλα. Ἐκεῖνες, μάλιστα, τὶς μέρες, ζήτησε νὰ Τὸν δῆ ὁ Χαραλαμπόπουλος, σ' αὐτὴ δὲ τὴν συνάντηση ὁ Μ. ἄφησε πολλὰ ὑπονοούμενα στὸν Χαραλαμπόπουλο καὶ τοῦ μίλησε μὲ πολὺ αὐστηρὴ γλῶσσα, λέγοντας ὅτι θὰ στείλη γραπτῶς στὸν Πρωθυπουργὸ τὰ παράπονα - παρατηρήσεις Του, τονίζοντας ὅτι μερικὲς σταγόνες ἀπομένουν γιὰ νὰ ξεχειλίση τὸ ποτήρι τῆς ὑπομονῆς του γιὰ τὸ διπλὸ παιγνίδι ποὺ παίζεται. Τὴν τρομοκρατία δὲν τὴν ἀνέχομαι, τοῦ τόνισε.

Ὁ Μ. μοῦ ἀπήντησε ὅτι ἔμαθε ὅτι ὁ Περδίκης καὶ ὁ Λαλαούνης μετατίθενται καὶ ἔτσι τὸ ζήτημα κλείει. Μοῦ εἶχε πῆ πὼς θὰ φώναζε τὸν Χαραλαμπόπουλο, στὸν ὁποῖο καὶ τὸ εἶπε ρωτώντας τον ἂν ὑπῆρχε καμμιὰ δυσκολία ἀπὸ ἀπόψεως ἀρχαιρεσίας νὰ τοὺς καλέσει, τὸν Πρέσβυ Παναγιωτάκο, αὐτόν, τὸν Περδίκη καὶ τὸν Λαλαούνη. Ὁ Χαραλαμπόπουλος φαίνεται ὅτι ὅταν ἔφυγε ἀπὸ τὸ Γραφεῖο τοῦ Μ., παρ' ὅλο ποὺ ὁ Μ. τοῦ εἶπε πὼς θὰ ἔδιδε γραπτῶς τὰ παράπονά του, τὰ διεβίβασε, ἐξ οὗ καὶ οἱ μεταθέσεις τῶν Λαλαούνη καὶ Περδίκη. (Παρουσίᾳ των ὁ Μ. εἶχε σκοπὸ νὰ ἀποκαλύψη τὸ σχέδιο Περδίκη καὶ νὰ τηλεφωνήση στὸν Πρωθυπουργὸ ζητώντας ἄμεσο μετάκληση τοῦ Περδίκη). Κάποια κοπέλα στὴν ΣΥΤΑ (εἶναι ἀδελφὴ τῆς Νίκης Ἀρτεμίου) μᾶς εἶπε, μοῦ ἀνέφερε ὁ Μ., ὅτι παρηκολούθησαν τὴν συνομιλία Περδίκη-Ἀθηνῶν. Ὁ Περδίκης ζητοῦσε τὸ λόγο τῆς μεταθέσεώς του, ὁ ἄλλος τοῦ ἀπαντοῦσεν ὅτι δὲν μποροῦσε νὰ τοῦ πῆ ἀπὸ τηλεφώνου, ὁ Περδίκης ἐπέμενεν, ὁπότε ὁ ἄλλος τοῦ εἶπεν ὅτι «ὄχι δὲν εἶναι ὁ Ἀρχηγός, ἀλλὰ ἀπὸ κάτω», ἐννοώντας τὴν Κύπρο ἀσφαλῶς. Ἐκεῖνος τότε ρώτησε «ὁ Χαραλαμπόπουλος;», ὁπότε ὁ ἄλλος τοῦ ἀπήντησε «ὄχι, μωρέ, ἀπὸ πάνω». Ὁ Περδίκης δὲν καταλάβαινε, ὁπότε ὁ ἐξ Ἀθηνῶν τοῦ εἶπε. «τὸ γένι, μωρέ», ἐννοώντας τὸν Μ.

Τὸ μεσημέρι τῆς 18ης ὁ Μ. ἐδέχθη τὸν Πρέσβυ τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὸν ὁποῖο ἐξέφρασε τὴ λύπη Του γιὰ τὴν ἐπίθεση στὶς ἐφημερίδες («Τὰ Νέα») ἐναντίον του, ἀλλὰ τοῦ τὰ εἶπε κι αὐτοῦ ἕνα χεράκι.

Σήμερα, 26 Νοεμβρίου συζητήσαμε μὲ τὸν Μ. γιὰ τὴν ἐξαφάνιση τοῦ Λεμονιάτη (δημοσίευμα στὶς ἐφημερίδες τῆς ἡμέρας). Ὁ Μ. σχολίασε τὴν εὐκολοπιστία τοῦ ἀδελφότεκνού του Μιχαλάκη, ὁ ὁποῖος πρὸ καιροῦ τοῦ εἶχε μιλήσει μὲ πολὺ καλὰ λόγια γιὰ τὸν Λεμονιάτη. Εἶπε πὼς ἦταν ὁ πληροφοριοδοτης του, πολὺ ἔμπιστος ἄνθρωπος καὶ ἤθελε νὰ τὸν φέρη σ' ἐπαφὴ

μαζί Του γιὰ νὰ τοῦ ἀποκαλύψη διάφορα γεγονότα καὶ πληροφορίες ποὺ δὲν ἔλεγε σ' αὐτόν. Ἐν τέλει ὁ Μ. ἐπείσθη, μεσολαβήσαντος καὶ τοῦ Φ. μὲ τὴν δικαιολογία ὅτι ὁ Μιχαλάκης ἦταν πιὰ ἐκτεθειμένος, καὶ τὸν ἐδέχθη στὸ Τρόοδος ἕνα Σάββατο πρὸς τὸ βράδυ. Ἀντὶ γιὰ πληροφορίες καὶ σπουδαῖα γεγονότα ὁ Λεμονιάτης, συμπαθὴς κατὰ τὰ ἄλλα, ἀνεφέρθη στὴν ζωή του, στὶς προσπάθειές του κατὰ τὶς ἐκλογὲς τοῦ Μ. κ.λ.π. Ὁ Μ. εἶπε πὼς ἁπλῶς ἔχασε τὶς ὧρες του. Ἔπειτα ἀπὸ ἀρκετὸ καιρὸ ὁ Μιχαλάκης τὸν παρεκάλεσε νὰ δώσουν δάνειο στὸν Λεμονιάτη, πεντακοσίων λιρῶν, γιατὶ τὸν κυνηγοῦσαν οἱ δανεισταί του, ὑποσχόμενος ὅτι σὲ 2—3 μῆνες θὰ τὸ ἐξοφλοῦσε. Ὁ Μ. εἶπε. Ποιὲς εἶναι αὐτὲς οἱ δουλειὲς ποὺ θὰ κάμη ὥστε σὲ 2—3 μῆνες νὰ ἐξοφλήση ἕνα δάνειο ποὺ ἐπὶ τρία χρόνια δὲν ἔχει δώσει δεκάρα; Προτιμῶ νὰ δώσω ἕνα ἐφ' ἅπαξ ποσὸν ἀντὶ δάνειο, γιατὶ ξέρω πὼς ἀπὸ τὸ δάνειο δὲν πρόκειται νὰ πάρω πίσω γρόσι καὶ ἁπλῶς γλυτώνω ἀπὸ τὶς διατυπώσεις του. Τοῦ ἔδωσε δὲ τριακόσιες λίρες. (νομίζω δάνειο).

Τελευταίως, εἶπε ὁ Μ., διάβαζα στὴν «Πρωϊνὴ» καὶ στὴν «Μεσημβρινή» γιὰ κάποιους ραδιοπομποὺς καὶ μαγνητοπομποὺς ποὺ παίρνουν συνομιλίες καὶ τὶς μεταδίδουν κ.λπ. καὶ ἔλεγε ἀπὸ μέσα του «βρὲ τοὺς ἀθεόφοβους μέχρι ποῦ φθάνουν», ἐννοώντας τὶς ψευτοεφευρέσεις κάθε τόσο τῶν ἀντιπάλων, ποὺ δὲν διστάζουν νὰ χρησιμοποιήσουν ὁ,τιδήποτε γιὰ τοὺς σκοπούς τους. Μετά, ὅμως, πληροφορήθηκε ἀπὸ τὸν κ. Τομπάζο ὅτι τὰ δημοσιεύματα αὐτὰ εἶχαν τὴν βάση τους κι ὅτι ὁ Μιχαλάκης ἦταν ἐκεῖνος ποὺ ἔδωσε ἕνα τέτοιο πομπὸ στὸν Λεμονιάτη, αὐτὸς δὲ μὲ τὴ σειρά του γιὰ νὰ πείση τοὺς ἄλλους ὅτι μᾶς ξεγέλασε, (γιατὶ ὁ Μ. πιστεύει ὅτι εἶναι ἐναντίον μας, ἀλλὰ παίζει διπλὸ παιγνίδι), τὸ ἔδωσε σὲ κάποιον Βαρραβᾶν ποὺ ἀνήκει σ' αὐτοὺς κι αὐτὸς τὸ ἔδειξε. Ἤκουσε δὲ ὁ Μ. ὅτι ὁ Λεμονιάτης πρόκειται, ὅπως κι ὁ Τρυφωνίδης, ὡς τοὺς ὑπεσχέθη, νὰ δώση συνέντευξη στὴν «Πρωϊνὴ» ἐξιστορώντας τὰ κατὰ τὴν συνάντησή του μὲ τὸν Μ. στὸ Τρόοδος κι ἀραδιάζοντας κι ἕνα σωρὸ ἀνυπόστατα ψεύδη. Ὁ Μ. στενοχωρέθηκε πάρα πολύ, τόσο ποὺ τὸ βράδυ δὲν μπόρεσε νὰ κοιμηθῆ. Τὸ ἄλλο πρωῒ φώναξε τὸν Φ. καὶ τοῦ ἀνέθεσε νὰ ἐπιπλήξη τὸν Μιχαλάκη. «Τὸ ξέρεις», μοῦ εἶπε, «πὼς δὲν ἔχει κάμει τίποτε τὸ σωστὸ μέχρι τώρα; Ἡ ἀφοσίωση καὶ ἡ ἁγνότης τῶν ἐλατηρίων δὲν λέω πὼς εἶναι μικρὸν πρᾶγμα, ἀλλὰ καὶ δὲν ἀρκοῦν γιὰ νὰ ἐπιτύχεις κάτι. Ὁρίστε, ποῦ φθάνει. Καὶ ὁ ἴδιος κινδυνεύει ἀπὸ τὴν μωροπιστία καὶ τὸν ἐνθουσιασμό του καὶ ἐμένα φέρνει σὲ δύσκολη θέση.» «Πρὶν λίγο καιρὸ πάλι» συνέχισε ὁ Μ. «μὲ ἔπεισε, συγκεκριμένα κατὰ τὴν 28ην Ὀκτωβρίου νὰ δώσω μερικὰ ὅπλα σὲ δικούς μας γιὰ ἀσφάλεια κ.λπ. Τέλος πάντων, ἐπείσθην καὶ τοὺς ἐπέτρεψα νὰ πάρουν ἀπὸ τὴν Ἀρχιεπισκοπή. Ὅμως ἔκαμαν λάθος καὶ ἔδωσαν καὶ σὲ ἕναν ξάδελφο τοῦ Κασίνη, τοῦ καθηγητοῦ ποὺ ἀπέλυσεν ἀπὸ τὸ Μόρφου, ἀντιμακαριακόν, ὁ ὁποῖος τοὺς πρόδωσε. Αὐτοὶ δὲ εἶχαν ἐντολήν, ἂν συλληφθοῦν νὰ ποῦν ὅτι τὰ ὅπλα τὰ ἔδωσεν ὁ Μουρουζίδης, ὁ ὁποῖος, βεβαίως, δὲν εἶχεν ἰδέα. Ἔγινε μιὰ σύγχυση καὶ στενοχωρέθηκε πάλι ὁ Μ. Στὸ τέλος τῆς συνομιλίας μας ὁ Μ. ἐξέφρασε τὸν φόβο του μήπως ὁ Μιχαλάκης πάθει κακὸ μ' αὐτὴ τὴν τόλμη καὶ τὸν αὐθορμητισμό του.» Τὸν ἀγαπᾶ πολύ, ὅπως ἀντελήφθηκα. «Τὸ ξέρω, αἷμα μου εἶναι, γιὰ μένα τὰ κάμνει ὅλα» εἶπε σὲ μιὰ στιγμή. Ἡ φράση αὐτὴ μὲ συγκίνησε πολύ. Εἶπα πὼς κι ἐγὼ ὅσο μπορῶ θὰ προσπαθῶ νὰ τὸν συγκρατῶ ὁσάκις περιέρχεται κάτι στὴν ἀντίληψή μου.

Ο ΘΕΟΣ ΕΙΝΑΙ ΜΑΖΙ ΣΑΣ...

10 Ὀκτωβρίου, 1972

Στὶς 10 Ὀκτωβρίου συζητούσαμε μὲ τὸν Μ. στὸ γραφεῖό Του γιὰ τὴν **πολιτικὴ κατάσταση, τὸν Γρίβα, τὶς ὁμάδες του, τὰ προσφάτως εἰσαχθέντα** ὅπλα κ.λ.π. Εἶπα ὅτι εἶναι ἴδιον τοῦ Γρίβα νὰ μὴ ὑποχωρῇ καὶ ἡ εἰσαγωγὴ τῶν ὅπλων εἶναι ἀπόδειξη τῆς ἀποφάσεώς του νὰ τελειώσῃ δυναμικὰ αὐτὸ ποὺ ἄρχισε ἔστω κι ἂν δὲν ἐπιτύχῃ. Ὁ Μ. συμφώνησε, εἶπε ὅμως ὅτι τὸ διπλὸ αὐτὸ παιγνίδι τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως εἶναι πολὺ ἐπικίνδυνο. Ἔφεραν τὸν Γρίβα ἐδῶ, ἐδημιούργησαν τὸ θέμα τῶν Μητροπολιτῶν γιὰ νὰ ἔχουν τὸν Μ. σὲ δύσκολη θέση ἀλλὰ τώρα θὰ εἶναι καὶ γι' αὐτοὺς ἀκόμη δύσκολο νὰ διαλύσουν αὐτὸ ποὺ δημιούργησαν. Ρώτησα ἂν βρίσκονται ὑπὸ ἔλεγχον οἱ ὁμάδες καὶ ἂν γνωρίζουμε ποῦ διενεμήθησαν τὰ ὅπλα. Ἂν ἀκόμη μπορούσαμε νὰ ἀποκαλύψουμε μιὰ ὁμάδα ἢ κάτι χειροπιαστὸ ποὺ νὰ μᾶς ὁδηγήσῃ στὴν πλήρη ἀποκάλυψη. Ὁ Μ. εἶπε πὼς παρακολουθοῦνται βέβαια στενά, ἀλλά, δυστυχῶς, πρέπει νὰ ἔχουμε πολὺ σοβαρὲς ἀποδείξεις γιὰ νὰ ἐπέμβουμε. Ἀνέφερε δὲ παράδειγμα στὸ παρελθὸν ποὺ μᾶς ὁδήγησαν σὲ σπίτι ὅπου δῆθεν ὑπῆρχαν ὅπλα καὶ τὸ σπίτι αὐτὸ ἀνῆκε σὲ θερμὸ Μακαριακό. Ἀφοῦ, προσέθεσε ὁ Μ., μόλις μπῆκα ὑπῆρχε ἡ φωτογραφία μου κ.λ.π. (Μᾶς διέκοψε τηλεφώνημα.) Γιὰ τὸν Γρίβα ὁ Μ. εἶπε πὼς δὲν ἐπιθυμεῖ καμμιὰ ἐπαφὴ οὔτε καὶ μὲ τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση γιὰ τὸ θέμα αὐτό. Στὴ συνέχεια κουβεντιά**σαμε γιὰ τὶς ἐνδοκυπριακές. «Τουλάχιστον» εἶπα ἐγὼ «ἂν εἴχαμε κάποιο** ἀποτέλεσμα ἐγκαίρως.» Ὁ Μ. γέλασε. «Θὰ σοῦ ἀποκαλύψω κάτι» εἶπε, καὶ χαμήλωσε τὸν τόνο τῆς φωνῆς του. «Παρακαλῶ, Μ.» εἶπα ἐγὼ «δὲν θέλω νὰ σᾶς κουράσω, ἦταν μιὰ σκέψη ποὺ ἔκαμνα ὅτι ἴσως οἱ ἐνδοκυπριακὲς βοηθοῦσαν μὲ κάποια ἔγκαιρη λύση ποὺ θὰ συνέτειναν νὰ μὴ γίνη καμμιὰ δυναμικὴ ἐκδήλωση ἀπὸ μέρους τοῦ Γρίβα.» «Καλά,» εἶπε ὁ Μ. «Βεβαίως δὲν μποροῦν νὰ ἔχουν ἐπιτυχία, ἀλλὰ κάποιαν ἐνόχληση μᾶς προκαλοῦν. Μὰ καὶ 15 ἄνθρωποι νὰ μείνουν μόνο, γιατὶ πιστεύω ὅτι καὶ ἀρκετοὶ ἀπὸ τοὺς ὀπαδούς του θὰ τὸν ἐγκαταλείψουν ὅταν ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἀλλάξῃ τὴν γραμμή της πρὸς αὐτόν πάλιν μποροῦν νὰ μᾶς ἐνοχλήσουν, δὲν χρειάζεται καὶ πολλὴ τέχνη. Ἂν βάλουν κάπου μιὰ βόμβα, θέλουμε ἕνα μῆνα νὰ φέρουμε τὸ μυαλό μας. Ἀλλὰ ἄκου τὶ θὰ σοῦ πῶ. Αὐτὲς τὶς μέρες ὁ Ἀλτικαστί, (ὁ Τοῦρκος συνταγματολόγος ποὺ παίρνει μέρος στὶς ἐνδοκυπριακές), ἐπρό**κειτο νὰ ὑποβάλῃ κάποιο ἔγγραφο. Δὲν τὸ ὑπέβαλε, καθυστέρησε. Καὶ εἶπε** στὸν Κληρίδη ὅτι ἡ Τουρκία θὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα νὰ ἀποκηρύξῃ τὴν ἕνωση ὅπως καὶ ἡ Τουρκία τὴ διχοτόμηση ἐξ ἀρχῆς καὶ ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸ νὰ προχωρήσουν στὶς συνομιλίες, ὁπότε καὶ αὐτοὶ θὰ εἶναι πιὸ ὑποχωρητικοί. Ὁ Κληρίδης τοῦ εἶπε ὅτι αὐτὸ μποροῦν νὰ τὸ κάμουν «κοντίσιοναλλυ,» δηλαδὴ νὰ προχωροῦν στὶς συνομιλίες μὲ τὸν ὅρον αὐτό, ὅτι δὲν θὰ γίνῃ οὔτε ἕνωση

Ο ΘΕΟΣ ΕΙΝΑΙ ΜΑΖΙ ΣΑΣ...

10 Ὀκτωβρίου, 1972

Στὶς 10 Ὀκτωβρίου συζητούσαμε μὲ τὸν Μ. στὸ γραφεῖό Του γιὰ τὴν πολιτικὴ κατάσταση, τὸν Γρίβα, τὶς ὁμάδες του, τὰ προσφάτως εἰσαχθέντα ὅπλα κ.λ.π. Εἶπα ὅτι εἶναι ἴδιον τοῦ Γρίβα νὰ μὴ ὑποχωρῆ καὶ ἡ εἰσαγωγὴ τῶν ὅπλων εἶναι ἀπόδειξη τῆς ἀποφάσεώς του νὰ τελειώση δυναμικὰ αὐτὸ ποὺ ἄρχισε ἔστω κι ἂν δὲν ἐπιτύχη. Ὁ Μ. συμφώνησε, εἶπε ὅμως ὅτι τὸ διπλὸ αὐτὸ παιγνίδι τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως εἶναι πολὺ ἐπικίνδυνο. Ἔφεραν τὸν Γρίβα ἐδῶ, ἐδημιούργησαν τὸ θέμα τῶν Μητροπολιτῶν γιὰ νὰ ἔχουν τὸν Μ. σὲ δύσκολη θέση ἀλλὰ τώρα θὰ εἶναι καὶ γι' αὐτοὺς ἀκόμη δύσκολο νὰ διαλύσουν αὐτὸ ποὺ δημιούργησαν. Ρώτησα ἂν βρίσκονται ὑπὸ ἔλεγχον οἱ ὁμάδες καὶ ἂν γνωρίζουμε ποῦ διενεμήθησαν τὰ ὅπλα. Ἂν ἀκόμη μπορούσαμε νὰ ἀποκαλύψουμε μιὰ ὁμάδα ἢ κάτι χειροπιαστὸ ποὺ νὰ μᾶς ὁδηγήση στὴν πλήρη ἀποκάλυψη. Ὁ Μ. εἶπε πὼς παρακολουθοῦνται βέβαια στενά, ἀλλά, δυστυχῶς, πρέπει νὰ ἔχουμε πολὺ σοβαρὲς ἀποδείξεις γιὰ νὰ ἐπέμβουμε. Ἀνέφερε δὲ παράδειγμα στὸ παρελθὸν ποὺ μᾶς ὁδήγησαν σὲ σπίτι ὅπου δῆθεν ὑπῆρχαν ὅπλα καὶ τὸ σπίτι αὐτὸ ἀνῆκε σὲ θερμὸ Μακαριακό. Ἀφοῦ, προσέθεσε ὁ Μ., μόλις μπῆκα ὑπῆρχε ἡ φωτογραφία μου κ.λ.π. (Μᾶς διέκοψε τηλεφώνημα.) Γιὰ τὸν Γρίβα ὁ Μ. εἶπε πὼς δὲν ἐπιθυμεῖ καμμιὰ ἐπαφὴ οὔτε καὶ μὲ τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση γιὰ τὸ θέμα αὐτό. Στὴ συνέχεια κουβεντιάσαμε γιὰ τὶς ἐνδοκυπριακές. «Τουλάχιστον» εἶπα ἐγὼ «ἂν εἴχαμε κάποιο ἀποτέλεσμα ἐγκαίρως.» Ὁ Μ. γέλασε. «Θὰ σοῦ ἀποκαλύψω κάτι» εἶπε, καὶ χαμήλωσε τὸν τόνο τῆς φωνῆς του. «Παρακαλῶ, Μ.» εἶπα ἐγὼ «δὲν θέλω νὰ σᾶς κουράσω, ἦταν μιὰ σκέψη ποὺ ἔκαμνα ὅτι ἴσως οἱ ἐνδοκυπριακὲς βοηθοῦσαν μὲ κάποια ἔγκαιρη λύση ποὺ θὰ συνέτειναν νὰ μὴ γίνη καμμιὰ δυναμικὴ ἐκδήλωση ἀπὸ μέρους τοῦ Γρίβα.» «Καλά,» εἶπε ὁ Μ. «Βεβαίως δὲν μποροῦν νὰ ἔχουν ἐπιτυχία, ἀλλὰ κάποιαν ἐνόχληση μᾶς προκαλοῦν. Μὰ καὶ 15 ἄνθρωποι νὰ μείνουν μόνο, γιατὶ πιστεύω ὅτι καὶ ἀρκετοὶ ἀπὸ τοὺς ὀπαδούς του θὰ τὸν ἐγκαταλείψουν ὅταν ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἀλλάξη τὴν γραμμή της πρὸς αὐτόν πάλιν μποροῦν νὰ μᾶς ἐνοχλήσουν, δὲν χρειάζεται καὶ πολλὴ τέχνη. Ἂν βάλουν κάπου μιὰ βόμβα, θέλουμε ἕνα μῆνα νὰ φέρουμε τὸ μυαλό μας. Ἀλλὰ ἄκου τὶ θὰ σοῦ πῶ. Αὐτὲς τὶς μέρες ὁ Ἀλτικαστί, (ὁ Τοῦρκος συνταγματολόγος ποὺ παίρνει μέρος στὶς ἐνδοκυπριακές), ἐπρόκειτο νὰ ὑποβάλη κάποιο ἔγγραφο. Δὲν τὸ ὑπέβαλε, καθυστέρησε. Καὶ εἶπε στὸν Κληρίδη ὅτι ἡ Τουρκία θὰ ζητήση ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα νὰ ἀποκηρύξη τὴν ἕνωση ὅπως καὶ ἡ Τουρκία τὴ διχοτόμηση ἐξ ἀρχῆς καὶ ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸ νὰ προχωρήσουν στὶς συνομιλίες, ὁπότε καὶ αὐτοὶ θὰ εἶναι πιὸ ὑποχωρητικοί. Ὁ Κληρίδης τοῦ εἶπε ὅτι αὐτὸ μποροῦν νὰ τὸ κάμουν «κοντίσιοναλλυ,» δηλαδὴ νὰ προχωροῦν στὶς συνομιλίες μὲ τὸν ὅρον αὐτό, ὅτι δὲν θὰ γίνη οὔτε ἕνωση

οὔτε διχοτόμηση. Ὁ Ἀλτικαστὶ ἦταν κατηγορηματικός. Εἶπεν ὅτι ἡ Τουρκία τὸ θέλει αὐτὸ ἐξ ἀρχῆς.» «Μὰ αὐτὸ εἶναι πολὺ εὐχάριστο,» εἶπα ἐγὼ πραγματικὰ συγκινημένη. «Αὐτὸ θὰ φέρη σὲ δύσκολη θέση τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση, θὰ τὴν κάμη νὰ ζητήση τὴν συμπαράστασή Σας, τὸ παιγνίδι θὰ ἔλθη περίπου στὰ χέρια μας.» Ὁ Μ. χαμογέλασε καὶ εἶπε: «Ἴσως ἤδη κάτι νὰ εἶπαν στὴν Ἑλλάδα, γιατὶ ὁ Λαγάκος (Πρέσβυς τῆς Ἑλλάδος στὴν Κύπρο) καθυστερεῖ καὶ ἴσως φέρει κάτι μαζί του ἐπ' αὐτοῦ.» «Λέτε νὰ κρύβεται τίποτα κακὸ πίσω ἀπ' αὐτό;» εἶπα. «Δὲν ξέρω» ἀπάντησε ὁ Μ. «πάντως ἐγὼ πίστευα πάντοτε ὅτι ἡ Ἑλλὰς θὰ εἶχεν ἐξηγηθῆ μὲ τὴν Τουρκία νὰ μὴ τὴν φέρη σ' αὐτὴ τὴν δύσκολη θέση ἐκ τῶν προτέρων. Γιὰ νὰ δοῦμε.» «Τώρα κι ἐγὼ τὰ ζυγίζω,» συνέχισε. «Σκέπτομαι ποιὰ θὰ εἶναι ἡ θέση μας, ἂν μᾶς ζητήσουν νὰ τὸ κάμουμε κι ἐμεῖς. Βεβαίως πάντοτε ἔλεγα ὅτι ἡ ἕνωση δὲν μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθῆ ὑπὸ τὰς περιστάσεις, ἀλλά...» «Ἡ δική μας θέση θὰ εἶναι πολὺ καλύτερη ἀπὸ τὴν δική τους» εἶπα. «Θὰ ζητήσουν τὴν συμπαράστασή Σας. Ἐπομένως, ὅ,τι πῆτε θὰ εἶναι βοηθητικὸ ἐκείνου ποὺ θὰ ποῦν αὐτοί. Δὲν θὰ θεωρηθῆ δική Σας ἐξ ὁλοκλήρου ἀπόφαση.» Καὶ μετὰ ἀπὸ λίγη σιωπὴ εἶπα: «Ἴσως ἡ Θεία Πρόνοια νὰ παρουσίασε καὶ πάλιν αὐτὸ τὸ σημεῖο γιὰ νὰ Σᾶς βοηθήση στὶς δύσκολες αὐτὲς ὧρες. Ὁ Θεὸς εἶναι μαζί Σας.» Ὁ Μ. χαμογέλασε. «Μὴν εἶσαι τόσο αἰσιόδοξη» εἶπε. «Μὴν προχωρῆς.» «Μὰ εἶναι τόσο εὐχάριστο καὶ δημιουργεῖ τόσες ἀπρόβλεπτες καλὲς ἐξελίξεις» εἶπα. «Θὰ παρακαλῶ συνέχεια νὰ ἐπαληθεύση.»

Τὴν ἴδια μέρα ὁ Μ. μοῦ ἔδωσε τὴν ἀπάντησή του πρὸς τοὺς τρεῖς Μητροπολῖτες σχετικὰ μὲ τὴν αἴτησή τους νὰ συγκαλέση σύνοδο γιὰ τὴν συνέχιση τῆς συζητήσεως ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς παραιτήσεώς Του ἀπὸ τὸ προεδρικὸ ἀξίωμα. Ἡ ἀπάντηση ἦταν ἀπορριπτικὴ τοῦ αἰτήματος, γιατὶ ὅπως ἀναφέρει ὁ Μ. οὔτε πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Ἐκκλησίας οὔτε τοῦ λαοῦ ὑπὸ τὰς σημερινὰς συνθήκας θὰ ἦτο αὐτό. Τὴν ἴδια μέρα τὸ ἀπόγευμα οἱ τρεῖς μητροπολῖτες ἐξέδωσαν διακήρυξη, στὴν ὁποία ἀναφέρουν ὅτι ἀποκηρύττουν τὶς συνομιλίες καὶ ὅτι μόνο μὲ τὴν λύση ἕνωση συμφωνοῦν.
(Ἐφημερίδες 11.10.1972)

Οἱ μητροπολῖτες ἐπιμένουν

24 Ὀκτωβρίου 1972

Στὶς 24 Ὀκτωβρίου τὸ πρωΐ ὁ Μ. μὲ κάλεσε στὸ γραφεῖό Του. Εἶπε πὼς εἶχε στενοχωρεθῆ ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ ποὺ τοῦ εἶχαν στείλει τὴν προηγουμένη μέρα οἱ μητροπολῖτες. Τὸ περιεχόμενό της ἦταν σὲ τόνο ὑβριστικό, ἔτσι ποὺ ἂν τύχαινε νὰ τὴν διαβάσει προτοῦ φύγει ὁ Π/Ἀνδρέας ποὺ τὴν παρέδωσε στὸν κ. Βωβίδη, ἴσως νὰ τοὺς τὴν γύριζε. Ἔχει ἀρθρογραφικὸν ὕφος, εἶπεν ὁ Μ., καὶ ἐγνώριζε βεβαίως ὅτι θὰ τοὺς τὴν εἶχε συντάξει ὁ Πολύκαρπος, ἀλλὰ δὲν μποροῦσε νὰ μὴ στενοχωρηθῆ «γιὰ τὸ κατάντημά μας,» ὅπως εἶπε, ἐννοώντας φυσικὰ τοὺς μητροπολῖτες. Ἂν τὸ περιεχόμενον ἦταν εὐγενὲς καὶ ὄχι νὰ εἶχε τὰ ὑπονοούμενα ὅτι ὁ Μ. ἀπειλοῦσε τὴ ζωή τους μὲ τὰ γραφόμενά Του στὴν πρὸς αὐτοὺς ἀπάντησή του ἀναφορικὰ μὲ τὴ σύγκληση τῆς Συνόδου, πρᾶγμα ποὺ ἀποροῦσε κανεὶς ἀπὸ ποῦ ἔβγαλαν τέτοια ἑρμηνεία, καὶ ἂν δὲν ἦταν τόσο ἀπαιτητικὸ ὅπως π.χ. μὲ τὴ φράση «ἐπαναλαμβάνομεν τὴν ἀξίωσίν μας» «δὲν ἀποκλείω τὸ ἐνδεχόμενον νὰ καλοῦσα σὲ Σύνοδο» εἶπε ὁ Μ. «Ἂν καὶ ἔχω καὶ τὴν ὑπόνοιαν ὅτι ἂν τὸ ἔκαμνα αὐτό, αὐτοὶ ἴσως εἶχαν ἕτοιμο κατηγορητήριο, τὸ ὁποῖον νὰ ἐδιάβαζαν ἐκεῖ καὶ κατόπιν τούτου νὰ ἐκαλοῦσαν ἄλλη Σύνοδο, ποὺ θὰ ἦταν κανονικὴ πλέον ἐφ' ὅσον ἐγὼ ὡς ὑπόδικος δὲν θὰ ἐδικαιούμουν οὔτε νὰ τὴν καλέσω οὔτε καὶ νὰ παρίσταμαι.» Ἐγὼ συμφώνησα ἀπολύτως μὲ τὴν ὑπόνοια καὶ εἶπα ὅτι ἡ πεῖρα μας ἀπὸ τὴν συμπεριφορά τους μπορεῖ να διαλύση και τὶς ἐλάχιστες ἀμφιβολίες μας ὅτι πράγματι αὐτὸ ἔχουν ὑπ' ὄψη τους νὰ κάμουν. Ὁ Μ. εἶπεν ὅτι προσπαθεῖ νὰ μάθη ἂν ἔχουν κατὰ νοῦν κάτι τέτοιο, ἀλλὰ δὲν φαίνεται νὰ τὸ κατορθώνη, γιατὶ βασανίζει τὴν σκέψη του μὲ τὸ ποιὰ θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἡ στάσις Του. Ἐπίσης εἶπεν ὅτι τοῦ κάμνει ἐντύπωση ὅτι ἐφ' ὅσον θεωροῦν τὴν Σύνοδόν τους κανονικὴν νὰ ζητοῦν σύγκλησιν ὑπὸ τὴν δικήν του προεδρία ἄλλης Συνόδου γιὰ τὸ αὐτὸ ζήτημα. Ἐγὼ εἶπα ὅτι μπορεῖ νὰ λένε πὼς εἶναι κανονικὴ ἡ Σύνοδός τους, δὲν τὸ πιστεύουν ὅμως καὶ θέλουν τὴν ἀπόφαση ποὺ θὰ πάρουν νὰ τὴν πάρουν σὲ μιὰ Σύνοδο κανονικὴ πέραν πάσης ἀμφισβητήσεως. Ὁ Μ. εἶπε πὼς ὑπῆρχε βεβαίως καὶ ἄλλος τρόπος. Νὰ καλέση τὴν Σύνοδο καὶ ἔχων τὸ δικαίωμα νὰ μιλήση πρῶτος, νὰ τοὺς καταστήση αὐτὸς ὑποδίκους ἐκείνους προτοῦ τὸ κάμουν αὐτοί, ἀλλὰ δὲν τοῦ ἀρέσει νὰ μετέρχεται τέτοια μέσα. Ἐγὼ εἶπα πὼς αὐτὸ ποὺ λέει ἔχει σχέση μὲ τὸ δημοσίευμα τοῦ «Φιλελευθέρου» τῆς αὐτῆς ἡμέρας. Καὶ ὁ Μ. ἀπήντησε, «Αὐτὸ βεβαίως εἶναι τοῦ Χωρεπισκόπου. Ἀπὸ καιρὸ τὰ μαζεύει καὶ ἡ σκέψις νὰ τοὺς καταστήσω ἐγὼ ὑποδίκους εἶναι δική του. Ἀλλ' ἂν αὐτοὶ δὲν νοιάζονται γιὰ τὴν Ἐκκλησία καὶ γιὰ τὴ ζημιὰ ποὺ προκαλοῦν, νοιάζομαι ἐγώ.» Μετὰ ὁ Μ. ἀνεφέρθη στὸν Κυρηνείας καὶ συζητήσαμε γιὰ τὴ νωχελικὴ ζωὴ ποὺ κάμνει. Εἶπε

πώς τὸν εἶχε ζητήσει στὸ τηλέφωνο γιὰ νὰ πάρη τὴν ἄδειά του νὰ λειτουργήση στὸ Ἀκάκι τὴν 5ην Νοεμβρίου πρὶν τὰ ἀποκαλυπτήρια τοῦ ἀνδριάντος τοῦ ἥρωα Μιχαλάκη Σάββα. Ὁ Κυρηνείας τοῦ ἀπήντησε «βεβαίως, σᾶς εἶπα καὶ ἄλλοτε πὼς μπορεῖτε νὰ πηγαίνετε ὅπου θέλετε.» (Ἡ περιφέρεια ποὺ βρίσκεται τὸ Ἀκάκι εἶναι μητροπολιτικὴ περιφέρεια Κυρηνείας.) Ὁ Μ. εἶπε πὼς τὸ ἄλλοτε ἦταν ὅταν κάποτε ὁ Τριμυθοῦντος τὸν ρώτησε ἂν μποροῦσε νὰ λειτουργήση σὲ ἐκκλησία τῆς δικῆς του περιφερείας, ὁ Κυρηνείας ἀρνήθηκε καὶ εἶπε ὅτι σὲ κανένα δὲν ἐπιτρέπει παρὰ στὸν Ἀρχιεπίσκοπο, γιατὶ «ἐσεῖς οἱ ἄλλοι» εἶπε «πᾶτε γιὰ νὰ μοῦ φᾶτε τὴ θέση.» «Κι ἂν μοῦ ἔλεγε ὄχι ἐγὼ πάλι θὰ πήγαινα,» εἶπε ὁ Μ. «Ἀλλὰ τὸν ρώτησα ἀπὸ εὐγένεια.» «Δὲν εἴπατε τίποτα γιὰ τὴν Σύνοδο;» ρώτησα. «Τίποτα ἄλλο,» ἀπάντησε ὁ Μ. Μετὰ ὁ Μ. ἀνεφέρθη στὴν ἐποχὴ ποὺ αὐτὸς προσπάθησε καὶ βρῆκε ὑποτροφία στὸν Κυρηνείας μέσῳ τοῦ ἐν Ἀθήναις καθηγητοῦ του κ. Ἀλιβιζάτου, γιὰ τὴν Ἀμερική, πὼς ὅμως ὁ Κυρηνείας ἀργότερα διέκοψε τὶς σπουδές του στὴ Βοστώνη, γιατὶ δὲν τὰ κατάφερνε, πὼς ἡ ἐκλογή του ἦταν σωτηρία. Ἀναφέρθηκε στὶς μέρες τῆς ἐξορίας τους στίς Σεϋχέλλες καὶ γιὰ τὴν κακὴ ἐντύπωση ποὺ ἔκαμνε μὲ τὴν τεμπέλικη καὶ ἀγενῆ συμπεριφορά του στὸ τραπέζι ὁ Κυρηνείας στοὺς μαύρους, ὥστε ὁ Μ. στενοχωριόταν γιατὶ αὐτοὶ οἱ μαῦροι θὰ σκέφτονταν ὅτι αὐτοί, οἱ ἐξόριστοι, ἦσαν οἱ καλύτεροι τῆς Κύπρου γιὰ νὰ τοὺς ἐξορίσουν, κι ἂν αὐτοὶ ἦσαν οἱ καλύτεροι... Στὸ τέλος εἶπα ξανὰ ἐγὼ ὅτι γι αὐτοὺς καὶ πάλιν τοὺς λόγους δὲν ἔπρεπε νὰ τὸν στενοχωρῆ ἡ στάσις τῶν μητροπολιτῶν, ἀφοῦ εἶναι ἄνθρωποι ποὺ δὲν προσέφεραν ποτὲ τίποτε, χωρὶς ἠθικοὺς ἐνδοιασμούς, χωρὶς τίποτε ποὺ νὰ ἀξίζη. Ὁ Μ. κούνησε τὸ κεφάλι Του. «Συμφωνῶ» εἶπε «ἀλλὰ ἡ ζημιὰ γίνεται. Γιὰ νὰ δοῦμε ποῦ θὰ καταλήξουμε.» Καὶ σηκώθηκε γιατὶ κάποιος στὸ σαλόνι τὸν περίμενε.-

Σκευωρίες καὶ πλεκτάνες

21 Φεβρουαρίου 1973

Σήμερα, 21 Φεβρουαρίου 1973, εἶχα συνάντηση μὲ τὸν Μ. στὸ Γραφεῖό Του. Στὴν ἀρχὴ μιλήσαμε γιὰ ὑπηρεσιακὰ θέματα, γιὰ τὴν ἀπάντηση στὶς χιλιάδες τηλεγραφήματα καὶ στὶς ἐπιστολὲς ποὺ λαμβάνονται καθημερινὰ γιὰ νὰ τὸν συγχαροῦν γιὰ τὴν ἐπανεκλογή του, γιὰ τὴν ἐπικείμενη ὁμιλία του στὴν Βουλὴ τῶν Ἀντιπροσώπων, ποὺ τὸν δυσκολεύει γιατὶ προηγήθηκε ἡ ὁμιλία στὸ Συλλαλητήριο στὴν ὁποία εἶχε ἀναπτύξει περίπου τὸ πρόγραμμά του, καὶ τέλος στὴ σύναξη τῶν τριῶν μητροπολιτῶν ἐντὸς τῆς ἡμέρας γιὰ τὴν καθαίρεσή του. Μετὰ ὁ Μ. μὲ ρώτησε ἂν εἶδα τὰ ὡραῖα δῶρα ποὺ τοῦ ἔφερε ὁ DIRECTOR τοῦ TRADE OFFICE τοῦ TAIWAN (Ἐθνικιστικὴ Κίνα), ἕνα ὡραιότατο πράγματι τραπεζάκι μὲ ξύλινη διακόσμηση καὶ ἕνα «παραβὰν» τοῦ αὐτοῦ τύπου. Μοῦ εἶπε πὼς ἡ Κομμουνιστικὴ Κίνα δὲν τοὺς θέλει οὔτε σὰν Ἐμπορικὴ Ἀντιπροσωπεία κι ἐγὼ εἶπα πὼς αὐτὸ εἶναι μεγάλη ἀπαίτηση, καὶ καθόλου διπλωματικό. Ἡ Δυτικὴ Γερμανία ἐπὶ ἀρκετὰ χρόνια δεχόταν τὴν Ἐμπορικὴ Ἀντιπροσώπευση τῆς Ἀνατολικῆς Γερμανίας στὴν Κύπρο, μέχρι προχθὲς ποὺ καθιερώσαμε τὶς διπλωματικές μας σχέσεις. Ὁ Μ. συμφώνησε καὶ εἶπε πὼς αἰσθανόταν λύπη γι' αὐτούς. Μετὰ ἀναφερθήκαμε στὸ γεῦμα τῶν Μητροπολιτῶν πρὸς τὸν Λαγάκο καὶ Χαραλαμπόπουλο. (Ἐγὼ τὸ ἀνέφερα ὅταν ἐκεῖνος ἔθιξε τὸ θέμα τῆς καθαίρεσης.) Ἀναρωτήθηκα τί ἄραγε νὰ κρυβόταν πίσω ἀπὸ τὸ γεῦμα αὐτό. Ὁ Μ. εἶπε πὼς ὁ Λαγάκος τοῦ εἶχε πῆ πὼς τὸν εἶχαν ξανακαλέσει κι ἔτσι ἔπρεπε νὰ πάη, ὅσο δὲ γιὰ ἐκεῖνο ποὺ εἶπαν ὅτι ἀντήλλαξαν ἀπόψεις δὲν συνέβη κάτι τέτοιο, γιατί, ὅπως εἶπε ὁ Λαγάκος, ἦταν καὶ οἱ γυναῖκες τους μαζὶ «καὶ ἀντιλαμβάνεσθε.» Μετὰ ὁ Μ. προχώρησε καὶ εἶπε πὼς ὁ Ἕλλην Πρέσβυς τοῦ ἀνέφερε κατὰ τὴν τελευταία συνάντησή τους ὅτι κατὰ τὴν ἡμέρα τοῦ Συλλαλητηρίου καὶ τὴν ὥρα ποὺ ὁ Μ. ἐκφωνοῦσε τὴν ὁμιλία του κάποιος φώναξε «ὄχι στὴν Ἕνωση,» κι ὅτι αὐτὸ τὸ ἄκουσε ἀπὸ τὸ ραδιόφωνο. Ὁ Μ. τὸν ρώτησε ἂν τὸ ἄκουσε ὁ ἴδιος, γιατὶ πολὺς κόσμος ἄκουγε τὸ ραδιόφωνο κι αὐτοὶ οἱ ἀντίθετοί μας θὰ τὸ χρησιμοποιοῦσαν ἂν πράγματι ἀκουγόταν ἀπὸ ραδιοφώνου. Ὁ Λαγάκος ἐβεβαίωσε ὅτι τὸ ἄκουσε ὁ ἴδιος. Ὁ Μ. τοῦ εἶπε πὼς θὰ τὸ ἤλεγχε, παρὰ τὶς ἐπιφυλάξεις του. Ὁ Λαγάκος τοῦ εἶπε ὅτι τὸ ΡΙΚ μπορεῖ νὰ εἶχε καὶ μαγνητοταινία ἐκείνη τὴν ὥρα, ἀλλὰ σ' αὐτὴν νὰ μὴ πάρθηκε μιὰ ἀδύνατη φωνὴ ἀπὸ τὸ πλῆθος, ἐνῷ στὴν κατ' εὐθεῖαν ἀπόδοση ἀπὸ τὸ ΡΙΚ μεταδόθηκε. Ὁ Μ. ἤλεγξε τὸ ΡΙΚ, τὶς μαγνητοταινίες καὶ ἔδωσε καὶ στὸν Σταύρου νὰ ἀκούση τὶς ταινίες ἕνα βράδυ στὸ σπίτι του. Δὲν ὑπῆρχε τέτοιο πρᾶγμα στὶς ταινίες. Τότε ὁ Μ. ἔκαμε ἔλεγχο ρωτώντας ἀρκετοὺς ποὺ παρακολουθοῦσαν τὸ ραδιόφωνο. Κανεὶς δὲν ἄκουσε τέτοια φράση. Ἐγὼ εἶπα πὼς καὶ ἂν ἀκόμη ἀκουγόταν αὐτὴ ἡ

φράση, δὲν ὑπῆρχε λόγος νὰ δημιουργηθῆ θέμα, γιατὶ μέσα στὶς χιλιάδες τοῦ λαοῦ βεβαίως ὑπῆρχαν καὶ κάποια ἀνεύθυνα ἢ ἀδαῆ πρόσωπα ποὺ λόγῳ πολλοῦ φανατισμοῦ ἢ καὶ ἀγνοίας μποροῦσαν νὰ φωνάξουν μιὰ φράση κάμνοντας κακὸ ἀντὶ καλοῦ. Ὁ Μ. εἶπε πὼς δὲν ἐξήταζε τὴν οὐσία, ἀλλὰ κατὰ πόσον ὁ Λαγάκος ἔλεγε τὴν ἀλήθεια. Γιατὶ κι ἄλλες φορὲς τοῦ εἶχε παραπονεθῆ ὅτι παρετήρησε καθίζηση τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος, κι αὐτὸ εἶναι κάτι ποὺ ὁ Μ. δὲν δέχεται κατ' οὐδένα λόγο. «Ποτὲ δὲν θὰ παύσωμε νὰ εἴμεθα Ἕλληνες, ἔχουμε τὴν ἴδια γλῶσσα καὶ δὲν μποροῦμε νὰ γίνουμε τίποτα ἄλλο παρὰ νὰ παραμείνουμε Ἕλληνες.» Ὁ Μ. εἶπε πὼς ζήτησε ἀπὸ τὸ Λαγάκο νὰ ἀναφερθῆ σὲ ὡρισμένα γεγονότα ποὺ νὰ ὑποστηρίζουν αὐτὸ ποὺ λέει. Ὁ Λαγάκος τοῦ ἀνέφερε λέγοντάς του νὰ μὴ τὸν πιέση νὰ «τοῦ ἀποκαλύψη τὸ ὄνομα» πὼς κάποιος ποὺ δὲν ἦταν φίλος του, ἔγινε μετὰ φίλος του κι ὅταν ρωτήθηκε ἀπὸ τὸν Λαγάκο «Πῶς ἐσὺ ποὺ δὲν συμπαθοῦσες τὸν Μακάριο, τώρα εἶσαι μαζί του,» αὐτὸς ἀπήντησε. «Πῆγα μὲ τὸ μέρος του ὅταν διεπίστωσα πὼς εἶναι ἀνθενωτικός.» Ὁ Μ. εἶπε στὸν Λαγάκο πὼς ξέρει πὼς ὡρισμένοι ἄνθρωποι συγχίζουν τὰ πρόσωπα μὲ τὶς ἰδέες κ.λ.π. ἀλλὰ τοῦ κάμνει ἐντύπωση πὼς ἀντιθέτως ἄλλα πρόσωπα ἔγιναν ἑνωτικά, ὅπως π.χ. ὁ μ. ὁ Δέρβης, ὅταν ἄλλαξε ἡ ἐξουσία, ὅταν δηλαδὴ ὁ Μ. ἄρχισε νὰ διοικῆ τὴν Κύπρο. Ὁ Δέρβης, ὁ ὁποῖος κάποτε σὲ μιὰ Δοξολογία γιὰ τὸ Δημοψήφισμα (τὸ 1954 ἂν δὲν ἀπατῶμαι) στὴ Φανερωμένη, μάλιστα εἶχε μιλήσει ὁ ἴδιος ὁ Μ., ὅταν στὸ τέλος φώναξε «Ζήτω ἡ Ἕνωσις,» αὐτὸς ἀφοῦ τελείωσε τὸ χειροκρότημα γύρισε πρὸς τὸν Ἡγούμενο τοῦ Κύκκου καὶ μὴ καλύπτοντας τὸ πρόσωπό του μὲ τὸ χέρι του εἶπε: «Ποτὲ νὰ μὴ γίνη.» Αὐτὸς μετὰ ἄλλαξε, γιατὶ αὐτὸ εἶναι θέμα μὲ καθαρῶς ψυχολογικοὺς λόγους. Θὰ παραμείνωμε Ἕλληνες, ἁπλῶς θὰ ἔχουμε ξεχωριστὴ διοίκηση. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἐγὼ εἶπα ὅτι νομίζω πὼς αὐτὸ τοὺς πειράζει κι ἂς λένε πὼς δὲν πειράζονται κι ὅτι ὅλα τὰ ἄλλα εἶναι προσχήματα γιὰ νὰ φέρνουν ἀναστατώσεις καὶ συγχίσεις. Ὁ Μ. εἶπε πὼς δὲν ἤθελε νὰ τοῦ ἀναφέρη περισσότερες λεπτομέρειες γιὰ νὰ τοῦ ἀποδείξη πὼς ἐκεῖνοι προσπαθοῦν νὰ συγχίσουν τὸν κόσμο καὶ πὼς αὐτοὶ εἶναι ποὺ ἐπηρεάζουν ἀρνητικὰ τὸν κόσμο μὲ τὴν προκλητικὴ καὶ ἄσχημη συμπεριφορά τους, ἰδίως στὰ στρατεύματα. Ἀλλὰ γνωρίζει πὼς στέλλει ἀναφορὲς στὴν Ἑλλάδα καὶ δὲν ἤθελε νὰ ἐπεκταθῆ. «Γνωρίζω π.χ.» εἶπε ὁ Μ. «ἀλλὰ δὲν ἤθελα νὰ τοῦ τὸ πῶ πὼς κάποιος Δόντας, διάδοχος τοῦ Λαλαούνη, ἀρθρογραφεῖ στὴν «Μεσημβρινὴ» καὶ τὴν ἐπιχορηγοῦν ἀράδα κ.λ.π. Ἐγὼ εἶπα πὼς κάποτε πρέπει νὰ τοῦ τὰ πῆ, γιὰ νὰ μὴ νομίζουν ὅτι τὸν ξεγελοῦν κι ὅτι ἐπίσης δὲν ξέρει τίποτε ἀπὸ τὶς σκευωρίες καὶ τὶς πλεκτάνες τους. «Θὰ πάρω μερικὲς σημειώσεις, γιὰ νὰ ἔχω σίγουρα καὶ μὲ ἀποδείξεις πράγματα» ἀπάντησε ὁ Μ. «καὶ θὰ δοῦμε.»-

Η ΘΕΙΑ ΠΡΟΝΟΙΑ

— Προσπαθῶ νὰ βρῶ ἂν ἔκαμα κάτι στραβό, μὰ δὲν βρίσκω.

21 Μαρτίου 1973

Εἰς χθεσινὴν συνάντησίν μου μετὰ τοῦ Μ. εἰς τὸ γραφεῖόν Του συνομιλήσαμε γιὰ τὰ γεγονότα εἰς Ξυλοφάγου, ὅπου ὀπαδὸς τοῦ Λυσσαρίδη ὀνόματι Μάος εἶχε κακοποιηθῆ καὶ πυροβοληθῆ σοβαρά. Ὁ Μ. εἶπε πὼς περιμένει νὰ πεισθῆ ὅτι τὰ ἐλατήρια εἶναι πολιτικὰ καὶ κατόπιν θὰ προβῆ εἰς πολὺ δριμεῖες δηλώσεις, ὅπου θὰ λέῃ πὼς ὁ Γρίβας εἶναι ἐγκληματίας. Εἶπα πὼς ἤδη ὁ τύπος σχολιάζει ὅτι «χύθηκε τὸ πρῶτο αἷμα» κι αὐτὸ ἔχει πολὺ κακὴν ἀπήχηση. Ὁ Μ. κούνησε τὸ κεφάλι.

Τὴν Δευτέραν, 2 Ἀπριλίου, 1973 συζητήσαμε καὶ πάλι γιὰ τὸ θέμα αὐτό. Εἶπα πὼς ὁ ἴδιος ὁ Μάος δήλωσε ὅτι τὸ ἔγκλημα ἔγινε ἀπὸ πολιτικὰ ἐλατήρια. Ὁ Μ. εἶπε πὼς τὸ εἶδε ἀλλὰ νομίζει πὼς δὲν ἤθελαν νὰ τὸν σκοτώσουν. Εἶπα πὼς μπορεῖ νὰ μὴ ἤθελαν, ἀλλὰ μποροῦσε καὶ νὰ τὸν σκότωναν. Ὁ Μ. συμφώνησε καὶ πολὺ σκεφτικὸς εἶπε: «Πῶς μᾶς κατάντησαν.» Ρώτησα ἂν θὰ κάμη δηλώσεις, ἀλλὰ ἀπάντησε ἀρνητικά. Ρώτησα πῶς πέρασε τὴν προηγουμένη μέρα ποὺ ἦταν ἡ πρωταπριλιά. Ὁ Μ. εἶπε πὼς αἰσθανόταν βαρὺς καὶ χωρὶς διάθεση γιὰ τὶς ἐκδηλώσεις ἐκεῖνες ποὺ ἄλλες χρονιὲς δὲν τὶς ἔνοιωθε ἔτσι. Τὸ ἀπέδωσε στὸ κλῖμα ποὺ ἐπικρατεῖ καὶ μὲ πολλὴν θλῖψιν μίλησε γιὰ τὴ σύγχιση καὶ τὴ διάβρωση ποὺ προκαλοῦνται συνεχῶς. Θυμήθηκε τὴν ἀρχὴ τῆς ἀνεξαρτησίας, ὅταν ὅλοι ἐκεῖνοι κατέβαιναν ἀπὸ τὰ βουνὰ καὶ ὁ ἴδιος ἔβαλε τὴ ράχη Του, ὅπως χαρακτηριστικὰ εἶπε, ἀπὸ κάτω γιὰ νὰ σωθοῦμε ἐμεῖς. Καὶ ὅλοι τότε ἦταν σύμφωνοι «Προσπαθῶ» εἶπε «νὰ βρῶ ἂν ἔκαμα κάτι στραβό, κάμνω αὐτοκριτική, μὰ δὲν ξέρω, δὲν βρίσκω.» Ἐγὼ εἶπα πὼς δὲν ὑπάρχει τίποτε στραβὸ ἀπὸ μέρους του γι αὐτὸ δικαίως δὲν τὸ βρίσκει κι ὅτι ἂν μᾶς ἄφηναν μόνους μας δὲν ἐπρόκειτο ποτὲ οἱ Κύπριοι νὰ διασπασθοῦν καὶ νὰ διαφωνήσουν. «Σωστὰ» εἶπε ὁ Μ. «Το ξέρω. Ὁ «Φιλελεύθερος» νομίζω δημοσιεύει μιὰν ἐπιστολὴ τοῦ Ἀβέρωφ,» συνέχισε, «ποὺ εἶναι πολὺ καλή.» Εἶπα πὼς τὴν εἶχα δῆ στὴν «Ἀπογευματινή.» «Τὴ διάβασες;» μὲ ρώτησε καὶ ἀμέσως συνέχισε. «Ἀναφέρεται στὸ σχέδιο Μακμίλλαν ποὺ προνοοῦσε τρεῖς κυριαρχίες στὴν Κύπρο. Τὰ λέει πολὺ καλά.» Μετὰ μιλήσαμε γιὰ τοὺς Μητροπολίτες. Τοῦ εἶπα πὼς ἔμαθα πὼς ὁ Κιτίου εἶχε ρεζιλευτῆ στὴν ἐκκλησία τὴ νύχτα τῶν Χαιρετισμῶν, στὴ Λεμεσό, γιατὶ ἐνῷ φώναζε ἐναντίον Του τοῦ ἔφυγε ἡ σιαγόνα. Ὁ Μ. εἶπε πὼς τὸ γνώριζε. Ἐν συνεχείᾳ εἶπε πὼς πιστεύει ὅτι ἡ Θεία Πρόνοια θὰ τὸν βοηθήση καὶ πάλι. Τὸν ρώτησα ἂν εἶναι ἀλήθεια πὼς ὁ Γρίβας εἶναι ἄρρωστος καὶ ἀναφέρθηκα στὴ γελοιογραφία ποὺ δημοσιευόταν τὴν ἡμέρα ἐκείνη στὸ «Θάρρος» ὅπου ὁ Γρίβας κτυπᾶ μιὰ πόρτα λέγοντας «Ἀνοῖξτε πρέπει νὰ ὑποβληθῶ σὲ μερικὲς ἐγχειρήσεις,» καὶ σχολίασα ὅτι εἶναι ἀρκετὰ εἰρωνικὴ καὶ τὸν θίγει. Ὁ Μ. εἶπε πὼς δὲν ξέρει ἀκριβῶς. Συνέχισε δὲ τὴ σκέψη του γιὰ τὴ Θεία Πρόνοια λέγοντας πὼς

πέρυσι πῆγε νὰ τὸν βοηθήση, ἀλλὰ τὴν τελευταία στιγμὴ τὸν ξεγέλασε. Τώρα, ὅμως, πιστεύει πὼς θὰ παρουσιάση τὸν ἀπὸ μηχανῆς Θεό, γιατὶ ἀρκετὰ τὸν βασάνισε. Καὶ χαριτολογώντας προσέθεσε: «Βέβαια, μοῦ ἄξιζε λίγο. Κάτι θὰ τῆς ἔκαμα κι ἐγώ. Ἔπρεπε νὰ μὲ βασανίση λίγο.» Κι ἐγὼ εἶπα «Ὁ χρόνος ποὺ πέρασε ἦταν τόσο γεμᾶτος ποὺ εἶναι ἀρκετὸς γιὰ νὰ ξοφλήσετε. Τώρα εἴσαστε πάτσι, ὅπως λέμε. Εἶναι καιρὸς νὰ κάμη τὴν παρουσία της.»

Κατόπιν ὁ Μ. ἀνεφέρθη στὰ σχέδιά Του γιὰ μετὰ τὸ Πάσχα. Εἶπε πὼς πρέπει νὰ πεταχτῆ στὴν Κένυα γιὰ νὰ κάμη τὶς βαπτίσεις ποὺ εἶχαν ἀναβληθῆ λόγῳ τῆς καταστάσεως στὴν Κένυα τελευταίως. Ἔμαθε πὼς ἀρκετοὶ ἀπὸ τοὺς μαύρους ποὺ εἶχαν ειδοποιηθῆ γιὰ βάπτισμα, ἐβαπτίσθησαν ἀπὸ τοὺς ντόπιους ἀρχιερεῖς, ἀλλὰ δὲν γνωρίζει ἀκριβῶς πόσοι καὶ πόσοι ἐπίσης εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ ἀπέμειναν καὶ οἱ καινούργιοι. Ὅλα αὐτὰ θὰ τὰ κανονίση μετὰ τὸ Πάσχα. Ἐπίσης ὑπῆρχε σχέδιο γιὰ ἐπίσκεψη στὴ Μάλτα καὶ στὴ Λιβύη, ἀλλὰ στὴ Λιβύη δὲν θὰ ἤθελε νὰ πάη τώρα μήπως μπλέξη σὲ κανένα ἀνακοινωθὲν καὶ ὁ ἡγέτης τῆς Λιβύης εἶναι δύσκολος. Εἶπα πὼς γιὰ ν' ἀποφύγη τὴν παρεξήγηση θὰ ἔπρεπε νὰ μὴ πάη οὔτε στὴ Μάλτα καὶ ὁ Μ. συμφώνησε. Γι αὐτὰ τὰ ταξίδια εἶπε πὼς δὲν τὸν πολυέννοιαζε, ἀλλὰ νοιάζεται πολὺ γιὰ τὸ ταξίδι του στὴν Κίνα, ποὺ τὸ σχεδιάζει γιὰ μετὰ τὴ Διάσκεψη τῆς Κοινοπολιτείας στὸν Καναδᾶ τὸν προσεχῆ Αὔγουστο. Ἤδη εἶπε πὼς εἶχε ἀναθέσει στὸν κ. Πελαγίας[1] νὰ ἐξετάση τὰ δρομολόγια ἀπὸ Καναδᾶ σὲ Κίνα, γιατὶ εἶναι πολὺ μακρυνὸ ταξίδι καὶ θὰ ἤθελε νὰ γνωρίζη τοὺς σταθμοὺς κ.λ.π. ἂν τελικὰ διευθετηθῆ. Ἐπίσης τὸν προσεχῆ Σεπτέμβριο, εἶπε, πὼς θὰ γινόταν ἡ Διάσκεψις Ἀδεσμεύτων στὸ Ἀλγέρι καὶ πὼς ἔπρεπε καὶ κεῖ νὰ πάη. Τοῦ εἰσηγήθηκα νὰ εἶναι ὅσο τὸ δυνατὸ σύντομα τὰ ταξίδια του, γιατὶ κατὰ τὴν ἀπουσία Του, ὅσο κι ἂν θὰ ἔχουν ἡσυχάσει τὰ πράγματα, εἶναι πιθανὸ τὸ θερμόμετρο ν' ἀνέβη. Κι ὅσο μεγαλύτερη εἶναι ἡ ἀπουσία Του ὁ κίνδυνος αὐξάνεται. «Κι ἐγὼ ποὺ νόμιζα ὅτι μὲ τὴ ζέστη ἴσως καθήσουν φρόνιμα,» εἶπε γελώντας. Τὸν ρώτησα ἂν μποροῦσε νὰ στείλη τὸν Ὑπουργὸ Ἐξωτερικῶν στὸν Καναδᾶ καὶ νὰ συνδυάση Ἀλγερία μὲ Κίνα. Εἶπε πὼς ἤδη ὑπεσχέθη ὅτι θὰ πάη. Εἶπε πὼς θὰ ἤθελε ἀκόμη νὰ δῆ τὴν Ἀλάσκα. Ἀλλὰ ὅλα κι ἂν τὰ ἀναβάλη, τὸ ταξίδι στὴν Κίνα θέλει νὰ τὸ κάμη. Ἤμουν εὐχαριστημένη ποὺ τὸν ἄκουγα νὰ μιλᾶ γι αὐτὰ τὰ πράγματα, ποὺ εἶχε ξεφύγει λίγο ἀπὸ τὴ μουντή, τὴν τόσο κοπιαστικὴ καθημερινότητά του ποὺ τελευταίως μάλιστα ἦταν τόσο ἀγχώδης. Τοῦ εἶπα: «Εὔχομαι νὰ ἔλθουν ὅπως σχεδιάζετε τὰ πράγματα καὶ νὰ πραγματοποιηθοῦν οἱ ἐπιθυμίες Σας.» «Θὰ τὰ φέρω ἐγὼ τὰ πράγματα ὅπως θέλω,» ἀπήντησε. Ἔνοιωσα μιὰν εὐχάριστη ἔκπληξη ποὺ μοῦ φάνηκε γιατὶ χαμογέλασε πλατειά. «Ἀκόμη καλύτερα ἔτσι,» ἀπάντησα. Εἶχε περάσει πάρα πολὺς καιρὸς νὰ τὸν ἀκούσω νὰ μιλᾷ μὲ τόσην αἰσιοδοξία κι αὐτὸ ἦταν πολὺ εὐχάριστο σημάδι. Γιατὶ ὅταν ἡ ψυχή του ἦταν ὄρθια, δὲν ὑπῆρχε γι Αὐτὸν δυσκολία καὶ ἐμπόδιο. Σκεφτόμουν ὅτι ἴσως ὁ Θεὸς μᾶς βοηθοῦσε καὶ πάλι νὰ ξεπεράσουμε τὴν κρίση κι ὁ δύσμοιρος αὐτὸς τόπος νὰ ἔβλεπε καλύτερες μέρες.-

Ἡ πρώτη καλὴ εἴδηση...

9 Ἰουνίου, 1973

Σήμερα, 9 Ἰουνίου 1973, συζήτησα μὲ τὸν Μ. γιὰ τὴν ἀπόφαση τῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ Κανονικῶν Θεμάτων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία σὲ προχθεσινὴ ἀπόφασή της ποὺ δημοσιεύτηκε στὴν ἐφημερίδα «Ἑστία» τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀναδημοσιεύτηκε σὲ Κυπριακὲς ἐφημερίδες θεωροῦσε τὸν Μ. ὑπόδικο καὶ ὅτι δὲν εἶχε δικαίωμα νὰ καλέση τὴν Μείζονα Σύνοδο καὶ ἐζητοῦσε ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Σύνοδο τῆς Ἑλλάδος νὰ στείλη μὲν ἀντιπροσώπους, ἀλλὰ διὰ νὰ συμβιβάσουν τὰ πράγματα. Ἐνῷ τὴν Παρασκευή, 8 Ἰουνίου, ὁ Μ. ἦταν πολὺ στενοχωρημένος ἀπὸ τὴν στάση αὐτὴ τῆς Ἐπιτροπῆς, ἀλλὰ καὶ ἀπορημένος, γιατὶ σ' αὐτὴν μετεῖχεν ὡς Πρόεδρος ὁ Μητροπολίτης Πειραιῶς, ὁ ὁποῖος προσφάτως εἶχε στείλει ἕνα μακροσκελὲς ἐγκάρδιο τηλεγράφημα συμπαραστάσεως πρὸς τὸν Μ. στὸ ὁποῖο καταδίκαζε τὴν ἀπόφαση τῶν τριῶν περὶ καθαιρέσεως τοῦ Μ. καὶ ἀνέφερε μάλιστα ὅτι μετὰ τὸ τέλος τῆς λειτουργίας μίλησε στὸ ἐκκλησίασμα. Ἐπίσης στὴν Ἐπιτροπὴ μετεῖχε ὁ καθηγητὴς Φραγκίστας, καθὼς καὶ κάποιος Θεοδώρου ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀντικρούσει τὸν Μουρατίδη ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ συντάξας τὸ ἔγγραφον τῶν Μητροπολιτῶν. Ὁ Μ. μοῦ εἶχεν ἀναφέρει στὶς 8 Ἰουνίου ὅτι τηλεφώνησε στὸν Πρέσβυ μας στὴν Ἀθήνα, Ν. Κρανιδιώτη, νὰ μάθη λεπτομέρειες γιὰ τὴ συνεδρίαση τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ νὰ τὸν πληροφορήση. Ἐν τῷ μεταξύ, πρὸς τὸ μεσημέρι τῆς 8ης Ἰουνίου, ὁ Μητροπολίτης Πειραιῶς ἔστειλε τηλεγράφημα στὸν Μ. στὸ ὁποῖο ἀνέφερε ὅτι διεφώνησε πλήρως πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴ καὶ ὅτι ἔστειλε τηλεγράφημα στὴν ἐφημερίδα «Ἑστία» περὶ τῆς διαφωνίας Του αὐτῆς μὲ παράκληση νὰ τὸ δημοσιεύση. Τὸ τηλεγράφημα ἐδόθη στὴ δημοσιότητα. Αὐτὸ ἦταν μεγάλη ἀνακούφιση γιὰ τὸν Μ.

Στὶς 9 Ἰουνίου ὁ Μ. μοῦ εἶπε ὅτι ἐπιπροσθέτως τοῦ τηλεγραφήματος τοῦ Μητροπολίτη Πειραιῶς, ὁ κ. Κρανιδιώτης Τοῦ τηλεφώνησε ὅτι καὶ ὁ καθηγητὴς Φραγκίστας εἶχε διαφωνήσει πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴ καὶ ὅτι, ὅπως ἐξηκρίβωσε, δὲν ἦταν ἀπόφαση ποὺ εἶχε πάρει ἡ Ἐπιτροπή, εἶχε καταλήξει μετὰ ἀπὸ τὴ συνεδρία της στὸ νὰ ὑποβάλη εἰσήγηση καὶ συμβουλὴ στὴ Σύνοδο τῆς Ἑλλάδος νὰ στείλη ἐκπροσώπους μὲ ἀπώτερο σκοπὸ τὸ συμβιβασμό. Τὸ ὅτι δὲ ὁ Πειραιῶς διεφώνησε πλήρως ἦταν πολὺ σημαντικό, γιατὶ ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶναι ὁ Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς θὰ μετέχη καὶ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Εἰς τὴν ἐφημερίδα «Ἑστία» εἶχε δώσει τὸ ὅλο δημοσίευμα ὁ Μητροπολίτης Φλωρίνης, ὁ ὁποῖος εἶναι ἕνας πολὺ ἰδιότροπος ἄνθρωπος, καὶ ὁ Μουρατίδης, ὁ συνήγορος τῶν τριῶν. Ὁ Μ. εἶχε πολὺ ἀνακουφισθῆ.

Μιλήσαμε ἐπίσης καὶ γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῶν δυνάμεων ἀσφαλείας στὸ νὰ

ἀνακαλύψουν καὶ νὰ πάρουν πίσω 26 ἀσυρμάτους (ὁ Μ. εἶπε πὼς εἶναι 32 στὸ σύνολο) καὶ πομποὺς μακρᾶς ἀκτίνος. Ὁ Μ. μοῦ διηγήθηκε πὼς εἶναι ἡ δεύτερη φορὰ ποὺ τὸ ἐπιχειροῦν, γιατὶ τὴν πρώτη φορὰ τοὺς ἀντιλήφθηκαν πὼς τοὺς παρακολουθοῦσαν ὅταν θὰ μετακινοῦσαν ἀσυρμάτους, καὶ ἡ ὅλη ἐπιχείρηση ἀπέτυχε. Αὐτὴ τὴ φορὰ ὁ Μ. εἶπε πὼς δὲν μποροῦσε νὰ μείνη ἄπρακτος, γιὰ νὰ μὴ ἐκθέση τὸν πληροφοριοδότη. Θὰ προσπαθοῦσε νὰ μὴ τὸν ἐκθέση βεβαίως, ἀλλὰ ὄχι ἀπὸ φόβο μήπως τὸν ὑποψιασθοῦν (ἐλάχιστες πιθανότητες ὑπῆρχαν) νὰ χάση καὶ πάλι τὴν ἐπιχείρηση. Στὴν ἀρχή, εἶπε, πῆγαν σὲ διπλανὸ σπίτι σὰν πολῖτες γιὰ νὰ μὴ δώσουν ὑποψία. Ἦταν τὸ σπίτι ἑνὸς Ἀμερικανοῦ. Μετὰ κάποιος τοὺς εἶπε πὼς τὸ διπλανὸ ἦταν τὸ σπίτι ποὺ γύρευαν, ἀλλὰ ἀπὸ φόβο μήπως πιὰ κινήσουν ὑποψίες, γιατὶ τοὺς εἶχαν πάρει εἴδηση τὴν κίνηση ποὺ ἔγινε, δὲν πῆγαν στὸ πραγματικὸ σπίτι, ἀλλὰ τὸ παρακολουθοῦσαν στενά. Ἐκεῖνοι τοῦ σπιτιοῦ νόμισαν καλὸ νὰ μετακινήσουν ὅσο τὸ δυνατὸ γρηγορώτερα τοὺς ἀσυρμάτους, ὅταν κατάλαβαν τὴν κίνηση ποὺ ἔγινε, κι αὐτὸ τοὺς παρέδωσε στὰ χέρια τῆς ἀστυνομίας. Μόνο ποὺ τὸ βὰν ὡδηγοῦσε ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ σπιτιοῦ πρᾶγμα ποὺ δὲν ἤθελε ὁ Μ. Ἀλλὰ εἶπε ὅτι εἶχε δώσει ὁδηγίες νὰ μὴ ἐνοχοποιηθοῦν ἄνθρωποι ποὺ δὲν θέλαμε καὶ ἐπίσης κάποια σημειώματα ποὺ βρέθηκαν νὰ τοῦ παραδοθοῦν, χωρὶς νὰ τὰ σχολιάση ἡ ἀστυνομία μέχρι ποὺ νὰ τὰ δῆ καὶ ἀποφασίση ὁ ἴδιος. Ὁ Μ. εἶπε πὼς εἶχε στὰ χέρια του τὸ ὄνομα κάποιου ὑπαλλήλου τοῦ ΡΙΚ ποὺ πῆγε γιὰ νὰ ἐπιδιορθώση τοὺς ἀσυρμάτους, ὡς ἐπίσης καὶ ἑνὸς ἀστυνομικοῦ. Αὐτοὺς θὰ τοὺς διώξη. Ἐπίσης εἶπε πὼς μετὰ τὴν ἐπίθεση στὸν ἀστυνομικὸ σταθμὸ Βατυλῆς συνέλαβαν καὶ τὸν λοχαγὸ Μητσίδη τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς καὶ θὰ τὸν ἀπολύση κι αὐτόν. Εἶπε ἐπίσης ὅτι γιὰ τὴν Ἀστυνομία κανονίζει ἀκόμη ἕνα κατάλογο ἀπολύσεων.

Γενικὰ φαινόταν ξαλαφρωμένος καὶ εὐχαριστημένος κι ἐγὼ εἶπα πὼς ἦταν πολὺ εὐχάριστο νὰ τὸν βλέπω ἔτσι ὕστερα ἀπὸ τόσον καιρό. Ἦταν ἡ πρώτη καλὴ εἴδηση ποὺ εἴχαμε ὕστερα ἀπὸ πολλὰ-πολλὰ δεινὰ καὶ φασαρίες ὅλο τὸν τελευταῖο καιρό. Ὁ Μ. χαμογελοῦσε καὶ εἶπε ὅτι ἐλπίζει νὰ πᾶμε καλά.-

Κατὰ τὴν συζήτηση ὁ Μ. ἀνέφερε ὅτι τὴν προηγουμένη τὸ ἀπόγευμα στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ ὁ Χωρεπίσκοπος τὸν εἶχε κάμει ἀνάστατο μὲ τὴν ἀνυπομονησία του σχετικὰ μὲ τὴ Σύνοδο. Τοῦ ἔλεγε ὅτι πρέπει νὰ πάη στὴν Ἀθήνα νὰ δῆ ἀπὸ κοντὰ τὶ γίνεται (ὁ Χωρεπ. δηλαδὴ) κ.λ.π. «Ποτὲ δὲν θὰ ἔλθη ἡ ἡμέρα αὐτὴ τοῦ ἀπήντησε ὁ Μ. καὶ κατέληξε σὲ μένα. «Πνίγεται σ' ἕνα ποτήρι νερό.»

αι 32 στὸ
εἶναι ἡ
κὰν

Η ΜΕΙΖΩΝ ΣΥΝΟΔΟΣ

— «Εἶναι τρία καθάρματα...»

28 Ἰουνίου, 1973

Σὲ σημερινὴ συνάντησή μου μὲ τὸν Μ. στὸ γραφεῖό Του εἴχαμε μιὰ μεγάλη συζήτηση ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ ζητήματος. Ὁ Μ. ἄρχισε μὲ τὴν ἀναφορά του στὸν Ὑπουργὸ Ὑγείας Ζήνωνα Σεβέρη. Ὁ Μ. εἶπε: «Πολὺ μὲ ταλαιπωρεῖ αὐτὸς ὁ Σεβέρης. Διετύπωσε παράπονο γιατὶ δὲν τὸν πῆρα τηλέφωνο νὰ τοῦ ἐκφράσω τὴ λύπη μου γιὰ τὴ βόμβα, ποὺ τοῦ ἔβαλαν στὸ ἐργοστάσιό του. Τὸ εἶπε στὸν Χριστοφίδη (Ὑπουργὸ Ἐξωτερικῶν) κι ὁ Χριστοφίδης ἦλθε καὶ μοῦ τὸ εἶπε. Τοῦ εἶπε δηλαδὴ νὰ μοῦ τὸ πῆ καὶ μὲ τὴν νύξη ὅτι τόσο ἦταν στενοχωρημένος ποὺ θὰ τὸ ἀνέφερε καὶ στὸ Ὑπουργικὸ σήμερα. «Μὰ αὐτὸ εἶναι πολὺ παράλογο,» εἶπα ἐγώ. «Βεβαίως» εἶπεν ὁ Μ. καὶ συνέχισε. «Τὸν δέχθηκα σήμερα τὸ πρωῒ πρὶν τὸ Ὑπουργικό. Τοῦ εἶπα πὼς καλῶς ἢ κακῶς ἐγὼ δὲν δίδω ἔμφαση σ' αὐτὰ τὰ συλλυπητήρια καὶ τὰ συγχαρητήρια, παρ' ὅλον ποὺ εἶχα κι ἐγὼ στενοχωρηθῆ πολὺ γιὰ τὸ γεγονὸς τῆς βόμβας. Αὐτὸς μουρμουροῦσε συνέχεια διαμαρτυρόμενος ὅτι γιατὶ νὰ τοῦ τὸ κάμουν αὐτό, τὶ φταίει αὐτὸς καὶ παρόμοια. Κι ἂν εἶναι γιὰ νὰ τὸν κάμουν νὰ παραιτηθῆ, εὐχαρίστως θέτει τὴν παραίτησίν του σὰν θυσία γιὰ τὴν ἐξομάλυνση τῆς καταστάσεως.» «Μήπως γυρεύει ἐκ νέου ἀφορμὴ γιὰ νὰ παραιτηθῆ,» παρατήρησα ἐγὼ «ὅπως καὶ στὸ πρόσφατο παρελθόν;» «Αὐτὸ περίπου κατάλαβα κι ἐγὼ» εἶπε ὁ Μ. «γι' αὐτὸ τοῦ εἶπα ὅτι ἀσφαλῶς αὐτὸς δὲν φταίει σὲ τίποτα, ἀλλὰ ἐὰν νομίζη ὅτι παραιτούμενος θὰ αἰσθάνεται καλύτερα, νὰ μὴ διστάση νὰ τὸ κάμη, μόνον ὅμως, τὸν ἑαυτό του νὰ σκεφθῆ. Ὅταν τοῦ τὸ εἶπα ὅμως ἔτσι, δὲν ἐπέμενε, μᾶλλον σὰν νὰ τοῦ κακοφαινόταν. Καὶ ἐξακολουθοῦσε τὰ ἴδια καὶ τὰ ἴδια. Μετὰ στὸ Ὑπουργικό, ἀφοῦ τελειώσαμε τὰ θέματα ποὺ εἴχαμε, μοῦ ζήτησε νὰ κάμω κατατόπιση τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου ἐπὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ θέματος καὶ ἄφηνε νὰ νοηθῆ περίπου ὅτι ἀφήνω ἀκατατόπιστο τὸ Ὑπουργικό. Παρ' ὅλο ποὺ δὲν ἦταν σωστὸς ὁ τρόπος του, δὲν ἐδίστασα νὰ τὸ κάμω ἀμέσως. Εἶπα ὅτι δὲν ὑπάρχει περίπτωσις συμβιβασμοῦ, (γιατὶ ἐκεῖνος εἶπεν ὅτι θὰ ἦταν καλὸν νὰ ἐπέλθη ἡ δικαίωσίς μου καὶ ἐν συνεχείᾳ ἡ δικαίωσις τῶν μητροπολιτῶν), γιατὶ κατὰ τὴν γνώμην μου οἱ τρεῖς εἶναι κάνθαροι ἐπὶ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας καὶ μὲ ὅλον τὸν ὀφειλόμενον σεβασμὸν εἶναι τρία καθάρματα. Γιὰ μὲν τὸν Μητροπολίτην Πάφου δὲν ὑπάρχει θέμα, γιατὶ δὲν τὸν θέλει τὸ ποίμνιόν του. Ὅσον ἀφορᾶ τὸν Κυρηνείας, οὗτος εἶναι «ἄχθος ἀρούρης,» ἂν ἐξαιρέσουμε ἕνα μικρὸ διάστημα, ποτὲ δὲν ὑπῆρχε μητροπολίτης Κυρηνείας, ἀλλὰ τοποτηρητής, ὁ Πολύκαρπος. Ὁ Κυρηνείας εἶναι ἕνας τελείως ἄχρηστος ἄνθρωπος, ποὺ δὲν προσφέρει τίποτε στὴν ἐκκλησία. Θὰ σηκωθῆ τὸ πρωῒ ἀπὸ τὸ κρεβάτι

μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ὑπηρέτη, θὰ τοῦ βάλουν τὸ παντελόνι του, θὰ πάη στὸ μπάνιο μὲ βοήθεια, θὰ φάη καὶ θὰ διαβάζη ξαπλωμένος τὶς ἐφημερίδες του. Καὶ θὰ μοῦ πῆτε, δὲν τὰ ξέρατε προηγουμένως αὐτὰ καὶ πῶς τὰ ἀνεχόσαστε; Ἐφ' ὅσον δὲν προκαλοῦσαν ζημιά, τὰ ἄφηνα. Τώρα ὅμως ὄχι μόνο δὲν προσφέρουν, ἀλλὰ μόνον ζημιὰ προκαλοῦν. Γι αὐτὸ εἶναι καιρὸς ν' ἀποκοποῦν ἀπὸ τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας καὶ νέον αἷμα νὰ κυλήση σ' αὐτήν. Καὶ μόνον χάριν τῆς ἑνότητος τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ ποιμνίου της,» αὐτὸ τὸ ἐτόνισεν ἰδιαιτέρως ὁ Μ. «θὰ ἤμουν διατεθειμένος, ἂν ἀποσύρουν τὶς κατηγορίες τους καὶ ζητήσουν συγχώρεση νὰ καθήσω σὲ κοινὴν τράπεζα καὶ πάλιν μαζί τους καὶ νὰ φάω καὶ νὰ συζητήσω.»

Ἐγὼ εἶπα πὼς αὐτὸ ποὺ ἔκαμε ὁ Σεβέρης στὸ Ὑπουργικὸ δὲν ἦταν σωστὸ ἀπὸ μέρους του, ἂν λάβουμε ὑπ' ὄψη ὅτι πρὸ ὀλίγης ὥρας εἶχε κουβεντιάσει μὲ τὸν Μ. καὶ δὲν τοῦ ἀπεκάλυψε τὶ ἐσκέπτετο νὰ ζητήση στὸ Ὑπουργικό. Ὁ Μ. συνεφώνησε, εἶπε δὲ ὅτι στὸ τέλος εἶχε καταντήσει γελοῖος μὲ κάτι ποὺ ἔλεγε ὥστε ὅλοι οἱ ὑπουργοὶ γελοῦσαν. «Μὲ ἐνοχλεῖ τόσο ποὺ φθάνω στὸ σημεῖο νὰ εὔχομαι νὰ παραιτηθῇ,» κατέληξε.

Κατόπιν ὁ Μ. ἀνεφέρθη στὴν ἐπίσκεψη τοῦ Μόδεστου Πετρίδη το βράδυ τῆς Πεντηκοστῆς στὴν Ἀρχιεπισκοπή. Ὁ Πετρίδης εἶπε στὸν Μ. ὅτι ἦλθε στὴν Κύπρο γιὰ νὰ τοῦ διαβιβάση ὅτι ἡ Σύνοδος τῆς Ἑλλάδος θὰ ἔστελλε στὴν Κύπρο τὸν καθηγητὴ Κούρκουλα γιὰ νὰ ἐπιδιώξη συμβιβασμό Του μὲ τοὺς μητροπολῖτες καὶ νὰ μὴ γίνη ἡ Σύνοδος κι ἂν μποροῦσε νὰ τὸν δεχθῆ. Ὁ Μ. τοῦ τὸ ἀπέκλεισε κατηγορηματικά. Τοῦ εἶπε νὰ μὴ ἔλθη καὶ οὔτε ἤθελε νὰ τὸν δῆ. «Σὲ πέντε λεπτὰ τελειώσαμε,» εἶπε ὁ Μ. Μετὰ ὁ Μόδεστος ἦλθε καὶ εἶδε τὸν Ὑφυπουργὸ κ. Σταύρου καὶ τὸν κατατόπισε σχετικὰ μὲ τὴ συνάντησή του μὲ τὸν Μ., τοῦ εἶπε δὲ ὅτι σκόπευε νὰ πάη νὰ δῆ καὶ τοὺς μητροπολῖτες καὶ ζήτησε τὴ γνώμη του. Προφανῶς γιατὶ γνώριζε πὼς ὁ Σταύρου θὰ τὸ ἀνέφερε στὸν Μ. καὶ ἤθελε νὰ Τὸν βολιδοσκοπήση. Πράγματι ὁ Σταύρου τὰ εἶπε στὸν Μ. ὁ ὁποῖος ἀπήντησεν ὅτι ὁ Πετρίδης εἶναι ἐλεύθερος ἄνθρωπος καὶ νὰ κάμη ὅτι νομίζει, «ἀλλὰ ἀφοῦ μὲ ἐρωτᾷ, ἡ ἀπάντησις εἶναι «ναί, θὰ μοῦ κακοφανῇ.» Ὁ Σταύρου φαίνεται πὼς τὸ εἶπε στὸν Πετρίδη, γιατὶ ὁ τελευταῖος δὲ πῆγε. Στὶς 27 τοῦ μηνός, κατὰ τὸ μεσημέρι, ὁ Πρέσβυς τῆς Ἑλλάδος κ. Λαγάκος, ἐπισκέφθηκε τὸν Μ. καὶ τοῦ διεβίβασε μήνυμα ἐξ Ἀθηνῶν, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο σκόπευαν νὰ κατέλθουν στὴν Κύπρο μία Ἐπιτροπὴ ἀπὸ τρεῖς δεσποτάδες γιὰ νὰ ἀναλάβουν μεσολαβητικὸ ρόλο στὸ ἐκκλησιαστικό. Ὁ Μ. εἶπε στὸν κ. Λαγάκο νὰ στείλη πίσω μήνυμα νὰ μὴ ἔλθουν, γιατὶ σὲ λίγες μέρες, τὴν προσεχὴ Πέμπτη συγκεκριμένα, στὶς 5 τοῦ μηνός, θὰ ἀρχίση ἡ Μείζων Σύνοδος καὶ οὔτε καιρὸς ὑπάρχει γιὰ τέτοια περίπτωση, οὔτε καὶ τὸ ἐπιθυμεῖ. Τὸ ἴδιο βράδυ ὁ Διοικητὴς Συνεργατικῆς Ἀναπτύξεως κ. Ἀζίνας πῆρε στὸ τηλέφωνο τὸν Μ. γιὰ νὰ τοῦ πῆ ὅτι τοῦ τηλεφώνησε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ὁ Σάββας Κωνσταντόπουλος, Διευθυντὴς τοῦ «Ἐλευθέρου Κόσμου» λέγοντάς του ὅτι ἔρχεται στὴν Κύπρο ὁ Κούρκουλας καὶ νὰ πάη στὸ ἀεροδρόμιο νὰ τὸν ὑποδεχθῆ καὶ νὰ τοῦ κανονίση νὰ δῆ τὸν Μ. Ὁ Μ. εἶπε στὸν κ. Ἀζίνα νὰ ἀπαντήση στὸν Κωνσταντόπουλο ὅτι δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ ἔλθη ὁ Κούρκουλας. Ὁ Κωνσταντόπουλος ἔλεγε γιὰ τὸν Κούρκουλα πὼς εἶναι καὶ συνεργάτης τῆς ἐφημερίδος του. (Νομίζω πὼς ὁ Μ. εἶπε πὼς κι ὁ

ἴδιος μίλησε μὲ τὸν Κωνσταντόπουλο καὶ τὸν ρώτησε.) Ἐν συνεχείᾳ ὁ Μ. ζήτησε στὸ τηλέφωνο τὸν κ. Κρανιδιώτη καὶ τὸν ρώτησε, γιατὶ συνεχίζεται αὐτὸ τὸ θέμα, ἀφοῦ τοῦ εἶχε μηνύσει μὲ τὸν Μόδεστο τὰ γνωστά. Ὁ Κρανιδιώτης εἶπεν ὅτι μόλις τὸ προηγούμενο βράδυ εἶχε γυρίσει στὴν Ἀθήνα, βρισκόταν στὴ Ρώμη, κι ὅτι δὲν ἤξερε τίποτα. Ἔπειτα ὁ Κρανιδιώτης πῆρε τὸν Μ. στὸ τηλέφωνο καὶ τοῦ εἶπε ὅτι βρῆκε τὸν Πετρίδη καὶ μίλησαν καθὼς καὶ τὸν Κωνσταντόπουλο. «Ἀπὸ ἄλλες πληροφορίες ποὺ εἶχα σήμερα,» συνέχισεν ὁ Μ., «ἔμαθα ὅτι ἐξελέγη μιὰ ἀντιπροσωπεία ἀπὸ τρεῖς μητροπολῖτες, ποὺ ἑτοιμάζονται νὰ κατέλθουν στὴν Κύπρο. Εἶναι δηλαδὴ τὸ μήνυμα ποὺ μοῦ ἔφερε ὁ κ. Λαγάκος, ἀλλὰ μοῦ τὸ στέλλει κι ὁ εἷς ἐκ τῶν τριῶν μητροπολιτῶν, ποὺ εἶναι φίλος μου, λέγοντας νὰ τηλεφωνήσω συνθηματικὰ ἂν δὲν θέλω νὰ ἔλθουν κι αὐτός, πού, παρὰ τὴ θέλησή του ἐξελέγη μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς, θὰ προσπαθήση νὰ τὸ ματαιώση. Τὶ πᾶν νὰ μοῦ κάμουν;» κατέληξε ὁ Μ. «Εἶναι τορπίλλη τῆς Συνόδου αὐτὰ ὅλα.» «Τώρα ποὺ ἀντελήφθησαν ὅτι περίπου πᾶνε νὰ τὰ χάσουν ὅλα,» εἶπα ἐγώ, «προσπαθοῦν μὲ κάθε μέσο νὰ περισώσουν ὅ,τι μποροῦν καὶ στὴν περίπτωση τῶν μητροπολιτῶν, νὰ τοὺς ἀποκαταστήσουν, ἀφοῦ ἔκαμαν ὅ,τι ἔκαμαν.»

Μετὰ ἐγὼ ἀναφέρθηκα στὴν ἐπιτυχία τῆς ἀνακαλύψεως κρησφυγέτων καὶ ὅπλων μετὰ τὴ σύλληψη τοῦ πρώην λοχία τῆς Ἀστυνομίας Βαγγέλη Χριστοφῆ. Ὁ Μ. εἶπε ὅτι πᾶμε καλά. Ὕστερα τὸν ρώτησα ἂν ἀληθεύῃ ἡ φήμη πὼς ὁ Γρίβας ἐγχειρίσθηκε κι ὅτι εἶναι πολὺ σοβαρὰ ἄρρωστος, ὅτι ἔχει κακοήθη. Εἶπα ὅτι ὁ γιατρὸς Τριτοφτίδης, ὅπως λένε, ἐθεάθη νὰ τριγυρίζη στὴν Ἑλληνικὴ Πρεσβεία κι ὅτι σκέπτονται ποιὸ εἶναι τὸ καλύτερο νὰ τὸν ἀφήσουν ἐδῶ νὰ πεθάνη ἢ νὰ τὸν μεταφέρουν στὴν Ἀθήνα. Ὁ Μ. εἶπε πὼς εἶχε ἀκούσει πὼς ἤδη πέθανε, ἀλλὰ συμπλήρωσε. «Νἆναι καλὰ ὁ ἄνθρωπος.» Ἐγὼ εἶπα πὼς βεβαίως δὲν χαίρομαι γιατὶ θὰ πεθάνη ἢ γιατὶ ἀκόμη ὑποφέρει, ἀλλὰ γιατὶ αὐτὸ θὰ σημάνη περίπου τὴ λύτρωση αὐτοῦ τοῦ τόπου ἀπὸ τὰ βάσανα καὶ τοῦ ἰδίου τοῦ Μ. «Σιγὰ μὴν προσεύχεσαι γιὰ τὴν ὑγεία του, ὑποκρίτρια» μὲ πείραξε ὁ Μ. καὶ γελώντας τοῦ ἄνοιξα τὴν πόρτα τοῦ γραφείου Του καὶ χαιρετιστήκαμε.-
28.6.1973

Η ΛΟΧΙΑΣ ΚΑΙ Η ΘΕΟΛΟΓΟΣ

— «Ὑπάρχει τελειότερος ἄνθρωπος ἀπὸ μένα;»

6 Αὐγούστου, 1973

Τὸ ἀπόγευμα τῆς 6ης Αὐγούστου 1973 ἐργάσθηκα στὴν Αρχιεπισκοπη. Ὁ Μ. μοῦ εἶχε ἀναφέρει ἀπὸ τὸ πρωΐ ὅτι θὰ ἑτοίμαζε ἕνα σημείωμα γιὰ τὸν κ. Λαγάκο σχετικὰ μὲ τὴ συμπεριφορὰ Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν ἐν Κύπρῳ, τὸ ὁποῖο θὰ διεβίβαζε ἐκεῖνος στὴν Ἀθήνα. Ὁ Μ. εἶχε πῆ πὼς δὲν ἦταν πολὺ εὐχαριστημένος γι' αὐτὸ τὸ σημείωμα, γιατὶ αὐτοὶ εἶχαν θορυβηθῆ καὶ περίμεναν πολλὰ καὶ ἴσως νὰ τοὺς φαίνονταν λίγα αὐτὰ ποὺ θὰ τοὺς ἔδινε. Τοῦ εἶπα πὼς θὰ ἦταν καλὸ νὰ ἀφήνη ὑπαινιγμοὺς στὸ σημείωμά Του, ἔτσι ποὺ νὰ καταλάβουν ὅτι λίγα τοὺς γράφει ἀλλὰ πολλὰ γνωρίζει. Ὁ Μ. εἶπε πὼς βασανίζει τὸ μυαλό του γι αὐτό.

Ὅταν τὸ ἀπόγευμα τὸν συναντήσαμε μὲ τὴν λοχία τῆς ἀστυνομίας Β. Λοϊζᾶ στὴν Ἀρχιεπισκοπή, δὲν εἶχε ἀκόμη τελειώσει. Εἶπε πὼς εἶχε διαβάσει τοὺς σχετικοὺς φακέλλους καὶ δυσκολευόταν νὰ τὰ βάλη κάτω. Ἦταν ἀπ' αὐτὰ ποὺ πιὸ εὔκολα τὰ λέει κανεὶς προφορικά. Ὁπωσδήποτε, εἶχε ἤδη γράψει μερικὰ καὶ συνέχιζε συζητώντας μερικὲς λεπτομέρειες. Τὸ σημείωμα, ποὺ ἄρχισα νὰ δακτυλογραφῶ, ἀπευθυνόταν στὸν Πρόεδρο τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας κ. Γεώργιο Παπαδόπουλο μὲ θέμα «Ἀνεπίτρεπτοι ἐνέργειαι Ἑλλήνων Ἀξιωματικῶν τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς ἐν Κύπρῳ». Ὁ Μ. ἀναφερόταν στὴν ἀρχὴ γενικὰ στὸ αἴσθημα ποὺ ἐπικρατεῖ ἀνάμεσα στὸν Κυπριακὸ λαὸ γιὰ τὸ ὅτι πολλὰ συμβαίνουν στὸ στρατὸ ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν εἰς βάρος του καὶ εἰδικώτερα ἀναφέρθηκε σὲ συγκεκριμένες περιπτώσεις Ἀνωτέρων Στελεχῶν τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς, Ἀντισυνταγματαρχῶν, Ταγματαρχῶν, Λοχαγῶν κ.ἄ. Τελειώσαμε ἀργά, περὶ τὴν 9.30 μ.μ. καὶ ἀφοῦ σφραγίσαμε τὸν φάκελλο, τὸν στείλαμε στὸν Ἕλληνα Πρέσβυ. Ὁ Μ. ἦταν πολὺ κουρασμένος καὶ ὡμολόγησε πὼς πολὺ κουράστηκε νὰ κάμη ἐκεῖνο τὸ σημείωμα. «Ἦταν κάτι ποὺ δὲν μὲ τραβοῦσε,» εἶπε. «Ἀπὸ τὴν Παρασκευὴ γράφετε συνέχεια,» πρόσθεσα ἐγώ. «Εἶναι φυσικὸ νὰ νοιώθετε πλέον ἐξαντλημένος.» Ὁ Μ. κούνησε τὸ κεφάλι. Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε ἔλθει ἡ δ. Οὐρανία Κοκκίνου. Σὲ μιὰ στιγμὴ κτύπησε τὸ τηλέφωνο καὶ ὁ Μ. ἀπεσύρθη. Ὅταν ξαναφάνηκε ξεφούσκωσε. «Δὲν μοῦ φτάνουν ὅλα τ' ἄλλα ἔχω καὶ μερικοὺς ἐνοχλητικοὺς στὸ τηλέφωνο. Δυὸ φοβοῦμαι στὸ τηλέφωνο. Ξέρετε ποιούς;» εἶπε γυρνώντας πρὸς τὴ Λοϊζιά καὶ τὴν Κοκκίνου. «Τὸν Χατζηαναστασίου καὶ τὸν Ἰχσὰν Ἀλῆ,» εἶπε ἀμέσως ἡ Βάσω. «Ναί,» εἶπε ὁ Μ. «Κι αὐτὴ τὴ φορὰ ἦταν ὁ Χατζηαναστασίου. Καὶ δὲν μὲ νοιάζει μόνο ποὺ μοῦ τρώει τόσην ὥρα, ἀλλὰ καταλαβαίνω πὼς πάντα ὅταν μοῦ τηλεφωνᾶ κάποιοι πρέπει

νὰ εἶναι σπίτι του, κοντά του. Τὸ καταλαβαίνω ἀπὸ τὸν τρόπο ποὺ μοῦ μιλᾶ, τὶς ἐρωτήσεις ποὺ ὑποβάλλει κ.λ.π.» «Σὰν τὶ μπορεῖ νὰ σᾶς λέη, δηλαδή, ὅταν σᾶς παίρνει;» ρώτησα ἐγὼ ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὴν ἀπόγνωση μὲ τὴν ὁποία μιλοῦσε ὁ Μ. γι αὐτοὺς τοὺς ἄσκεφτους ἀνθρώπους. «Νά, τίποτα ἀκριβῶς,» εἶπε ὁ Μ. «Τὶ καλὴ ποὺ ἦταν ἡ δήλωσή μου, πὼς εἶναι μαζί μου, καὶ νὰ ἔλθη νὰ συζητήσουμε καὶ ὅλο κάτι τέτοια.» «Μὰ δὲν ξέρουν αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι πὼς οἱ ὧρες σας εἶναι πολύτιμες;» εἶπε ἡ Οὐρανία. «Ναί, δὲν τὸ ξέρουν, ὅπως δὲν τὸ ξέρετε καὶ σεῖς» εἶπε ἀστειευόμενος ὁ Μ. στὴν Κοκκίνου, «ποὺ ἔρχεστε καὶ μὲ ἐνοχλεῖτε κάθε βράδυ.» «Ἐμεῖς εἴμαστε ἄλλο,» ἀπήντησε ἡ Οὐρανία. «Ἐμεῖς εἴμαστε οἱ δοῦλοι, μὲ τὴν καλὴ θέβαια σημασία, ποὺ ἐρχόμαστε νὰ δοῦμε ἂν θέλετε τίποτε.» «Ναί, θέβαια καὶ μοῦ τρῶτε τὶς ὧρες μου,» ἀπήντησε καὶ πάλι πειράζοντάς την ὁ Μ. Κατόπιν κάτι ἐλέχθη γιὰ τὴν κατάσταση καὶ ὁ Μ. εἶπε καὶ πάλι πὼς αὐτὴ τὴ φορὰ νοιώθει πολὺ-πολὺ κουρασμένος. Ἡ Οὐρανία τοῦ εἶπε πὼς ἐμεῖς ἀντλοῦμε ἀπὸ τὴν Πηγή, ἀναφερόμενη στὸ ἠθικό μας, ὅταν ὁ Μ. εἶπε πὼς τὸ ἠθικὸ τῆς Οὐρανίας καὶ τῆς Βάσως ἦταν ἀκόμη ἀκμαῖο, ἀλλά, καὶ πάλι πειρακτικὰ πὼς θέβαια ἦταν ἀκμαῖο ἀφοῦ αὐτὲς δὲν εἶχαν μυαλό. Ὁ Μ. εἶπε πὼς ἡ πηγὴ ἐστέρευσε πιὰ κι ἡ Οὐρανία τοῦ εἶπε πὼς ἐκεῖνος ἦταν Ἀδαπάνητος. Ὁ Μ. εἶπε πὼς ἐδαπανήθηκε πιά, πὼς αἰσθάνεται πὼς ἔχει ξοφλήσει. Ἡ Οὐρανία τὸν ἐσύγκρινε μὲ τὸ Χριστὸ καὶ τὴ ζωή του καὶ εἶπε ὅτι κι ὁ Χριστὸς φίλους εἶχε τοὺς φτωχοὺς καὶ «καταϊσιεμένους» καὶ μπόλικες γυναῖκες θέβαια τὸν ἀκολουθοῦσαν καὶ τὸν ὑπηρετοῦσαν. Ὁ Μ. εἶπε πὼς ἡ διαφορὰ μὲ τὸ Χριστὸ εἶναι ὅτι ἐκεῖνος μόνο τρία χρόνια βασανίστηκε κι ἀκόμη οὔτε τρία, τὸν τελευταῖο μόνο καιρὸ τοῦ μαρτυρίου του, ἐνῷ Αὐτὸν τὸν βασανίζουμε ἐδῶ καὶ εἴκοσι χρόνια. Ὅλα αὐτὰ πειρακτικὰ καὶ γιὰ νὰ ἐρεθίζη τὴν Οὐρανία νὰ μιλᾶ. Στὸ τέλος τῆς εἶπε: «Ἂν Αὐτὰ ποὺ μοῦ λὲς τὰ ἔλεγε κανεὶς ἄλλος, θὰ ἦταν πολὺ ὡραῖα.» Ἡ Οὐρανία τοῦ εἶπε πὼς τοῦ τὰ εἶπαν πολλοὶ ἄλλοι πιὸ μεγάλοι ἀπ' αὐτὴν ἀνὰ τὸν κόσμον καὶ πὼς τὸ ὄνομά του εἶναι γραμμένο στὰ μεγαλύτερα λεξικὰ τοῦ κόσμου. Ὁ Μ. τότε τὴν ρώτησε πειράζοντάς την καὶ πάλι. «Ὡραῖα, ὥστε ὑπάρχει τελειότερος ἄνθρωπος ἀπὸ μένα;» Ἡ Οὐρανία τοῦ ἀπάντησε. «Ὄχι, ἀπ' ὅ,τι ἔχω γνωρίσει μὲ τὶς λίγες γνώσεις μου.» Ὁ Μ. γέλασε δυνατὰ καὶ συνέχισε. «Ἔχω ἀδυναμίες, ἔχω κανένα ἐλάττωμα;» Καὶ ἡ Οὐρανία πολὺ σοβαρὰ εἶπε: «Ἔχετε, Μ., ἔχετε καὶ σεῖς ἀδυναμίες σὰν ἄνθρωπος.» «Ἀσφαλῶς αὐτὰ ποὺ ἡ Οὐρανία λέει ἀδυναμίες εἶναι κι αὐτὰ πλεονεκτήματα,» εἶπε ἡ Βάσω. Ὁ Μ. γέλασε καὶ 'γὼ γελοῦσα σιγὰ καὶ ἤμουν εὐχαριστημένη, γιατὶ καταλάβαινα πὼς τοῦ εἴχαμε διασκεδάσει τὴ μεγάλη του κούραση καὶ τὶς ἔγνοιες του. Σὲ λίγα λεπτὰ τὸν καληνύκτισα κι ἔφυγα. Προτοῦ φύγω προσφέρθηκε νὰ μᾶς κάνη τὸ τραπέζι καὶ στὶς τρεῖς καὶ νὰ μᾶς προσφέρη ἕνα ποτήρι σαμπάνια. Εὐχαρίστησα καὶ ἀποσύρθηκα.-

Ἐνῷ γράφαμε τὸ ἀπόγευμα ἦλθε καὶ ὁ κ. Φελλᾶς στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ φέρνοντας πληροφορίες ποὺ τοῦ εἶχε ζητήσει τὸ μεσημέρι ἡ Βάσω σχετικὰ μὲ τὸ σημείωμα. Ἦταν ἀρκετὰ σοβαρὲς πληροφορίες ποὺ εἶχε πάει σὲ χωριὸ γιὰ νὰ τὶς μαζέψη ἀπὸ «πρῶτο χέρι.» Ἦταν ἐπίσης ὁ νέος Μητροπολίτης Πάφου κ. Χρυσόστομος, ποὺ κι αὐτὸς εἶχε φέρει κάτω κάποιον ποὺ πιστοποιοῦσε γιὰ ἕνα γεγονὸς στὸ στρατόπεδο μεταξὺ 2ου καὶ 3ου μιλιοδείκτου Ἀμμοχώστου-Λάρνακος. Ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ κ. Φελλᾶ κι ἐμοῦ ὁ Μ. μᾶς ἀνέφε-

ρε πολὺ ἐμπιστευτικὰ γιὰ μιὰ πληροφορία ποὺ εἶχε ἀπὸ κάποιον ὅτι ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Πρεσβεία εἶχε λεχθῆ νὰ χρησιμοποιήσουν «μπαζούκας» στὴν ἀπόπειρα στὸ δρόμο Τροόδους (ποὺ τελικὰ δὲν ἔγινε γιατὶ τὸ Ἐφεδρικὸ ἀνεκάλυψε τὰ κρυμμένα πολυβολεῖα τους καὶ τὰ κρησφύγετα). Ὁ Μ. εἶπε πὼς ἦταν πολὺ σημαντικὴ αὐτὴ ἡ πληροφορία καὶ εἶχε ζητήσει ἀπὸ αὐτὸν ποὺ τοῦ τὴν ἔφερε νὰ μάθη ποιὸς τὴν εἶχε δώσει αὐτὴ τὴν ἐντολὴ στὸν Χαμπὴ Κυριακίδην, τὸν ἄνθρωπο ποὺ εἶχε πάει δίπλα στὴν Πρεσβεία (στὸ σπίτι ποὺ εἶναι δίπλα στὴν Πρεσβεία καὶ ἀνήκει σ' αὐτήν.) Ἐπίσης ὁ Μ. εἶπε πὼς βεβαίως, ἂν ἤξερε ποῦ ἦταν ὁ Γρίβας θὰ τὸν συλλαμβάναμε. Ἐγὼ ἀπόρησα, γιατὶ νόμιζα πὼς ὅπως καὶ στὸ παρελθὸν ὁ Μ. δὲν θὰ τὸ ἤθελε αὐτό. Τοῦ εἶπα: «Κι ἂν Μ. προβάλη ἀντίσταση αὐτὸς ἢ οἱ περὶ αὐτόν, γιατὶ τὸν ξέρετε, τὶ μυαλὸ εἶναι, δὲν πρόκειται νὰ παραδοθῆ, καὶ σκοτωθῆ, δὲν θὰ Σᾶς κατηγορήσουν καὶ ὁ ἴδιος δὲν θὰ ἡρωὸποιηθῆ;» Ὁ Μ. ἔκαμε μιὰ χειρονομία καὶ εἶπε «Ἂς τὸν βροῦμε καὶ θὰ τὸ κανονίσουμε.» Καὶ ὁ κ. Φελλᾶς τοῦ εἶπε, «Ὥστε θέλετε νὰ τὸν βροῦμε. Θὰ κάμουμε τὸ πᾶν.»

Φοβοῦ τοὺς Δαναοὺς...

24 Αὐγούστου, 1973

Σὲ συνάντησή μου σήμερα τὸ πρωῒ μὲ τὸν Μ. στὸ Γραφεῖό Του μιλήσαμε γιὰ τὴν διαδήλωση τῶν γυναικῶν κατὰ τῆς ἀπαγωγῆς τοῦ Ὑπουργοῦ Δικαιοσύνης κ. Βάκη. Ὁ Μ. μοῦ ἔδωσε μιὰ μικρὴ ὁμιλία ποὺ ἴσως χρειαζόταν, ὅταν οἱ γυναῖκες θὰ τοῦ ἐπέδιδαν ψήφισμα. Μετὰ τὸν ρώτησα, ἂν εἶχε συνάντηση μὲ τὸν Πρέσβυ τῆς Ἑλλάδος κ. Λαγάκο, ποὺ εἶχε ἀφιχθῆ τὸ προηγούμενο βράδυ. Ὁ Μ. εἶπε πὼς «ναί, τὸν δέχθηκα σήμερα τὸ πρωῒ στὶς 9.5΄». «Τόσο γρήγορα κιόλας;» εἶπα ἐγώ. Ὁ Μ. εἶπε πὼς ἐπεκοινώνησε μαζί Του τὸ προηγούμενο βράδυ καὶ τὸ κανόνισε. Μὲ ἐλαφρὴ ἀνησυχία ρώτησα διστακτικὰ τί μᾶς ἔφερε. Ὁ Μ. χαμογέλασε καὶ εἶπε: «Καλὰ νέα μᾶλλον. Εἶπε πὼς ὁ κ. Παπαδόπουλος θέλει νὰ τελειώνη αὐτὴ ἡ κατάστασις στὴν Κύπρο, πὼς σκέπτονται νὰ μὲ καλέσουν στὴν Ἀθήνα καὶ πὼς ἐντὸς τῆς ἡμέρας θὰ κάμουν δήλωση γιὰ τὸν Γρίβα ἐπωνύμως.» «Τί σημαίνει ἐπωνύμως;» ρώτησα. «Θὰ ἀναφέρονται ὀνομαστικὰ στὸν Γρίβα.» ἀπάντησε ὁ Μ. «Μὰ αὐτὸ εἶναι πολὺ σπουδαῖο,» εἶπα «Ὅμως φοβοῦ τοὺς Δαναοὺς καὶ δῶρα φέροντας»; ρώτησα. Ὁ Μ. χαμογέλασε. «Γιὰ νὰ δοῦμε,» εἶπε. «Πάντως πρέπει νὰ ἐξακολουθήσουμε νὰ εἴμαστε ἐπιφυλακτικοί,» εἶπα ἐγώ. «Βεβαίως καὶ θὰ εἴμαστε προσεκτικοί,» εἶπε ὁ Μ. καὶ συνέχισε. «Τοῦ εἶπα πὼς ἡ παράταση τῆς παραμονῆς του στὴν Ἀθήνα μὲ ἔχει βάλει σὲ σκέψεις καὶ ἐκεῖνος ἀπάντησε ὅτι δὲν ὑπῆρχε τίποτε παρὰ ὅτι τὸ σύνολο τῶν διαβουλεύσεών του μὲ τὸν κ. Παπαδόπουλο ἦταν περίπου ἑπτὰ ὧρες.» «Δηλαδή, ἤθελε νὰ πῆ πὼς καθυστέρησε, λόγῳ τοῦ ὅτι δὲν μποροῦσε νὰ δῆ τὸν Παπαδόπουλο συνέχεια καὶ νὰ τελειώνη» εἶπα. «Ναί» ἀπάντησε ὁ Μ. καὶ ἔμεινε σκεπτικός. «Ἴσως» εἶπα ἐγὼ «μὲ τὴν ὁρκωμοσία καὶ τὰ σχετικὰ νὰ μὴν εἶχε καιρὸ καὶ ἴσως πάλι τώρα ποὺ σταθεροποιήθηκε στὴν ἐξουσία νὰ θελήση νὰ δῆ τὸ Κυπριακὸ ζήτημα διαφορετικά.» «Ἴσως» εἶπε ὁ Μ.-

Στὶς 20 Αὐγούστου ὁ Μ. μοῦ εἶπε ὅτι ὁ Κιτίου (πρώην) εἶχε στείλει τὸν Γραμματέα τῆς Μητροπόλεως Λεμεσοῦ κ. Α. Ἀριστείδου γιὰ νὰ συνηγορήση ὑπὲρ τοῦ νὰ τὸν δεχθῆ ὁ Μ. καὶ νὰ τὸν συγχωρέση καὶ νὰ παραμείνη σὰν Μητροπολίτης Λεμεσοῦ τοὐλάχιστον. Ὁ Μ. ἀπήντησε πὼς δὲν γίνεται κάτι τέτοιο. Ὑπάρχει ἡ ἀπόφασις τῆς Μείζονος καὶ Ὑπερτελοῦς Συνόδου καὶ εἶναι καὶ ὅλοι οἱ ἱερεῖς τῆς περιφερείας Λεμεσοῦ ποὺ θὰ τοὺς κάψη κυριολεκτικά, ἂν τὸν ἐπανέφερε. (Αὐτὸ τὸ εἶπε σὲ μένα) Ἐγὼ σχολίασα πὼς τώρα ποὺ τὰ ἔχασε ὅλα, βρῆκε τὸ μυαλό του καὶ πὼς δὲν πρέπει, βεβαίως, νὰ τὸν δεχθῆ ὁ Μ. Ὁ Μ. εἶπε πὼς ἔμαθε πὼς μαλλώνουν μεταξύ τους οἱ τρεῖς πρώην, πὼς ρίχνουν τὰ βάρη ὁ ἕνας στὸν ἄλλο. Ὁ Πάφου στὸν Κιτίου, λέγοντας πὼς ἐκεῖνος φταίει, πὼς αὐτὸς καλὰ τὴν εἶχε στὴν Πάφο καὶ ἔπαιρνε καὶ βοήθεια ἀπὸ τὸν Μ., κ.λ.π. Ὁ Μ. εἶπε πὼς σκέπτεται νὰ ἄρη τὴν καθαίρεσή τους διὰ Συνόδου καὶ πάλιν, ἀλλὰ μετὰ τὶς ἐκλογὲς γιὰ νέους Μητροπολίτες. «Δὲν ἐπιθυμῶ νὰ πεθάνη κανεὶς ἀπ' αὐτοὺς καθηρημένος,» συμπλήρωσε.- Εἶπε ἐπίσης πὼς γιὰ τὸ ἴδιο θέμα ἤξερε πὼς εἶχε πλησιασθῆ καὶ ὁ Γενικὸς Διευθυντὴς τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν κ. Χρ. Βενιαμίν.-

—Εἶδες τὶ καλὴ συναλλαγματικὴ γιὰ τὸ κράτος εἶμαι;

Εἶδα τὸν Μ. σήμερα τὸ ἀπόγευμα στὸ γραφεῖο Του. Μοῦ εἶπε πὼς κατ' εὐθεῖαν ἀπὸ τὸ ἀεροδρόμιο τὸν εἶχε ἐπισκεφθῆ ὁ Πρέσβυς τῆς Λιβύης Ἐλ-Ζεντάνι, ὁ ὁποῖος τοῦ ἐξέφρασε τὶς βαθύτατες εὐχαριστίες τοῦ Προέδρου τῆς Λιβύης Συνταγματάρχη Γκαντάφι γιὰ τὴν ἀπόλυση τῶν ἑπτὰ Ἀράβων καταδρομέων, οἱ ὁποῖοι εἶχαν καταδικασθεῖ γιὰ τὴν ἐπίθεσή τους ἐναντίον τῆς οἰκίας τοῦ Ἰσραηλίτου Πρεσβευτοῦ καὶ τὸν τραυματισμὸ Κυπρίου ἀστυνομικοῦ.

Ὁ Μ. εἶπε πὼς ἦταν πολὺ συγκινημένος ὁ Πρέσβυς καὶ δὲν ἤξερε μὲ ποιὸ τρόπο νὰ ἐκφράσει τὶς εὐχαριστίες του.

Εἶπε στὸν Μ. πὼς ὁ Πρόεδρος Γκαντάφι εἶπε ὅτι ἦταν ἕτοιμος νὰ ὑπογράψουν τὴ συμφωνία γιὰ τὸ ἐργοστάσιο τσιμέντου, ποὺ ὁ Μ. σκοπεύει νὰ ἱδρύσει στὴ Λιβύη, καὶ πὼς ὅσο πετρέλαιο καὶ ὑπὸ ὁποιαδήποτε μορφὴ θέλει ὁ Μ. νὰ τοῦ δώσει. Ὁ Μ. ἀπεδέχθη γιὰ τὸ πετρέλαιο καὶ εἶπε πὼς τὸ ἀνέφερε στὸν Ὑπουργὸ Ἐμπορίου κ. Κολοκασίδη, ὁ ὁποῖος σὲ σχετικὴ συνομιλία τους εἶχε πεῖ στὸν Μ. πὼς ἂν τὸ διϋλιστήριό μας πάθαινε τίποτε γιὰ δυὸ-τρεῖς μέρες, εἴμαστε χαμένοι, γιατὶ τὰ ἀποθέματά μας εἶναι μόνο γιὰ δέκα μέρες. «Ἀσφαλῶς δεχτήκατε» εἶπα ἐγώ. «Βεβαιότατα», ἀπάντησε ὁ Μ. «Εἶδες τὶ καλὴ συναλλαγματικὴ γιὰ τὸ κράτος εἶμαι», σχολίασε γελαστά. «Τὸ κράτος δὲν ἀμφιβάλλει γι αὐτό», εἶπα κι ἐγώ. «(Στὸ «βεβαιότατα» ὁ Μ. πρόσθεσε πὼς τὸ πετρέλαιο θὰ εἶναι διϋλισμένο, ἕτοιμο δηλαδή. Ἐγὼ ρώτησα ἂν θὰ εἶναι δωρεάν, ὁ Μ. ἀπάντησε, ὄχι δωρεὰν ἀλλὰ σὲ μειωμένη τιμή καὶ ἐγὼ πρόσθεσα: «μπόλικο ἀσφαλῶς.»)

6.12.1973

Μιὰ μικρὴ ἐγχείρηση

Δυὸ-τρεῖς μέρες πρὶν τὴν γιορτή Του, δηλ. 17 ἢ 18 Ἰανουαρίου, ὁ Μ. μὲ κάλεσε στὸ Γραφεῖό Του καὶ μοῦ ἔδειξε ἕνα κουβαράκι μικρὸ στὸ λαιμό του ἀστεϊζόμενος ὅτι ἦταν «καρκίνος» κι ὅτι ὅπως τοῦ εἶπε τώρα μόλις ὁ γιατρὸς εἶχε κάποιο καιρὸ ἀκόμη μπροστά του, μέχρι ἐκπνοῆς τῆς θητείας του, γιὰ νὰ πεθάνη. Προηγουμένως, ὅταν καὶ πάλι ἤμουν στὸ γραφεῖό Του, τοῦ εἶχαν ἀναγγείλει πὼς «ὁ γιατρὸς ἦλθε.» Ἐγὼ εἶχα νομίσει ὅτι ἦταν ὁ Ἰχσὰν Ἀλῆ, γιατὶ ἔτσι τὸν ἀποκαλοῦν κι ἐκεῖνο. Ὅταν μὲ ξανακάλεσε καὶ ἔδειξε τὸ κουβαράκι τὸν ρώτησα. «Ἦταν ὁ Βάσος Λυσσαρίδης ποὺ εἶχαν ἀναγγείλει πρίν;» Καὶ ὁ Μ. κούνησε καταφατικὰ τὸ κεφάλι του. «Λοιπόν, συνέχισε, «αὐτά.» «Δὲν πιστεύω τίποτα,» εἶπα ἐγώ. «Γιατὶ πρῶτα ἀπ' ὅλα δὲν θὰ σᾶς τὄλεγε ἔτσι καὶ στὰ γρήγορα ὁ γιατρὸς καὶ ὕστερα ὁ ὀργανισμός σας εἶναι ἀπὸ κείνους ποὺ δὲν θὰ πλαστῆ ποτὲ πάνω του τέτοιο πρᾶγμα.» Ὁ Μ. γέλασε. «Γιατί,» εἶπε. «Ἴσα-ἴσα. Ζῶ κλεισμένος συνεχῶς, καπνίζω. Ποῦ βλέπεις τὴν ὑγιεινὴ ζωή;» «Ναί, ἀλλὰ εἶστε λιτοδίαιτος, ἐπωφελεῖσθε ἀπὸ τὶς εὐκαιρίες γιὰ νὰ βγῆτε ἔξω καὶ ὕστερα πῶς νὰ τὸ πῶ, εἶναι κάτι ποὺ δὲν σᾶς ταιριάζει καθόλου,» εἶπα ἐγώ. Ὁ Μ. γέλασε. «Πάντως, ὥσπου νὰ τελειώση ἡ θητεία μου ὡς Προέδρου ἔχουμε καιρό,» εἶπε καὶ πάλι. Ἐγὼ τὸν ρώτησα ἂν τὸν πονᾶ κι ὁ Μ. ἀπήντησε: «Πρὶν εἴκοσι χρόνια περίπου, ὅταν ἀκόμη ἤμουν στὴν Ἀμερική, ὅταν ξυριζόμουν ἔβρισκα ἕνα μικρὸ σὰν σπυράκι πρᾶγμα στὸ ἴδιο μέρος καὶ μιὰ φορὰ τὸ μῆνα περίπου τὸ πίεζα καὶ ἔβγαινε ἕνα σμῖγμα ἀπὸ μέσα. Ἔκτοτε δὲν μὲ ἐνοχλοῦσε περισσότερο, μέχρι πρὶν λίγες μέρες, ὁπότε κατάλαβα πὼς εἶχε μεγαλώσει. Αὐτὲς δὲ τὶς τελευταῖες μέρες ἔγινε τόσο, γι αὐτὸ ἀποφάσισα νὰ τὸ δείξω στὸ γιατρό. Δὲν μὲ ἐνοχλεῖ, παρὰ μόνο ὅταν κτενίζομαι (ἐννοοῦσε τὰ γένεια του.)» «Ἀλήθεια,» εἶπα ἐγὼ «τὶ σᾶς εἶπε ὁ γιατρὸς;» Ὁ Μ. ἀστειεύτηκε καὶ πάλι καὶ ὕστερα εἶπε πὼς τοῦ εἶπε νὰ τὸ ἀφαιρέσουν γιὰ νὰ μὴν τὸν ἐνοχλῆ, καὶ πὼς δὲν ἦταν τίποτε σοβαρό. Κάποιος μᾶς διέκοψε.

Εἶδα τὸν Μ. στὴ γιορτή Του, ὅταν πήγαμε νὰ τὸν χαιρετίσουμε οἰκογενειακῶς στὴν Ἀρχιεπισκοπή. Φαινόταν θαυμάσια, ἐνδομύχως ὅμως ἐμένα μὲ ἀνησυχοῦσε αὐτὸ τὸ «ἀσήμαντο» κουβαράκι. Εὐτυχῶς δὲν φαινόταν, πνιγμένο μέσ' τὴ γενειάδα του ὁ ἴδιος δὲ μοῦ εἶπε πὼς οὔτε κι ἡ ἀδελφή του, ἡ κυρία Μαρία, δὲν ἤξερε τίποτα.

Στὶς 21, 22 Ἰανουαρίου καὶ 23, ὁ Μ. εἶχε τὴ φασαρία τῆς ἐπίσημης ἐπίσκεψης τῆς Πριγκίπισσας Μαργαρίτας τῆς Ἀγγλίας. Μὲ κάλεσε στὸ Γραφεῖό Του καὶ μιλήσαμε γιὰ δουλειὰ καὶ μοῦ εἶπε σχετικὰ μὲ τὴν ἐπίσκεψη ἀρκετά. Στὸ τέλος, τὸν ρώτησα πῶς πήγαινε τὸ κουβαράκι κι ἐκεῖνος εἶπε πὼς ἀκριβῶς ἤθελε νὰ μοῦ πῆ πὼς ἀποφάσισε νὰ τὸ κάμη ἐγχείρηση. Τὸν ρώτησα ποῦ. Ἀπάντησε πὼς ἤθελε νὰ συναντήση τὸν γιατρὸ Μαραγκὸ γιὰ νὰ τὸν

ρωτήση λεπτομέρειες, ἂν δηλαδὴ μποροῦσε νὰ τὸ κάμη στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ καὶ ὄχι στὴν κλινική του, ἂν θὰ φαινόταν, ἂν θὰ ἔπρεπε νὰ μείνει κλινήρης κάποιο χρονικὸ διάστημα, ἂν θὰ μποροῦσε νὰ μιλᾶ, νὰ ψάλλη, γιατὶ τὴν ἐρχομένη Κυριακὴ θὰ λειτουργοῦσε στὰ Λατσιά. Ἐγὼ εἶπα πώς, ἂν χρησιμοποιήσουμε τὴ λογική, θὰ πρέπει νὰ ἡσυχάση κάπως, τοὐλάχιστο τὴ μέρα τῆς ἐπέμβασης καὶ τὴν ἐπομένη. Φτάνει ποὺ ἦταν καὶ λίγο κρυωμένος. Τοῦ συνέστησα μάλιστα νὰ ρωτήση τὸ γιατρὸ ἂν γινόταν νὰ τοῦ κάμη τὴν ἐπέμβαση, μιὰ καὶ εἶχε λίγο βῆχα. Ἐπίσης ἂν θὰ μποροῦσε νὰ καπνίζη μετά. Ὁ Μ. εἶπε πὼς θα ἤθελε νὰ τελείωνε στὰ γρήγορα, κι ἂν ἦταν δυνατὸ κι αὔριο κιόλας ἀλλὰ δὲν ἤθελε νὰ χαλάση τὴν συνεδρία τοῦ Ὑπουργικοῦ. Πάντως ἡ ἔγνοια τοῦ εἶχε γίνει ἐνοχλητική. Κάθε τόσο, εἶπε, ἔβαζε τὸ χέρι του καὶ ἔψαχνε. Ἂν πάλι τὸ ἔκαμνε Σάββατο, δὲν ἤξερε ἂν θὰ τοῦ ἐπέτρεπε νὰ λειτουργήση Κυριακή.

Τὴν ἐπομένη, Τετάρτη 23 Ἰανουαρίου, ὁ Μ. μετὰ ποὺ ἔφυγε ἡ Πριγκίπισσα, μὲ φώναξε στὸ γραφεῖό Του καὶ εἶπε πὼς εἶχε δῆ τὸν Μαραγκὸ καὶ πὼς θὰ τὸ ἀφαιροῦσε στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ στὶς 12.30 μ.μ. τῆς ἰδίας ἡμέρας. Εἶπε πὼς προτιμοῦσε νὰ ἦταν κι ὁ Βάσος παρών, ἀλλὰ δὲν ἤξερε ἂν θὰ τὸ δεχόταν καλὰ ὁ Μαραγκός: «Οἱ γιατροὶ δὲν χωνεύουν ὁ ἕνας τὸν ἄλλο, δὲν παραδέχονται ὁ ἕνας τὸν ἄλλο,» γι αὐτὸ καὶ δὲν εἶπε τίποτα. Ἐγὼ συμφώνησα πὼς θὰ ἦταν καλὸ καὶ εἶπα πὼς ὁ Μαραγκὸς δὲν ἔπρεπε νὰ κακοφανιστῆ μιὰ καὶ ἤξερε πὼς πάντα παθολόγος Του ἦταν ὁ Βάσος καὶ ἂν παρίστατο δὲν ἔπρεπε νὰ τὸν ἐνοχλήση. Ὁ Μ. εἶπε πὼς δὲν ἤθελε νὰ τὸ διακινδυνεύση. Εἶπε πὼς ὁ Σταύρου τὸ εἶχε μάθει, γιατὶ εἶχε ζητήσει τὸ ἡμερολόγιό Του γιὰ κάποια ραντεβοῦ καὶ εἶχε δῆ τὸ ὄνομα τοῦ Μαραγκοῦ γραμμένο τὴν Τρίτη καὶ ξανὰ τὴν Τετάρτη στὶς 12.30 μ.μ. (ὁ Μ. τὸ εἶχε γράψει ὄχι πὼς θὰ τὸν ἐπισκεπτόταν ἀλλὰ γιὰ νὰ θυμᾶται τὸ ραντεβοῦ τους στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ) καὶ ὑποψιάστηκε καὶ τὸν ρώτησε κι ὁ Μ. τοῦ εἶπε τὴν ἀλήθεια. Ἐγὼ εἶπα πὼς ἀπὸ μέρους μου δὲν εἶχα ἀναφέρει τίποτα καὶ σὲ κανένα. Τοῦ ζήτησα ἐπίσης τὴν ἄδεια νὰ μοῦ ἐπιτρέψη νὰ τηλεφωνήσω νὰ μάθω κατὰ τὸ ἀπόγευμα. Εἶπε πὼς εἶχε μερικὰ ραντεβοῦ καὶ ἂν ἦταν καλὰ ἴσως νὰ μὴ τὰ ἀκύρωνε καὶ νὰ ἐρχόταν πάνω στὸ Προεδρικό. Θὰ ἄκουγα τὶς σειρῆνες, εἶπα ἐγὼ καὶ θὰ καταλάβαινα καὶ θὰ Τὸν ζητοῦσα στὸ Προεδρικό, ἀλλοιώτικα στὴν Ἀρχιεπισκοπή. Στὴν ἀρχή, ἔκαμε νὰ μοῦ ἀρνηθῆ γελώντας, μὰ ὕστερα σοβαρευόμενος εἶπε: «ἐντάξει, νὰ τηλεφωνήσης.» Ἐγὼ εἶπα πὼς ἂν εἶχε ξένους μποροῦσε νὰ μοῦ ἀπαντήση ἁπλῶς πὼς ἡ δουλειὰ εἶναι ἐντάξει, δὲν μὲ χρειάζεται δῆθεν. Κι ἐγὼ θὰ καταλάβαινα. Ὁ Μ. γέλασε. Τοῦ εὐχήθηκα καὶ ἔφυγα.

Στὶς 4 μ.μ. τηλεφώνησα στὴν Ἀρχιεπισκοπή. Μὲ συνέδεσαν μὲ τὸν Μ. Ρώτησα ἂν τὸν ἐνοχλοῦσα, σημαδιακά. Ὁ Μ. εἶπε «ὄχι,» ἔπαιρνε τὸν καφέ του κι ἑτοιμαζόταν νὰ ἔλθη πάνω. Κατάλαβα πὼς ἦταν καλὰ καὶ χάρηκα. Μετὰ μοῦ τὰ διηγήθηκε ὅλα. Εἶπε πὼς τοῦ ἔκαμε τοπικὴ ἀναισθησία καὶ τοῦ ἀφήρεσε μὲ μιὰ τομὴ τὸ πίο. Δὲν τοῦ ἀφήρεσε τὴν κύστη γιατί, ὅπως εἶπε, ἦταν ἀρκετὰ ἐρεθισμένο τὸ μέρος. Τοῦ εἶπε πὼς μετὰ 5-6 μῆνες θὰ μποροῦσε νὰ τοῦ τὴν ἀφαιρέση. Εὐτυχῶς ὅλα εἶχαν πάει καλά.

Τὴν ἐπομένη, Πέμπτη 24 Ἰανουαρίου, ζήτησα καὶ εἶδα τὸν Μ. στὸ γραφεῖό Του. Τόν ρώτησα πῶς πέρασε καὶ πῶς αἰσθανόταν. Εἶπε πὼς δὲν πόνεσε

καὶ δὲν πονοῦσε κι ὅτι πρὸς τὸ μεσημέρι θ' αρχόταν νὰ τοῦ κάμη ἀλλαγή. Ἐλάχιστα φαινόταν τὸ τσιρότο ὅπως στεκόταν, γιατὶ τὸ κουβαράκι ἦταν στὴν κλίση τοῦ περίγυρου τοῦ προσώπου πρὸς τὸ λαιμὸ καὶ κρυβόταν καὶ μὲ τὴ γενειάδα του. Ὁ Μ. εἶπε ὅμως πὼς ὁ Βάσος ποὺ τοῦ τὰ ἀνέφερε ὅλα εἶπε πὼς ἔπρεπε νὰ τοῦ ἀφαιρέση καὶ τὴν κύστη ταυτοχρόνως κι ὄχι νὰ τὸν ξανανοίγη Ὁπωσδήποτε. Ἐγὼ εἰσηγήθηκα ὅτι ἴσως σὲ 6 μῆνες νὰ πεταγόταν μὲ καμμιὰ εὐκαιρία στὸ Λονδῖνο, γιὰ ἕνα τσὲκ-ἄπ καὶ νὰ ἔκαμνε καὶ τὴ δεύτερη ἐπέμβαση ἐκεῖ. Ὁ Μ. συμφώνησε.-

Συλλυπητήρια...

Τὸ κόκκινο πουλόβερ

28 Ἰανουαρίου, 1974

Στὶς 28 Ἰανουαρίου 1974 ὁ Στρατηγὸς Γρίβας-Διγενῆς πέθανε. Σ' ἕνα σπίτι, τοῦ Μάριου Χριστοδουλίδη, στὴ Λεμεσό, τὸν βρῆκε ὁ θάνατος ἀπὸ καρδιακὴ προσβολή. Τὸ ἀκούσαμε στὸ ραδιόφωνο τὸ πρωΐ. Ὅλη τὴ μέρα ἐργαζόμουν γιὰ τὸ γεγονὸς αὐτό. Ὁ Μ. κάλεσε ἔκτακτο Ὑπουργικὸ Συμβούλιο καὶ ἡ δημοσιογραφικὴ διάσκεψη ποὺ εἶχε προγραμματισθεῖ ἀκυρώθηκε. Ὁ Μ. ἔκαμε δηλώσεις καὶ προέβη σὲ πράξεις ἀμνηστεύσεως τῶν κρατουμένων στὶς Κεντρικὲς Φυλακὲς καὶ ἐκείνων ποὺ ἐκκρεμοῦσαν ἐναντίον τους ποινὲς κι ἀκόμη πρόσφερε ἀπαλλαγὴ στοὺς καταζητουμένους ἂν ἐντὸς πενθημέρου παρουσιάζονταν καὶ παρέδιδαν τὸν ὁπλισμό τους. Μπῆκα καὶ βγῆκα πολλὲς φορὲς στὸ γραφεῖο Του. Ἦταν σοβαρός, ὁ ἄνθρωπος μὲ τὶς πολλὲς ἔγνοιες στὸ κεφάλι του. Τὸν περιτριγύριζαν συνεργάτες του. Ὁ Μητροπολίτης Πάφου Χρυσόστομος, ὁ Γενικὸς Εἰσαγγελεύς Τορναρίτης, ὁ Διευθυντὴς τοῦ Γραφείου Δημοσίων Πληροφοριῶν Μιλτιάδης Χριστοδούλου, Ὁ Ὑφυπουργὸς Πάτροκλος Σταύρου.

Ἰδιαιτέρως τὸν εἶδα τὴν ἑπομένη. Μόλις μπῆκα στὸ Γραφεῖό Του, χαμογελαστὰ μοῦ εἶπε «συλληπητήρια.» Ἐγὼ εἶπα γελώντας πὼς τόσο πενθοῦσα ποὺ εἶχα βάλει καὶ τὰ κόκκινά μου, δείχνοντας τὸ κόκκινο πουλόβερ μου. «Ναί, μὰ ἔβαλες καὶ τὸ μαῦρο σου,» εἶπε πειράζοντάς με ὁ Μ. καὶ ἐννοώντας τὸ μαῦρο γιλεκάκι ποὺ φοροῦσα πάνω ἀπ' τὸ κόκκινο. «Ἐ, αὐτὸ εἶναι γιὰ νὰ σπάζη τὸ κόκκινο,» εἶπα ἐγὼ γελώντας.

Μετὰ μιλήσαμε. Εἶπα πὼς ἐνθυμούμενη τὰ χρόνια ἐκεῖνα ποὺ πολεμήσαμε κι ἐμεῖς, ὅσο καὶ ὅπως βέβαια μᾶς ζητήθηκε πιστεύοντας στὸν Διγενῆ σὰν ἰδανικὸ στρατιωτικὸ ἀρχηγό μας, εἶχα λυπηθῆ πολύ. Ὁ Μ. κούνησε τὸ κεφάλι του. Ὕστερα, ὅμως, προχώρησα στὰ χρόνια καὶ παρακολουθώντας τὰ τελευταῖα γεγονότα ἀπὸ κοντά, ἀφαιροῦσα συνεχῶς ἀπὸ μέσα μου ἐκεῖνα ποὺ εἶχα στήσει. Ὁ Μ. μίλησε καὶ κεῖνος καὶ μοῦ διηγήθηκε πὼς ἦταν ὁ πρῶτος ποὺ τὸ ἔμαθε ὅπως τοῦ εἶπε ὁ ἄνθρωπος ποὺ τοῦ ἔφερε τὴν εἴδηση. Ἦταν Λεμεσιανός, πολὺ κοντὰ στὸ περιβάλλον τοῦ Γρίβα. Τοῦ εἶπε πὼς ἦλθε στὴ Λευκωσία, γιατὶ οὔτε ἀπὸ τὸ τηλέφωνο δὲν ἤθελε νὰ τὸ πῆ κι ὅτι ἡ γυναίκα τοῦ Χριστοδουλίδη κι αὐτὸς τὸ ἤξεραν μόνο καὶ τὸν παρακάλεσε νὰ μὴ κάμη τίποτε πρὶν μαθευτῆ. Ὁ Μ. εἶπε πὼς εἶχε γυρίσει ἀπὸ τὴ λειτουργία στὰ Λατσιὰ τὸ πρωΐ, στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ καὶ μετὰ περὶ τὸ μεσημέρι πῆγε στὴ Λάρνακα νὰ εὐχηθῆ στὸν Κιτίου Χρυσόστομο. Ὅταν γύρισε ξεκουράστηκε λίγο καὶ κατὰ τὶς 3.30 μ.μ. τὸν εἶδε ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς καὶ τοῦ τὸ ἀνήγγειλε. Ὁ Μ. εἶπε πὼς ἔνοιωθε ὅτι θὰ ἔσκαγε ἂν δὲν τὸ ἔλεγε σὲ κάποιον. Φώναξε τὸν κ. Τομπάζο ἀργότερα καὶ τοῦ τὸ εἶπε. Εἶπε ἀκόμη πὼς καὶ στὸν Λαγάκο ἐκεῖνος

τὺ εἶπε. Στὴν Ἀθήνα δὲ ἡ εἴδηση ἔφθασε ὅταν ὁ Ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν μας κ. Χριστοφίδης συζητοῦσε μὲ τὸν Ἕλληνα Πρωθυπουργὸ κ. Τετενὲ τὸ κυπριακὸ καὶ ἰδιαίτερα τὸ θέμα Γρίβα. Κάποιος μπῆκε καὶ ζήτησε τὸν κ. Μεταξᾶ, ἕνα Διπλωματικὸ Ὑπάλληλο, ὑπεύθυνο γιὰ τὸ Κυπριακό. Ὁ κ. Μεταξᾶς μπῆκε σὲ λίγο μέσα καὶ εἶπε ὅτι «ἔχουμε ἕνα καινούργιο στοιχεῖο ὅσον ἀφορᾷ τὴν ὑπόθεση Γρίβα. Τὸ θάνατό του.» Ὁ Τετενὲς εἶπε μήπως ἦταν καμιὰ ἀβάσιμη εἴδηση, ἀλλὰ ὁ κ. Χριστοφίδης εἶπε πὼς ἄμα ἡ εἴδηση προέρχεται ἀπὸ τὸν Μακαριώτατο δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ἠλεγμένη καὶ ἀληθής.» Μετὰ ἀναφερθήκαμε στὰ διάφορα μέτρα ἐπιεικείας ποὺ ὁ Μ. πῆρε καὶ γιὰ τὴν ἀμνηστία ποὺ ἔδωσε. Εἶπα πὼς νόμιζα ὅτι κάτι θὰ ἔκαμναν κι αὐτοὶ μὲ τὴ σειρά τους, ἐννοώντας τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση, μὰ ὁ Μ. μοῦ ἔδωσε νὰ καταλάβω πὼς δὲν εἶχε καμιὰ τέτοια ὑπόσχεση οὔτε κὰν ὑπαινιγμὸ ἀπὸ μέρους τους. Δὲν ἀμφέβαλλα γιὰ τὸ ὅτι ὁ Μ. ἐξ αἰτίας πρωτοβουλίας πῆρε τὰ μέτρα αὐτὰ στὴν προσπάθειά του νὰ ἐπανέλθῃ ἡ εἰρήνη στὸν τόπο μας, ἀλλὰ ἤλπιζα ἐνδομύχως πὼς θὰ ἐκτιμοῦσαν πολὺ τὴ χειρονομία του καὶ κάτι θὰ φιλοτιμῶντο νὰ κάμουν κι αὐτοί.

Ψηφίζοντας Κυκκώτη, ψηφίζετε Μακάριο...

— Ἐλλείψει καλυτέρου

20 Φεβρουαρίου, 1974

Στὶς 20 Φεβρουαρίου 1974, ἡμέραν Τετάρτη, εἶχα πολύωρη συζήτηση μὲ τὸν Μ. ἐπὶ διαφόρων θεμάτων. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς μονογραφῆς ἢ ὑπογραφῆς τῶν καταλόγων τῶν ψηφοφόρων τοῦ νέου μητροπολίτη Κυρηνείας Γρηγορίου Κυκκώτη, ὁ Μ. εἶπε ὅτι πῆρε ἕνα σημείωμα ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο σχετικὰ μὲ τοὺς πρώην Μητροπολίτες, τοὺς ὁποίους καθῄρεσεν ἡ Μείζων καὶ Ὑπερτελὴς Σύνοδος. Τὸ σημείωμα ἔλεγε ὅτι θὰ ἦταν καλὸ νὰ τοὺς ἀποκαταστήσῃ στοὺς βαθμούς τους, δηλαδὴ τοῦ Δεσπότη τὸ βαθμό, ἀλλὰ χωρὶς καμμιὰ διοικητικὴ ἐξουσία, ἂν ἀναιροῦσαν ὅσα εἶχαν πῆ, κι αὐτὸ νὰ γινόταν ἀπὸ μιὰ ἀνώτερη ἀκόμη Σύνοδο ποὺ θα ἐσυγκαλεῖτο σὲ κάποιο ἥρεμο μέρος ἐκτὸς Κύπρου. Ὁ Μ. εἶπε πὼς συμφώνησε κι ἐγὼ παρετήρησα ὅτι δὲν πίστευα πὼς θὰ δέχονταν ποτὲ νὰ δηλώσουν «οἱ τέως» τέτοιο πρᾶγμα. Ὁ Μ. ἀπάντησε: «Οὔτε κι ἐγώ.» Γιὰ τὶς ἐκλογὲς τοῦ νέου Μητροπολίτη Κυρηνείας εἶπε ὅτι θὰ γινόταν ἡ ἐνθρόνισή του τὴν πέμπτη Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν πρὸ τοῦ Πάσχα, μιὰ Κυριακὴ πρὸ τῶν Βαΐων, προτοῦ ἀρχίση ἡ Ἁγία Ἑβδομὰς καὶ ὁ Κυπριανὸς νὰ πήγαινε κάθε βράδυ λειτουργία. Σὲ ἐρώτησή μου τὶ θὰ ἀπογινόταν ὁ Κυπριανός, ἂν γνώριζε βέβαια ὁ Μ., ἀπάντησε πὼς ὅπως εἶχε μάθει θὰ πήγαινε νὰ μείνη σὲ κάποιο σπίτι στὴν Κυρήνεια, τὸ ὁποῖον θὰ ἔκαμνε Μητρόπολη, ἢ σὲ σπίτι νεόκτιστο κάποιων συγγενῶν του στὴν Κακοπετριά. «Κι ἔτσι θὰ ἐξοχιάζη ὁλοχρονίς,» σχολίασα ἐγώ, κι ὁ Μ. γέλασε. Σὲ ἐρώτηση μου γιὰ τοὺς ἄλλους δυό, τὸν Κιτίου καὶ τὸν Γεννάδιο, ὁ Μ. εἶπε πώς, «ὅπως εἶχε μάθει πάλι, ὁ Κιτίου εἶχε ἔλθει σὲ διαφωνία μὲ τοὺς τῆς Ἑλλάδος κι ὅτι τελικὰ ὁ Γεννάδιος εἶχε καταφέρει νὰ ἔχῃ περισσότερα λεφτὰ ἀπ' αὐτὸν κατατεθειμένα.» «Ἐκεῖνο ποὺ τοῦ ἔκαμνε ἐντύπωση τὸν τελευταῖο καιρό,» εἶπε ὁ Μ., «εἶναι ὅτι δὲν γίνεται πιὰ λόγος γι αὐτοὺς στὸν τύπο.»

Γιὰ τὸν Κυκκώτη μοῦ ἀνέφερε ὅτι τοῦ εἶχε φέρει νὰ δῆ κάτι ἀφίσες σχετικὰ μὲ τὶς ἐκλογές, ποὺ στὴ μιὰ μεριὰ εἶχαν τὴ φωτογραφία τοῦ Μ. καὶ στὴν ἄλλη τοῦ Κυκκώτη καὶ ἔγραφαν: «Ψηφίζοντας Κυκκώτη, ψηφίζετε Μακάριο.» Ὁ Μ. τοῦ εἶπε πὼς δὲν τὸ δέχεται. Μποροῦσε νὰ βάλη «Ψηφίστε Κυκκώτην, τὸν πιστὸν συμπαραστάτην τοῦ Μακαρίου» ἢ κάτι τέτοιο ἀλλὰ ὄχι τὸ πρῶτο. Ὁ Κυκκώτης τοῦ παρετήρησε ὅτι παρόμοιο ἔκαμαν στὴ Μόρφου. Ὁ Μ. εἶπε πὼς δὲν τὸ γνώριζε, ἂν τὸ γνώριζε, δὲν θὰ τὸ ἐπέτρεπε. Συμφώνησα ἀπόλυτα ὅτι αὐτὴ ἡ ταὐτιση δὲν ἔπρεπε κἂν νὰ περάσῃ ἀπὸ τὸ μυαλὸ τοῦ Κυκκώτη, ὄχι νὰ ἔχῃ καὶ τὴν τόλμη νὰ τὸ δημοσιεύσῃ. Σὲ προηγούμενες συζητήσεις μας ὁ Μ. εἶχε πῆ πὼς δὲν ἦταν ποὺ θεωροῦσε τὸν Κυκκώτη τόσο ἄξιο γιὰ Μητροπολίτη Κυρηνείας, ἀλλὰ ἐλλείψει καλυτέρου τὸν ἔκαμνε.

Μετὰ μιλήσαμε γιὰ τὴν κατάσταση στὴν Ἑλλάδα. Ρώτησα πῶς τὰ πηγαίνουμε μὲ τοὺς «καινούργιους» κι ὁ Μ. ἀπάντησε πολὺ πρόθυμα ἀλλὰ κι ἀπορημένα: «Καμιὰ ἀπολύτως ἐπαφή.» Πρὶν λίγα λεπτὰ ὁ κ. Βωβίδης εἶχε ζητήσει ἀπὸ τὸν Μ. νὰ ὁρίση ραντεβοῦ στὸν Ἕλληνα Πρέσβυ κ. Λαγάκο, ποὺ εἶχε ἔλθει τὴν προηγούμενη μέρα ἀπὸ τὶς Ἀθῆνες ἔπειτα ἀπὸ ἀπουσία 15 ἡμερῶν. Ὁ Μ. στὴ συνέχεια εἶπε ἀπαντώντας σὲ δική μου ἐρώτηση ἂν ἀληθεύη ὅτι περίπου εἶχαν εἰδοποιήσει οἱ «καινούργιοι» τὸν Παπαδόπουλο καὶ τὰ εἶχαν συμφωνήσει ἀπὸ πρὶν γιὰ τὴν κατάληψη τῆς ἐξουσίας ἀπ' αὐτοὺς χωρὶς ποινὲς ἂν ὁ Παπαδόπουλος δεχόταν ν' ἀποσυρθῆ ἥσυχα, πῶς δὲν νομίζει κάτι τέτοιο, ἀλλὰ πῶς μετὰ ποὺ κατέλαβαν τὴν ἐξουσία, ἂν τοῦ ζήτησαν νὰ τὸ κάμη τὸ ἔκαμε γιατὶ δὲν εἶχε ἐκλογή. «Κι ἐδῶ ποὺ τὰ λέμε,» συνέχισε, «ἦταν τυχερὸς ὁ Παπαδόπουλος, γιατὶ ἔφυγε πρὶν ἀρχίση αὐτὴ ἡ τρομερὴ ἐνεργειακὴ κρίση κι ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ λέη πῶς ἐπὶ τῆς Κυβερνήσεώς του ἡ Ἑλλὰς εὐημεροῦσε καὶ ἔγινε τὸ τάδε καὶ τὸ τάδε.»

Γιὰ τὸν Λαγάκο ὁ Μ. μοῦ εἶπε ὅτι εἶχε πληροφορηθῆ πῶς θὰ τὸν μεταθέσουν καὶ γι αὐτὸ τὸν εἶχαν καλέσει στὴν Ἀθήνα καὶ πῶς ἦταν πολὺ στενοχωρημένος. Ἐγὼ ἀπόρησα, γιατὶ ὁ Λαγάκος μᾶς εἶχε δώσει τὴν ἐντύπωση ἀπ' τὸν πρῶτο καιρὸ ποὺ τὸν ἔστειλαν στὴν Κύπρο γιὰ τελείως δικό τους ἄνθρωπο. Ὁ Μ. συμφώνησε, ἀλλὰ εἶπε πώς, ὅπως εἶχε πληροφορηθῆ, τὸν διέβαλε ὁ Παπαδάκης, ('επιτελάρχης τοῦ ΓΕΕΦ στὴν Κύπρο), ὁ ὁποῖος τυγχάνει πολὺ φιλικὰ διακείμενος (συγγενὴς) πρὸς τὸν Γκιζίκη, τὸν καινούργιο Πρόεδρο τῆς Ἑλλάδος. Ἡ κυρία Λαγάκου, εἶπε ὁ Μ., εἶναι ἐπίσης πολὺ στενοχωρημένη, δὲν βγῆκε καθόλου αὐτὲς τὶς μέρες καὶ δὲν μίλησε σὲ ἄλλον παρὰ στὸν κ. Σέρμπο, (Ἐπιτετραμμένο τῆς Ἑλλάδος), ὁ ὁποῖος, «μεταξύ μας εἶναι ὀλίγον ἀντιχουντικός,» σχολίασε ὁ Μ. «Μιὰ φορὰ ἔτυχε νὰ δώσω ἐλάχιστο θάρρος γιὰ σχόλιο, καὶ πῆρε τὴν εὐκαιρία καὶ ἐξεδηλώθη καὶ σὲ μένα,» πρόσθεσε ὁ Μ. «Ἀλλὰ γιὰ τὸν Λαγάκο, διερωτῶμαι,» συνέχισε, «τί τοῦ βρῆκαν, γιατὶ ἦταν πολὺ ἐντάξει μαζί τους. Θυμᾶμαι τὴν ὁμιλία του στὰ διαπιστευτήριά του, ποὺ ἐνῶ ἔχει μυαλό, πολλὲς φορὲς οἱ σκέψεις του δὲν εἶναι καλές, ὅλο γιὰ συγκίνηση μίλαγε κ.λ.π. κι ὅταν ἔφευγε προχθὲς στὸ ἀεροδρόμιο εἶπε πάλι «μὲ νωπὰ τὰ τραύματα ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Στρατηγοῦ.» Τί χρειάζονται αὐτοὶ οἱ λυρισμοί; Ἐνῶ τώρα ποὺ γύρισε, ἔμαθα ὅτι ἐμήνυσε πῶς δὲν ἤθελε νὰ πάη κανεὶς δημοσιογράφος στὸ ἀεροδρόμιο, δὲν ἤθελε νὰ συναντηθῆ μὲ κανένα καὶ νὰ κάμη δηλώσεις. Παρ' ὅλα ταῦτα ἀναγκάσθηκε νὰ μιλήση, γιατὶ κάποιοι πῆγαν, ἀλλὰ τὸν λυπήθηκα. Ἦταν τόσο συγχισμένος ποὺ ἔλεγε καὶ ξανάλεγε «εἶναι σαφεῖς οἱ δηλώσεις τοῦ κ. Τετενέ, εἶναι σαφεῖς οἱ δηλώσεις τοῦ κ. Τετενέ.» Ἐγὼ φρόντιζα πάντοτε νὰ τοῦ λέω πράγματα ποὺ ξέρω πῶς θὰ εὐχαριστοῦσαν τὴν κυβέρνησή του νὰ τοὺς τὰ διαβιβάση, γιατὶ κι ὁ ἴδιος κάποτε ποὺ ἦλθε νὰ μὲ δῆ μοῦ εἶπε «ξέρετε, εἴμαστε κι ἐμεῖς ὑπάλληλοι. Ἔχουμε φάϊλ καὶ γράφουν σ' αὐτὸ ἀναφορές, ποὺ τὶς λαμβάνουν ὑπ' ὄψη γιὰ τὴν προαγωγή μας.» «Ἔκαμα ὅ,τι μποροῦσα,» εἶπε ὁ Μ. στὸ τέλος «Στὴν ἀρχὴ ἦταν ἀρνητικὸς πρὸς ἐμᾶς, ὕστερα νομίζω, πιὸ εὐκολοπλησίαστος καὶ συνεργάσιμος,» σχολίασα ἐγώ. Ὁ Μ. συμφώνησε πρόθυμα. «Τὸν κερδίσατε μὲ τὸ νὰ τοῦ δείξετε πῶς δὲν σᾶς νοιάζει....» εἶπα ἐγώ, ἐνῶ τὶς τελευταῖες λέξεις μου σχεδὸν τὶς ἔλεγε κι ὁ Μ. χαμογελώντας.-

Γράμμα στὸ βασιλιὰ Φεϋζὰλ

8 Μαρτίου 1974

Σήμερα, 8 Μαρτίου 1974, (4η ἐπέτειος τῆς δολοφονικῆς ἀποπείρας κατὰ τοῦ Μ.), συζητήσαμε γιὰ διάφορα θέματα ὑπηρεσιακῆς φύσεως στὸ Γραφεῖο Του. Ἐγὼ ἀνεφέρθην εἰς τὴν ἐπιστολήν, ποὺ ἀπέστειλεν ὁ Μ. εἰς τὸν Βασιλέα Φεϋζὰλ τῆς Σαουδικῆς Ἀραβίας ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ἑνὸς Συνεδρίου τῶν Ἰσλαμικῶν Κρατῶν εἰς Λαχόρην τῶν Ἰνδιῶν. Εἶπα ὅτι εἶχα δῆ τὸν κ. Πελαγίας τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τὴν προηγουμένην ἡμέραν νὰ κρατᾶ φωτοτυπίαν τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Μ. καὶ λόγῳ σχετικῆς συζητήσεως κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ κ. Πελαγίας εἶπεν ὅτι ὁ Ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν δὲν εἶχε τοποθετήσει τὸ ἀντίγραφον τῆς ἐπιστολῆς ποὺ εἶχε πάρει στὸ φάκελλον ἀπορρήτων τοῦ Ὑπουργείου παρὰ μόλις χθὲς κι ἑπομένως ἦτο εἰς κοινὴν θέαν τόσας ἡμέρας, ἠρώτησα τὸν κ. Πελαγίας πῶς ἔτυχε νὰ ἔχῃ στὰ χέρια του τὴν φωτοτυπίαν ἐκείνην. Ὁ κ. Πελαγίας εἶπεν ὅτι τοῦ τὴν ἔδωσε ξένος Πρέσβυς μὲ τὰ σχόλιά του γιὰ τὸν ἀπεσταλμένον ποὺ τὴν μετέφερε καὶ μὲ τὴν φράση «ντιστίνγκουϊσντ φρέντ» μὲ τὴν ὁποίαν ὁ Μ. ἐχαρακτήριζε τὸν δημοσιογράφον Μπασσὰμ Φρέϊχα ποὺ τὴν πῆρε. Ὁ Πρέσβυς εἶχε πῆ πὼς δὲν ἔπρεπε ὁ Μ. νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν φράσιν αὐτήν, καὶ δὲν ὡμίλησε μὲ καλὰ λόγια γιὰ τὸν δημοσιογράφο. Ἐγὼ εἶπα στὸν Μ. ὅτι ἔκρινα ἀπαραίτητο νὰ τοῦ τὸ ἀναφέρω, γιατὶ διηρωτήθην πῶς διέρρευσεν ἀντίγραφον ἢ φωτοτυπία τῆς ἐπιστολῆς, ἐφ' ὅσον ὅλα τὰ ἀντίγραφα τὰ εἶχεν ὁ Μ. Ὁ Μ. εἶπε πὼς πολὺ καλὰ ἔκαμα, ἀλλὰ εἶπε πὼς ἀργότερα τοῦ εἶχαν ζητήσει ἀντίγραφον τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν καὶ ὁ κ. Βενιαμὶν συγκεκριμένα μὲ τὸ ἐρώτημα ἂν μποροῦσαν νὰ τὸ δώσουν σὲ Πρέσβεις Ἀραβικῶν Κρατῶν ποὺ τὸ ζητοῦσαν. Καὶ τὸ ἔδωσε. Ἐγὼ ὅμως εἶπα καὶ πάλι ὅτι δὲν πρέπει νὰ εἶναι Ἀραβικῆς χώρας ὁ Πρέσβυς, λόγῳ τῶν σχολίων του, καὶ ὁ Μ. συμφώνησε, ἀλλὰ εἶπεν ὅτι πιθανὸ νὰ εἶναι καὶ Ἀραβικῆς, γιατὶ κάποτε αὐτοὶ μεταξύ τους δὲν συμπαθοῦνται. Μοῦ διηγήθηκε πὼς τὸ σκέφθηκε σοβαρὰ τὸ πῶς θὰ τὸν ἀποκαλοῦσε, ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἦταν ἀπεσταλμένος του ἦταν τὸ πιὸ ἀκίνδυνο, καὶ τὸ πολὺ νὰ ἦταν γιὰ προσωπικὴ ἐκμετάλλευση, γιὰ προσωπικὸ ὄφελος, ἂν ἔλεγε στὸ μέλλον πὼς εἶναι «φίλος τοῦ Μακαρίου». «Ἐγὼ δὲν θαμβοῦμαι ἀπὸ μεγάλα λόγια ἢ πολλὰ συστατικά», συνέχισεν ὁ Μ. «Καὶ παρ' ὅλον ποὺ μοῦ εἶχε μιλήσει γι' αὐτὸν ὁ Πρέσβυς τοῦ Λιβάνου καὶ μοῦ εἶχε πῆ περὶ μιᾶς προσωπικότητος ἐγὼ εἶχα τὶς ἐπιφυλάξεις μου. Εἶχε μαζί του γράμμα συστατικὸ τοῦ Πρωθυπουργοῦ τοῦ Λιβάνου καὶ ἄλλες ἐπιστολὲς μὲ πολὺ θερμὰ λόγια πράγματι. Ἐννοεῖται ὅτι εἰς τὸν Ἀραβικὸν Κόσμο δὲν εἶναι καὶ δύσκολον ἕνας δημοσιογράφος νὰ ἔχῃ μεγάλες σχέσεις καὶ κῦρος. Ὁπωσδήποτε, σκέφθηκα ὅτι μὲ τὴν ἐπιστολήν μου πρὸς τὸν Φεϋζάλ, καλὴν ἀπήχησιν θὰ εἴχαμε καὶ καλὸν γενικὰ θὰ ἔκαμνα στὶς σχέσεις μας μὲ τὸν Ἀραβικὸν κόσμο. Καὶ αὐτὸ εἶναι ποὺ κυρίως ἐζύγισα. Κι ὅπως εἶδα τοῦ ἔδωσαν προβολή. Οἱ Ἀραβικοὶ σταθμοὶ τὸ μετέδωσαν πολλὲς

φορὲς καὶ ὁ σταθμὸς Ἀθηνῶν. Ἐδῶ εἶπα νὰ μὴ τὸ ποῦν καὶ ρώτησα ἀπὸ ποῦ τὸ πῆρε ὁ σταθμὸς Ἀθηνῶν. Μοῦ εἶπαν ὅτι εἶπαν πὼς τὸ πῆραν ἀπὸ τὸ Λίβανο. Οὔτε στὸν τύπο ἔδωσα τὸ πλῆρες κείμενο τῆς ἐπιστολῆς. Εἶπα ὅτι μιὰν ἐπιστολὴ ποὺ στέλνω σὲ ἕνα βασιλέα, ἐκεῖνος μόνο δικαιοῦται νὰ τὴ δώση στὴ δημοσιότητα.»

Μετὰ μιλήσαμε γιὰ τὴ στάση μερικῶν ὑπαλλήλων τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, ἡ ὁποία εἶναι προκλητική. Συγκεκριμένα γιὰ τὴ συμπεριφορὰ τοῦ κ. Κ. Πηλαβάκη, ὁ ὁποῖος ἔτυχε τελευταίως δυὸ-τρεῖς φορὲς νὰ ἑτοιμάση μερικὰ σχέδια ἐπιστολῶν στὴν Ἀγγλικὴ γιὰ τὸν Μ. Ὁ κ. Πηλαβάκης καυχᾶται ὅταν ἔρχεται στὸ Προεδρικὸ καὶ διατυμπανίζει περίπου στὸ Ὑπουργεῖο πὼς εἶναι Σύμβουλος τοῦ Μ. κι ὅτι δὲν τοῦ ἀλλάζει τίποτε ἀπὸ τὶς ἐπιστολές του ὁ Μ. κ.λπ. Κι ὅτι αὐτὰ ἀσφαλῶς ἐρεθίζουν τοὺς ἄλλους ὑπαλλήλους, ἂν λάβουμε ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν στάση τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ταλαντευομένης πολιτικῆς καταστάσεως τῶν δύο περασμένων ἐτῶν. Ὁ Μ. συμφώνησε ὅτι ὅλοι σχεδὸν ἐκμεταλλεύονται στὸ Ὑπουργεῖο, ἐπειδὴ εἶναι κλίκες, τὶς σχέσεις τους μ' αὐτόν, ἀλλ' ὅτι φυσικά δὲν εἶναι καθόλου σωστὴ αὐτὴ ἡ συμπεριφορὰ καὶ δικαίως οἱ ἄλλοι ἐρεθίζονται.

Στὴ συνέχεια ὁ Μ. εἶπε πὼς εἶχε συναντηθῆ μὲ τὸν Πρέσβυ τῆς Ἑλλάδος τὸ πρωῒ γιὰ μιὰ ὥρα καὶ 40 λεπτά (Ε. Λαγάκο). Τὸν ρώτησα ἂν ἦταν κουραστικὴ ἡ συνάντηση καὶ εἶπε «ὄχι, ἀλλὰ τοῦ τὰ εἶπα ὅλα», ἐννοώντας πολλά. Κι ἐγώ, ἐπειδὴ εἶχα ἀκούσει τὴν προηγούμενη μέρα ὅτι εἶχε συναντηθῆ μὲ τὸν κ. Τομπάζο γιὰ πολλὴ ὥρα καὶ ὅτι τὰ πράγματα δὲν εἶναι καθόλου καλὰ (ἀπὸ κ. Πελαγίας καὶ Βωβίδη) ὅτι CIA καὶ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση μάχονται νὰ τελειώνη πιὰ τὸ Κυπριακό, κατάλαβα πὼς πολλὰ θὰ εἶχε μαζέψει ὁ Μ. καὶ τοῦ τὰ εἶπε γιὰ νὰ τὰ διαβιβάση. Μετὰ ὁ Μ. εἶπε πὼς εἶχε δεχθῆ τὸ Μητροπολίτη Κυριακουπόλεως τῶν Ἱεροσολύμων, ποὺ εἶχε φέρει παράκληση τοῦ Πατριαρχείου νὰ μὴ διακόψη ὁ Μ. τὶς σχέσεις μὲ τὸν Ἰσραήλ, γιατὶ θὰ ἦταν πολὺ ἄσχημη ἡ θέση τους ἐκεῖ. Ἐγὼ χαμογέλασα καὶ εἶπα «Δὲν ξέρουν πὼς ἐσεῖς κρατᾶτε ἰσόβαρο;» «Οὔ» ἀπάντησε ὁ Μ. «Ἔφυγε κατενθουσιασμένος.»-

Δὲν φοβᾶμαι νὰ ἔλθω σὲ ρήξη μὲ τὴν Ἑλλάδα

(Ἐγὼ εἶμαι ἢ τοῦ ὕψους ἢ τοῦ βάθους)

12 Μαρτίου 1974

Σήμερα τὸ ἀπόγευμα, 12 Μαρτίου 1974, ὁ Μ. μὲ κάλεσε στὸ Γραφεῖο Του. Χαμογέλασε ὅταν μπῆκα καὶ εἶπε: «Ὑπάρχουμε». Κατάλαβα τὸ νόημα. Πέρασαν τρεῖς μέρες σχεδὸν χωρὶς νὰ τὸν συναντήσω, παρὰ γιὰ δυὸ λεπτά, ποὺ παρουσίᾳ τρίτου μοῦ εἶχε δώσει κάτι νὰ γράψω. «Τὶ νὰ γίνη,» σχολίασα ἐγώ, «καλουπιαζόμαστε.» «Καλοπιανόμαστε;» ρώτησε ὁ Μ. παράξενα. «Ὄχι», εἶπα. «Καλουπιαζόμαστε, δηλαδὴ συνηθίσαμε νὰ παίρνουμε τὸ σχῆμα ποὺ ἡ καθημερινὴ ζωὴ μᾶς ἐπέβαλε.» Ὁ Μ. κούνησε χαμογελώντας τὸ κεφάλι. «Δὲν εἶμαι ἐν τάξει». συνέχισε. «Καθόλου ἐντάξει». «Τὶ ἔχετε», ρώτησα πολὺ διακριτικὰ καταλαβαίνοντας ὅμως πὼς ἐννοοῦσε τὴν κατάσταση. Ὁ Μ. πῆρε μιὰ βαθειὰ ἀναπνοὴ καὶ εἶπε: «Μένω πεπεισμένος πὼς ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση τοὺς ὑποστηρίζει. Ἀλλὰ ἡ ὑποστήριξη αὐτὴ εἶναι φανερὴ πλέον. Ὁ κ. Φ. μοῦ ἔλεγε τὸ πρωῒ πὼς ὁ Σ. Ἠλιάδης ἔλεγε στὸν Χ. πὼς τοὺς δίνουν χρήματα καὶ φαίνεται πὼς δὲν ἀντιμετωπίζουν καθόλου οἰκονομικὸ πρόβλημα. Εἶναι κάτι ποὺ δὲν μπορῶ νὰ τὸ καταλάβω. Δὲν σκέπτομαι πλέον τίποτα. Ἀφοῦ γιά σκέψου...» λέγοντας αὐτὰ ὁ Μ. προχώρησε πρὸς ἕνα RONEO, πίσω ἀπὸ τὸ μεγάλο τραπέζι τῶν συνεδριάσεων τοῦ Ὑπουργικοῦ, καὶ πῆρε μερικὲς φωτογραφίες καὶ μοῦ τὶς ἔδειξε. Ἡ πρώτη ἦταν ἀπὸ τὸ μνημόσυνο τοῦ Αὐξεντίου στὸ Μαχαιρᾶ. Ἔδειχνε ἕνα πανὼ κρεμασμένο ψηλὰ μὲ τὴν ἐπιγραφὴ ΕΟΚΑ Β κι ἀπὸ κάτω τὴ μαύρη λιμουζίνα τοῦ Διοικητοῦ τῆς ΕΛΔΥΚ Ραγκούση. «Χωρὶς καμμιὰ προφύλαξη», συνέχισε, «ἐντελῶς φανερά. Δὲν ξέρω τὶ νὰ κάμω. Νὰ μιλήσω, νὰ μὴ μιλήσω! Μὲ βασανίζει πολὺ αὐτὸ τὸ θέμα. Σκέπτομαι νὰ συντάξω ἕνα ἔγγραφο πρὸς τὸν Γκιζίκη καὶ πάλι τὸ ξαναζυγίζω ἂν θὰ βγῆ κάτι ἀπ' αὐτό. Ἂν δηλαδὴ ἀπὸ αὐτὰ ποὺ θὰ πῶ θὰ διορθωθῆ ἡ κατάσταση, θὰ εἶναι πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ λαοῦ ἢ ἁπλῶς θὰ βγάλω τὸ ἄχτι μου.» Σταμάτησε ὁ Μ. γελώντας. «Νομίζω πὼς κάποτε πρέπει νὰ λέτε καὶ ὡρισμένα πράγματα», παρατήρησα ἐγώ, «γιὰ νὰ μπορῆ ὁ λαὸς νὰ ξεδιαλύνη καὶ νὰ μὴ τὸν συγχίζουν πρὸς τὸ μέρος τους. Βέβαια δὲν λέω νὰ ἔλθετε σὲ ἀνοιχτὴ ρήξη μὲ τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση, ἀλλὰ πάλι ποῦ πηγαίνουμε μὲ τὸν ἐκτραχηλισμὸ αὐτόν ποὺ ἔχουν πάρει;» «Δὲν φοβοῦμαι καθόλου νὰ ἔλθω σὲ ρήξη μὲ τὴν Ἑλλάδα, μὲ τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση ἤθελα νὰ πῶ, ἂν πρόκειται αὐτὸ νὰ εἶναι γιὰ τὸ ἐθνικὸ συμφέρον τῆς Κύπρου παρ' ὅλο ποὺ δὲν θὰ τὸ ἔκαμνα εὐχαρίστως. Ὅμως εἶναι ἕνας ἀνιαρὸς καὶ βρώμικος πόλεμος. Τὸ ξέρεις πὼς σκέπτομαι μέχρι νὰ ....παραιτηθῶ;» Τὸ τελευταῖο σχεδὸν τὸ εἴπαμε μαζί. «Ἔχω ἕνα αἴσθημα φυγῆς, μὰ τόσο μεγάλο, ποὺ δὲν ξέρω... Ἀφοῦ σκέπτομαι ὅτι ἴσως ὑπὸ τὴν ἄλλη μου ἰδιότητα πλέον, ἀπερί-

σπαστος ἀπὸ οἰκονομικὰ προβλήματα, μισθολογικὲς κλίμακες κ.λπ. πὼς θὰ μποροῦσα καλύτερα νὰ προσφέρω.» «Σᾶς καταλαβαίνω ἀπόλυτα», εἶπα. «Ἀλλὰ νὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ διαφωνήσω, ὅπως καὶ στὸ παρελθὸν καὶ νὰ σᾶς ξαναπῶ ὅ,τι σᾶς εἶπα καὶ τότε. Πρῶτα ἀπ' ὅλα αὐτὸ ποὺ λέτε πὼς σκέπτεσθε εἶναι αὐτὸ ποὺ ἐπιδιώκουν κι αὐτοί. Δηλαδὴ νὰ σᾶς βγάλουν κοινῶς ἀπὸ τὴ μέση. Μὲ τὴν παραίτηση τοὺς ἐξυπηρετεῖται θαυμάσια. Φεύγετε μόνος σας. Εἶναι ἀπροσδόκητο δῶρο γι αὐτούς. Ὅμως ξέρετε τί θὰ συμβεῖ μόλις φύγετε. Ἔπειτα, θὰ προσπαθήσουν νὰ σᾶς ἀποδυναμώσουν πολιτικά τελείως. Δὲν θὰ εἶσθε ὁ Ἐθνάρχης Ἀρχιεπίσκοπος, δὲν θὰ μπορεῖτε νὰ προσφέρετε καλύτερα, ἀλλὰ τοὐναντίον θὰ σᾶς παραμερίσουν, καὶ τὸ μόνο ποὺ θὰ κάμνετε θὰ εἶναι νὰ ἔρχεσθε σὲ προστριβὲς καὶ σύγκρουση μὲ τὴν πολιτικὴ ἐξουσία, γιατὶ κατ' οὐδένα λόγο δὲν θὰ συμφωνῆτε μὲ τὸν χειρισμὸ τοῦ ἐθνικοῦ μας προβλήματος. Καὶ τὸ τελευταῖο, γνωρίζοντάς σας σὰν ἄνθρωπο τολμῶ νὰ σᾶς πῶ πὼς δὲν θὰ εἶσθε εὐτυχέστερος μὲ τὴ φυγή, γιατὶ συνεχῶς θὰ βασανίζεστε ἀπὸ τὴ συνείδησή σας γιὰ ὅ,τι θὰ γίνη μόλις φύγετε. Θὰ μοῦ πῆτε, καὶ δικαίως, «καλὰ καὶ νὰ θυσιάζομαι συνέχεια ἐγώ;» «Δὲν μὲ νοιάζει ἡ θυσία», μὲ διέκοψε ὁ Μ. «Ὁ σωματικὸς ἑαυτός μου δὲν μὲ νοιάζει καθόλου. Ἐκεῖνο ποὺ μὲ νοιάζει καὶ ποὺ τὸ θεωρῶ φυσικὸ — ὁ καθένας θὰ νοιαζόταν — εἶναι τὸ πῶς κλείω τὸν κύκλο μου.» «Βεβαίως,» ἔχετε πληρέστατο δίκαιο,» εἶπα ἐγώ. «Δὲν θυσιαστήκατε μιὰ ὁλόκληρη ζωὴ γιὰ νὰ τὰ παραδώσετε τώρα ὅλα καὶ νὰ καταστραφῆ ὁ τόπος. Καὶ τὴν ἔννοια τῆς θυσίας τὴν ἀνέφερα κι ἐγὼ μὲ τὴν ἔννοια ὅτι δικαίως σᾶς δημιουργεῖται τὸ ἐρώτημα ἂν ἀξίζει νὰ θυσιάζεσθε, ἀφοῦ ὁ ἀγώνας εἶναι τέτοιος, ἀφοῦ ἡ θυσία πηγαίνει χαμένη περίπου. Ὅμως, φαίνεται πὼς δὲν ὑπάρχει καλύτερος τρόπος, δὲν ἔχετε ἄλλην ἐκλογή. Μόνο ποὺ πρέπει νὰ ἀποφασίσετε σύντομα γιὰ νὰ μὴ βασανίζεστε.» «Πρέπει ν' ἀποφασίσω βέβαια,» εἶπε ὁ Μ. «Μόνο ποὺ ἐγὼ εἶμαι ἢ τοῦ ὕψους ἢ τοῦ βάθους. Δηλαδὴ πρέπει ν' ἀποφασίσω ἂν θὰ ἔλθω σὲ ρήξη μὲ τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση κι ἂν μιλώντας, καὶ ὅλα ποὺ θὰ πῶ θὰ εἶναι κατηγορίες, θὰ εἶναι πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ λαοῦ. Μοῦ κάνει ἐντύπωση. Εἶναι τόσο ἀνόητοι καὶ τόσο μικρόνοες ποὺ δὲν βλέπουν τὸ ἐθνικὸν συμφέρον ποιὸ εἶναι. Ἤθελα νὰ συντάξω αὐτὸ τὸ ἔγγραφο γιὰ τὸν Γκιζίκη ποὺ ἀργότερα μπορεῖ καὶ νὰ δοθῆ στὴ δημοσιότητα καὶ νὰ τοὺς ὑποβάλω τὰ ἐρωτήματα αὐτά.» «Μὰ, Μ.», εἶπα ἐγώ, «γι αὐτοὺς, ὅπως μᾶς λέει ἡ πεῖρα μας, ἡ Κύπρος δὲν εἶναι ἐθνικὸν συμφέρον. Τὴν Κύπρο θέλουν νὰ τὴν ἀπαλλαγοῦν, εἶναι ἕνα ἐξωτερικὸ θέμα ποὺ θέλουν νὰ τὸ λύσουν γιὰ ν' ἀφοσιωθοῦν στὰ δικά τους τελείως ἐσωτερικὰ προβλήματα, γιὰ νὰ κρατηθοῦν στὴν ἐξουσία. Ἐκεῖνο ποὺ θὰ μᾶς ἔσωζε θὰ ἦταν ἡ ἀλλαγὴ ἐξ ὁλοκλήρου τῆς Κυβερνήσεως στὴν Ἑλλάδα.» «Μοῦ ἔλεγε ἡ κυρία Σουλιώτη, ποὺ ἦταν στὸ ἐξωτερικό», εἶπε ὁ Μ., «πὼς τῆς ἔλεγε ὁ Δούντας, ξέρεις ἦταν φίλος μας ὁ Δούντας» «ναὶ τὸ θυμᾶμαι ποὺ μοῦ τὸ εἴχατε ἀναφέρει καὶ παλαιότερα» εἶπα «εἶναι τώρα στὸ Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης, Βρυξέλλες ἢ Στρασβοῦργο, δὲν εἶμαι σίγουρος» συνέχισε ὁ Μ. «πὼς αὐτὸς ὁ Παπαδάκης εἶναι κάθαρμα. Τοῦ εἶχε πῆ τοῦ ἰδίου τὸ πόσο ἤθελαν νὰ τελειώνη τὸ Κυπριακὸ καὶ πὼς δὲν τοὺς ἔνοιαζε διόλου ἡ διχοτόμηση τῆς Κύπρου.» Μετὰ ὁ Μ. ἀνεφέρθη καὶ πάλι στὸ πόσο φανερὰ πλέον τοὺς ὑποστηρίζει ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση καὶ μέσα στὸ στρατό καὶ εἶπε πὼς νόμιζε ὅτι μὲ τὸν θάνατο τοῦ Γρίβα τὰ πράγματα θὰ πήγαιναν καλύτερα, ἐνῷ μετὰ τὶς

πρῶτες μέρες ὅλο καὶ χειρότερα πᾶμε. Τέλος ἐγὼ Τοῦ εὐχήθηκα καὶ πάλι νὰ βρῆ τὴν πρέπουσα λύση καὶ τόνισα πὼς τὸ πιστεύω ἐγώ, γιατὶ ξεπέρασε πολλὲς ἄλλες χειρότερες καὶ κρισιμώτερες καταστάσεις. «Αὐτὸς ὁ Μάρτιος», εἶπε ὁ Μ. «τὶ μήνας εἶναι». «Ἐξορία, ἀπόπειρα» ἐγώ. «Τὸ 1970 εἴχαμε τὴν ἀπόπειρα» εἶπε ὁ Μ. «τὸ 1971 τὴ διακοίνωση, πέρσι τοὺς δεσποτάδες μὲ τὴν καθαίρεση. Φέτος πάλι.» «Ἂς παρακαλέσουμε τὴν Ὑπέρμαχο Στρατηγό,» εἶπα ἐγώ, «νὰ παρουσιάση καὶ πάλι κάτι ξαφνικὸ καλό». «Ἄκουσες τὸ κήρυγμά μου», ρώτησε ὁ Μ. «Ὄχι, ἀπάντησα.» «Ἅ, νόμισα πὼς τὸ λὲς αὐτὸ γιατὶ ἄκουσες τὸ κήρυγμά μου. Τὴν πρώτη Παρασκευὴ τῶν χαιρετισμῶν στὴν Ἐκκλησία» «Ὄχι», εἶπα καὶ πάλι, «ἤμουνα καὶ γὼ στὴν ἐκκλησία». (ἄλλη, βεβαίως, γιὰ νὰ τ' ἀκούσω ἔπρεπε νὰ ἄκουγα ραδιόφωνο).-

Νὰ κάμουμε μιὰ δήλωση....

2 Ἀπριλίου, 1974

Τὴν Τρίτην, 2αν Ἀπριλίου, συνομιλοῦσα μὲ τὸν Μ. στὸ Γραφεῖο Του σχετικὰ μὲ κάποια καταγγελία ποὺ Τοῦ εἶχαν φέρει γιὰ τὴ γυναίκα κάποιου Ἕλληνος ἀξιωματικοῦ, ἡ ὁποία σὲ ἕνα μπακάλικο, «Τὸ Ἐλάχιστο», εἶχεν ἐκφρασθῆ μὲ χυδαίας φράσεις διὰ τὸ πρόσωπόν Του. Ὁ Μ. ἐσχολίασε τὴν ἄσχημη κατάσταση ποὺ ἐπικρατεῖ στὸ στρατὸ καὶ εἶπεν ὅτι ἔμαθε πὼς ὁ Ἐπιτελάρχης τῆς Ἐθνικῆς Φρουρᾶς Παπαδάκης εἶχε πῆ κάπου ὅτι «δὲν ὑπάρχει πλέον θέμα ἀνατροπῆς, ἀλλὰ θέμα φθορᾶς» ἐννοῶντας ὅτι ἀφοῦ ἀπέτυχαν μὲ τὶς προσπάθειες ἀνατροπῆς τοῦ Μ. ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα θὰ προσπαθοῦσαν πῶς νὰ τὸν φθείρουν σὰν πολιτικὸ καὶ ἄνθρωπο. Μετὰ εἶπε πὼς θὰ κάμη ἕνα ἔγγραφο καὶ νὰ ἀναφέρη ὅσα γνωρίζει γιὰ διαφόρους, ποὺ θὰ τὸ ἀποστείλη πρὸς τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση καὶ ἀρκετὰ ἀπ' αὐτὰ νὰ τὰ δώση καὶ στὴ δημοσιότητα.

....

Στὶς 3 Ἀπριλίου, ἡμέραν Τετάρτην, ἀπέθανεν ὁ Πρόεδρος τῆς Γαλλίας Ζιὼρζ Πομπιντοῦ. Ὁ Μ. περὶ τὴν μεσημβρίαν μὲ ἐκάλεσε στὸ γραφεῖο Του καὶ συζητῶντας μοῦ εἶπε πὼς ἤλπιζε νὰ μὴ πάη στὴν κηδεία, γιατὶ δὲν ἦταν καὶ σπουδαία ἐδῶ ἡ κατάσταση. Μιλῶντας γιὰ τὸν Πομπιντοῦ εἶπε πὼς τὸν θεωροῦσε ἐξυπνότερο τοῦ Ντὲ Γκώλ, ἀλλὰ δὲν εἶχε τὴν αἴγλη ἐκείνου.

....

Στὶς 5 Ἀπριλίου, ἡμέραν Σάββατο, ἐργάσθηκα στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ γιὰ τὶς δηλώσεις ποὺ θὰ ἔκαμνε ὁ Μ. τὴν ἐπομένη σὲ δημοσιογραφικὴ διάσκεψη. Κατὰ τὶς 6 μ.μ. ὁ Μ. δέχθηκε τὸν Βρεττανὸ Ὕπατο Ἁρμοστὴ κ. Ὄλβερ, ὁ ὁποῖος εἶχε ζητήσει ἀκρόαση ἀπὸ τὸ πρωῒ γιὰ ἕνα πολὺ ἐπεῖγον μήνυμα τῆς κυβερνήσεώς του. Μετὰ ὁ Μ. μοῦ εἶπε πὼς ἐπρόκειτο γιὰ τὸ καθάρισμα τοῦ καναλιοῦ (διῶρυξ Σουέζ) καὶ γιὰ τὴ στάθμευση καὶ συναρμολόγηση ἑλικοπτέρων ποὺ θὰ ἐλάμβαναν μέρος στὴν ἐπιτήρηση στὶς Βάσεις στὴν Κύπρο. Ἐζητεῖτο δηλαδὴ ἄδεια ἀπὸ τὴν κυβέρνηση μας νὰ ἐπιτραπῆ στὰ ἑλικόπτερα νὰ συναρμολογηθοῦν στὴν Κύπρο κατόπιν μεταφορᾶς τους δι' ἀεροπλανοφόρων (ἡ ὅλη ἐπιχείρηση—σχέδιον θὰ διαρκέση δύο μῆνας). Οἱ Βρεττανοὶ εἶχαν συνεννοηθῆ μὲ τοὺς Ἀμερικανοὺς καὶ ὁ Σαντὰτ ἐπίσης (Πρόεδρος Αἰγύπτου) συμφωνοῦσε γιὰ τὴν Κύπρο. Ὁ Μ. εἶπε πὼς δίδομε τὴ συγκατάθεσή μας. Ὁ Ὄλβερ εἶπε πὼς δὲν θὰ ἦταν καλὸ ἂν καμμιὰ ἐφημερίδα ἔγραφε γι' αὐτὸ μὲ κακὴ διάθεση κι ὁ Μ. εἶπε πὼς «ἂν μιὰ δήλωση νομίζετε θὰ βοηθήση, νὰ κάμωμε μιὰ δήλωση». Ὁ Ὄλβερ εἶπε πὼς θὰ συνεννοηθῆ μὲ τὴν Κυβέρνησή του καὶ θὰ τὸ ἀναφέρη στὸν Αἰγύπτιο Πρόεδρο καὶ θὰ ἀπαντήση.

Κάτι ἐξαιρετικὰ εὐχάριστο

—«Μὰ ἀσφαλῶς δὲν θὰ τοῦ τὸ ποῦμε...»
6 Μαΐου, 1974

Τὴν 6ην Μαΐου 1974 ὁ Μ. μὲ κάλεσε στὸ γραφεῖο Του καὶ μοῦ εἶπε πὼς εἶχε νὰ μοῦ ἀναγγείλῃ κάτι εὐχάριστο γιὰ τὸ γόητρο τῆς Κύπρου. Ἔκαμα μερικὲς ὑποθέσεις ἐγὼ μὲ τὶς ὁποῖες ὁ Μ. διασκέδασε λιγάκι. Προηγουμένως ἤξερα πὼς τὸν εἶχε ἐπισκεφθεῖ ὁ Ἀμερικανὸς Ἐπιτετραμμένος, γι αὐτὸ καὶ ρώτησα ἂν τὸ εὐχάριστο νέο σχετιζόταν μὲ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Ἐπιτετραμμένου καὶ ὁ Μ. ἀπάντησε καταφατικά. Ἔπειτα ρώτησα ἂν ἦταν σχετικὸ μὲ τὶς Βάσεις στὴν Κύπρο καὶ τὴν ἀποστολὴ τῶν τμημάτων ποὺ περνοῦσαν ἀπὸ τὶς Βάσεις γιὰ τὴν ἐκκαθάριση τῆς διώρυγας τοῦ Σουέζ. Ὁ Μ. ἀπάντησε ἀρνητικά. Τότε ρώτησα ἂν ἐπρόκειτο γιὰ τὸν Κίσσιγκερ, γιατὶ εἶχα διαβάσει πὼς βρισκόταν στὴν Αἴγυπτο καὶ εἶχε συναντηθῆ μὲ τὸν Σαντάτ. Ὁ Μ. ἀπάντησε καταφατικά. Εἶπα ἂν δικαιοῦμαι νὰ κάμω εἴκοσι ἐρωτήσεις ὡσότου τὸ βρῶ καὶ ὁ Μ. εἶπε. «Ἀντὶ νὰ ἐρωτᾶς, σιώπα καὶ θὰ σοῦ πῶ.» «Ἔρχονται ὁ Γκρομύκο καὶ ὁ Κίσσιγκερ στὴν Κύπρο.» «Μά... πράγματι εἶναι πολὺ εὐχάριστο αὐτό», εἶπα. «Πολύ, πολὺ εὐχάριστο γιὰ τὴν Κύπρο καὶ γιὰ Σᾶς. Χαίρομαι ἀφάνταστα. Τὶ καλά, κάπου-κάπου, νὰ ἔχουμε τέτοια εὐχάριστα.» Ὁ Μ. ἀπάντησε πὼς «πράγματι ἦταν κάτι ἐξαιρετικὰ εὐχάριστο.» Ἐγὼ πρόσθεσα ὅτι καὶ μερικοὶ ψίθυροι σχετικὰ μὲ τὸ ταξίδι τοῦ Μ. στὴν Κίνα, πὼς δῆθεν αὐτὸ θὰ δυσαρεστοῦσε τὴ Ρωσσία, διασκεδάζονται μὲ τὴν ἄφιξη τοῦ κ. Γκρομύκο ἐδῶ. Ὁ Μ. μοῦ εἶπε ἐν συνεχείᾳ ὅτι τόπος συναντήσεώς τους δὲν εἶχε ὁρισθῆ, ἀλλὰ ἀπ' ὅτι τοῦ εἶχε πῆ ὁ Ἀμερικανὸς Ἐπιτετραμμένος ἴσως νὰ συναντιόντουσαν σὲ κανένα ξενοδοχεῖο, γιατὶ ἀσφαλῶς δὲν θὰ ἤθελαν νὰ συναντηθοῦν οὔτε στὴν Ἀμερικανικὴ οὔτε στὴν Ρωσσικὴ Πρεσβεία.

Ὁ Μ. στὸ τέλος ἀνεφέρθη στὸν Πρέσβυ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀστεϊζόμενος εἶπε: «Ἄχ, καὶ τὶ δὲν θάδινε ὁ κ. Λαγάκος γιὰ νὰ τὸ μάθαινε. Πῶς θὰ τόθελε γιὰ νὰ δείξῃ πρόσωπο στὴν κυβέρνησή του.» «Μά, ἀσφαλῶς δὲν θὰ τοῦ τὸ ποῦμε», εἶπα ἐγώ. «Δὲν εἶναι;» «Βέβαια, ὄχι», ἀπάντησε ὁ Μ. «Γιατὶ ἐσεῖς δὲν εἴδατε κανένα εὐχάριστο οὔτε καὶ καλὸ ἀπ' αὐτόν», συμπλήρωσα ἐρωτηματικά ἐγώ. Ὁ Μ. γέλασε. Καταλάβαινα πὼς ἦταν πολὺ εὐχαριστημένος.

A Short break...

Στὶς 8 Μαΐου ὁ Μ. μὲ φώναξε καὶ πάλι στὸ γραφεῖο Του γιὰ νὰ μοῦ πῆ πὼς ἔμεινε πολὺ εὐχαριστημένος ἀπὸ τὸν ἐρχομὸ τῶν δύο ἐπισήμων.

Ὁ Μ. μοῦ διηγήθηκε πὼς μὲ ταχύτητα ἀστραπῆς τοὺς ἑτοίμασαν αἴθουσα γιὰ νὰ συνεδριάσουν καὶ κατόπιν φαγητὸ στὴ διπλανὴ αἴθουσα. Ὁ Γκρομύκο, εἶπε, μήνυσε λίγο μετὰ τὴν ἄφιξή του πὼς δὲν ἐπιθυμοῦσε γεῦμα. Ὁ Κίσσιγκερ εἶπε πὼς ἐκεῖνος θὰ ἔπαιρνε ἕνα σάντουϊτς. Τότε ὁ Μ. ἄφησε νὰ νοηθῆ πὼς τὸ Προεδρικὸ προσφερόταν γιὰ τὶς συνομιλίες τους καὶ μιὰ κι ἐκεῖνοι τὸ ἔβρισκαν ἰδεῶδες, οἱ συνομιλίες ἔγιναν στὸ Προεδρικό. Κατὰ τὶς 12.20 μ.μ. ὁ Μ. ἔδωσε ὁδηγίες νὰ ἑτοιμασθῆ γεῦμα καὶ στὶς 2 παρὰ τέταρτο κτύπησε τὴν πόρτα τῆς αἴθουσας, ὅπου συνεδρίαζαν καὶ τοὺς εἶπε πὼς ἂν ἤθελαν μποροῦσαν νὰ κάμουν ἕνα μικρὸ διάλειμμα. (σιὸρτ μπρέϊκ, ὅπως τὸ εἶπε ὁ ἴδιος). Πολὺ εὐχαρίστως πῆγαν στὴ διπλανὴ αἴθουσα ὅπου ὑπῆρχαν φαγητὰ ἀπὸ τὸ «Χίλτον» καὶ σάντουϊτς καὶ ποτὰ γιὰ ὅλους καὶ γιὰ τὶς πολυμελεῖς συνοδεῖες τους.

Ὅταν ἔφευγαν, εἶπε ὁ Μ., τὸν ἐπεσκέφθησαν ξεχωριστὰ στὸ Γραφεῖο του καὶ πάλι, ὅπως ὅταν εἶχαν ἔλθει. Ὁ Κίσσιγκερ Τοῦ εἶπε: «Πρὶν δυὸ χρόνια οἱ ἐδῶ ὑπηρεσίες μας ἔστελλαν μηνύματα ὅτι οἱ μέρες Σας περίπου ἦσαν μετρημένες. Αὐτὸ δὲν τὸ συμμεριζόμουν ἐγώ. Εἶμαι εὐτυχὴς ποὺ Σᾶς βρίσκω στὴν ἀρχὴ καὶ ποὺ ἔτσι βγῆκα σωστός.»

Ὁ Γκρομύκο, ἐπὶ παρουσία τοῦ Κίσσιγκερ, συνέχισε ὁ Μ. Τοῦ εἶπε σὲ μιὰ στιγμὴ γυρίζοντας πρὸς τὸν Κίσσιγκερ: «Ὅταν μιλᾶτε μὲ Ἀμερικανοὺς νὰ εἶστε πολὺ προσεκτικός.» Καὶ ὁ Μ. ἀπάντησε: «Εἶμαι προσεκτικὸς καὶ μὲ τοὺς δύο σας, γιατὶ ἐκτιμῶ τὴ γνώμη καὶ τῶν δύο σας.» Κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ φαγητοῦ τους, ὁ Μ. εἶπε πὼς δὲν θάμενε νὰ φάη μαζί τους γιατὶ αὐτὸς δὲν ἔπαιρνε μέρος στὶς συνομιλίες κι ὁ Γκρομύκο τοῦ ζήτησε ἁπλῶς νὰ τσουγκρίσουν τὰ ποτήρια καὶ εἶπε γιὰ τὸν Κίσσιγκερ ὅτι «ὅταν κανεὶς ἔχη νὰ κάνη μὲ Ἀμερικανούς, πρέπει νὰ φάη καλὰ γιὰ νὰ τὰ βγάλη πέρα». Γενικά, εἶπε ὁ Μ. ἔμειναν πολὺ εὐχαριστημένοι. Ἐγὼ ρώτησα ἂν ἀλήθευε ὅτι ὁ Κίσσιγκερ Τὸν ρώτησε ἂν διαπραγματεύτηκε ποτὲ μὲ Ἑβραίους κι ὁ Μ. ἀπάντησε καταφατικά. Εἶπε δὲ πὼς τοῦ εἶπε ὁ Κίσσιγκερ ὅτι ἔχει τὴ φήμη σκληροῦ διαπραγματευτῆ (τὰφ νιγκόσιεϊτορ) ἀλλὰ ὁ Μ. τοῦ ἀπάντησε πὼς αὐτὸ εἶναι «φήμη ἀβάσιμη».

Στίς 24 'Οκτωβρίου τό πρωΐ ὁ Μ. μέ κάλεσε στό γραφεῖό Του. Εἶπε πώς εἶχε στενοχωρεθῆ ἀπό τήν ἐπιστολή πού του εἶχαν στείλει τήν προηγουμένη μέρα οἱ μητροπολῖτες. Τό περιεχόμενό της ἦταν σέ τόνου ὑβριστικοῦ, ἔτσι πού ἄν τύχαινε νά τήν διαβάση προτοῦ φύγη ὁ Π/ 'Ανδρέας πού τήν παρέδωσε στόν κ. Γκόβιση, ἴσως νά τούς τήν γύριζε. "Εχει δημοσιογραφικόν ὕφος, εἶπεν ὁ Μ., καί ἐγνώριζε βεβαίως ὅτι θά τούς τήν εἶχε συντάξει ὁ Πολύκαρπος, ἀλλά δέν μποροῦσε νά μή στενοχωρηθῆ "γιά τό κατάντημά μας", ὅπως εἶπε, ξυνοώντας φυσικά στούς μητροπολῖτες. "Αν τό περιεχόμενον ἦταν εὐγενές καί ὄχι νά εἶχεν τά ὑπονοούμενα ὅτι ὁ Μ. ἀπειλοῦσε τή ζωή τους μέ τά γραφόμενά Του στήν πρός αὐτούς ἀπάντησή του ἀναφορικά μέ τή σύγκληση τῆς Συνόδου, " πρᾶγμα πού ἀπορροῦσσεκανείς ἀπό ποῦ ἔβγαλαν τέτοια ἑρμηνεία, καί ἄν δέν ἦταν τόσο ἀπαιτητικό

Κύπριγιες Γ.

Οἱ γριές

Ἡ ἑορτή Κυριακή

λέγει ὁ ἀρχιεπ. γελώντας εἶπε: "Ὅσοι σύ πολλαίτερο θά εἶναι ὥρα μαζί μου". ~~Καί~~ ὁ ~~Κοκκίνος~~ ... ~~διαλαθοντας~~ ~~ἔλεε~~ ... ,

λέγοντας μάλιστα ὅτι καθός ἐπιχειρούσαμε τήν ... διαδίκωση τῆς ἀρχιεπισκοπής γιά τήν καθέδρα του. γιά ~~τήν~~ ~~καθημερ~~ ...

Κοὺ ντετὰ καὶ ἐλιμινέϊσιον

Τὴν 11ην Δεκεμβρίου 1971 ὁ Μ., ὀλίγα λεπτὰ πρὶν φύγω ἀπὸ τὸ γραφεῖο, μὲ κάλεσε καὶ μοῦ ἀνέφερε ὅτι ὁ Ρῶσσος Πρέσβυς ποὺ τὸν εἶχε ἐπισκεφθῆ κατὰ τὴν διάρκεια τῆς πρωΐας τοῦ εἶπε μερικὰ ἀρκετὰ σοβαρὰ πράγματα. Ἐνῷ ὁ Μ. νόμιζε πὼς θὰ τοῦ ἔδιδεν τὴν ἀπάντηση τῆς κυβερνήσεώς του γιὰ τὴν ἀγορὰν τοῦ πυρίτη τῆς Κύπρου (ἢ τὴν ἐκμετάλλευσή του δὲν θυμᾶμαι ἀκριβῶς), ὁ Πρέσβυς δὲν ἔκαμε μνείαν αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦ διεβίβασε τὶς ἑξῆς πληροφορίες, κατόπιν ἐντολῆς τῆς κυβερνήσεώς του.

Κατὰ τὴν τελευταία σύσκεψη τοῦ ΝΑΤΟ συνεζητήθη τὸ κυπριακό, μεταξὺ ἄλλων θεμάτων, τὸ δὲ ΝΑΤΟ εἶπεν ὅτι εἶναι ἀποφασισμένον νὰ λύση τὸ κυπριακὸ πρὸς τὸ συμφέρον του καὶ θὰ τὸ λύση τάχιστα. Τὸ μόνον ἐμπόδιον εἶναι ὁ Μακάριος. Δὲν ἀποκλείει τὸ ΝΑΤΟ διὰ τὴν ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ του τὸ «Κοὺ ντετά» (δηλαδὴ πραξικόπημα) καὶ τὸ «ἐλιμινέϊσιον» τοῦ Μ. (δηλαδὴ τὴν ἐξάλειψίν του).

Εἶπα ὅτι ὁ Μ. ἔπρεπε νὰ λάβη πολὺ σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν τὰ διαβιβασθέντα, διότι πλέον τίθεται ἐπὶ ἐπισήμου καὶ ὠργανωμένης βάσεως σχέδιον, τὸ ὁποῖον πολλάκις ἐφημολογήθη καὶ ἠκούσαμεν ὑπὸ διαφόρων ὡς ἁπλῆν πληροφορίαν ἢ ἔστω καὶ ὡς σοβαρωτέραν, διὰ τὴν βιαίαν ἀφαίρεσιν τῆς ζωῆς του.

Ὁ Μ. εἶπεν ὅτι ἠρώτησε τὸν Πρέσβυν ἐὰν αὐτὸ θὰ ἰσχύση ἀνεξαρτήτως ἐπαναλήψεως τῶν συνομιλιῶν καὶ ὁ Πρέσβυς ἀπήντησεν ὅτι δὲν τοῦ εἶχε λεχθῆ κάτι τέτοιο. Τὰ διαβιβασθέντα ἐδιάβαζε ἀπὸ σημειώσεις του καὶ ὁ διερμηνεὺς τὰ μετέφραζε.

Ὁ Μ., ἀστειευόμενος εἶπεν ὅτι θὰ προσπαθήση νὰ διατηρηθῆ ἐν ζωῇ καὶ ἀποχαιρετῶν τὸν Πρέσβυν τοῦ εἶπε. «Καὶ γιὰ νὰ ποῦμε καὶ κάτι σπουδαιότερο, θὰ πάρετε τὸν πυρίτη;» Ἐγέλασαν, ὁ δὲ Πρέσβυς ἀπήντησεν ὅτι δὲν εἶχεν εἰσέτι ἀπάντηση.

Στὴ συνέχεια, σχολιάσαμε τὸ θέμα μεταξὺ σοβαροῦ καὶ ἀστείου, ὁ δὲ Μ. ἐφαίνετο νὰ τὸ παίρνη πολὺ ἐλαφρά, ἀφοῦ χαριτολογῶν εἶπεν ὅτι ἀνέμενε τὰ στρατηγικά μου σχέδια, στὰ ὁποία ἔδιδε πολλὴν σημασίαν.

(Τὸ μεσημέρι τῆς ἴδιας μέρας ὁ Μ. κάλεσε τὸν Φ. στὸ Γραφεῖο του καὶ τοῦ ἐξεμυστηρεύθη ὅτι εἶχε πληροφορίαν ἀπὸ ἐπισήμους Ἄγγλους καὶ Ἀμερικανοὺς ὅτι ἐντὸς τῶν προσεχῶν 15 ἡμερῶν θὰ διενεργηθῆ ἀπόπειρα κατὰ τῆς

ζωῆς του. Σ' ἐμένα δὲν εἶπε τίποτα. Τὸ θέμα αὐτό, ὁσάκις παρουσιάσθη, δὲν μοῦ τὸ ἀνέφερε ἐκ τῶν προτέρων, παρὰ κατόπιν ὅταν ὁ κίνδυνος ἐξέλιπε. Καὶ σὲ σχετικὴ παρατήρησή μου ἔλεγε ὅτι δὲν ἤθελε νὰ μὲ βάζη σὲ ἔγνοιες. Γνωρίζοντάς το ἐγὼ καὶ παρακολουθώντας τον κατὰ τὴ συνομιλία μας, θαύμαζα τὴν ὑποκριτικὴ ἱκανότητά του καὶ τὴν ἱκανότητά του ἀκόμη νὰ αἴρεται πάνω ἀπὸ τὸν κίνδυνο αὐτὸ τὸν θανάσιμο μὲ φυσικότητα καὶ θάρρος.

Στὴ συνομιλία μας εἶπα ὅτι σ' αὐτὸ τὸ δύσκολο καιρὸ ποὺ ζοῦμε χρειάζεται θάρρος καὶ αἰσιοδοξία, τὴν ὁποίαν εὐτυχῶς διαθέτουμε ἄπειρη ἐκ φύσεως. Ὁ Μ. χαμογέλασε καὶ ἡ κατοπινὴ συζήτησή μας ἦταν πιὸ εὐχάριστη.

Γιὰ τὸ θέμα τοῦ Στρατηγοῦ ὁ Μ. διηρωτᾶτο ποιὸς εἶπεν εἰς τὸν Φαρμακίδην, τὸν Διευθυντὴν τῆς «Ἀλήθειας», τὶς λεπτομέρειες γιὰ τὴ συνάντησή του μὲ τὸν Στρατηγό. Ὁ ἴδιος τὸ εἶχε πῆ μόνο στὸν Κληρίδη. Ὁ Ἀζίνας, μοῦ εἶπε, πρὶν λίγες μέρες, ἀναχωρώντας γιὰ τὸ ἐξωτερικό, ἦλθε νὰ μὲ δῆ καὶ στὸ πόδι μοῦ ἀνέφερε κάτι ρωτώντας με ἂν εἶναι ἀλήθεια γιὰ τὸ ὅτι ὑπέβαλα παράπονα στὸν Στρατηγὸ κ.λπ. Ἐπειδὴ ἤμουν βιαστικὸς τοῦ εἶπα «ὄχι, εἶναι ψέμματα», ἑπομένως δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι αὐτός. Μετὰ τὸν ἔστειλα στὸν Φαρμακίδη νὰ τὸν ρωτήση ἀπὸ ποῦ τὸ ἔμαθε. Ὁ Φαρμακίδης τοῦ εἶπε ὅτι τὸ γνωρίζουν πολλοί. Ὁ Μ. ἔρριψεν ὑποψίαν γιὰ τὸν κ. Κληρίδη. Ὁ Φ. μοῦ ἔλεγε πὼς ὁ Μ. τοῦ εἶπε πὼς γυρνώντας ἀπὸ τὴν Πάφο, ὅπου εἶχε μεταβῆ γιὰ τὰ ὀνομαστήρια τοῦ Πάφου, εἶχε σταματήσει στὴ Λεμεσὸ (ἴδε προηγούμενη σημείωσή μου) καὶ στὴ συγκέντρωση κάτι εἶχε ἀναφέρει. Πιθανὸν νὰ ἀκούστηκε κι ἀπ' αὐτούς.

«Φέτος στὰ Ἡνωμένα Ἔθνη μᾶς τὰ ἔκαναν θάλασσα...»

Σήμερα, 15 Δεκεμβρίου 1971, ὁ Μ. μὲ κάλεσε στὸ γραφεῖο Του καὶ μοῦ εἶπε κάτι πολὺ δυσάρεστο. Γιὰ τὸ ζήτημα τοῦ πολέμου μεταξὺ Ἰνδιῶν καὶ Πακιστάν, στὴ Γενικὴ Συνέλευση τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν ἡ Κύπρος ἐψήφισε νὰ σταματήση ὁ πόλεμος καὶ αὐτὸ πολὺ κακοφάνισε τὶς Ἰνδίες. Χθές, 14 Δεκεμβρίου, τὸν ἐπεσκέφθη ὁ Ἰνδὸς Ὕπατος Ἁρμοστὴς κ. Ντὰρ καὶ τοῦ ἐξέφρασε τὴν βαθεῖαν πικρίαν τῶν Ἰνδιῶν γιὰ τὴ στάση τῆς Κύπρου. Εἶπεν ὅτι ποτὲ μὰ ποτὲ οἱ Ἰνδίες δὲν περίμεναν κάτι τέτοιο ἀπὸ τὴν φίλη τους τὴν Κύπρο. Ἡ Κύπρος ἐναντίον τῶν Ἰνδιῶν; Γιατί; Τὴν στιγμὴν ποὺ ἄλλα κράτη, ὅπως ἡ Σιγκαπούρη, ἡ Μαλάουϊ, ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία κ.λ.π. ἀπέσχον, ἡ Κύπρος νὰ λάβη θέσιν; Τί ἐζητήσατε ἀπὸ τὶς Ἰνδίες σεῖς καὶ δὲν τὸ εἴχετε; προσέθεσεν ὁ Ἁρμοστὴς καὶ τώρα, μιὰ φορά, σᾶς χρειάστηκαν οἱ Ἰνδίες καὶ ἀποδεικνύεστε ὄχι φίλοι. Γιατὶ νομίζετε ἡ κυρία Γκάντι ἐζήτησε τὴν συμπαράστασή σας; Ἐννοοῦσε νὰ μᾶς στείλετε πολεμοφόδια καὶ προμήθειες; Ἐννοοῦσε τὴν φιλία σας στὰ Ἡνωμένα Ἔθνη. Ὁ Λίβανος, εἶπεν ὁ Ἰνδὸς Ὕπατος Ἁρμοστής, ὅπου ἔχω τὴν ἕδρα μου, μὲ ἐπληροφόρησεν ὅτι θὰ ψηφίση καὶ δὲν μὲ πείραξε, γιατὶ δὲν περίμενα διαφορετικὴν στάσιν. Ἀλλὰ ἀπὸ σᾶς, τὴν Κύπρον, ποὺ τόσον σᾶς ἀγαποῦν οἱ Ἰνδίες, ποὺ σᾶς ἔχομε μέσα στὴν καρδιά μας, ἰδιαίτερα ἐσᾶς Μακαριώτατε, δὲν τὸ περιμέναμε αὐτό. Καὶ γιατί, παρακαλῶ ὁ κ. Κυπριανοῦ στὴν ὁμιλίαν του ἀνεφέρθη στὴν Γιουγκοσλαβία καὶ στὴν Αἴγυπτο καὶ στὴν στάσιν τους; Ἔπρεπε δηλαδὴ ἡ Κύπρος νὰ πράξη σύμφωνα μὲ ὅ,τι θὰ ἔπρατταν οἱ δύο αὐτὲς χῶρες γιὰ τὶς Ἰνδίες; Καὶ γιατὶ ἡ Γιουγκοσλαβία πρῶτα, ἡ Αἴγυπτος δεύτερη, καὶ ἡ Κύπρος τρίτη στὴ σειρά; Ἡ φιλία τῆς Κύπρου πρὸς τὶς Ἰνδίες ἔρχεται τρίτη στὴ σειρὰ καὶ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὶς διαθέσεις τῆς Γιουγκοσλαβίας καὶ τῆς Αὐγύπτου; Κατόπιν ὁ Ἰνδὸς Ὕπατος Ἁρμοστὴς ἀνεφέρθη στὴν ὁμιλίαν τοῦ κ. Ρωσσίδη γιὰ τὴν ὁποίαν ὁ κ. Κυπριανοῦ εἶχε πῆ στὸν Μακαριώτατο τηλεφωνικῶς ὅτι ἤρεσε καὶ ὅτι ὁ Ἰνδὸς ἀντιπρόσωπος στὰ Ἡνωμένα Ἔθνη τὸν συνεχάρη, ὅτι μόνο σ' ἕνα μικρὸ σημεῖο ὑπεστήριξε τὶς Ἰνδίες καὶ στὴ συνέχεια μιλοῦσε γιὰ τὶς ἀρχές τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν καὶ γιὰ τὸν πόλεμο. Δὲν θέλομε μαθήματα ἀπὸ τὸν κ. Ρωσσίδη, εἶπε. Γιὰ τὸν κ. Κυπριανοῦ δὲ εἶπε ὅτι εἶναι πολὺ μικρὸς ἀκόμη γιὰ νὰ ἐκφράζη γνώμην ἐπὶ τοιούτων ζητημάτων. Ὁ ὑπουργός σας τῶν Ἐξωτερικῶν, εἶπε, εἶναι μόλις 36 ἐτῶν, ἐνῷ ὁ δικός μας εἶναι 66 ἐτῶν καὶ ἔχει πολὺ περισσότερη καὶ ποικίλην πεῖραν.

Εἶπα ὅτι πρέπει νὰ ἦταν πολὺ πικραμένος ὁ Ἁρμοστὴς καὶ ἀσφαλῶς καὶ ἡ χώρα του ἀπὸ τὴν στάσιν μας γιὰ νὰ μιλήση μ' αὐτὸ τὸ ὕφος καὶ φαντάζομαι τὴν στενάχωρη θέση στὴν ὁποίαν θὰ εὑρέθη ὁ Μακαριώτατος κατὰ τὴν συνομιλίαν τους. Ὁ Μ. εἶπεν ὅτι ᾐσθάνθη πολὺ ἄσχημα, ὅτι ἐξέφρασε βα-

θεῖαν λύπην καὶ ἐξήγησεν ὅτι ὁ κ. Κυπριανοῦ δὲν θὰ ἐνόμιζεν ἀσφαλῶς ὅτι τόσον θὰ ἐθίγοντο, ἐφ' ὅσον τὸ ἴδιον ἔπαραξαν δύο ἄλλες πολὺ φιλικές τους χῶρες. Βεβαίως αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ μιμούμεθα, ἀλλὰ ἴσως παρεσύρθη ἐξ αὐτῆς τῆς στάσεώς των. Εἶπεν ἐπίσης ὅτι εἶναι ἕτοιμος νὰ ἐπανορθώση, ἐὰν ὑπάρχη τρόπος. Ἐὰν ἐπανέλθη τὸ ζήτημα στὴν Γενικὴν Συνέλευσιν μετὰ τὸ Συμβούλιον Ἀσφαλείας εἰς τὸ ὁποῖον βρίσκεται τώρα, ἡ Κύπρος θὰ εἶναι μαζὶ μὲ τὶς Ἰνδίες καὶ ἐπισήμως, ἀφοῦ ποτὲ δὲν ἔπαυσε νὰ εἶναι. Ἐγὼ εἰσηγήθηκα μιὰν ἐπικοινωνία τοῦ Μ. μὲ τὴν Ἰνδὴ Πρωθυπουργό, ἀλλὰ ὁ Μ. εἶπε. «Ντρέπομαι πλέον». «Φέτος στὰ Ἡνωμένα Ἔθνη μᾶς τὰ ἔκαναν θάλασσα. Μόνο ἐχθροὺς ἐκάμαμε φέτος καὶ ὄχι φίλους. Ἀπορῶ δέ, προσέθεσε, πῶς ἐκεῖνοι ποὺ εἶναι ἐκεῖ δὲν μποροῦν νὰ μποῦν μέσα στὸ πνεῦμα τῆς καταστάσεως καὶ νὰ πράξουν σύμφωνα μ' αὐτό, ἐνῷ ἐγὼ ἀπὸ μακρυὰ νομίζω πὼς τὰ βλέπω πολὺ καλύτερα, πολὺ καθαρώτερα τὰ πράγματα. Ἀφοῦ στὸ τηλέφωνο εἶπα στὸν Σπύρο, ὅτι φοβοῦμαι ὅτι ὁ Ντὰρ θὰ μοῦ κάμη παράπονα γιὰ τὴ στάση μας στὴ Γενική Συνέλευση καὶ ὁ Σπύρος μὲ καθησύχασε λέγοντας πὼς δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ ἔχουν κακοφανισθῆ καθ' ἣν στιγμὴν ἡ Γιουγκοσλαβία καὶ ἡ Αἴγυπτος, τόσον φιλικαὶ χῶραι πρὸς τὶς Ἰνδίες, ἐψήφισαν.»

Εἶπα ὅτι ὁ Μ. δὲν προλαβαίνει καλά-καλὰ νὰ βάλη ἕνα πετραδάκι στὸ οἰκοδόμημα τῶν καλῶν σχέσεών μας μὲ τὶς διάφορες χῶρες καὶ λὲς καὶ περιμένουν, λὲς καὶ καιροφυλακτοῦν πάση θυσίᾳ νὰ τὸ ἀφαιρέσουν. Μᾶς ἀπεκάλεσαν καιροσκόπους μ' αὐτή μας τὴ στάση, μᾶς θεωροῦν πλέον ἀνεύθυνα πρόσωπα καὶ τείνουμε νὰ χάσουμε τὴ φιλία μιᾶς χώρας μὲ τὴν ὁποίαν πραγματικὰ μᾶς συνέδεαν φιλικοὶ δεσμοί. Γιὰ τὸ ζήτημα τῆς εἰσδοχῆς τῆς Κίνας στὰ Ἡνωμένα Ἔθνη (Κομμουνιστικῆς), προσέθεσα, ἀσφαλῶς δὲν θὰ ἔχετε τόσο πικραθῆ, ποὺ παραπονέσαμε τοὺς Ἀμερικανοὺς μὲ τὴν ψῆφο μας, βεβαίως καὶ πάλιν ἡ ζημιὰ ἦταν μεγάλη, ἀλλὰ δὲν ἐπηρεασθήκατε ψυχολογικὰ τόσο ὅσο στὴν προκειμένη περίπτωση. «Βεβαίως», εἶπεν ὁ Μ. «Τὴν φιλία καὶ τὰ αἰσθήματα τῶν Ἰνδιῶν δὲν ἤθελα νὰ τὰ θίξω ποτὲ γιατὶ ἦσαν ἀμοιβαῖα. Τελευταίως μάλιστα μὲ τὸν πόλεμό τους μὲ τὸ Πακιστάν, ἐγὼ ποὺ δὲν παρακολουθῶ τὶς εἰδήσεις παρὰ ἴσως κάποτε τὸ πρωῒ στὸ πρόγευμα, ἐνδιαφερομουν νὰ μαθω τὶς ἐξελίξεις καὶ παρακολουθοῦσα τὶς ἐπιτυχίες τους, γιατὶ πιστεύω πὼς τὸ δίκιο εἶναι μὲ τὸ μέρος τους».

Ἐν τέλει εἶπα πὼς εἶμαι σίγουρη πὼς θὰ βρῆ κάποιον τρόπο νὰ ἀποδείξη στοὺς Ἰνδοὺς τὴ φιλία μας καὶ ὅτι δὲν πρέπει νὰ χάνη τὴν αἰσιοδοξία ποὺ τὸν χαρακτηρίζει, ὅ,τι καὶ νὰ συμβῆ. Ἐμειδίασε καὶ εἶπε. «Βεβαίως καὶ δὲν θὰ τὴν χάσω καὶ ἴσως βρεθῆ τρόπος».

ΤΑ ΜΙΚΡΟΓΕΓΟΝΟΤΑ
Τὸ ὀγλάνι τοῦ Μακαρίου

Εἰς χθεσινὴν συνάντησίν μου μετὰ τοῦ Μ. (7ην Φεβρουαρίου καὶ ὥραν 4.00 μ.μ.) συνεζητήσαμε τὰ κάτωθι:

Ὁ Μ., ὡς συνήθως, μειδιώντας, μὲ ρώτησε «τί εἰδήσεις ἔχω». Ἦταν σημάδι πὼς ἤθελε νὰ συζητήσουμε. Ἐγὼ ἀπήντησα ὅτι εἰδήσεις δὲν εἶχα, ἀλλὰ σκέψεις πολλὲς ἐξ αἰτίας συζητήσεων μὲ διάφορα ἔμπιστα πρόσωπα καὶ ὅτι ἤμουν πλήρως ἐνημερωμένη ἐπὶ τῶν τελευταίων συμβάντων. (Ἐννοοῦσα τὸν συναγερμὸν τοῦ παρελθόντος Σαββάτου, 5ης Φεβρουαρίου καὶ διάφορα μικρογεγονότα τῆς ἡμέρας).

Ὁ Μ. γέλασε κι αἰσθάνθηκα εὐχαριστημένη ποὺ κατάφερα νὰ μὴ μὲ πάρη πολὺ στὰ σοβαρά, ἀλλὰ ἐπίσης ἔνοιωθα ὅτι ἔδινε σημασία στὰ λόγια μου.

Στὴν ἀρχὴ ὁ Μ. ἀνεφέρθη στὴν μετάβαση τοῦ Ὑφυπουργοῦ κ. Π. Σταύρου στὸ Παρίσι γιὰ τοὺς γάμους τοῦ Παπαδόπουλου μὲ τὴ χήρα Γεωρκάτζη. Εἶπε πὼς ἐδῶ τὸ εἶχε, ἐκεῖ τὸ εἶχε, στὸ τέλος ἐπῆγε. Εἶπε πὼς τὸν εἶχε ρωτήσει τὸ Σάββατο καὶ ὅτι τοῦ ἀπήντησε νὰ μὴ τὸν ἀναμιγνύη στὶς προσωπικές του ὑποθέσεις. Ἐγὼ προσέθεσα ὅτι δὲν ἔπρεπε κἂν νὰ Τὸν ρωτήση καὶ συνέχισα ὅτι ρώτησε σχεδὸν ὅλους στὸ Γραφεῖο τὴ γνώμη τους. Τὸν Χ. Βωβίδη, ὁ ὁποῖος τοῦ εἶπε πὼς δὲν ἔπρεπε νὰ πάη γιὰ δυὸ λόγους, γιατὶ πρῶτα σχολιάζονται πολὺ τελευταίως τὰ ἐπανειλημμένα ταξίδια του στὸ ἐξωτερικὸ καὶ δεύτερον, γιατὶ οἱ γάμοι αὐτοὶ δὲν ἦσαν συνηθισμένοι κι ὅταν ἐκεῖνος τοῦ εἶπε πὼς θὰ Σᾶς ρωτήση ὁ Βωβίδης τοῦ εἶπε: «Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος δὲν θὰ σοῦ πῆ.» Τὸν Ἀνδρέα Χριστοδούλου, τὸν ὑπάλληλο τοῦ κ. Φελλᾶ, τὸν πληροφόρησε τὸ πρωΐ μὲ τὴν ὑπόδειξη νὰ μὴ τὸ πῆ σὲ κανένα γιατὶ «μιλήθηκε πολὺ αὐτὸ τὸ ζήτημα», ὑπονοώντας ὅτι ἴσως ὁ κ. Φελλᾶς νὰ τὸ σχολίασε στὸ κάτω γραφεῖο. Σὲ μένα εἶπε στὴν πόρτα ἀποχαιρετώντας με, ὅταν ἐγὼ τοῦ εἶπα, «μὰ νόμιζα στ' ἀστεῖα σᾶς ἔλεγαν καλὸ ταξίδι οἱ κοπέλλες, τώρα τὸ μαθαίνω» «μὰ κι ἐγὼ τώρα τὸ πληροφοροῦμαι, καὶ στὸν Ἀρχιεπίσκοπο αὐτὴ τὴ στιγμὴ τὸ εἶπα» (πρᾶγμα ποὺ δὲν ὑπῆρχε κανένας λόγος νὰ μοῦ πῆ.) Ὁ Ἀνδρέας Νεοφύτου ἐπίσης μοῦ ἔλεγε, συνέχισα, ὅτι τοῦ εἶπε «ὁ Τάσος θεωρεῖται ὀγλάνι τοῦ Μακαρίου, γιατὶ νὰ μὴ πᾶμε στοὺς γάμους του;». Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος παρακολουθοῦσε πολὺ προσεκτικὰ καὶ ὕστερα εἶπε:

—Ἔμαθα γιὰ τὸ γεῦμα ποὺ εἶχε στὸ σπίτι του πρὸς τιμὴν τοῦ Παναγιωτάκου ἀπὸ τὸν κ. Τομπάζο ὡρισμένα πράγματα ποὺ δὲν μπορῶ νὰ τὰ ἐξηγήσω, ποὺ ἔφριξα. Ὁ κ. Τομπάζος ποὺ προσεκλήθη στὴν θέση τοῦ Βασιλειάδη, τὸν ὁποῖον ἀρχικὰ εἶχε καλέσει καὶ ὅταν ἔμαθε ὅτι ὁ Μ. τὸ εἶχε πληροφορηθῆ, ἄλλαξε γνώμη, εἶπε στὸν Μ. ὅτι ἂν ἤξερε ποιὰ ἀτμόσφαιρα θὰ ἐπικρατοῦσε, δὲν θὰ πατοῦσε τὸ πόδι του στὸ σπίτι τους. Ἡ κυρία Σταύρου ἔλεγε κουβέν-

τες μὲ καθαρὰ ὑπονοούμενα ὅτι ὁ Μ. δὲν εὐνοεῖ τὴν ἕνωσιν, πρὸς τὸν κ. Παναγιωτάκον δὲν ἔκαμνε ὑπερβολικὲς φιλοφρονήσεις γιὰ τὴν ρητορεία του κ.λπ. Ἡ κυρία Γαλανοῦ, ἡ ὁποία ἦταν ἐπίσης προσκεκλημένη, δὲν ἄντεξε σὲ μιὰ στιγμὴ καὶ εἶπε πολὺ ἔντονα ὅτι πιστεύει ὅτι ὁ Μ. εἶναι ὁ μεγαλύτερος ὑποστηρικτὴς τῆς ἑνώσεως. Μετὰ τὴν ἀποχώρηση τοῦ Παναγιωτάκου καὶ τῆς γυναίκας του, τὴν ὥρα ποὺ ἔπαιρναν τὰ παλτά τους γιὰ νὰ φύγουν καὶ οἱ ἄλλοι, ἡ κυρία Γαλανοῦ (κατὰ τὶς πληροφορίες τοῦ κ. Τομπάζου) εἶπε στὴν κυρία Σταύρου. «Δὲν μοῦ λές, γιατὶ τοῦ τάλεγες ὅλα αὐτά; Ἐπειδὴ εἶναι ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους ἀντιμακαριακούς;» Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο κι ἐγὼ προσέθεσα ὅτι καὶ σὲ μένα τὴν τελευταία φορὰ ποὺ μὲ ἐπεσκέφθη ἡ κυρία Σταύρου σὲ σχετικὴ κουβέντα εἶπε πὼς λέει στὴ φίλη της κυρία Γαλανοῦ «ἐσὺ θὰ εἶσαι ἡ τελευταία μακαριακὴ ποὺ θὰ μείνης». Καὶ ἀποροῦσα πῶς τάλεγε μπροστά της αὐτὰ τὰ πράγματα. Δὲν φαντάσθηκε πὼς εἶναι δυνατὸν νὰ τὰ μεταβιβάση σὲ Σᾶς; Εἶναι τρομερὰ ἀθυρόστομοι καὶ ἐπιπόλαιοι, εἶπα. «Ἐκείνη, ἴσως. Ὁ Σταύρου, ὅμως, εἶναι πονηρός,» εἶπεν ὁ Μ. Καὶ ἀνεφέρθη σὲ προηγούμενη συνομιλία μας κατὰ τὴν ὁποία ὁ κ. Γλαῦκος Κληρίδης, ὅπως μοῦ εἶπε, τοῦ εἶχεν ἀναφέρει πολλὲς κουβέντες τοῦ Σταύρου πρὸς αὐτόν, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἔβγαλε τὸ χειρότερο συμπέρασμα γι' αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο ποὺ εἶναι τόσο κοντὰ στὸν Μ. καὶ τοῦ κάμνει τόσο κακό. Σὲ τέτοιο βαθμό, μάλιστα, ποὺ δήλωσε ὅτι πλέον ὅ,τι ἔχει νὰ πῆ στὸν Μ. θὰ τὸ λέη προφορικά, προσωπικὰ σ' Αὐτὸν καὶ δὲν θὰ στέλλη τὶς ἐμπιστευτικές του ἐκθέσεις ποὺ ἴσως νὰ τὶς δῆ καὶ ὁ Σταύρου. Συγκεκριμένα, ὁ Μ. ἀνεφέρθη σὲ παλαιὰ περίπτωση, κατὰ τὴν ὁποία ὁ Κληρίδης τοῦ εἶχε διαβιβάσει ὅτι περνώντας ἀπὸ τὴν Ἀθήνα στὸ γυρισμό του ἀπὸ τὴ Ρώμη (ἂν ἐνεθυμεῖτο καλῶς ὁ Μ.) ἔμαθε στὸ ἀεροδρόμιο, ποὺ στάθμευσαν, ὅτι ἐγίνοντο ἀνακρίσεις σχετικὰ μὲ τὴν ὑπόθεση τοῦ Τεύκρου Λοΐζου, ὁ ὁποῖος ὑπῆρχε πληροφορία ὅτι εἶπε ὅτι ὁ Ρουφογάλλης (ἄλλοτε ὁ Μ. μοῦ τὸν εἶπε Γαρουφάλλη), ἀρχηγὸς τῶν ἐδῶ στρατιωτικῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων ἐγνώριζε γιὰ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Γρίβα στὴν Κύπρο. Αὐτὴ τὴν πληροφορία τὴν ἔδωσε ὁ κ. Κληρίδης στὸν Μ. καὶ ὁ Μ. ἐφρόντισε νὰ τὴν ἐξετάση. Ὁ Λοΐζου ἔστειλε τὴν γυναῖκα του τότε στὴν Κύπρο μὲ σημειώματα ποὺ ἔλεγε ὅτι πράγματι ἔμαθε αὐτὸ καὶ τὸ εἶχε πῆ κάπου. Ὁ Κληρίδης τὸ εἶχε πῆ μόνο στὸν Μακαριώτατο καὶ ὁ Λοΐζου εἶχε στείλει τὴ γυναῖκα του στὸν Μ. Ἀπὸ ποῦ εἶχε μαθευτῆ καὶ διεξήγοντο οἱ ἀνακρίσεις, ἂν πράγματι εἶχε ἔλθει ἡ γυναῖκα του στὴν Κύπρο μὲ ἀποστολὴ καὶ ἔφερε τὸ σημείωμα αὐτό. Ὁ Κληρίδης ἐπιστρέψας εἰς Λευκωσίαν ἀνέφερε στὸν Μ. γιὰ τὶς ἀνακρίσεις καὶ τὸν ρώτησε. «Μήπως, ἀναφέρατε τὸ ζήτημα στὸν Πάτροκλο;» Ὁ Μ. τοῦ ἀπήντησε μὲ διστακτικότητα. «Δὲν εἶμαι ἀπολύτως βέβαιος ὅτι δὲν τοῦ τὸ εἶπα. Πιθανῶς, ναί». Σήμερα, ὁ Μ. εἶναι βέβαιος ὅτι αὐτὸς τὸ διεβίβασε, γιατὶ πρὶν δυὸ μῆνες περίπου τοῦ τὰ ἔλεγε καὶ τοῦ τὰ ἔδινε σχεδὸν ὅλα.

* * *

Κατόπιν μιλήσαμε γιὰ τὴν πολιτικὴ κατάσταση. Ἐγὼ εἶπα ὅτι βεβαίως τὰ ὅρια στὰ ὁποῖα κινοῦμαι ἐγὼ εἶναι περιωρισμένα, καὶ ἀσφαλῶς ὁ Μ. γνωρίζει πολὺ περισσότερα καὶ ἐνεργεῖ βάσει αὐτῶν. Δὲν σημαίνει ὅτι ὅσα πῶ εἶναι σωστά. Εἶναι ἁπλῶς σκέψεις ἐπὶ ὡρισμένων πληροφοριῶν ποὺ περιέρχονται

εἰς γνῶσιν μου καὶ μὲ πιὸ ξεκούραστο μυαλὸ τὶς κάνω. Πιὸ ἁπλᾶ, λιγώτερο στρατηγικά, μόνο μὲ πολὺ ἐνδιαφέρον καὶ προσπάθεια νὰ καταλάβω, νὰ εἰσχωρήσω στὶς βαθύτερες σκέψεις, ποὺ κρύβουν τὰ διάφορα γεγονότα. Ὁ Μ. μὲ ἐπροκάλεσε νὰ πῶ τὰ στρατηγικά μου σχέδια, ὁπότε τοῦ εἶπα τὰ ἑξῆς: Σκεφτόμουν ἐφ' ὅσον ἦλθαν καὶ σᾶς εἶπαν ὅτι εἰς περίπτωσιν πραξικοπήματος ἐκ μέρους τοῦ Γρίβα, αὐτοὶ ἔχουν τὴν δυνατότητα νὰ τὸ ἐλέγξουν καὶ νὰ τὸ ἀναχαιτίσουν καὶ ὅτι ἡ ΕΛ.ΔΥ.Κ. θὰ ἀναλάβη αὐτὸ καὶ ὄχι ἡ ἡ Ἐθνικὴ φρουρά, ἐφ' ὅσον σᾶς ἔπεισαν ὅτι ἐλέγχουν τὴν κατάστασιν πλήρως, γιατὶ δὲν τοὺς ὑποβάλατε τὸ ἐρώτημα: «Ἀφοῦ ἐλέγχετε πλήρως τὴν κατάστασιν καὶ φαίνεται νὰ γνωρίζετε τὰ πάντα γιὰ τὸν Γρίβα, γιατὶ δὲν τὸν πιάνετε ἀπὸ τὸ αὐτὶ καὶ νὰ τὸν στείλετε ἀπὸ κεῖ ποὺ ἦλθε;» Ὁ Μ. κούνησε τὸ κεφάλι του μὲ νόημα καὶ εἶπε. «Τοὺς τὸ εἶπα μὲ τρόπο, ὄχι ἀκριβῶς ἔτσι, ἀλλὰ νά. Τοὺς εἶπα ὅτι θέλετε νὰ πιστέψω ὅτι ἐμεῖς κατορθώνομε νὰ ἔχουμε τὶς πληροφορίες μας γιὰ τὸν Γρίβα, μέχρι καὶ ἔγγραφα ἀκόμη, καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ΚΥΠ ποὺ εἶναι ἀρτιώτερη καὶ ποὺ πρὸς αὐτὴν πρόσκεινται διάφορα γριβικὰ στοιχεῖα δὲν γνωρίζει περισσότερα;» Τί ἀπήντησαν, ρώτησα ἐγώ. «Δὲν τὸ ὑπέβαλα μὲ ἔντονον ὕφος, εἶπεν ὁ Μ. γιατὶ εἶχα καὶ ἄλλην συζήτησιν. Ὅμως, αὐτὰ ποὺ ἦλθαν καὶ μοῦ εἶπαν, θὰ τοὺς ξέφυγαν. Ὅπως ξέφυγε καὶ τοῦ Παναγιωτάκου καὶ μοῦ εἶπεν ὅτι ἐπλησιάσθη πρὸ καιροῦ καὶ ἠρωτήθη, ἐὰν ἤθελε νὰ ἔλθη σὲ ἐπαφὴν μὲ τὸν Γρίβαν, ἀλλ' ἀπήντησεν ἀρνητικά.» Ἐγὼ τότε εἶπα. «Μά, Μ., αὐτὸ εἶναι μία ἄλλη ἀπόδειξις ὅτι δὲν εἶναι τίμιοι μαζί Σας. Ὁ Παναγιωτάκος ἔπρεπε τότε νὰ ἔλθη νὰ σᾶς πῆ. Αὐτὸ καὶ αὐτό. Ἂν θέλετε προχωρῆστε πιὰ ἐσεῖς. Ἡ εὐθύνη δική σας». «Σωστά, σωστά, εἶπεν ὁ Μ. Ἀλλὰ αὐτὲς τὶς μέρες βρίσκομαι σὲ συνεχῆ ἐπικοινωνία μὲ τὴν Ἑλληνικὴ κυβέρνηση. Σὲ μιὰ μέρα, προχθὲς δυὸ φορὲς πῆγε καὶ ἦλθε ὁ Παναγιωτάκος. (Κανένας δὲν τὸ γνωρίζει αὐτό). Καὶ στὸ τελευταῖο μου μήνυμα δὲν πῆρα ἀκόμη ἀπάντηση». «Ἄλλο τί θὰ μᾶς πῆς»; μὲ ρώτησε. Ἔχω ἀκόμη κάτι, βεβαίως, εἶπα. Αὐτοὶ ἦλθαν καὶ σᾶς εἶπαν ὅτι εἰς περίπτωσιν πραξικοπήματος θὰ ἀναχαιτίσουν τὸν Γρίβαν κ.λ.π. Ἐγὼ ἔχω τὴν γνώμην ὅτι θὰ βοηθήσουν κρυφὰ εἰς τὸ πραξικόπημα, θὰ τὸ ἀφήσουν νὰ προχωρήση ὡς ἕνα σημεῖο, καὶ θὰ ἐπέμβουν κατόπιν σὰν διαιτηταὶ π.χ. γιὰ νὰ μᾶς σώσουν ἀπὸ τὸν ἐμφύλιο σπαραγμό. Γιατὶ φανερὰ ὁ στρατὸς δὲν μπορεῖ νὰ κάμη ἐπέμβαση. Αὐτὸ θὰ τοὺς ἐξέθετε ὅσο περισσότερο γινόταν. Σὲ σᾶς δὲ θὰ ποῦν: «Μακαριώτατε, κάνουμε τὸ καθῆκόν μας, ὅπως σᾶς εἴπαμε. Μ' αὐτή τους τὴν ἐνέργεια, Μακαριώτατε, προσέθεσα, σᾶς ἔδειξαν πιὰ τὰ χαρτιά τους. Σᾶς μιλοῦν τὰ χαρτιὰ αὐτὰ γιὰ τὰ σχέδιά τους.» Ὁ Μ. συμφώνησε πολὺ σοβαρὰ καὶ εἶπε. «Θὰ περιμένω ἀκόμη λίγες μέρες, καὶ θὰ δῶ». Ἐγὼ πρόσθεσα. «Ἐσεῖς, βέβαια, ξέρετε τὸν συντώτερο τρόπο ποὺ θὰ ἐνεργήσετε. Ὅμως, μὴ λησμονῆτε ὅτι κάποτε ὁ χρόνος ἐργάζεται ὑπὲρ καὶ κάποτε κατά. Δὲν ὑπάρχει φόβος μέσα στὶς ψυχές μας, ὑπάρχει ὅμως ἡ ἀγανάκτηση, γιατὶ νὰ μᾶς φάνε ἄδικα καὶ προδοτικά, μιὰ φούχτα ἄνθρωποι ποὺ δὲν ἀξίζει νὰ κυβερνήσουν αὐτὸν τὸν τόπο»; Ὁ Μ. εἶπε. «Τί μᾶς ἔχει κάμει αὐτὴ ἡ μητέρα-πατρίς. Ἂς μᾶς ἔλειπε ἡ μητρικὴ φροντίδα της. Μέχρι αὐτοῦ τοῦ σημείου φθάσαμε.»

«Δὲν θὰ ἤθελα νὰ προχωρήσουν τὰ πράγματα...»

Εἰς χθεσινὴν συνάντησίν μου μετὰ τοῦ Μ. (10ην Φεβρουαρίου 1972) συζητήσαμε γιὰ τὴν πολιτικὴ κατάσταση. Θύμησα στὸν Μ. τὸ δικαίωμα ἐπεμβάσεως ποὺ παίρνει κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς τρεῖς ἐγγυήτριες δυνάμεις στὶς Συμφωνίες τῆς Ζυρίχης, Ἑλλάς, Τουρκία καὶ Μ. Βρεττανία, ὅταν διακυβεύεται, διατρέχει κίνδυνον ἡ ἀνεξαρτησία, ἡ ἐδαφικὴ ἀκεραιότης καὶ ἡ ἀσφάλεια τῆς Κύπρου. Εἶπα ὅτι εἰς τὴν ἔκδοσιν τῆς «Ἐλευθερίας» καὶ ὅλων τῶν ἐφημερίδων τῆς ἡμέρας, ἰδιαίτερα ὅμως στὴν «Ἐλευθερίαν», τονιζόταν ὅτι ἡ σύσκεψις στὴν Ἀθήνα ἔγινε γιὰ τὰ Τσεχοσλοβακικὰ ὅπλα καὶ γιὰ ἀποτροπὴ ἐμφυλίου σπαραγμοῦ. Αὐτὸ, εἶπα, θὰ τὸ χρησιμοποιήσουν σὰν πρόσχημα γιὰ νὰ ἐπέμβουν. Νὰ εἶσθε βέβαιος περὶ αὐτοῦ. «Γιὰ σκέψου, εἶπεν ὁ Μ., νὰ δημιουργήσουν ὅλην αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν ἐξ αἰτίας τῶν ὅπλων;» «Μά, τοὺς ἦλθε κουτί, Μακαριώτατε, εἶπα ἐγώ.» Ζητοῦσαν ἀπὸ τὸν οὐρανὸ μιὰ ἀφορμή. Καὶ θὰ ἄφηναν αὐτὸ τὸ θέμα χωρὶς νὰ τὸ ἐκμεταλλευτοῦν;» «Καὶ λές, συνέχισε ὁ Μ., «νὰ πάρουν τόσες εὐθῦνες; (ὑπονοώντας τὴν ἐπέμβαση καὶ τὰ συνεπούμενα)». «Τοὺς εἴμεθα μεγάλο ἐμπόδιο στὰ σχέδιά τους καὶ γενικὰ ἕνας βραχνάς. Κι ὅπως ἔχουν ἔλθει τὰ πράγματα, τὸ ζήτημα πρέπει νὰ τελειώνη. Ὅλα συγκλίνουν πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνσιν, εἶπα ἐγώ». «Μὴν τοὺς ὑποτιμᾶτε. Ἐννοῶ μὴ ὑποτιμᾶτε ὅτι εἶναι κακοί, ὄχι ὅτι εἶναι καλοί. Εἶναι πολιτικοὶ συμφεροντολόγοι. Μὴ τοὺς κρίνετε ἀπὸ τὴν δική σας σκοπιά, ξεκινώντας ἀπὸ τὰ δικά σας συναισθήματα καὶ τὶς ἀξίες, στὶς ὁποῖες πιστεύεται». «Μὰ ἀσφαλῶς, ξέρω μὲ ποιοὺς ἀνθρώπους ἔχω νὰ κάμω», εἶπεν ὁ Μ. «—Ἁπλῶς δὲν μπορῶ νὰ πιστέψω ὅτι θὰ φθάσουν μέχρι τῶν ἄκρων.» «Ἐγὼ τοῦ τὰ εἶπα τοῦ Παναγιωτάκου», συνέχισε. «Τοῦ εἶπα ὅτι ἀντιλαμβάνομαι κι ἐγὼ καὶ ὁποιοσδήποτε καὶ ξένος ἂν εἶναι ἀκόμη ὅτι στὸ στράτευμα ἐπικρατεῖ διάχυτο ἀντιμακαριακὸ πνεῦμα. Τοῦ εἶπα γιὰ τὶς πληροφορίες ποὺ ἔχομε ἐμεῖς γιὰ τὸν Γρίβα καὶ γιὰ τὴν ἀπορία μου ποὺ ἡ δική τους ὑπηρεσία πληροφοριῶν ποὺ πρόσκειται πρὸς αὐτὸν δὲν ἔχει ἀρκετὲς πληροφορίες ὥστε νὰ τὸν ἐντοπίση. Ἐπίσης τοῦ εἶπα γιὰ τὴν κλοπὴν τῶν ὅπλων ἀπὸ τὸ Τρίκωμο ὅτι ἀφοῦ ὅπως ἀνακαλύψαμε ἦσαν ἄνθρωποι Γριβικοί, πῶς δὲν προσπαθήσατε νὰ τοὺς πείσετε νὰ ἀποκαλύψουν. Τοὺς ξέρουμε, ὁ Ζακχαῖος καὶ ὁ Κάμηλος. Καὶ ὕστερα γιὰ τὰ ὅπλα ποὺ λένε πὼς φέραμε. Τί νομίζουν, δηλαδή. Ὅτι ἐγὼ εἶμαι ἕνα πρόσωπο ἀνεύθυνο, ποὺ ἔφερα χιλιάδες ὅπλα καὶ θὰ τὰ διανείμω ἀνεξέλεκτα, ἀδιάκριτα, σὲ ὁποιουσδήποτε γιὰ νὰ κάμω μακελειό; Τὰ ὅπλα εἶναι ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον εὐθύνην μου καὶ δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ ἀνησυχοῦν». Τί εἶπεν

ἐκεῖνος σὲ ὅλα αὐτά; ρώτησα ἐγώ. «Κάτι μασοῦσεν ἐκεῖ πέρα» ἀπήντησεν ὁ Μ. «Δὲν ξέρουν μὲ τὶ ξεροκέφαλον παπᾶν ἔχουν νὰ κάμουν» τοῦ εἶπα. «Εἶμαι ἀποφασισμένος νὰ πεθάνω ἀλλὰ ὄχι νὰ ἐξευτελιστῶ». «Τὸ ξέρουν αὐτὸ Μ.,» εἶπα ἐγώ. Τὸ ξέρουν πολύ καλά. Γι αὐτό, ἄλλωστε, προσπαθοῦν νὰ σᾶς παραμερίσουν καὶ νὰ βάλουν τὸν ἄνθρωπό τους στὸν ὁποῖον θὰ ἐπιβάλουν τὶς ἀπόψεις τους. «Χθὲς σᾶς εἶπα ὅτι ὁ χρόνος κάποτε εἶναι ὑπέρ μας καὶ κάποτε κατά μας. Ἐννοοῦσα, γρηγορεῖτε. Σήμερα σᾶς λέω, ὅτι τὸ νὰ κερδίσετε χρόνο, ἂν μὴ τὶ ἄλλο, ἴσως βοηθήσει.» «Μὰ αὐτὴ εἶναι μιὰ τακτικὴ ποὺ συχνὰ υἱοθετῶ,» ἀπήντησεν ὁ Μ. Ἂν ὅμως αὔριο μοῦ φέρουν ὁποιοδήποτε μήνυμα καὶ τοὺς πῶ «ὡραῖα, ἀφῆστε με νὰ σκεφθῶ» καὶ ἐπιστρέψουν σὲ 24 ὧρες, ἐν τῷ μεταξὺ ἴσως λάβουν τὴν ἀπάντησή μου αὐτή, τὴν καθυστέρηση αὐτή, ὡς ὑποχώρηση. Κι αὐτὸ δὲν θὰ τὸ ἤθελα ποτέ.» «Αὔριο, Μ.» εἶπα ἐγώ, «εἶναι «ἀλτιμάτουμ» ποὺ θὰ σᾶς φέρουν, εἶναι τελεσίγραφο. Θὰ ἤθελα, ὅμως, νὰ σᾶς βάλω στὸ μυαλὸ καὶ τὸ ἑξῆς. Εἰς τὴν ἐσχάτην τῶν ἀναγκῶν θυμηθῆτε ὅτι ἡ Ρωσσία κατέθεσε πρότασιν στὰ Ἡνωμένα Ἔθνη κάποτε ζητοῦσα τὸ δικαίωμα δι' ἑαυτὴν νὰ ἔχῃ λόγον, ἂν οἱονδήποτε κράτος θελήσῃ νὰ ἐπέμβῃ στὴν Κύπρο. Δώσατε μὲ πλείστην μυστικότητα σημάδι πὼς ἐπιθυμεῖτε νὰ γίνῃ ξανὰ μιὰ τέτοια δήλωσις, καὶ θὰ δῆτε. Χωρὶς βεβαίως στρατιωτικὴν ἐπέμβασιν καὶ ὁ,τιδήποτε θὰ μποροῦσε νὰ σᾶς ἐκθέσῃ. Ἕνα ἁπλὸ τελεσίγραφο.» «Μὰ δὲν θὰ ἤθελα νὰ προχωρήσουν τὰ πράγματα, εἶπεν ὁ Μ.» «Μὰ θὰ προχωρήσουν», εἶπα ἐγώ. «Μιὰ προειδοποίησις θὰ εἶναι. Καὶ νὰ γίνῃ εἰς τὴν ἐσχάτην τῶν ἀναγκῶν. Τὰ συμφέροντα τῆς Ρωσσίας τῆς τὸ ὑπαγορεύουν αὐτὸ χωρὶς ἀνταλλάγματα. Οὔτε καὶ μεῖς θὰ θέλαμε νὰ προχωρήσουν τὰ πράγματα. Κάποτε τοὺς ζητήσαμε βοήθεια ὑπὸ τὴν ἴδια μορφὴ καὶ νομίζω πὼς τὰ ἀποτελέσματα ἦσαν εὐνοϊκὰ γιὰ μᾶς. Καὶ δὲν δεσμευθήκαμε καθόλου.» «Θὰ δοῦμε,» ἀπήντησε ὁ Μ., «θὰ ἐπιφυλαχθοῦμε γι αὐτό». «Ἤδη ζήτησε νὰ μὲ δῇ ὁ Παναγιωτάκος καὶ τοῦ ὥρισα γιὰ αὔριο τὸ πρωῒ στὶς δέκα».

11.2.1972

Ὁ Πρέσβυς (Ὑφυπουργὸς Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος κ.Κ. Παναγιωτάκος) ἐπεσκέφθη τὸν Μ. τὴν 10ην πρωϊνὴ τῆς σήμερον. Παρέμειναν συνομιλοῦντες ἐπὶ τρία τέταρτα τῆς ὥρας. Ὁ κ. Χ. Βωβίδης μοῦ ἐσχολίασεν ὅτι διὰ πρώτην φορὰν ὁ Παναγιωτάκος συνωδεύετο ὑπὸ στρατιώτου ὁπλοφοροῦντος καὶ μὲ γκλόμπ. Πάντοτε τὸν ἔφερνε ὁ σιωφέρ του μὲ πολιτικὴν περιβολήν. Ἦτο δὲ πολὺ σοβαρός.

Τὸ πραξικόπημα ποὺ δὲν ἔγινε

Τὸ Σάββατο, 12 Φεβρουαρίου 1972, ὁ Μ. μὲ κάλεσε μετὰ τὴ 1.00 μ.μ. στὸ Γραφεῖο του καὶ μοῦ εἶπε νὰ πακετάρω ὡρισμένους φακέλλους ἀπόρρητους, ποὺ εἶχε στὸ μικρὸ «ρονέο» πίσω ἀπὸ τὸ μεγάλο τραπέζι τῶν συνεδριάσεων. Εἶπε νὰ τὰ δέσω καὶ νὰ τὰ σφραγίσω, γιατὶ ἤθελε νὰ τὰ μεταφέρῃ ἀπὸ τὸ γραφεῖό Του, σὲ περίπτωση ποὺ θὰ γινόταν κάτι νὰ μὴ τὰ ἔβρισκαν. Ὅλο τὸ πρωΐ τοῦ Σαββάτου συνεδρίαζε τὸ Ὑπουργικὸ Συμβούλιο καὶ ὁ Μ. κατὰ περιόδους πήγαινε καὶ τοὺς συναντοῦσε στὴ μεγάλη αἴθουσα. Δὲν τὸν εἶχα δῆ γιὰ νὰ συζητήσουμε ἀπὸ τὴν προηγουμένη καὶ αὐτή του ἡ ἐνέργεια, μετὰ ποὺ εἶχα μάθει πόσα μεσολάβησαν ἀπὸ τὴν ἐπίδοση τῆς διακοινώσεως τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τὴν Παρασκευὴ τὸ πρωΐ καὶ τὴν προσπάθεια σύνταξης ἀπαντήσεως ὑπὸ τριῶν συνεργατῶν τοῦ Μ. (τὰ σχέδια μοῦ τὰ εἶχε δώσει τὸ πρωΐ τῆς ἰδίας ἡμέρας καὶ τὰ δακτυλογράφησα ὡς καὶ τὴν διακοίνωση τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως γιὰ φωτοτύπηση) μὲ λύπησε βαθύτατα, γιατὶ προαισθάνθηκα κάτι πολὺ σοβαρό. Ὁ Μ. δὲν παίρνει τέτοιες ἀποφάσεις συχνά. Ἐκτὸς αὐτοῦ ἡ ὄψη του ἦταν πολύ σοβαρή. Ὅταν ξαναγύρισα γιὰ νὰ κάμω τὸ πακετάρισμα ἔλειπε ἀπὸ τὸ γραφεῖό του. Νόμισα πὼς εἶχε πάει στὸ Ὑπουργικό. Ζήτησα βοήθεια ἀπὸ τὸ κ. Βωβίδη γιὰ νὰ πακετάρουμε τοὺς φακέλλους, ἀλλὰ τὴ στιγμὴ ποὺ μπαίναμε καὶ οἱ δύο στὸ γραφεῖό Του τὸν βρήκαμε μέσα. Ὁ κ. Βωβίδης ξαναγύρισε μὲ κορδέλλα γιὰ δέσιμο τῶν φακέλλων, ἐνῶ ἐγὼ τοὺς τύλιγα, καὶ ἔφυγε. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ κ. Νεοφύτου μπῆκε καὶ ἀνήγγειλε τὸν κ. Μ. Χριστοδούλου. Τελείωσε τὸ πακετάρισμα καὶ φεύγοντας χαιρέτησα. Ὁ Μ. χαμογέλασε καὶ εἶπε. Γιὰ νὰ δῶ, θὰ τὰ πάρω κάπου, ἴσως στῆς ἀδελφῆς μου. Ἐγὼ εἶπα. «Ὁμολογῶ πὼς ἔνοιωσα λύπη ἀπὸ αὐτή σας τὴν ἐνέργεια. Ἐσεῖς, βέβαια, ξέρετε πολὺ καλύτερα τὶ γίνεται, ὅμως, ἐπιτρέψατέ μου νὰ σᾶς πῶ αὐτό. Ἐγὼ ἔχω πολλὴ πεποίθηση ὅτι δὲν θὰ γίνῃ τίποτε ἐννοῶ πὼς δὲν θὰ πατήσουν τὸ πόδι τους, ὁποιοιδήποτε ἐδῶ πάνω, καὶ θάρρος ἐπίσης πολὺ ὅτι θὰ τὰ διεξέλθετε καὶ αὐτὴ τὴ φορὰ μὲ ἐπιτυχία τὰ πράγματα. Ὁ Θεὸς εἶναι μαζί σας.» Ὁ Μ. χαμογέλασε πλατύτερα καὶ εἶπε: «Γιὰ νὰ δοῦμε.»

Ὅλο τὸ Σαββατοκυρίακο περίμενα πὼς θὰ μὲ καλοῦσαν, γιατὶ ἡ ἀναμονὴ περὶ διαγγέλματός Του ἦταν γενική. Τὸ Σάββατο βράδυ ὁ Παναγιωτάκος

προέβη εἰς δηλώσεις, οἱ ὁποῖες, εὐτυχῶς, ἦσαν βοηθητικὲς γιὰ μᾶς. Τὴν Δευτέρα δὲν εἶδα καθόλου τὸν Μ. Ἡ κίνησις, ὅμως, εἰς τὸ Μέγαρον ἦταν πολλὴ καὶ ἀσυνήθιστη. Ὁ Ὑπεύθυνος τῆς Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας Πληροφοριῶν Τομπάζος ἀνῆλθε τρεῖς φορὲς στὸ Προεδρικὸ καὶ τὸ ὕφος του ἦταν πάρα πολὺ ἀνήσυχο. Διέκοψε μάλιστα τὸν Πρόεδρο γιὰ νὰ τοῦ μιλήση. Τὸ πρωΐ, ἐπίσης, συνηντήθη μὲ τὸν Μ. Ὁ Μητροπολίτης Κιτίου, ὁ ὁποῖος τοῦ διεβίβασε μήνυμα τοῦ Παναγιωτάκου ὅτι ἐπιθυμία τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ἦταν νὰ ἀποσυρθῆ καὶ αὐτὸς καὶ ὁ Γρίβας. Κατὰ τὸ ἀπόγευμα ἡ κρίσις ἐνετάθη. Ἐκυκλοφόρησαν δὲ ἔντονοι φῆμαι γιὰ πραξικόπημα. Τὸν Μ. ἐπεσκέφθησαν ὁ Κυπριανοῦ καὶ ἡ Βάσω καὶ προσπαθοῦσαν νὰ τὸν πείσουν νὰ φύγη ἀμέσως γιὰ τὴν Ἀρχιεπισκοπὴ καὶ νὰ κάμη διάγγελμα πρὸς τὸ λαό. Ὅλοι ἦσαν σοβαροὶ καὶ μιλοῦσαν γιὰ μέτρα καὶ γιὰ ἄμεση ἐπαφὴ μὲ τὸ λαό, ὡς μοναδικὴ σωτηρία. Ὁ Μ. μήνυσε στὸν κ. Φελλᾶ νὰ παραμείνη μετὰ τὸ Γραφεῖο καὶ τὸν ἤθελε. Σχολάσαμε μὲ βαρειὰ καρδιά. Ὁ κ. Φελλᾶς πέρασε σὲ λίγο ἀπὸ τὸ σπίτι γιὰ νὰ μοῦ φέρη μερικοὺς φακέλλους ποὺ εἶχα ξεχωρίσει ἀπὸ τὸ Γραφεῖο καὶ μοῦ εἶπε ὅτι πράγματι τὸν φώναξε γιὰ νὰ τοῦ ἀναγγείλη ὅτι ἐπίκειται πραξικόπημα καὶ ὅτι ἕνα τάγμα ἔχει ξεκινήσει ἀπὸ τὴν Κοφίνου καὶ βαδίζει πρὸς Λευκωσία. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Μ. εἶχε φύγει γιὰ τὴν Ἀρχιεπισκοπή. Ὁ Φ. εἶπε πὼς ἐλήφθησαν ὅλα τὰ μέτρα, οἱ ἐνισχύσεις τῶν φρουρῶν κ.λπ., καὶ πὼς ὅλοι θὰ ξαγρυπνοῦσαν καὶ θὰ ἐπικοινωνούσαμὲ πάλι. Ἦταν μιὰ νύκτα πολὺ ἄσχημη. Κατὰ βάθος, ὅμως, δὲν τὸ πίστεψα ποτὲ ὅτι θὰ φθάναμε μέχρι αἱματοχυσίας. Ὁ Μ. δὲν μίλησε καὶ ἡ σιωπή του ἀπεδείχθη ἐκ τῶν ὑστέρων σοφή. Δὲν ἔγινε τίποτε τὸ βράδυ τῆς Δευτέρας, ἐνῷ ἀντιθέτως, ἄρχισε ἡ συμπαράσταση τοῦ λαοῦ ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα. Ἀπὸ τὰ μακρυνὰ χωριὰ τῆς Πάφου συνέρρευσαν γύρω ἀπὸ τὴν Ἀρχιεπισκοπὴ ἑκατοντάδες αὐτοκίνητα καὶ παρέμειναν ξάγρυπνοι φρουροὶ τοῦ Προέδρου τους μέχρι τὸ πρωΐ τῆς ἑπομένης, ποὺ συνόδευσαν τὸν Μ. περπατητό μέχρι τὸ ἄνοιγμα τοῦ Ἁγ. Ἀντωνίου ἐρχόμενον πρὸς τὸ Προεδρικὸ Μέγαρο.

Τὴν Τρίτη τὸ πρωΐ σὲ συνομιλία μου μὲ τὸν Μ. εἶπε ὅτι πράγματι πίστευε στὸ πραξικόπημα τὴ Δευτέρα τὸ βράδυ.

«Σκεφτόμουν τὸ ρεζίλεμα...»

Εἰς σημερινὴν συνάντησίν μου μετὰ τοῦ Μ. μοῦ εἶπεν ὅτι ἦταν πολὺ στενοχωρημένος τὶς τελευταῖες τρεῖς μέρες. Τὸν ρώτησα ἂν εἶχε ἀπάντηση στὸ σημείωμά του πρὸς τὸν Γρίβα γιὰ συνάντηση καὶ μοῦ εἶπε ὄχι, δηλαδὴ ναί, κάποιαν ἀπάντηση εἶχε ἀπὸ τὸν Σωκράτη Ἠλιάδη ὅτι ἡ συνάντηση θὰ γίνη κι ὅτι τὸ σημείωμά του τὸ ἐπεξεργάζονται (τοῦ Γρίβα καὶ τὸ δικό του) οἱ Εὐδόκας καὶ Βασιλειάδης καὶ ὅτι πιθανὸν καὶ οἱ τρεῖς τους, δηλαδὴ Εὐδόκας, Βασιλειάδης καὶ Ἠλιάδης νὰ ζητήσουν νὰ τὸν δοῦν. Ἐγὼ παρετήρησα μήπως δὲν ἔφθασε καθόλου τὸ μήνυμα τοῦ Μ. στὰ χέρια τοῦ Γρίβα καὶ αὐτοὶ θὰ παρασύρουν σὲ παγίδα τὸν Μ. καὶ τελικὰ θὰ ποῦν πὼς ὁ Γρίβας ἀρνεῖται τὴν συνάντηση. Ὄχι, ἀπήντησε, ὁ Μ. Εἶμαι βέβαιος ὅτι τὸ μήνυμα τὸ πῆρε ὁ Γρίβας. Πῶς; ρώτησα ἐγώ. Περὶ τούτου εἶμαι βέβαιος, ἀπήντησε ὁ Μ. Δὲν ἐπέμεινα ἄλλο. Καὶ ὁ Μ. προσέθεσε. «Δὲν ἔχω νὰ χάσω τίποτε ἀπὸ τὴ συνάντησή μου μ' αὐτοὺς τοὺς τρεῖς.» Ἄλλο μὲ ἀπασχολεῖ. Τὸ θέμα τῶν ὅπλων, ποὺ τοὺς δίνει συνεχῶς ἀφορμὴ ἐκμεταλλεύσεως. Θὰ τὰ δώσω στὴν Ἀστυνομία.» «Ἐπίσης, θέλω νὰ δῶ μέχρι ποῦ θὰ ἐξωθήσουν τὰ πράγματα (ἐννοοῦσε τοὺς Ἕλληνας). «Θέλουν νὰ μὲ κάμουν νὰ παραιτηθῶ, ἀφοῦ τὸ ξέρουν πὼς δὲν συμφωνῶ μὲ τὰ σχέδιά τους, παρ' ὅλο ποὺ θὰ μὲ ἤθελαν συνυπεύθυνο, θὰ ἤθελαν τὴν ὑπογραφή μου στὶς συμφωνίες τους.» «Βεβαιότατα,» εἶπα ἐγώ. «Ἀφοῦ ἐξάντλησαν κάθε τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο πίστευαν ὅτι θὰ σᾶς ἀνάγκαζαν νὰ συμφωνήσετε μαζί τους, τώρα στρέφονται πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση. Ἂν σᾶς πιέσουν νὰ παραιτηθῆτε, πάλι πετυχαίνουν τὸ σκοπό τους. Οἱ Μητροπολῖται πῶς σᾶς φάνηκαν; Ἦσαν εἰλικρινεῖς ἤ...» «Ὄχι», ἀπήντησε ὁ Μ. «Δηλαδή», συνέχισα ἐγώ. «εἶναι δυνατὸν νὰ ζητήσουν τὴν ἀποχώρησή σας ἀπὸ τὸ ἀρχιεπισκοπικὸ ἀξίωμα, ὅπως φημολογεῖται;» «Δὲν ξέρω, δὲν νομίζω νὰ φθάσουν ὥς ἐκεῖ. Πάντως δὲν εἶναι εἰλικρινεῖς.» «Τὰ Ἡνωμένα Ἔθνη;» ρώτησα. «Ὁ Γενικὸς Γραμματεύς; Ἔγραψα σήμερα τὸ πρωῒ κάποιες πληροφορίες ποὺ ἔφερε ὁ κ. Πελαγίας ὅτι ζήτησε δυὸ φορὲς τὴν παράδοση τῶν ὅπλων στὴν Εἰρηνευτικὴ Δύναμη. Εἶναι ἀλήθεια; Ἀπ' ὅ,τι μοῦ εἴπετε τελευταίως δὲν ἀληθεύει.» »Ὄχι», ἀπήντησε ὁ Μ. Ὁ Γενικὸς Γραμματεύς καὶ ὁ Ταφὰλ δὲν ἐνδιαφέρονται καθόλου γιὰ τὰ ὅπλα. Ὁ Ταφὰλ εἶπε στὸν Κυπριανοῦ ὅτι μποροῦμε νὰ τὰ μεταφέρουμε στὴν Ἀστυνομία, ὅσα θέλουμε ἀκόμη, ὅπως ἐπὶ ἐποχῆς Μάρτολα καὶ νὰ πηγαίνουν νὰ τὰ βλέπουν κάθε τόσο τὰ Ἡνωμένα Ἔθνη. Δὲν τοὺς νοιάζει καθόλου. «Ὅμως εἶναι ἀλήθεια πὼς πιέζουν τὸν Γενικὸ Γραμματέα νὰ ἐνδιαφερθῇ» εἶπα ἐγώ. «Ναί,» ἀπήντησεν ὁ Μ. «Σκεφτόμουν τὸ ρεζίλεμα ποὺ θὰ μοῦ ἔκαμναν ἂν γινόταν τὸ πραξικόπημα καὶ πετύχαινε τὴν περασμένη Δευτέρα, μὲ τὰ ὅπλα, ποὺ θὰ τὰ ἔβγαζαν ἕνα-ἕνα, λίγα-λίγα, ἀπὸ τὴν Ἀρχιεπισκοπή».

Γενικὰ ὁ Μ. φαινόταν κουρασμένος, στενοχωρημένος καὶ πολὺ σκεφτικός. «Μὲ ἀπασχολοῦν πολλὰ διλήμματα» εἶπε. «Αὐτὸ εἶναι εὐχάριστο» εἶπα ἐγὼ «ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ὅτι σημαίνει πὼς ὑπάρχουν καὶ σκέψεις». Ὁ Μ. γέλασε. «Βεβαίως ὑπάρχουν σκέψεις» «Ἐνῷ ἐμεῖς δὲν μποροῦμε νὰ ἔχουμε διλήμματα» εἶπα ἐγώ, «γιατὶ ἀδυνατοῦμε νὰ ἀντιπαραθέσουμε σκέψεις γιὰ λύση».

Θέλω νὰ συναντήσω τὸν Στρατηγό....
— Εἶδες πόσο δόλιος εἶμαι!

Τὴν Κυραική; 20 Φεβρουαρίου 1972, σὲ συζήτησή μου μὲ τὸν Μ. στὴν Ἀρχιεπισκοπή, ὅπου εἶχα πάει γιὰ δουλειά, πληροφορήθηκα μὲ περισσότερες λεπτομέρειες γιὰ τὸ θέμα τῶν ὅπλων.

Ὁ Μ. εἶπε ὅτι σαφῶς ἐδήλωσαν ὅτι δὲν ἀρχίζουν οἱ ἐνδοκυπριακὲς συνομιλίες, ἂν δὲν παραδώση τὰ ὅπλα στὴν Εἰρηνευτικὴ Δύναμη. Ἀνεφέρθη ἐπίσης σὲ κάποιες δηλώσεις τοῦ Ἀν. Ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος κ. Ξανθοπούλου—Παλαμᾶ τὴν προηγουμένη νύχτα καὶ εἶπε πὼς τὸν λύπησαν, ἀλλὰ δὲν δημοσιεύονται ὅλες, μόνο ὁ «Φιλελεύθερος» δημοσιεύει μέρος τους. Ἐγὼ ἀναφέρθηκα στὶς δηλώσεις τῶν πρώην πολιτικῶν τῆς Ἑλλάδος Κανελλοπούλου—Μαύρου καὶ Ζίγδη, τὴν προηγουμένη νύχτα ἐπίσης, οἱ ὁποῖες, εἶπα, ἦσαν «λεβέντικες». Ὁ Μ. γέλασε καὶ συνέχισε δείχνοντάς μου ἕνα τηλετυπικὸ μήνυμα τοῦ κ. Ρωσσίδη ἀπὸ τὴ Νέα Ὑόρκη, στὸ ὁποῖο μοῦ διάβασε ὅτι ἀπὸ συνάντηση ποὺ εἶχε ὁ κ. Ρωσσίδης στὰ Ἡνωμένα Ἔθνη ἀντελήφθη ὅτι ὁ Γενικὸς Γραμματέας κ. Βάλντχαϊμ πιέζεται γιὰ νὰ υἱοθετήση αὐτὴν τὴ λύση τῆς παραδόσεως τῶν ὅπλων στὴν Εἰρηνευτικὴ Δύναμη, ἐνῷ στὴν ἀρχὴν τὰ Ἡνωμένα Ἔθνη ἐφαίνοντο νὰ μὴ ἐνδιαφέρωνται. Μέχρι καὶ τὸν Μπίτσιον, ὁ ὁποῖος γνωρίζεται προσωπικῶς μὲ τὸν Γενικὸν Γραμματέα, ἀπέστειλεν ἡ Ἑλλὰς γιὰ νὰ ἐξασκήση πίεσιν πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνσιν.

Ἐγὼ εἰσηγήθηκα νὰ τοὺς δώσουμε ἕνα μέρος τῶν ὅπλων. «Δὲν μπορεῖ νὰ γνωρίζουν τὸν ἀκριβῆ ἀριθμό», συνέχισα, «καὶ ἴσως εἶναι αὐτὸ μιὰ λύση.» «Μὰ καὶ βέβαια τὸν γνωρίζουν», εἶπεν ὁ Μ. «Ἀφοῦ μαζὶ μὲ τὸν Χαραλαμπόπουλο καὶ τὸν Βενιαμὶν κάναμε τοὺς Καταλόγους. Ὁ Χαραλαμπόπουλος, μάλιστα, ὥριζε τὸν τύπον τῶν ὅπλων γιὰ κάθε περίπτωση. Ἐκρατήθησαν πρακτικὰ αὐτῆς τῆς συναντήσεώς μας ὑπὸ τοῦ κ. Βενιαμίν, (Γεν. Διευθυντοῦ τοῦ Ὑπ. Ἐξωτερικῶν) καὶ ὁ Χαραλαμπόπουλος γνωρίζει τὸν Κατάλογο, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἀργότερα ἀφηρέθη ἓν ποσοστὸν 30%. Τοῦ ζήτησα, μάλιστα, νὰ τὸ ἀνακοινώση στὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνηση καὶ μοῦ ἔφερε τὴν ἑξῆς ἀπάντηση: «Εἶναι καὶ ἄλλα ζητήματα, ποὺ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος δὲν μᾶς ἐρωτᾶ. Δὲν βλέπουμε τὸ λόγο, γιατί μᾶς ἐρωτᾷ σ' αὐτό.» Ἀπὸ αὐτή τους τὴν ἀπάντηση ἔκρινα, συνέχισε ὁ Μ. ὅτι δὲν ἤθελαν νὰ ἀναλάβουν εὐθύνη καὶ ὅτι πράγματι, ἴσως τοὺς ἔφερνα σὲ δύσκολη θέση ρωτώντας τους. Καὶ τώρα παρουσιάζονται ὡς ἔχοντες πλήρη ἄγνοιαν κ.λ.π. κ.λ.π.» «Τὸ θέμα τῶν ὅπλων ἦταν μιὰ πολὺ βολικὴ ἀφορμὴ γι αὐτοὺς νὰ μᾶς ἐκμεταλλευτοῦν γιὰ μιὰ ἐπιβολὴ λύσεως πλέον» ἀπήντησα ἐγώ. «Μᾶς ἔχουν πουλήσει ἀπὸ καιρό, ἀλλὰ ἴσως δὲν ὑπῆρχε ἡ κατάλληλη στιγμὴ νὰ ἐκδηλωθοῦν. Αὐτοὶ γιὰ νὰ σταθοῦν χρειάζον-

ται ἀπελπιστικὰ τὸ ἀμερικανικὸ δολλάριο. Χιλιάδες παίρνουν τώρα ἀπὸ τὴν παραχώρηση τῶν λιμανιῶν τους στὸν ἀμερικανικό στόλο. Ἔπρεπε νὰ δώσουν, ὅμως, ἱκανοποιητικὰ ἀντα λλάγματα. Ἕνα ἀπ' αὐτὰ εἴμαστε καὶ μεῖς.» «Δὲν μποροῦσα νὰ τὸ πιστέψω ποτέ», εἶπε ὁ Μ. «Μᾶς πούλησαν ποιοί; Οἱ Ἕλληνες. Καὶ ξέρεις κάτι; δὲν θὰ μὲ ἔνοιαζε νὰ δώσω τὰ ὅπλα, ἄν δὲν ὑπῆρχαν οἱ παράνομες ὁμάδες, ποὺ ἔχουν δημιουργηθῆ ἀπὸ τὸν Γρίβα.» «Μὰ ἄλλωστε δὲν θὰ φέρναμε τὰ ὅπλα, ἄν δὲν εἶχαν δημιουργηθῆ αὐτές οἱ ὁμάδες», εἶπα ἐγώ. «Ξέρεις σὲ τὶ τρομερὰ διλήμματα βρίσκομαι; συνέχισε ὁ Μ. «Τὸ καταλαβαίνω», εἶπα. «Δὲν ὑπάρχει κάποιος ἄλλος τρόπος ἄραγε; Πάντως, Μ., μὴ δώσετε τὰ ὅπλα χωρὶς ὅρους. Βάλετέ τους καὶ σεῖς τοὺς ὅρους σας καὶ σὰν πρωταρχικὸ τὴν διάλυση τῶν παρανόμων ὁμάδων καὶ τὴν παρουσίαση τοῦ Στρατηγοῦ.» «Θὰ σοῦ πῶ κάτι», εἶπεν ὁ Μ. «ἀλλὰ δὲν θέλω νὰ τὸ βγάλης ἀπὸ τὸ στόμα σου. Σκέφτομαι νὰ ζητήσω ἐπικοινωνία μὲ τὸν Στρατηγό. Γι αὐτὸ φώναξα χθὲς τὸν Σωκράτη Ἠλιάδη στὸ Γραφεῖό μου.» «Ἐσεῖς τὸν καλέσατε»; ρώτησα. «Ἐγὼ νόμιζα πὼς ἐκεῖνος ζήτησε νὰ σᾶς δῆ. Ὅμως προσέξατε, γιατὶ τώρα τελευταίως ὁ Ἠλιάδης ἐθεάθη μὲ τὸν Χαραλαμπόπουλο καὶ εἶχαν μάλιστα πολύωρες συσκέψεις. Μήπως εἶναι περισσότερον χουντικὸς παρὰ Γριβικὸς καὶ ὅ,τι τοῦ πῆτε ἀμέσως θὰ τοὺς τὸ διαβιβάση πρῶτα σ' ἐκείνους καὶ ἄν τὸ ἐγκρίνουν στὸ Στρατηγό; Ἐπίσης προσέξατε, μήπως σᾶς τραβήξη σὲ παγίδα, ὅπως τὴν προηγουμένη φορά, ποὺ σᾶς εἰδοποίησε ὁ κ. Φελλᾶς καὶ δὲν πήγατε. Μήπως ἐπίσης ἐκμεταλλευτοῦν αὐτή σας τὴν πρωτοβουλία γιὰ νὰ σᾶς κτυπήσουν περισσότερο, γιὰ νὰ διαστρεβλώσουν καὶ πάλι τὰ πράγματα. Ὅλα νὰ τὰ περιμένουμε πιὰ ἀπ' αὐτούς.» Ὁ Μ. χαμογέλασε «Δὲν ἔχω νὰ χάσω τίποτε», εἶπε. «Θέλω νὰ συναντήσω τὸν Στρατηγό, γιατὶ πιστεύω ὅτι μποροῦμε νὰ συνεννοηθοῦμε καὶ νὰ σώσουμε αὐτὸ τὸν τόπο. Δὲν ὑπάρχει καμμιά ἄλλη σκέψη πίσω ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐνέργεια. Καὶ ἄν δημοσιεύσουν τὴν εἴδηση αὐτή, πάλι δὲν ἔχω νὰ χάσω τίποτε.» »Μήπως τὴν ἐκλάβουν σὰν ἀδυναμία Σας, μήπως ποῦν ὅτι γαντζώνεστε ἀπὸ τὴν τελευταία σανίδα σωτηρίας ποὺ σᾶς ἀπέμεινε.» «Δὲν ἔχω νὰ χάσω τίποτε» ἐπανέλαβε ὁ Μ. «ὅπως καὶ ἄν τὸ δοῦν, ὅπως καὶ ἄν τὸ πάρουν.» «Τότε δὲν μένει παρὰ νὰ παρακαλοῦμε νὰ ἐπιτύχη αὐτή σας ἡ σκέψη», κατέληξα ἐγώ. «Ὁ Σωκράτης φάνηκε νὰ ἐπικροτῆ τὴν ἰδέα» εἶπε ὁ Μ. «καὶ νομίζει πὼς δὲν θ' ἀρνηθῆ ὁ Στρατηγός.»

Τὴν ἑπομένη, Καθαρὰ Δευτέρα, στὶς 5.00 μ.μ. μοῦ τηλεφώνησε στὸ σπίτι ὁ Μ. γιὰ νὰ μοῦ πῆ πὼς θὰ μοῦ ἔστελλε ἕνα σημείωμα, δυὸ-τρεῖς σελίδες νὰ γράψω γιὰ τὸ γνωστὸ θέμα. Σὲ λίγα λεπτὰ τὸν ζήτησα ἐγὼ στὸ τηλέφωνο γιὰ νὰ ρωτήσω κάποιες λεπτομέρειες σχετικὰ μὲ τὸ χαρτὶ καὶ τὴν δακτυλογράφηση τῆς ἐπιστολῆς «—ἄν ἡ προσφώνησις θὰ ἦταν χειρόγραφη, κ.λ.π.— καὶ ὁ Μ. ἀπήντησεν ὅτι ἄλλαξε γνώμη καὶ σκεφτόταν νὰ τὸ ἔκαμνε ἰδιοχείρως ὁλόκληρο τὸ γράμμα. Τοῦ εἶπα πὼς θὰ ἤμουν συνέχεια στὸ σπίτι ἄν μὲ χρειαζόταν. Τὴν ἑπομένη τὸ πρωΐ, Τρίτη, 22 Φεβρουαρίου, σὲ συνάντησή μας στὸ Γραφεῖο τοῦ Μ. μοῦ εἶπε πὼς ὁ Σωκράτης ἦλθε καὶ τοῦ εἶπε πὼς ὁ Γρίβας ἤθελε γραπτῶς σημείωμά του στὸ ὁποῖο νὰ τοῦ ἀναφέρη τοὺς λόγους τῆς ἐπιθυμητῆς ὑπ' Αὐτοῦ συνάντησης καὶ βγάζοντας ἀπὸ τὴν τσέπη τοῦ ράσου του ἕνα διπλωμένο χαρτὶ τὸ ἄνοιξε καὶ ἄρχισε νὰ μοῦ διαβάζη τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς ποὺ ἔστειλε ἤδη στὸ Στρατηγὸ μὲ τὸν Σωκρατη Ἠλιάδη. «Γιὰ κάτι

μετάνοιωσα καὶ ἤθελα νὰ τὸ ἀλλάξω, ἀλλὰ εἶχε φύγει ἤδη», εἶπε ὁ Μ. Ἦταν δυὸ γραμμὲς στὴ δεύτερη παράγραφο ποὺ ἀναφέρονταν στὸ ὅτι ὁ λαός μας ἔχει διαιρεθῆ σήμερα σὲ «Μακαριακοὺς» καὶ σὲ «Γριβικούς.» «Ναί,» εἶπα ἐγώ, «ἀλλὰ ἡ συνέχεια ἐξαλείφει κάθε πιθανὴ παρεξήγηση». Στὴ συνέχεια τὸ γράμμα ἔλεγε ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ εἴμεθα σύμβολα ἑνότητος καὶ ὄχι σύμβολα διχασμοῦ καὶ καλεῖ τὸν Στρατηγὸ ὅπως συναντηθοῦν γιὰ τὸ ἐθνικὸν συμφέρον κ.λπ. «Ἡ τελευταία παράγραφος ἐγράφη πρὸς ἀποφυγὴν κάθε παρεξηγήσεως μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως», εἶπεν ὁ Μ. «οὕτως ὥστε, ἐὰν θελήσουν νὰ τὴν δημοσιεύσουν γιὰ νὰ μὲ βλάψουν, τοὺς ἐμποδίζει αὐτό. «Εἶδες πόσο δόλιος εἶμαι;» εἶπε χαριτολογῶν. «Ἂν αὐτὸ μπορῆ νὰ ὀνομασθῆ δολιότης» ἀπήντησα ἐγώ. «Ὅμως, προσέξτε Μ. Μὴν πᾶτε ὅπου σᾶς ὁρίσουν. Αὐτοὶ εἶναι οἱ δόλιοι καὶ ὄχι ἐσεῖς. Ἐκεῖνος τί σᾶς ἔστειλε;» ρώτησα. «Ἕνα σημείωμα», εἶπε ὁ Μ. «Τὸ ἔχετε;» ρώτησα. «Ἀντέγραψα ἕνα κομμάτι» ἀπήντησε ὁ Μ. καὶ ἔβγαλε ἀπὸ τὴν τσέπη του ἄλλο ἕνα χαρτάκι, ἀπὸ τὸ ὁποῖο μοῦ διάβασε μερικὲς φράσεις. «Ἦταν χειρόγραφο;» ρώτησα. «Ὄχι», ἀπήντησε. «Τότε πῶς εἶσθε βέβαιος ὅτι προερχόταν ἀπὸ τὸν Στρατηγό;» «Τὸ ὕφος του μὲ πείθει» ἀπήντησε. «Ἡ φράση π.χ. «δίδω τὸ λόγο μου» ποὺ ἦταν καὶ ὑπογραμμισμένη, εἶναι τοῦ Γρίβα.» «Μακάρι νὰ εἶναι ἔτσι», εἶπα. «Ἐξακολουθῶ, ὅμως, νὰ ἔχω τὶς ἐπιφυλάξεις μου.» «Προχωρῆστε μὲ πολλὴ προφύλαξη.» «Ἐντάξει» εἶπε ὁ Μ. καὶ μοῦ ἔδωσε τὸ χειρόγραφό του νὰ κάμω ἀντίγραφο.-

Ἡ φωτεινὴ μορφὴ καὶ οἱ σκοτεινὲς δυνάμεις

Τὴν Κυριακή, 5 Μαρτίου 1972, σὲ συνάντησή μου μὲ τὸν Μ. στὴν Ἀρχιεπισκοπή, ὅπου πῆγα γιὰ δουλειὰ γύρω στὶς 12 μ. συζητήσαμε τὸ μεγάλο δίλημμα, στὸ ὁποῖο τὸν ἔφεραν οἱ τρεῖς μητροπολῖται μὲ τὴν εἰσήγησή τους νὰ παραιτηθῇ ἀπὸ τὸ προεδρικὸ ἀξίωμα κατὰ τὴν Ι. σύνοδο τῆς 3ης Μαρτίου.

Ἀντελήφθηκα ὅτι ὁ Μ. σκεφτόταν σοβαρὰ καὶ τὶς δυὸ ὄψεις τοῦ διλήμματος: Τὴν παραμονή του στὸ προεδρικὸ ἀξίωμα, ποὺ θὰ εἶχε σὰν συνέχεια τὴν καθαίρεσή του ἀπὸ τὸ ἀξίωμά του καὶ ὡς Ἀρχιεπισκόπου ἀπὸ τοὺς τρεῖς μητροπολῖτες, καὶ τὴν παραίτησή του μὲ ὅλες τὶς δυσμενεῖς συνέπειες γιὰ τὸν τόπο. Ἐγὼ ρώτησα, ἂν ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ τὸν καθαιρέσουν καὶ ἀπάντησε καταφατικά, ἐξήγησε δὲ στὴ συνέχεια ὅτι θὰ πρέπει νὰ ἐφεσιβάλη καὶ τότε νὰ κληθοῦν ἀνὰ εἷς ἀρχιερεὺς ἀπὸ κάθε πατριαρχεῖο γιὰ νὰ τὸν κρίνουν. Τέτοια ταπείνωση καὶ ἐξευτελισμὸ δὲν θὰ τὸν δεχόταν ὁ Μ. ποτέ.

«Ὅμως», ἐπενέβηκα ἐγώ, «νὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ παρατηρήσω ὅτι καὶ παραιτούμενος δὲν θὰ εἶσθε ἱκανοποιημένος. Ἐγὼ ποὺ σᾶς γνωρίζω καλά, πόσο εὐαίσθητος καὶ εὔθικτος εἶσθε στὴν ἀξιοπρέπειά σας, ὑποβάλλω ὅτι οὔτε μὲ τὴ σκέψη πὼς ὁ λαός σας ἀμφιβάλλει γιὰ σᾶς, ἂν ὄχι χειρότερα, δὲν θὰ μπορέσετε νὰ μείνετε στὴν Κύπρο.» «Ἀποκλείεται», ἀπάντησε ὁ Μ. «Ἔ, λοιπόν, τὶ θὰ γίνη τότε;» εἶπα ἐγώ. «Θὰ φύγετε ἀπὸ τὴν Κύπρο;» «Δὲν ξέρω», ἀπάντησε ὁ Μ. «Μὰ κι ἂν ἐσεῖς παραμείνετε» προσέθεσα ἐγώ, «λησμονήσαμε ὅτι αὐτοὶ δὲν θὰ σᾶς ἀφήσουν οὔτε σὰν Ἀρχιεπίσκοπο, γιατὶ θὰ ἀποτελῆτε γι' αὐτοὺς πάντοτε ἕνα φόβητρο μεγάλο, θὰ εἴσαστε ἡ ἑστία ποὺ θὰ συγκεντρώνη πάντοτε τὰ ἰδανικὰ καὶ τοὺς πόθους τοῦ λαοῦ μας, ἐνόσω ὑπάρχετε στὴν Κύπρο, ἐνόσω ἀκόμη ζῆτε, μπορῶ νὰ πῶ, εἴσαστε ἐπικίνδυνος στὰ σχέδιά τους. Γιατί, λοιπόν, νὰ παραιτηθῆτε, ἀφοῦ ἡ λύση αὐτὴ δὲν θὰ εἶναι καλύτερη οὔτε γιὰ σᾶς μὰ οὔτε καὶ τὸ λαό σας, ποὺ πιστεύω ἀπόλυτα πόσο πολὺ τὸν πονεῖτε; Μόλις παραιτηθῆτε, Μακαριώτατε, ξέρετε τὶ θὰ γίνη. Τὸ αἱματοκύλισμα ποὺ νομίζετε ἴσως ὅτι θὰ ἀποφευχθῇ ἂν παραιτηθῆτε, τότε εἶναι ποὺ θὰ γίνη σίγουρα. Γιατί, τὶ νομίζετε; Ὅλος αὐτὸς ὁ λαὸς ποὺ μαζεύτηκε προχθὲς καὶ σᾶς διαδήλωσε τὴν ἀγάπη του, τὴν ἐμπιστοσύνη του, ποὺ σᾶς βροντοφώναξε πὼς μόνο Ἐσεῖς τὸν ἀντιπροσωπεύετε, θὰ δεχθῇ εἰρηνικὰ μιὰ διαδοχή Σας ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας; Ἔτσι, ἥσυχα θὰ ἀκούση τὴν παραίτησή σας καὶ χωρὶς ἀντίδραση θὰ δεχθῇ τὶς συνέπειες καὶ θὰ ζητωκραυγάση ὑπὲρ τοῦ νέου Προέδρου; Ὄχι, Μακαριώτατε. Οἱ χιλιάδες ποὺ σᾶς ζητωκραύγασαν προχθὲς θὰ ἀντιδράσουν. Θὰ πικραθοῦν, γιατὶ θὰ θεωρήσουν ἐγκατάλειψη τὴν παραίτησή σας, θὰ ἀγανακτήσουν, θὰ πολεμήσουν. Καὶ ξέρετε τὶ μπορεῖ νὰ κάμη ἕνας θυμωμένος ὄχλος, ἕνας ὠργισμένος λαὸς ποὺ τοῦ καταπατοῦν

τὸ δίκιο του. Καὶ ὕστερα ἀπὸ τὸ αἱματοκύλισμα, θὰ ἔλθη τὸ μοίρασμα. Ἡ Κύπρος, ποὺ γι αὐτὴν ἀγωνιστήκατε τόσα χρόνια, ποὺ τῆς δώσατε σεῖς τὴ σημερινή της ὑπόσταση στὸ παγκόσμιο, θὰ διχασθῆ. Καὶ πολὺ σύντομα, φοβοῦμαι, θὰ ἐκτουρκισθῆ. Ἐσεῖς, ἀσφαλῶς, τὰ ἔχετε σκεφθῆ πολὺ σοβαρώτερα ὅλα αὐτὰ ποὺ ταπεινὰ σᾶς ὑποβάλλω αὐτὴ τὴ στιγμή. Ἀκοῦστε με ὅμως μὲ ἀνεκτικότητα σὰν μιὰ ἁπλῆ λαϊκὴ φωνή, ποὺ μόνο τὸ συμφέρον τοῦ τόπου σκέφτεται ποὺ εἶναι ἀναπόσπαστα συνδεδεμένο μὲ Σᾶς.»

Ὁ Μ. μὲ ἄκουσε μὲ προσοχὴ κι ἔπειτα εἶπε: «Βεβαίως εἶναι σωστὰ αὐτὰ ποὺ λὲς καὶ εἶναι ἔτσι ὅπως τὰ σκέφτεσαι. Ὅμως, δὲν εἶναι τόσο ἁπλᾶ. Μὲ ἔχουν ἀγγίξει σὲ ἕνα πολὺ εὐαίσθητο σημεῖο. Στὸ διχασμὸ τῆς ἐκκλησίας. Ὅλα τὰ ἄλλα τὰ ἔβγαζα πέρα.» «Μὰ κι αὐτὸ θὰ τὸ ξεπεράσουμε», εἶπα ἐγώ. «Καθυστερῆστε τὴν ἀπάντησή Σας σ' αὐτοὺς ἕνα μῆνα, ἂς ποῦμε. Ἔπειτα καλέστε τους σὲ Σύνοδο γιὰ νὰ τοὺς τὴν ἀνακοινώσετε. Νομίζετε πὼς θὰ ἔλθουν;» «Βεβαίως, θὰ ἔλθουν» ἀπάντησε. «Μὰ δὲν θὰ τοὺς ἀφήση ὁ λαός», εἶπα ἐγώ. «Ὁ λαὸς θὰ σταθῆ ὁδόφραγμα μπροστά τους. Θὰ τοὺς τὸ ἀπαγορεύση». «Δὲν γίνονται αὐτά», μειδίασε ὁ Μ. «Κι ἂν ἀποσύρουν ἐν τῷ μεταξὺ τὴν εἰσήγησή τους;» πρόσθεσα ἐγώ. «Αὐτὸ μάλιστα» εἶπε ὁ Μ. «Τότε θὰ ἐργασθοῦμε πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση στὸ διάστημα ποὺ θὰ ἐκκρεμῆ ἡ ἀπάντησή σας.» «Δὲν πρέπει νὰ ἀργήσω πολὺ νὰ ἀπαντήσω» εἶπε ὁ Μ. «γιατὶ αὐτὸ ἔχει καὶ τὴν κακή του ὄψη.» «Καταλαβαίνω», εἶπα. «Ἴσως ὁ λαὸς ξεθυμάνη» πρόσθεσε. «Ἐγὼ δὲν ἔπαυσα νὰ πιστεύω οὔτε στιγμή» συνέχισα ἐγώ, «ὅτι ὅλα αὐτὰ θὰ ξεπερασθοῦν. Εἴσθε πολὺ ἔξυπνος, θὰ βρῆτε τὴ λύση.» «Δὲν εἶμαι ἔξυπνος» μειδίασε ὁ Μ. «Ἔτσι μὲ θεωρεῖτε». «Ὄχι, ἐπέμεινα ἐγώ, «εἴσθε ἔξυπνος ἀλλὰ ἀκόμη καλύτερα συνδυάζετε μὲ τὴν ἐξυπνάδα τὴ σύνεση. Γιατὶ ἡ εὐφυΐα χωρὶς τὴν κατάλληλη στάθμιση τῶν καταστάσεων, κάποτε ἀποδεικνύεται ἐπικίνδυνη. Κάμετε καὶ αὐτὴ τὴ φορὰ τοὺς συνετοὺς ὑπολογισμούς σας καὶ κερδῖστε ἀπὸ τὸν χρόνο, ὅσο μπορεῖτε. Ἐν τῷ μεταξὺ θὰ ἀκουσθοῦν φωνές. Δὲν μπορεῖ οἱ τίμιοι ἄνθρωποι παντοῦ στὸν κόσμο νὰ μὴ μιλήσουν.»

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Μ. μοῦ ἐξιστόρησε τὰ γεγονότα τῆς 3ης Μαρτίου. Τὸ πρωῒ τῆς 3ης Μαρτίου τὸν ἐπισκέφθη ὁ Διευθυντὴς τῶν Ἰατρικῶν Ὑπηρεσιῶν Μ. Οἰκονομόπουλος, ὁ ὁποῖος εἶναι συγγενὴς τοῦ μητροπολίτου Κιτίου, καὶ τοῦ ἄφησε νὰ καταλάβη ὅτι μᾶλλον μετεπείσθη ὁ Κιτίου, ἀπὸ προηγουμένη συνάντηση ποὺ εἶχε ὁ Οἰκονομόπουλος μαζί του στὴ μητρόπολη Λεμεσοῦ, ὅπου πῆγε μαζὶ μὲ τὸν Γ. Διευθυντὴ τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν κ. Χρ. Βενιαμίν. Τοῦ συνέστησε δὲ νὰ τοὺς μιλήση μὲ ὕφος ἤπιο στὴ Σύνοδο καὶ μὲ τρόπο ποὺ νὰ μὴ δείχνη ὅτι συμβαίνει τίποτε. Ὁ Μ. ἀπάντησε «ἐντάξει.» Ἐκείνη τὴ στιγμὴ σκέφθηκα πόσο συντηρητικά, μέχρι ἀκόμη καὶ μὲ ταπεινοφροσύνη φερόταν ὁ Μ. βάζοντας τὸ συμφέρον τοῦ τόπου πάνω ἀπὸ κάθε προσωπικὸ συναίσθημα. «Κομμάτια νὰ γίνη», εἶπε ὁ Μ. ὅπως μοῦ διηγόταν.

Κατόπιν, ὁ Κιτίου ἔφθασε πρῶτος στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ λίγα λεπτὰ πρὶν ἀπὸ τοὺς ἄλλους. «Καθήσαμε στὸ γραφεῖο μου», εἶπε ὁ Μ. καὶ μὲ τρόπο ἀνέφερα στὸν Κιτίου ὅτι δὲν πιστεύω ὅτι θὰ εἶναι γιὰ τὸ συμφέρον τοῦ τόπου νὰ ἀληθεύουν μερικὲς πληροφορίες ποὺ ἔχω. Ὁ Κιτίου ἀπάντησε «Καλά, καλά, θὰ τὰ ποῦμε μέσα.» Στὴν ἀρχὴ κάθησε μαζί τους καὶ ὁ Χωρεπίσκοπος

Κωνσταντίας Χρυσόστομος καὶ κατόπιν ὁ Χωρεπίσκοπος Ἀμαθοῦντος Καλλίνικος. Μετὰ ἀπὸ παράκληση, ὅμως, τοῦ Μ. οἱ δύο Χωρεπίσκοποι ἀπεσύρθησαν καὶ ἔτσι ἐδόθη εὐκαιρία νὰ μιλήσω αὐτὰ τὰ λίγα λόγια στὸν Κιτίου, ὁ ὁποῖος ἔδωσε τὴν ἐντύπωση ὅτι, πράγματι, δὲν θὰ ἐπραγματοποιεῖτο, ὅ,τι τόσον εὐρέως καὶ σοβαρῶς εἶχε διαδοθῆ.

Κατόπιν τῆς ἐλεύσεως καὶ τῶν δύο ἄλλων μητροπολιτῶν ἤρχισεν ἡ συνεδρία τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Ὁ Μ. τοὺς κατετόπισε μὲ λεπτομέρειες γιὰ τὴ διακοίνωση τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, γιὰ τὶς διάφορες ἐξελίξεις, γιὰ τὰ σχέδιά του ὡς πρὸς τὸ χειρισμὸ τοῦ ἐθνικοῦ μας θέματος. Μετὰ τὸ πέρας τῆς ἐνημερώσεώς τους ἀπὸ τὸν Μ. ὁ Πάφου πρῶτος ἔβγαλε ἀπὸ τὴν τσέπη του διάφορα χαρτιὰ καὶ ἄρχισε νὰ διαβάζη. Ὁ Μ. εἶπε πὼς τὸ πρῶτο ἦταν χειρόγραφο, κατάλαβε δὲν τὸν γραφικὸ χαρακτῆρα ὡς γνωστό του, σὲ λίγο δὲ ἀντελήφθη ὅτι ἦταν τοῦ Παπασταύρου καὶ τὸ εἶπε στὸ Γεννάδιο. Ἐκεῖνος τὸ παρεδέχθη ἀλλὰ εἶπε πὼς οἱ ἰδέες ἦσαν δικές του. Ἐπίσης ὑπῆρχαν καὶ δακτυλογραφημένα καὶ ὁ Μ. εἶπε πὼς ἀναγνώρισε τὴ γραφομηχανὴ τοῦ Πολύκαρπου Ἰωαννίδη. Καὶ οἱ τρεῖς μητροπολῖτες μίλησαν ἢ μᾶλλον διάβασαν τὰ χαρτιά τους καὶ κατέληγαν καὶ οἱ τρεῖς στὴν ὑπόδειξη περὶ παραιτήσεως τοῦ Μακαριωτάτου ἀπὸ τὸ ἀξίωμά του ὡς Προέδρου μὲ τὴν δικαιολογία ὅτι ὁ προκαθήμενος τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι ὀρθὸ νὰ ἀναμιγνύεται στὴν πολιτικὴ καὶ τὰ παρόμοια. Ἐν τῷ μεταξὺ τὸν Μ. ζήτησε στὸ τηλέφωνο ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Ἱερώνυμος, ὁ ὁποῖος τοῦ ὑπέδειξε νὰ μὴ παραιτηθῆ. Ὁ Μ. τὸν ρώτησε ἂν αὐτό του τὸ μήνυμα ἀπηχοῦσε τὶς σκέψεις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ ὁ Ἱερώνυμος εἶπε πὼς θὰ τὸν ἔπαιρνε ξανὰ στὸ τηλέφωνο. «Ἐν τῷ μεταξὺ» εἶπε ὁ Μ. «τὸ λόγο πῆρε κατὰ τὴν ἀπουσία μου ὁ Χωρεπίσκοπος Κωνσταντίας, καὶ τοὺς ἄκουσα νὰ φωνάζουν καὶ νὰ τσακώνονται.» «Γύρισα πίσω καὶ τότε ὁ Κυπριανὸς εἶπε: Καὶ τώρα νὰ καταθέσωμεν ἐκεῖνο τὸ ἔγγραφο.» «Τότε», εἶπε ὁ Μ. θύμωσα πολύ. «Κτύπησα τὰ χέρια μου στὸ τραπέζι καὶ μοῦ εἶπαν πὼς οἱ φωνές μου ἀκουγόντουσαν μέχρι κάτω στὰ γραφεῖα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς. Εἶπα πὼς αὐτὸ εἶναι ἀνέντιμον, πὼς οἱ τρεῖς τους ἔκαμαν παρασυναγωγὴ πρὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ πῆραν ἀποφάσεις πρὸ τῆς συνεδρίας καὶ αὐτὸ εἶναι ἀπαράδεκτο. Τότε ὁ Κιτίου εἶπε: Καλά, καλά, ἂς μείνη τὸ ἔγγραφον. «Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος μὲ ξανακάλεσε στὸ τηλέφωνο καὶ ζητοῦσε ἀναβολὴ τοῦ ἀνακοινωθέντος τῆς Συνόδου γιὰ μερικὲς ὧρες. Μὰ ὁ Κυπριανὸς ἐπέμεινε.» Ἤλθαμε ἀπὸ δῶ στὸ γραφεῖο μετά. Ἐμένα δὲν μὲ χώραγε τὸ γραφεῖο, ἀλλὰ προσπαθοῦσα νὰ μὴ τὸ δείξω. Ἐν τῷ μεταξὺ ἦλθε καὶ ὁ γιατρὸς ὁ Δημητριάδης νὰ πάρη τὸν Κυπριανό. Συναντηθήκαμε στὸ διάδρομο. Τοῦ εἶπα «καλῶς τὸ γιατρὸ» μὲ εὐχάριστο τρόπο καὶ τὸν εἶδα ποὺ εὐχαριστήθηκε, γιατὶ ἀγωνιοῦσε. Ὅταν, ὅμως, μπήκαμε στὸ γραφεῖο ἀπὸ κάποιες κουβέντες κάτι κατάλαβε καὶ εἶδα τὸ πρόσωπό του ποὺ συννέφιασε. Οἱ ἄλλοι δυὸ φάγανε μαζί μου. Τὴν ὥρα ποὺ φεύγανε ὁ Γεννάδιος πολὺ θορυβηθεὶς ἀπὸ τὶς ἐκδηλώσεις τῶν παπάδων τῆς Πάφου ποὺ ἦσαν κάτω μαζεμένοι καὶ τὸν ἀποδοκίμασαν ἔδειξε σημεῖα δισταγμοῦ νὰ κατέβη, ὁπότε τὸν προσεκάλεσα νὰ μείνη στὴν Ἀρχιεπισκοπή. Τελικὰ ἔφυγε μαζὶ μὲ τὸν Κιτίου.» (Ὅταν ἀνεφέρθη ὁ Κυπριανὸς στὴν κατάθεση τοῦ κοινοῦ ἐγγράφου ὁ Μ. τοὺς εἶπε μεταξὺ ἄλλων πώς, ἂν μή τι ἄλλο, τὸ λεκτικὸν τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ θὰ ἔπρεπε νὰ ἀλλάξη, γιατὶ ἀπὸ τὴν ἡμέρα ποὺ τὸ συνέταξαν εἶχαν

ἀλλάξει ὡρισμένες καταστάσεις. Προφανῶς ἐννοοῦσε τὸ θέμα τῶν ὅπλων, ποὺ ἤδη εἶχαν δοθῆ στὴν Ἀστυνομία.)

Στὴ συνομιλία μας ρώτησα τὸν Μ. ἄν εἶχε ἀπάντηση ἀπὸ τὸν Γρίβα γιὰ συνάντησή τους καὶ εἶπε «ὄχι, πλὴν τοῦ μηνύματος τῆς Κυριακῆς ποὺ μοῦ μετέφερε ὁ Ἡλιάδης ρωτώντας περὶ τοῦ στόχου τῶν συζητήσεών μας καὶ εἰς τὸ ὁποῖον τοῦ ἀπάντησα προφορικὰ πάλιν μέσῳ τοῦ Ἡλιάδη.»

Ὁ Μ. ἐπίσης μοῦ ἔδειξε ἐπιστολὴ τοῦ κ. Κληρίδη μὲ ἡμερομηνία 3 Μαρτίου 1972, στὴν ὁποίαν ὁ κ. Κληρίδης ἀνέφερεν ὅτι ἐν συνεχείᾳ τῆς πρώτης συναντήσεώς του μὲ τὸν Ἐπιτετραμμένο τῆς Ἑλλάδος στὴν Κύπρο κ. Ζαφειρίου, τὴν ὁποίαν ἀνέφερεν εἰς τὸν Μ. προηγουμένως, εἶχε καὶ ἄλλην συνάντησιν κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ κ. Ζαφειρίου τοῦ ἔδωσε τὸ ἑξῆς μήνυμα τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως γιὰ νὰ τὸ διαβιβάση στὸν Μ. «Ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις οὐδεμίαν ἄλλην ἀξίωσιν ἔχει καὶ οὐδένα ἄλλον ὅρον ἀπὸ ὅ,τι περιλαμβάνει ἡ διακοίνωσίς της τῆς ....Φεβρουαρίου.» Κατέληγεν, ὅμως, μὲ τὴν ὑπόδειξη περὶ ἐκκαθαρίσεως τῆς κρατικῆς μηχανῆς ἀπὸ μὴ ἐθνικὰ στοιχεῖα. (περίπου). «Εἶναι στὸν τύπο μου νὰ δέχωμαι τέτοια τελεσίγραφα», εἶπε ὁ Μ. «Ἡ πρώτη μου σκέψη ἦταν νὰ ἀπαντήσω ἀμέσως. Κατόπιν, ὅμως, σκέφθηκα λογικότερα. Θὰ ἀπαντήσω αὐτὴ τὴ βδομάδα ποὺ μᾶς ἔρχεται.»

Τὴν ἑπομένη, Δευτέρα, 6 Μαρτίου, ὁ Μ. μοῦ φάνηκε περισσότερο αἰσιόδοξος, ὅταν τὸν εἶδα στὸ γραφεῖο του. Μιλήσαμε, ἤ μᾶλλον ἐγὼ τοῦ ἀνέφερα τὶς γνῶμες νομικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν αὐθεντιῶν περὶ τοῦ θέματος τῆς εἰσηγήσεώς τῆς Ἱ. Συνόδου καὶ ἐπίσης τὰ σχόλια τοῦ παγκοσμίου τύπου. Τὴν Τρίτη ὅταν τὸν εἶδα, μοῦ φάνηκε πιότερο αἰσιόδοξος καὶ ἀπὸ τὴν Δευτέρα. Εἶπε πὼς τὸ ἀπόγευμα δὲν θὰ ἐρχόταν πάνω, θὰ ἔμενε στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ νὰ ἐργασθῆ. Τοῦ ἀνέφερα τὶς δηλώσεις τῶν τριῶν πρώην πολιτικῶν ἡγετῶν τῆς Ἑλλάδος Κανελλοπούλου—Μαύρου—Ζίγδη ὡς ἐπίσης καὶ ἄλλα σχόλια τοῦ τύπου. Εἶπε πὼς δὲν ἦταν νομικὰ ποὺ ἤθελε νὰ ἀπαντήση στοὺς μητροπολῖτες. Γενικὰ καὶ ἡ σωματική του ὑγεία ἦταν καλύτερη, ἐνῷ τὴν Κυριακὴ ὑπέφερε ἀπὸ πονόλαιμο καὶ συμπτώματα γρίππης. Τοῦ εἶπα νὰ φροντίζη τὴν ὑγεία του, γιατὶ κι αὐτὴ εἶχε σημασία στὸν ψυχολογικὸ παράγοντα, ὅπως ἀντιστρόφως ἡ ψυχή του ὅπως ὁ ἴδιος λέει ἐπηρεάζει σὲ τόσο μεγάλο βαθμὸ τὸ σῶμα του, ὥστε νὰ λειώνη κυριολεκτικὰ αὐτὲς τὶς μέρες. Συμφώνησε χαμογελώντας καὶ μὲ τὴ φράση «μάλιστα, ἀφεντικό», ποὺ ἐγὼ δὲν δέχθηκα καὶ μοῦ ἐξήγησε πὼς τὴν χρησιμοποιεῖ, ὅταν δέχεται συμβουλὲς ἀπὸ φιλικὰ πρόσωπα. Φεύγοντας ἀπὸ τὸ γραφεῖό του πῆρα μαζί μου τὴ φωτεινή, γελαστὴ μορφή του, τὴ γεμάτη ἀπὸ τὴν ἔμφυτη αἰσοδοξία του, ποὺ πήγαιναν νὰ τοῦ στερήσουν αὐτὸ τὸν καιρὸ τὰ καταχθόνια σχέδια σκοτεινῶν δυνάμεων. Πραγματικά, μερικὰ πρόσωπα ἐξασκοῦν ἀκτινοβολία στὸ περιβάλλον τους μὰ καὶ στὸν κόσμο ὁλόκληρο καὶ μόνο μὲ τὴν προσωπική τους ἐμφάνιση.— Εὐχήθηκα ἀπὸ μέσα μου τίποτε νὰ μὴ ἐπισκιάση στὸ μέλλον τὴ φωτεινὴ αὐτὴ ἐμφάνιση.—

«Όσο ζεῖ ὁ Μακάριος τὸ κυπριακὸ δὲν λύεται...»

Τὴν Πέμπτη, 9ην Μαρτίου 1972, ἐπέτειον τῆς ἡμέρας τῆς ἐξορίας τοῦ Μ. ὑπὸ τῶν Ἄγγλων εἰς τὰς Σεϋχέλλας, ὁ Μ. μᾶς κάλεσε τηλεφωνικῶς στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ τὸν Φυτῆ καὶ μένα. Ἀπὸ τὴν στιγμὴ ποὺ πῆρα τὸ τηλεφώνημά Του (ἦταν ἀπόγευμα, μόλις εἶχα σχολάσει καὶ βρισκόμουν στὸ σπίτι) πολὺ καλὰ καὶ πολὺ κακὰ συναισθήματα φώλιασαν μέσα μου. Ὡσότου ἔλθη ὁ Φ. νὰ μὲ πάρει εἶχα κάμει πολὺ αἰσιόδοξες καὶ πολὺ δυσάρεστες σκέψεις. Τὴν Πέμπτη τὸ πρωῒ ὁ Μ. προήδρευσε συνεδρίας τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, τὸ ἀπόγευμα ὅμως δὲν ἀνέβηκε στὸ Προεδρικό, ἀλλ' ἐργαζόταν γιὰ τὴν ἀπάντησή του στὴν διακοίνωση τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ὅπως καὶ ὅλη τὴν προηγούμενη ἡμέρα, στὴν Ἀρχιεπισκοπή. Εἶπα στὸν Φ. ἐνῷ πηγαίναμε ὅτι θὰ μᾶς ἀνεκοίνωνε κάτι πολὺ σοβαρό. Σκεφτόμουν ὅτι σὲ μᾶς τοὺς δυό, ποὺ πρώτη φορὰ πηγαίναμε μαζί, καὶ ποὺ ἤξερε πόσο πραγματικὰ τὸν ἀγαπούσαμε καὶ εἴμαστε ἕτοιμοι νὰ θυσιασθοῦμε, θὰ ἀνεκοίνωνε τὴν ἀπόφασή του πρῶτα, ποὺ θὰ ἦταν ἢ νὰ παραιτηθῆ ἢ νὰ μείνη. Μπήκαμε στὸ Γραφεῖό Του ἐνῷ ἔπεφτε τὸ σούρουπο. Ἡ ὥρα ἦταν 6.30 μ.μ. Κάπνιζε ἥσυχα καὶ μᾶς δέχτηκε πολὺ μειλίχια. Ὁ Φ. τοῦ εἶπε: «Φοβηθήκαμε», γελώντας, κι Ἐκεῖνος μᾶς ὑπέδειξε νὰ καθήσουμε στὸν καναπὲ στὸ βάθος τοῦ γραφείου. Πῆρε τὸν καφὲ καὶ τὰ τσιγάρα Του καὶ ἐπίσης μερικὰ χαρτιὰ καὶ ἦλθε καὶ κάθησε κοντά μας. «Τί φοβηθήκατε;» ρώτησε. «Πῶς θὰ ἀκούσουμε κάτι πολὺ σοβαρό» ἀπάντησα ἐγώ. «Ἐγώ, δὲν φοβήθηκα μόνο» συνέχισα «ἤλπισα καὶ πολύ.» Ὁ Μ. χαμογέλασε καὶ εἶπε. «Τί λέει ὁ κόσμος;» «Ὁ κόσμος ἀγωνιᾷ», εἶπα ἐγώ. «Ἀγωνιᾷ καὶ φωνάζει συγχρόνως ὅτι δὲν πρέπει νὰ παραιτηθῆτε γιὰ κανένα λόγο.» «Καὶ σεῖς, τί λέτε;» ρώτησε. «Ἐγὼ λέω» ἀπάντησα ἐγὼ «πὼς δὲν εἶναι ὁ Μακάριος ποὺ θ' ἀποφασίση αὐτὴ τὴ στιγμή, ἀλλὰ ἐμεῖς, ὁ λαός του, ποὺ τὸν ἐκλέξαμε καὶ τὸν θέλουμε. Ἐμεῖς θὰ τὸν κάμουμε ν' ἀποφασίση, ἐμεῖς θ' ἀποφασίσουμε.» Ὁ Μ. γέλασε. «Ὥστε ἔτσι, ἔ, ἐσεῖς θ' ἀποφασίσετε;» σχολίασε γελώντας. «Αὐτὴ εἶναι ἡ εἰσαγωγή, Μακαριώτατε» εἶπα ἐγώ. Ἔτσι ἀρχίζουμε τὴ συζήτηση, ἀλλὰ κι ὅλοι αὐτὸ λένε καὶ τὸ πιστεύουν. Δὲν θὰ τὸν ἀφήσουμε νὰ φύγη, φωνάζουν.» «Ὅμως, βρίσκομαι σὲ τρομερὸ δίλημμα» συνέχισε ὁ Μ. «Δὲν ξέρω τί ἀκριβῶς σκέφτονται αὐτοὶ (ἐννοοῦσε τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση.) Ἔχω ἐδῶ πληροφορίες, ὁ Γερμανὸς Πρέσβυς στὴν Ἀθήνα ἔστειλε τηλεγράφημα στὸν Γερμανὸ Πρέσβυ ἐδῶ στὴν Λευκωσία στὸ ὁποῖο ἀναφέρει τὰ ἑξῆς (καὶ πῆρε μερικὲς μπλὲ κόλλες ποὺ εἶχε ἀκουμπήσει στὸ μικρὸ μαρμάρινο τραπεζάκι μπρός του.): Ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση ἔχει συμφωνήσει μὲ τὴν Τουρκία γιὰ τὸν παραμερισμό μου ἀπὸ τὴν ἐξουσία καὶ ὅτι ἁπλῶς ἡ Τουρκία δίνει πίστωση χρόνου στὴν Ἑλλάδα. Ἐπίσης ὅτι οἱ Κυβερνήσεις Ἀμερικῆς, Ἀγγλίας, Σοβιετικῆς Ἑνώσεως, Γιουγκοσλαβίας ἐδήλωσαν στὴν

Ἑλλάδα ὅτι δὲν ἐπιθυμοῦν τὴν ἀπομάκρυνσή μου, γιατὶ αὐτὸ σημαίνει ἐπίταση τῆς κρίσεως στὸ Μεσανατολικό χῶρο.

Ἰδιαίτερα ἡ Γιουγκοσλαβία ὑπέδειξε στὴν Ἑλλάδα ὅτι τυχὸν ἀπομάκρυνσις τοῦ Μακαρίου θὰ ὁδηγήση εἰς τὸ σπάσιμο τῆς συμφωνίας της μὲ τὰ Βαλκανικὰ Κράτη. Ὁ Αὐστριακὸς Πρέσβυς, συνέχισε ὁ Μ., τὸν ὁποῖον εἶχα δῆ προχθές Τρίτη τὸ πρωΐ στὸ Προεδρικὸ μοῦ εἶπε πὼς δὲν περίμενε ἀπὸ τὸν Παναγιωτάκο αὐτὴ τὴ συμπεριφορά. Εἶναι καὶ ὁ Παλαμᾶς γνωστὸς γιὰ τὸν ἀπότομο τρόπο του μὰ αὐτὸς εἶναι χειρότερος. Τοῦ εἶπε καθαρὰ ὅτι «ἐνόσω ζῆ ὁ Μακάριος τὸ Κυπριακὸ δὲν λύεται.» «Εἶναι φράση αὐτὴ νὰ ἀκουσθῆ ἀπὸ τὸ στόμα ἑνὸς διπλωμάτου;» ρώτησεν ὁ Αὐστριακὸς Πρέσβυς. Ἐπίσης ὁ Αὐστριακὸς Πρέσβυς εἶχε συναντηθῆ μὲ τὸν Ντενκτάς, θὰ εἶχε δὲ νέαν συνάντησιν ἐντὸς τῶν ἡμερῶν, μοῦ εἶπε δὲ ὅτι ὁ Ντενκτὰς τοῦ εἶπε νὰ μείνη μέχρι τὴν Παρασκευή—Σάββατο ὁπότε «ἔβρυθιγκ γουίλ μπὴ ὄβερ».[1] Τί νὰ ἐννοοῦσεν ἄραγε μὲ αὐτό; «Σχετικῶς δὲ μὲ αὐτό», συνέχισεν ὁ Μ., ἔμαθα ὅτι ὁ Ἕλλην Ἐπιτετραμμένος στὴν Κύπρο κ. Ζαφειρίου ἀνεχώρησεν τὴν 3.30 μ.μ. διὰ τὰς Ἀθήνας».

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Μ. ἀνεφέρθη εἰς συνάντησίν Του μετὰ τῶν κ.κ. Τάσου Παπαδοπούλου καὶ Ρένου Σολομίδη, οἱ ὁποῖοι δὶς εἶχον μεταβῆ τὴν προτεραίαν εἰς τὸ Προεδρικὸν διὰ νὰ Τὸν συναντήσουν, ἀλλὰ δὲν ἐγένετο δυνατόν. Μετὰ τὸ πέρας τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, τὴν 2ην μ.μ. ὁ Μ. τοὺς ἐδέχθη εἰς τὸ γραφεῖόν Του εἰς τὸ Προεδρικόν Μέγαρον. Ὁ Μ. εἶπε πὼς βεβαίως ὁ Τάσος εἶναι ὀξυδερκής» (χρησιμοποίησε μάλιστα τὴ λέξη «σρούντ» στὴν ἀγγλική), «ἀλλὰ πιστεύω ὅτι μοῦ φέρεται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, διότι μὲ μένα δὲν ἔχει καμμίαν ἀντιζηλία, ἐνῶ μὲ τὸν Κληρίδην ἔχει, ἡ ἀπόστασις μεταξύ τους εἶναι μικρή, ἐνῶ μεταξύ τῶν δύο μας μεγαλύτερη». Ὁ Τάσος, λοιπόν, Τοῦ ἀνέφερεν ὅτι ὁ Κληρίδης τοῦ εἶχε πῆ καὶ τὸν εἶχεν ἀφήσει νὰ ἀντιληφθῆ ὅτι μᾶλλον δὲν θὰ δεχθῆ τὴν προεδρίαν εἰς περίπτωσιν παραιτήσεως τοῦ Μ. Ἀλλὰ καὶ ἂν τὴν δεχθῆ, εἶπεν ὁ Τάσος εἰς τὸν Μ., αὐτὸ θὰ σημάνη γιὰ τὸν Κληρίδην, ὄχι μόνον τὸν πολιτικόν, ἀλλὰ καὶ τὸν σωματικόν του θάνατον. Ὁ Τάσος μὲ αὐτὰ ἔβαλεν εἰς τὸν Μ. μίαν ἰδέαν, ἀπὸ τὴν ἐφαρμογήν τῆς ὁποίας μπορεῖ ὡς εἶπεν καὶ ὁ Τάσος, ὁ Μ. νὰ ἐξέλθη πλέον δυναμωμένος.

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἀνέφερα εἰς τὸν Μ. τὶς ἐνέργειες τοῦ Κληρίδη, βάσει πληροφοριῶν ποὺ εἴχαμε τὸ πρωΐ, περὶ προσφορᾶς μεγάλης ποσότητος χρημάτων δι' ἐξακρίβωσιν ἐὰν οἱ ἀριστεροὶ ἔχουν ὅπλα διὰ νὰ χρησιμοποιήση αὐτὸ κατὰ τοῦ Μ. Αὐτές του τὶς ἐνέργειες τὶς ἔκαμνε στὴν περιοχὴ Κυρηνείας. Ὁ Φ. εἶπε πὼς ὁ Κληρίδης «εἶναι γνήσιος υἱὸς τοῦ πατρός του.»

Ὁ Μ. κούνησε τὸ κεφάλι του καὶ συνέχισε: Θὰ σᾶς πῶ τώρα μερικὲς σκέψεις ποὺ κάμνω, ἀλλὰ θὰ ἤθελα νὰ μείνουν μεταξύ μας. Εἶναι σκέψεις, ποὺ δὲν ἔχω ἀποφασίσει ἀκόμη ἂν θὰ τὶς ἐφαρμόσω, ἴσως ἂν χρειασθῆ. Ἂν καὶ νομίζω ὅτι αὐτὸ ἔπρεπε νὰ κάμω ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ ποὺ μοῦ ζήτησαν στὴν Ἱ. Σύνοδο νὰ παραιτηθῶ. Ὁπωσδήποτε. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ὁ Φ. κάτι πῆγε νὰ πῆ. Ὁ Μ. τοῦ εἶπε: «Μιὰ στιγμούλα.» Καὶ συνέχισε: «Ἐάν, ὑπὸ τὰς περιστάσεις, πῶ ὅτι σκέπτομαι νὰ παραιτηθῶ, ποιὰ νομίζετε θὰ εἶναι ἡ στάσις τοῦ λαοῦ;» Ἐγώ, νομιζομένη ἀπὸ τὴν παύση ποὺ ἔκαμε στὸ σημεῖο αὐτό, πὼς

περίμενε ἀπάντησή μας κάτι πῆγα νὰ πῶ, ὁπότε με διέκοψε λέγοντας «Μιὰ στιγμούλα, δὲν τελείωσα ἀκόμη.» Καὶ πρόσθεσε χαριτολογώντας: «Ὁ Ροῦσος καὶ ὁ Πετρίδης» (ὑπονοώντας τοὺς δυό του Ὑπουργούς, οἱ ὁποῖοι προφανῶς Τὸν διακόπτουν). «Νομίζετε ὅτι ὁ λαὸς θὰ μείνη ἐπιφυλακτικὸς ἤ θὰ ἀπογοητευθῆ ἤ θὰ ἀντιδράση καὶ πάλιν;» Πάλι ἐγὼ κάτι πῆγα νὰ ἀπαντήσω, ὁπότε μοῦ εἶπε: «Μιὰ στιγμούλα, κύριε Φρῖξο,» καὶ συνέχισε: «Ἐάν, π.χ., πῶ ὅτι λόγῳ τῶν συνθηκῶν πιέζομαι νὰ δεχθῶ λύσιν ἀντίθετον πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ λαοῦ, πρᾶγμα ποὺ ποτὲ δὲν θὰ κάμω, ἤ ἀφήσω νὰ νοηθῆ κάτι τέτοιο, ὁπότε σκέπτομαι νὰ παραιτηθῶ, πῶς βλέπετε τὰ πράγματα;» Ἐγὼ ἀπόμεινα σκεφτικὴ αὐτὴ τὴ φορά, ἐνῷ ὁ Φ. εἶπε: «Καθόλου δὲν θὰ εἶναι διαφορετικὰ τὰ πράγματα, ἀπὸ ὅ,τι τὴν περασμένη βδομάδα. Ὁ λαὸς δὲν νομίζω πὼς θὰ εἶναι ἐπιφυλακτικὸς νὰ ἐκφρασθῆ, ὅσοι εἶναι ἐπιφυλακτικοὶ εἶναι ἤδη ἀπὸ τώρα. Μεγαλύτερη μάλιστα θὰ εἶναι ἡ ἀντίδραση τοῦ λαοῦ.» «Βεβαίως», εἶπεν ὁ Μ. «τὸ ξέρω πὼς ὁ πολὺς λαός, τὸ ἀνώνυμον πλῆθος καὶ πάλιν θὰ ἀπαιτήση τὴν παραμονή μου. Ὅμως, πῶς τὸ βλέπετε γενικά;» «Πρέπει νὰ τὸ μελετήσουμε, πρέπει νὰ τὸ συζητήσουμε κι ἀπὸ τὶς δυὸ πλευρές» εἶπα ἐγώ. «Ἄς ποῦμε ὅτι τὸ λέτε κι ὁ λαὸς ἐπαναστατεῖ καὶ σᾶς ἀποδεικνύει ὅτι δὲν θὰ σᾶς ἀφήση νὰ παραιτηθῆτε. Δὲν θὰ ἔχετε ἄλλην περίπτωσιν ἐκλογῆς. Ἐπίσης, μὲ τὸ νὰ πῆτε θὰ παραιτηθῶ δὲν πρόκειται νὰ γίνη οἱαδήποτε ἐπίσημος κίνησις ἀπὸ κανέναν πρὸς τὸ ἀξίωμά Σας ἤ ἀντιθέτως μπορεῖ νὰ μὴ κρατηθοῦν ὡρισμένοι καὶ νὰ ἀποκαλυφθοῦν. Μετὰ τὶς ἐκδηλώσεις τοῦ λαοῦ, τότε νὰ ἀπαντήσετε πρὸς τοὺς Μητροπολίτες καὶ νὰ τοὺς πῆτε ὅτι ὑπὸ τὸ νέον πρῖσμα τῆς συντριπτικῆς ἀπαιτήσεως τῆς πλειοψηφίας τοῦ λαοῦ νὰ μὴ παραιτηθῆτε ἀναθεωρεῖτε τὴν σκέψιν σας.» Ὁ Μ. ρώτησε: «Ὥστε ἐσεῖς δὲν τὸ θεωρεῖτε ἐπικίνδυνον;» Ὁ Φ. τοῦ ἀπάντησε: «Δὲν ἀλλάζει καθόλου τὴν κατάσταση, ἴσως μάλιστα τὴν κάμη καλύτερη. Θὰ δυναμώση τὴ θέση σας.» Ὁ Μ. εἶπε πολὺ ἀνθρώπινα, πολὺ φυσικά. «Αὐτὸ τὸ θέμα τῶν δεσποτάδων μὲ ἔθιξε πολύ. Ὁμολογῶ ὅτι τοὺς θαυμάζω (ἐννοοῦσε τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση) γιὰ τὰ μέσα ποὺ ἐφεῦραν γιὰ νὰ μὲ κάμουν νὰ ὑποχωρήσω. Ἐκεῖνο τὸ θέμα τῶν ὅπλων τὸ ἐξεμεταλλεύτηκαν στὸ ἔπακρο, τόσο ποὺ ἀναγκάστηκα νὰ παραδοθῶ σ' αὐτὸ ἄνευ ὅρων (καὶ ἔκαμε μιὰ κίνηση ἀνοίγοντας τὰ χέρια καὶ τὸ στῆθος του). Κατόπιν οἱ δεσποτάδες.» Καταλάβαινα πόσο στενοχωρημένος ἦταν καὶ μίλησα. «Μακαριώτατε, σᾶς καταλαβαίνω πῶς αἰσθάνεσθε». «Σὲ πόσο βαθμὸ ἔχουν θίξει τὴν εὐαισθησία καὶ τὴν ἀξιοπρέπειά σας αὐτοὶ οἱ κύριοι. Καὶ σᾶς παρακαλῶ πιστέψετέ με δὲν θὰ σᾶς ἔλεγα ποτέ, τοὐλάχιστον ἐγώ, νὰ παραμείνετε στὸ ἀξίωμά σας, ἄν πίστευα ὅτι ἀποχωρώντας θὰ μένατε ἀνέπαφος καὶ στὴ συνείδηση τοῦ λαοῦ, μὰ καὶ στὴ δική σας συνείδηση, ἄν πίστευα ὅτι θὰ ἤσαστε εὐχαριστημένος καὶ ἱκανοποιημένος.» «Ποτέ, ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας.» εἶπεν ὁ Μ. «Βλέπετε;» συνέχισα ἐγώ. «Μιλήσατε περὶ διαιρέσεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ λαοῦ, ἄν δὲν ἀποχωρήσετε. Μὰ μετὰ ποὺ θὰ ἀποχωρήσετε εἶναι ποὺ θὰ διασπασθῆ ἡ Ἐκκλησία καὶ ὁ λαός, Μακαριώτατε. Σεῖς τώρα καὶ ἐνόσω εἶσθε ἡγέτης μας μᾶς κρατᾶτε ἑνωμένους καὶ σὲ ἰσορροπία. Καὶ ὕστερα, Μακαριώτατε, ἐπιτρέψατέ μου νὰ σᾶς ρωτήσω κάτι. Νομίζετε πὼς θὰ σᾶς ἀφήσουν οἱ ὁποιεσδήποτε δυνάμεις ποὺ τώρα σᾶς βάλλουν νὰ μείνετε σ' αὐτὸ τὸν τόπο σὰν Ἀρχιεπίσκοπος; Ἐγὼ μὲ τὸ μικρό μου μυαλὸ τὸ ἀποκλείω. Γιατί, ξεκινώντας ἀπὸ τὸν ἑαυτό μου πάλι, θὰ εἶσα-

στε γιὰ τὸ λαό σας, γι αὐτοὺς ὅλους ποὺ σᾶς πιστεύουν καὶ σᾶς θέλουν, ἡ ἑστία ποὺ σ' αὐτὴν θὰ στρέφουμε τὰ βλέμματα, ποὺ σ' αὐτὴν θὰ βλέπουμε τὰ ὄνειρά μας ποὺ δὲν πραγματοποιήθηκαν, τὰ δίκαιά μας ποὺ δὲν ἐνσαρκώθηκαν. Καί, ἑπομένως, θὰ εἶσαστε πολὺ ἐπικίνδυνος γι αὐτούς. Θὰ προσπαθήσουν κι ἀπ' αὐτὴ τὴν θέση νὰ σᾶς ἀπομακρύνουν εἴτε φυσικὰ εἴτε βίαια. Μὰ καὶ κάτι ἄλλο ἀκόμη Μ. Σεῖς ὁ ἴδιος θὰ μπορούσατε νὰ ζήσετε στὴν Κύπρο, νὰ κυκλοφορήσετε ἀνάμεσα στὸ λαό σας, καὶ μόνο κάνοντας τὴ σκέψη ὅτι ὁ λαός σας ἀμφιβάλλει γιὰ τὴν ἀκεραιότητά σας, ἀμφιβάλλει γιὰ τὴν ὀρθότητα τῆς στάσης σας; Καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ λιγώτερο ποὺ μπορεῖ νὰ αἰσθανθῆ ὁ λαός. Τὸ χειρότερο εἶναι ὅτι θὰ σᾶς θεωρῆ πὼς τὸν ἐγκαταλείψατε στὴν πιὸ κρίσιμη στιγμὴ καὶ θὰ σᾶς φορτώση ὅλα τὰ μελλοντικὰ δεινά του.» «Ἀποκλείεται», ἀπάντησε ὁ Μ. στὸ σχόλιό μου περὶ παραμονῆς του στὴν Κύπρο θεληματικῶς. Ἐγὼ δὲν μποροῦσα πιὰ νὰ σταματήσω. Ἔνοιωθα ὅτι στὰ λόγια μου ἄκουε ὅλο τὸ λαό του ἐκείνη τὴ στιγμή, ἔνοιωθα πὼς χρειαζόταν τὴν ἁπλή, λαϊκὴ ἐτυμηγορία, ποὺ ἐξέφραζε τὴν πραγματικότητα, ὅσο κι ἂν ἡ ἀλήθεια ἄφηνε αἰχμὲς ποὺ μποροῦσε νὰ πληγώσουν. «Μακαριώτατε, δυστυχῶς ἡ Ἱστορία, ποὺ γράφετε Σεῖς τώρα, δὲν εἶναι ἀδέκαστη καὶ δὲν μᾶς παραδίδει πάντοτε τὰ γεγονότα ὅπως εἶναι. Τὰ παρασκήνια δὲν τὰ κατέχει ἢ κάποτε δὲν συμφέρει νὰ τὰ ἀποκαλύψη. Ἡ Ἱστορία γιὰ Σᾶς ξέρετε τί θὰ γράψη; Θὰ γράψη ὅτι ὁ Μακάριος λόγῳ ἀλλεπαλλήλων γεγονότων ἐξωθήθη εἰς παραίτησιν. Ἀκόμη κι αὐτὸ τὸ ἐξωθήθη ἀμφιβάλλω ἂν θὰ τὸ πῆ. Τὸ πιὸ βέβαιο εἶναι ὅτι θὰ πῆ: Λόγῳ ......παρῃτήθη. Κάτι τόσο μακρυνὸ ἀπ' τὴν ἀλήθεια ποὺ ἐμεῖς γνωρίζουμε αὐτὲς τὶς κρίσιμες στιγμές.» «Ὡραῖα, πέστε μου πῶς νὰ βγῶ ἀπὸ μέσα;» εἶπε ὁ Μ. «Μακαριώτατε, αὐτοὶ μπλοφάρουν», εἶπε ὁ Φ. «Δὲν πρέπει νὰ φοβηθοῦμε τίποτε ἀπ' ὅσα λέγουν. Σᾶς κάμνουν πόλεμο νεύρων. Ἂν δοῦν πὼς συνεχίζετε νὰ ἀντιστέκεστε, θὰ ὑποχωρήσουν ἐκεῖνοι. Δὲν μποροῦν νὰ σταθοῦν περισσότερο. Ἐσεῖς ἔχετε τὸ λαὸ μαζί σας.» «Αὐτὰ ποὺ λές» εἶπα ἐγὼ «εἶναι σωστά, ἀλλὰ δὲν ἀπαντοῦν, νὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ παρατηρήσω καὶ στὰ ἐρωτήματά μας. Ἐγὼ θὰ εἰσηγούμην νὰ ἀντικρύσουμε μεθοδικὰ τὰ πράγματα. Π.χ. Πῶς θὰ ἀπαντήσουμε στοὺς Μητροπολῖτες καὶ πότε εἶναι ὁ καταλληλότερος καιρός. Ἡ δική μου γνώμη εἶναι ὅτι μετὰ ποὺ θὰ τελειώση τὴν ἀπάντησή του ὁ Μ. πρὸς τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση καὶ ἀφοῦ τὴν ἀποστείλει νὰ περιμένη λίγο γιὰ τὶς ἀντιδράσεις τους. Πιθανό νὰ ἔχουμε καλὲς ἀντιδράσεις, πιθανό νὰ συμβουλεύσουν τοὺς Μητροπολῖτες νὰ ἀποσύρουν τὴν εἰσήγησή τους. Ἂν δὲν τὸ κάμουν αὐτό, καὶ οἱ Μητροπολῖτες ἐπιμένουν, τότε ὁ Μ. ὅπως μᾶς εἶπε νὰ μιλήση στὸ λαὸ καὶ νὰ ἀφήση ὑπονοούμενα περὶ προθέσεώς του νὰ παραιτηθῆ. Ὁ λαὸς θὰ ἀντιδράση σύσσωμος καὶ θὰ ἀπαιτήση τὴν παραμονὴν του, ὁπότε βοηθεῖται στὴν ἀπάντησή του πρὸς τοὺς Μητροπολίτας. Ἐξαναγκάζεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ του νὰ παραμείνη. (Στὸ λαὸ ὁ Μ. θὰ πῆ βεβαίως ὅτι λόγῳ τῶν τελευταίων συνθηκῶν ποὺ ἐδημιουργήθησαν καὶ διότι τοῦ ὑποβάλλουν νὰ ἀποδεχθῆ κάποιες λύσεις ἀντιθέτους πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ λαοῦ, προσανατολίζεται πρὸς αὐτὴν τὴν σκέψη, τῆς παραιτήσεως.)» «Μόνο θὰ σᾶς παρακαλέσουμε, Μ., νὰ μᾶς δώσετε κάποια προειδοποίηση γιὰ τὶς σκέψεις σας.» «Ἐπίσης, Μακ., ἤθελα νὰ σᾶς ρωτήσω κάτι.» συνέχισα ἐγώ. «Τί νομίζετε γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση; Δὲν θὰ τὴν επηρεάσουν οἱ προστάσεις ὅλων αὐτῶν τῶν κρατῶν, ποὺ μαθαίνουμε ὅτι τὴν

πλησιάζουν καὶ τῆς λένε πῶς δὲν συμφωνοῦν μὲ τὶς ἐνέργειές της ἢ ἀφήνουν ἀκόμη ὑπαινιγμοὺς γιὰ διακοπὴ τῶν σχέσεών τους καὶ τῶν φιλικῶν συμφώνων μεταξύ τους, ὅπως ἡ Γιουγκοσλαβία;» «Βεβαίως», ἀπάντησε ὁ Μ. «τὴν Γιουγκοσλαβία πρέπει νὰ τὴν λάβουν ὑπ' ὄψη σοβαρῶς, γιατὶ εἶναι μεγάλη χώρα κι ὅσον κι ἂν παραγνωρίσουν τὰ ἄλλα Βαλκάνια, αὐτὴν τὴν ὑπολογίζουν περισσότερόν. Ἔχει νὰ κάμη κι αὐτό.» κατέληξε, ὑπονοώντας τὸν παράγοντα τῆς παρεμβάσεως τῶν ἄλλων χωρῶν. «Στὸ συλλαλητήριο τῆς 4ης Μαρτίου» συνέχισα ἐγὼ «ἦταν συνεχῶς μαζί μου ὁ κ. Γερολέμου, ποὺ ἐργάζεται στὴν Ἀμερικανικὴ Ὑπηρεσία Πληροφοριῶν. Ἤθελα νὰ σᾶς τὸ ἀναφέρω αὐτὸ ἀπὸ μέρες. Προσπαθοῦσε νὰ μὲ βολιδοσκοπήση ἂν εἶχα δακτυλογραφήσει ὁμιλία σας πρὸς τὸ λαὸ ἐκείνη τὴν ἡμέρα, ἂν πραγματικὰ τὸ συλλαλητήριο ἦταν αὐθόρμητο καὶ σὲ κάποια στιγμὴ τοῦ ξέφυγε καὶ εἶπε: «Ξέρεις, ἡ Ἀμερικανικὴ Κυβέρνηση δίδει μεγάλη σημασία στὸ γεγονός νὰ εἶναι αὐθόρμητο.» Ἐγὼ βεβαίως τοῦ ἀπήντησα ὅτι οὔτε ὁμιλία εἴχαμε ἑτοιμάσει, γιατὶ δὲν γνωρίζαμε πῶς θὰ γινόταν τὸ συλλαλητήριο, ἀλλὰ καὶ γιατὶ ὁ Μ. δὲν χρειάζεται προετοιμασία, εἶναι τόσο εὔγλωττος. Ἐπίσης ὅτι βεβαίως ἡ ΠΕΚ ἔθεσε τὸ συλλαλητήριο ὑπὸ τὴν αἰγίδα της, ἀλλὰ δὲν μποροῦσε σὲ μιὰ νύκτα νὰ ὀργανώση τόσο λαό, ἂν καὶ ὁ ἴδιος ὁ λαὸς δὲν τὸ ἔνοιωθε.»

Στὴ συνέχεια ὁ Μ. σχολίασε τὴ στάση τοῦ Κληρίδη. Ἐμεῖς τοῦ εἴπαμε γιὰ τὸ τί ἔχει ἀκουσθῆ ἔξω καὶ ὁ ἴδιος εἶπεν ὅτι μερικοὶ ἀπὸ τοὺς πιὸ στενούς του φίλους ψέγουν τὴν διφορούμενη στάση του ἢ ἀκόμη τοῦ ἔχουν πῆ καθαρὰ ὅτι δὲν τοὺς ἀρέσει. Π.χ. εἶπε ἡ κα Σουλιώτη τὸν ρώτησε τελευταῖα πῶς Τοῦ φάνηκε τὸ ψήφισμα τῆς Βουλῆς. Ὁ Μ. γνωρίζοντας πόσο φίλοι εἶναι μὲ τὸν Κληρίδη τῆς ἀπήντησε: «Μμ, καλό ἦταν.» Ἐκείνη, ὅμως, ἀμέσως εἶπε: «Ὄχι, δὲν ἦταν καθόλου καλό.» Ὁ δὲ Πασχαλίδης, ὁ ὁποῖος εἶναι στενὸς φίλος μὲ τὸν Γλαῦκο Κληρίδη, ἐπεσκέφθη τελευταῖα τὸν Μ. καὶ πολὺ συγκινημένος, παρ' ὅλο ποὺ εἶναι τύπος ποὺ βλέπει ἀφ' ὑψηλοῦ τὶς καταστάσεις καὶ τὶς κρίνει πολὺ αὐστηρὰ καὶ κομμένα, ἐξέφρασε στὸν Μ. τὴν παράκληση νὰ μὴ ἐγκαταλείψη τὸ ἀξίωμά του ὡς Προέδρου δακρύζοντας, ἐν συνεχείᾳ δὲ ἀνέφερε στὸν Μ. ὅτι εἶναι ἀρκετὸς καιρὸς ποὺ ἀποφεύγει νὰ συναντηθῆ μὲ τὸν Κληρίδη, γιατὶ ἂν συναντηθῆ δὲν θὰ κρατηθῆ καὶ θὰ τοῦ τὰ πῆ ἔξω ἀπ' τὰ δόντια.

Μείναμε συνομιλώντας μὲ τὸν Μ. μέχρι τὶς 8.00 μ.μ. Ἡ ἀτμόσφαιρα ἦταν τόσο ζεστή, ἐγὼ τοὐλάχιστο εἶχα τὴν ἐντύπωση πῶς βρισκόμουν στὸ σπίτι μου, πὼς συνομιλοῦσα μὲ ἕνα δικό μου ἄνθρωπο γιὰ τὰ προβλήματα τῆς οἰκογένειάς μας, γιὰ ἕνα μεγάλο βάσανο ποὺ μᾶς βάραινε καὶ τοὺς δυὸ ἐξ ἴσου. Ἤμουν πολὺ συγκινημένη ὅταν τὸν ἀποχαιρετήσαμε. Ἤθελα νὰ φωνάξω στ' ἀλήθεια ἐκείνη τὴν ὥρα ἀπὸ τοὺς ἐξῶστες τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, μὰ πρῶτα στὸν ἴδιο, καὶ ὕστερα στὰ πέρατα, πὼς δὲν θ' ἄφηνα κανένα νὰ Τὸν βλάψη, ἀλλ' οὔτε καὶ νὰ συνεχίζη νὰ Τὸν βασανίζη πλέον, γιατὶ εἶναι ὁ μόνος ποὺ ἀντιπροσωπεύει τὴ λέξη «σωτηρία», τὴ λέξη «ἐθνικὸν συμφέρον», τὴ λέξη «ἐθνικὸν μέλλον» αὐτοῦ τοῦ τόπου, γιατὶ εἶναι ὁ μόνος ἄξιος, ποὺ ἀλλοίμονο ὅπως συνήθως συμβαίνει σ' αὐτὸν τὸν κόσμο ἐνόσῳ τὸν ἔχουμε μεταξύ μας δὲν τὸν ἐκτιμοῦμε, μὰ μόλις τὸν χάσουμε θὰ ἀπομείνουμε ἔρημοι καὶ ἐκτεθειμένοι καὶ θὰ εἶναι ἀργά. «Στὸ καλό, καληνύχτα» μᾶς εἶπε, κι ἐγὼ κοντοστεκόμουν, πάντα κοντοστέκομαι ὅταν Τὸν ἀποχαιρετῶ. Γιατὶ ποτὲ δὲν

θὰ ξεχάσω τὴν συννεφιασμένη Κυριακὴ τῆς ἀποπείρας, ὅταν στεκόμουν μόνη στὴν ἀνοιχτὴ πόρτα τοῦ Γραφείου Του κι ἀναλογιζόμουν μ' ἀνατριχίλα ὅτι μποροῦσε καὶ νὰ τὰ κατάφερναν νὰ μὴ περιφερόταν ξανὰ στὸ χῶρο ἐκεῖνο, νὰ μὴ γέμιζε ξανὰ μὲ τὴν ἀκτινοβόλο μορφή του τὸ ἁπλὸ ἐκεῖνο δωμάτιο ποὺ ἀποτελοῦσε τὸ γραφεῖό Του στὸ Προεδρικὸ Μέγαρο καὶ στὸ ὁποῖο περνοῦσε τόσες ὧρες ἀπ' τὴ ζωή Του δουλεύοντας γιὰ τὴ μεγάλη του οἰκογένεια, ὁλόκληρο τὸ λαό Του.

Στὸ δρόμο τοῦ γυρισμοῦ μας πρὸς τὸ σπίτι ἤμουν πολὺ στενοχωρημένη. Εἶπα στὸ Μ. μὲ δάκρυα ὅτι ἔνοιωθα μεγάλη συγκίνηση, γιατὶ μᾶς ἔδειξε μ' αὐτὴ τὴν πρόσκλησή του πόσο μᾶς ἐμπιστεύεται καὶ μᾶς ἀγαπᾶ, ἀφοῦ μᾶς εἶπε πὼς καὶ σ' αὐτοὺς τοὺς δικούς Του δὲν μιλάει γιὰ νὰ μὴ τοὺς στενοχωρήση. Γιατὶ ἀκόμη μᾶς ἔδειξε πόσο ἀνθρώπινος εἶναι παρ' ὅλη τὴν ὑπερφυσικότητά Του, πὼς εἶναι ὅπως πολὺ χαρακτηριστικὰ μοῦ ἔλεγε κάποιος δάσκαλος συγγενής μου καὶ τὸ εἶχα ἀναφέρει στὸν Μ., «ἕνας παπᾶς τῆς ἀνθρωπιᾶς, κι ὄχι ἕνας παπᾶς τοῦ Χριστοῦ,» μὲ τὴν ἔννοια ὅτι οἱ σύγχρονοι ἱερωμένοι, καὶ ἔλαβα ἀφορμὴν ἀπὸ τὶς ἐνέργειες τῶν μητροπολιτῶν, μακρὰν πολὺ ἀπέχουν ἀπὸ τὴν πραγματικὴν ἔννοια τῆς ἱερωσύνης καὶ ἑπομένως στὴ συνείδηση τοῦ λαοῦ τὴν ἔχουν πολὺ ἐξασθενήσει, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ὅτι καὶ ὁ Χριστὸς κάποτε ἐξεδηλώθη μὲ αὐστηρότητα καὶ ἐτιμώρησε τοὺς παραβάτας, ἐνῶ Αὐτὸς σχολιάζεται καὶ κατακρίνεται γιὰ τὴν ὑπερβολική ἀνεκτικότητά του.

* * *

Στὶς 13 Μαρτίου 1972 ὁ Μ. μὲ κάλεσε στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ καὶ κάναμε τὸ πρῶτο σχέδιο τῆς ἀπαντήσεώς του στὴ διακοίνωση τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τῆς 11ης Φεβρουαρίου.

Μεταξὺ ἄλλων μοῦ εἶπε ὅτι εἶχε τηλεφώνημα τὴν προτεραία, δηλαδὴ Κυριακή, ἀπὸ τὸν Πρέσβυ μας στὸ Παρίσι κ. Πόλυ Μοδινό ποὺ τοῦ διεβίβασε τὰ ἑξῆς: Ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος κατώρθωσε μὲ κάποιον ἀξιωματικὸ ἐδῶ στὴν Κύπρο νὰ ἔλθη σ' ἐπικοινωνία μὲ τὸ Γρίβα καὶ τὸν συνεβούλευσε νὰ συμφιλιωθῆ μὲ τὸν Μ. Ὁ Γρίβας τοῦ ἀπάντησε ὅτι εἶναι πρόθυμος νὰ τείνη χεῖρα συμφιλιώσεως, ἐὰν ὁ Μ. τοῦ δώση τὴν ἡγεσία τοῦ στρατοῦ. Ὁ κ. Μοδινὸς ἤθελε ἀπάντηση ἀπὸ τὸν Μ., γιατὶ σὲ μιὰ ὥρα ἐπρόκειτο νὰ ἐπικοινωνήση ξανὰ μὲ τὸν βασιλέα ποὺ περίμενε κι αὐτὸς ἀπάντηση. Ὁ Μ. εἶπε πὼς ἀπήντησε στὸν κ. Μοδινὸ κατ' ἀρχὴν «ναί» Ἐγὼ εἶπα καλὰ κάνατε, γιατὶ νὰ κλείσετε τὴ θύρα τῆς συνεννοήσεως;.»

Ἐγὼ πάντως ἐξακολουθοῦσα νὰ κάμνω τὴν σκέψη ὅτι ὁ Σωκράτης Ἠλιάδης δὲν διεβίβασεν οὔτε τὸ προφορικὸν οὔτε τὸ γραπτὸ μήνυμα τοῦ Μ. πρὸς τὸν Γρίβα, ἀλλὰ ὅ,τι εἶπεν εἰς τὸν Μ. ἦσαν ψέμματα κι ὅτι ἡ Χούντα τὸν ἔβαλε νὰ ζητήση καὶ γραπτῶς τὰς ἀπόψεις τοῦΜ. γιὰ τὴ συνάντησή Του μὲ τὸν Γρίβα γιὰ νὰ μπορέσουν ἴσως, ἂν ὁ Μ. ἔπεφτε σὲ παγίδα, νὰ ἐκμεταλλευτοῦν τὸ κείμενό Του. (Ὅμως, ὁ Μ. εὐτυχῶς ἀνέφερε στὴν ἐπιστολή του ὅτι καλὸ θὰ εἶναι νὰ ἐνημερωθῆ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση ἐκ τῶν προτερων γιὰ τὴ συνάντηση αὐτή.)

ΤΟ ΔΕΚΑΤΡΙΑ:

Γιατὶ σκεφτόμουν ὅτι πολλὲς φορὲς πῆγε κι ἦλθε ὁ Ἠλιάδης γι αὐτὴ τὴν ὑπόθεση μὲ ἀδικαιολόγητες στὴν οὐσία ἀφορμὲς κι ὅτι μετὰ τὴν τελευταία ἐξήγηση τοῦ Μ. ὅτι βεβαίως στόχος τῆς συζητήσεώς τους θὰ εἶναι ἡ ἕνωσις, δὲν ἐπανῆλθε. Ἐπίσης διερωτώμουν πῶς ὁ Γρίβας ἀπήντησε ἀμέσως στὸν ἀξιωματικὸ θέτοντας καὶ τὸν ὅρο του ἐνῶ στὸν Μ. μέσῳ τοῦ Ἠλιάδη ἔκαμνε τόσες δυσκολίες καὶ καθυστεροῦσε καὶ οὔτε ἔθεσε τέτοιον ὅρο.

Τὸ βράδυ τῆς αὐτῆς ἡμέρας δακτυλογράφησα τὸ τελικὸν κείμενον τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Μ. πρὸς τὸν Πρωθυπουργὸν κ. Γ. Παπαδόπουλο. Σχετικῶς πρὸς τὴν ἡμερομηνίαν ρώτησα τὸν Μ. ἂν θὰ ἔβαζα τὴν 13ην, ὅπως πράγματι ἦταν ἡ ἡμερομηνία ἀλλὰ ὁ Μ. γελώντας εἶπε «ὄχι, νὰ βάλης 14, τὴν αὐριανή, γιατὶ θὰ ποῦν καὶ πάλιν ὅτι ἐπίτηδες ἀνέμενα τὴν ἡμερομηνίαν αὐτήν, ἐνῷ εἶναι ἐντελῶς τυχαῖον τὸ ὅτι συνέπεσε μὲ τὴν ἑτοιμασίαν τῆς ἐπιστολῆς.» (Σημειῶ ἐδῶ ὅτι τὰ πρόχειρα φύλλα χάρτου ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀντέγραψα, τὸ πρῶτον κείμενον τῆς ἐπιστολῆς ἦσαν δεκατρία.) Ὅμως αὐτὸ ποὺ προσπαθήσαμε ν' ἀποφύγουμε, δὲν τὸ πετύχαμε. Ὁ Τύπος τῆς Κύπρου καὶ τῆς Ἑλλάδος ἀναφερόταν τὴν ἑπομένη στὴν ἀπάντηση καὶ σχολίαζε τὴν ἡμερομηνία ὅτι καὶ πάλιν ἦταν ἡ 13η, χωρὶς βεβαίως ν' ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν πραγματικότητα. Κι αὐτὸ ἦταν ἡ εἰρωνεία.

Ὁ Γρίβας δέχεται...

Τὴν 22αν Μαρτίου 1972 ὁ Μ. μὲ κάλεσε στὸ Γραφεῖό Του καὶ μοῦ εἶπε πὼς δὲν κοιμήθηκε καθόλου τὴν προηγουμένη νύχτα καὶ αἰσθανόταν ἀδιάθετος. Πῆγαν στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ ὁ Τριτοφτίδης μὲ κάποιον Σταῦρον Σταύρου, ἐπωνομαζόμενον Σῦρον, ὁ ὁποῖος πρόσκειται πρὸς τὸν Γρίβα καὶ τοῦ διεβίβασαν ὅτι ὁ Γρίβας δέχεται νὰ συναντηθοῦν εἰς τόπον ποὺ θὰ καθορίση αὐτὸς καὶ θὰ εἶναι ἄγνωστος εἰς τὸν Μ. καὶ εἰς χρόνον ἐπίσης ποὺ θὰ καθορίση αὐτός.

Ὁ Μ. εἶπε πὼς γιὰ τὸν χρόνο δὲν ἔχει ἀντίρρηση, ἀλλὰ γιὰ τὸν τόπο ρώτησε τὶ ἀκριβῶς ἐννοοῦν. Ὁ Σῦρος πρότεινε νὰ πάη ὁ Μ. μὲ τὴν συνοδεία Του μέχρις ἑνὸς σημείου ἐκτὸς Λευκωσίας καὶ ἔπειτα νὰ τὸν ὁδηγήση ὁ ἴδιος εἰς τὸν Γρίβαν. Ὁ Μ. εἶπε πὼς αὐτὸ δὲν ἐφαρμόζεται, γιατὶ δὲν μπορεῖ εὔκολα νὰ κινηθῆ. Θὰ γεννήση ἐπίσης ὑποψίες τοῦ νὰ σταματήση μέχρις ἑνὸς σημείου τῆς διαδρομῆς τὴν φρουράν του καὶ νὰ τὴν γυρίση πίσω. Τότε ὁ Σῦρος πρότεινε ἐντὸς τῆς Λευκωσίας τὴν συνάντηση, ἀλλὰ νὰ ἔλθη αὐτὸς μόνος νὰ πάρη τὸν Μ. ἀπὸ τὴν Ἀρχιεπισκοπὴ μὲ τὸ αὐτοκίνητό του καὶ νὰ τὸν πάρη σὲ σπίτι ποὺ θὰ εἶναι ὁ Γρίβας. Ὁ Μ. ἀπήντησε καταφατικὰ κι ὁ Σῦρος εἶπε πὼς θὰ τὸ διαβιβάση στὸν Γρίβα.

Ὅταν ἔφυγαν, εἶπε ὁ Μ., ἀντελήφθη τὸ ἐπικίνδυνον τῆς ἀπαντήσεως Του.

Ἐγὼ ἀντέδρασα ἀμέσως. Εἶπα πὼς εἶναι ἕνας κίνδυνος ἐξασφαλισμένος ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἐπικίνδυνο 100%. Οὔτε σκέψη ξανὰ γι αὐτό. Ὁ Μ. σκεφτόταν πὼς νὰ εἰδοποιήση ὅτι μετάνοιωσε κι ἄν μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ὁ Γρίβας δὲν πείσμωνε πλέον καὶ ἠρνεῖτο παντελῶς μελλοντικὴ συνάντησή τους. Ἐγὼ πρότεινα νὰ τηλεφωνήση ἀμέσως στὸν Τριτοφτίδη καὶ νὰ τοῦ πῆ ὅτι ὑπάρχει μιὰ λεπτομέρεια ποὺ πρέπει νὰ συζητήσουν καὶ νὰ περιμένη. Κι ὅταν βρεθοῦν νὰ πῆ ὅτι σκέφθηκε πολὺ σοβαρὰ τὸ θέμα. ἀλλὰ κατέληξε στὸ συμπέρασμα ὅτι ὅσες ὁδηγίες κι ἄν δοθοῦν στὴ φρουρὰ νὰ μὴ τοὺς ἀκολουθήση, θὰ εἶναι ἀδύνατο νὰ εἰσακουσθοῦν λόγῳ τῶν συνθηκῶν, ὁπότε θὰ παρεξηγηθῆ ἀπὸ τὸν Στρατηγὸ ἄν ἡ φρουρὰ ἐπισημανθῆ ἀπ' αὐτὸν καὶ τοὺς ἄνδρες του. Καὶ προσέθεσα μὲ ἔμφαση ὅτι πράγματι θὰ τὸ κάμη αὐτὸ ἡ φρουρά. Θὰ ὑπάρξουν ἀστυνομικοὶ ποὺ θὰ ἀψηφήσουν τὶς ὁδηγίες τοῦ Μ. Κι ἄν ἐγὼ ἤμουν ἕνας ἁπλὸς ἀστυνομικὸς σήμερα καὶ διακινδύνευα νὰ χάσω τὴ δουλειά μου ἀκόμη, θὰ παρήκουα ὑπὸ τὰς σημερινὰς συνθήκας, ποὺ ξέρουμε πὼς ἡ ζωὴ τοῦ Μ. κρέμεται ἀπὸ μιὰ κλωστή, πὼς προσπαθοῦν νὰ τὸν παραμερίσουν μὲ κάθε τρόπο κ.λπ. Ὁ Μ. εἶπε πὼς τὰ ἴδια περίπου τοῦ εἶπαν ἡ Κλεοπάτρα μὲ τὸν ἄνδρα της καὶ ἡ Βάσω μὲ τὴν Οὐρανία ποὺ τὸν ἐπεσκέφθησαν ψὲς στὴν Ἀρχιεπισκοπή. Τοῦ εἶπαν μάλιστα πὼς ποιὰ ἡ ἀπόδειξη ὅτι ἀντὶ τοῦ

Γρίβα στὸ σπίτι ποὺ θὰ τὸν πάη ὁ Σῦρος δὲν θὰ εἶναι ὁ γυιὸς τοῦ Πολύκαρπου. Ἢ, συνέχισα ἐγώ, δὲν σᾶς ἀπαγάγουν. Ὅταν σᾶς βάλη στὸ αὐτοκίνητο, ὅπου θέλει σᾶς παίρνει. «Ἀψήφησα τὸν κίνδυνο, ὡς συνήθως», εἶπε ὁ Μ. Ἐγὼ τὸν παρώτρυνα νὰ μὴ χάνη καιρό. Ἂν προλάβη τὸν Σῦρο προτοῦ διαβιβάση τὸ μήνυμα ἔτι καλύτερον. Σκεφτόταν καὶ κάπνιζε. Ἐγὼ εἶπα πὼς ξέρω ὅτι σκέφτεται τὴν πιθανότητα νὰ χάση τὴν ἐπαφὴ μὲ τὸν Στρατηγὸ κι ὅτι ἴσως νὰ εἶναι τίμιοι. Ἀλλὰ μπροστὰ σ' αὐτὴ τὴν πιθανότητα δὲν μποροῦμε νὰ διακινδυνεύσουμε τὴν δυνατότητα νὰ τὸν χάσουμε, κι ὅτι ἡ ζημιὰ τοῦ νὰ μὴ συναντηθῆ ποτὲ ἀκόμη στὸ μέλλον μὲ τὸν Γρίβα εἶναι λιγώτερη ἀπὸ τοῦ νὰ πάθη ὁ ἴδιος κάτι. Ὁ Μ. εἶπε πὼς θὰ καλοῦσε ἀπάνω ἀμέσως τὸν κ. Βενιαμίν, ὁ ὁποῖος ἦταν ἐκεῖνος ποὺ κανόνισε τὴ συνάντησή Του μὲ τὸν Τριτοφτίδη κι ἐπομένως μποροῦσε νὰ συνεννοηθῆ μέσον του. Ἐγὼ κατέληξα ὅτι δὲν θἄπρεπε νὰ χάνη καιρὸ κι ὅ,τι κι ἂν τοῦ ἔλεγε ὁ κ. Βενιαμὶν νὰ μοῦ ἐπέτρεπε νὰ τοῦ πῶ νὰ εἰσακούση τὰ δικά μας λόγια, γιατὶ ἐμεῖς νοιαζόμαστε — καὶ τὸ ξέρει αὐτό — περισσότερο ἀπὸ ὅλους. Ὁ Μ. εἶπε. «Θὰ φροντίσω ἀμέσως.»

Σὲ λίγο μὲ κάλεσε καὶ πάλι στὸ γραφεῖο Του γιὰ δουλειὰ καὶ τοῦ ἀνήγγειλαν τὸν κ. Βενιαμίν, ὁ ὁποῖος καὶ μπῆκε στὸ γραφεῖό του κατόπιν ἀδείας, ἐνῶ ἀκόμη ἤμουν ἐκεῖ.-

Ἡ συνάντηση μὲ τὸν Γρίβα

Σὲ σημερινὴ συνάντησή μου μὲ τὸν Μ. στὸ Γραφεῖό Του τὸν ρώτησα, μεταξὺ ἄλλων, τί ἀπέγινεν ἡ συνάντησή Του μὲ τὸν Γρίβα. Ὁ Μ. εἶπε. «Τὸ Σάββατο εἶχα στενοχωρεθῆ πολύ. Ἦλθε τὸ ἀπόγευμα ὁ κ. Βενιαμὶν στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ καὶ μοῦ εἶπεν ὅτι στὶς 8.00 τὸ βράδυ θὰ ξεκινοῦσαν ἀπὸ τὴ Λεμεσὸ ὁ γιατρὸς (ὁ Τριτοφτίδης) ὁ Σῦρος (Σταῦρος Σταύρου) καὶ ἡ Ἕλλη Χριστοδουλίδου γιὰ νὰ ἔλθουν στὴ Λευκωσία νὰ μὲ πάρουν.» Ἐγὼ ρώτησα. «Μὰ πῶς; Δὲν εἰδοποίησεν ὁ κ. Βενιαμὶν ὅτι δὲν μπορούσατε νὰ πᾶτε;» Ὁ Μ. εἶπε πὼς ὁ κ. Βενιαμὶν εἰδοποίησε ἀλλὰ ἔγινε δεκτὸ μόνο τοῦ νὰ πάη ὁ Μ. μὲ συνοδεία, σὲ σπίτι ὅμως δικό τους. Καὶ ἐσυνέχισε: «Εἶχα στενοχωρηθῆ πολύ. Νύχτωσε. Ἔγινε 9.30, στὶς δέκα παρὰ εἴκοσι, ἦλθανε ὁ γιατρὸς μὲ τὸ Σῦρο. Ὁ Σῦρος ἔκαμνε πὼς δὲν καταλάβαινε, ἐπέμενε. Ἐγὼ τοῦ εἶπα ὅτι εἶναι ἀδύνατο νὰ συγκρατήσω τὴ φρουρά μου νὰ μὴ ἔλθη μαζί μου, γιατὶ αὐτὸ ἤθελε ἐκεῖνος. Νὰ πᾶμε χωρὶς συνοδεία. Μποροῦσε στὴν ἀρχὴ νὰ μὲ ἄκουαν, ἀλλὰ θὰ μᾶς ἀκολουθοῦσαν καὶ ἴσως νὰ προκαλοῦσαν ἐπεισόδια. Ἐκεῖνος εἶπε ὅτι νὰ μὴ φοβᾶμαι κι αὐτὸς θὰ ἔκαμνε ζίγκ-ζάγκ καὶ θὰ μᾶς ἔχαναν. Ἐγὼ εἶπα πὼς γιὰ τὸ καλὸ καὶ τῶν δυό μας δὲν ἔπρεπε νὰ γίνει αὐτὸ καὶ ὕστερα τί θὰ ἔλεγε ὅποιος μὲ ἔβλεπε νὰ τρέχω μέσα σ' ἕνα αὐτοκίνητο ἀργὰ τὴ νύχτα καὶ νὰ μπαίνω σὲ ἄγνωστα σπίτια; Εἶχα ἀρχίσει νὰ μιλῶ πιὸ ἔντονα, ὁπότε ὁ Σῦρος ὑπεχώρησε. Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε περάσει καὶ μισὴ ὥρα. Στὸ τέλος μοῦ ζήτησε νὰ γράψω μιὰ σημείωση στὸ Γρίβα, ποὺ ἦταν στὸ ἄγνωστό μου σπίτι καὶ περίμενε. Ἐγὼ τοῦ ἀπήντησα εὐχαρίστως καὶ ἔγραψα κανονικὴ ἐπιστολή. Ἐξηγοῦσα στὸν Στρατηγὸ ὅτι εἶχα βασίμους λόγους νὰ πιστεύω ὅτι αἱ γενόμεναι διευθετήσεις γιὰ τὴν συνάντησή μας ἐκείνη ἐγκυμονοῦσαν κινδύνους καὶ γιὰ τοὺς δυό μας καὶ ὅτι εἶχα ἐπίσης ἐξηγήσει στὸν κ. Σταύρου τοὺς κινδύνους αὐτοὺς καὶ εἶχα μιλήσει γιὰ ἄλλη μελλοντική μας συνάντηση. Στὸν Σῦρο εἶπα ὅτι θὰ ἤθελα νὰ συναντηθοῦμε σὲ δικό μου σπίτι. Τοῦ πρότεινα 5 σπίτια, προτιμοῦσα τὸ σπίτι τῆς κόρης τοῦ Γιακουμῆ, ποὺ εἶναι ἀπέναντι στὸ «Χίλτον», δὲν ἔχει παράθυρα καὶ οὔτε ἄλλα γειτονικὰ σπίτια, ἀλλὰ καὶ πάλιν τὸ ἄφινα σ' αὐτούς, μήπως νομίσουν ὅτι ἐκ τῶν προτέρων θὰ σχεδίαζαν κάτι. Ἔφυγαν στὶς 11.00 μ.μ.»

«Χθὲς τὸ πρωΐ» ἐσυνέχισε ὁ Μ. «γύρω στὶς 9.00 ἦλθαν καὶ μὲ εἰδοποίησαν γιὰ τὴ συνάντησή μας ποὺ ἔγινε ψὲς βράδυ στὸ σπίτι τῆς Ἔρσης τοῦ Γιακουμῆ». Ἐγὼ δὲν κρατήθηκα καὶ εἶπα. «Ἀλήθεια, βρεθήκατε. Μοῦ εἶναι ἀπίστευτο. Ἀνησυχούσαμε τόσο γιὰ τὴ συνάντηση αὐτή. Εὐτυχῶς.» Ὁ Μ. συνέχισε. «Πῆγε ἐκεῖνος πρῶτος, μπῆκαν οἱ δικοί του καὶ ἐξήτασαν τὸ σπίτι, τὸν Κωστάκη (ἄνδρα τῆς Ἔρσης) τὸν διώξαμε, ἔμεινε μόνο ἡ Ἔρση. Αὐτοὶ βγῆκαν στὶς ταράτσες. Ἐμεῖς φθάσαμε μετά. Μαζί μου ἦσαν ὁ Νῖκος καὶ ὁ Ἀνδρέας καὶ πίσω ἄλλο αὐτοκίνητο μὲ ἕξ. Τοὺς εἶχα πῆ νὰ μὴ κάμουν μαμμιὰ

ἐξυπνάδα. Ὁ Γρίβας θὰ εἶχε 15 ἐνόπλους μαζί του. Διερωτώμουν ἀκόμη ἂν θὰ ἔβρισκα τὸ Γρίβα ἢ κανέναν ἄλλον. Μόλις μπῆκα εἶδα τὴν Ἔρση στὸ βάθος καὶ μετὰ τὸν γιατρὸ καὶ τὴν Ἔλλη Χριστοδουλίδου. Διερωτώμουν ἂν θὰ ἄφηναν τὸν Νῖκο καὶ τὸν Ἀνδρέα νὰ μποῦν μαζί μου, ἀλλὰ ὅταν τοὺς εἶδα αὐτοὺς κατάλαβα πὼς δὲν ὑπῆρχε πρόβλημα. Ἀριστερὰ διέκρινα καὶ τὸν Γρίβα. Καθήσαμε καὶ κουβεντιάσαμε ἐπὶ μίαν ὥρα καὶ 40 λεπτά.» «Ἀπὸ τὸ 1967 εἴχατε νὰ τὸν δῆτε;» ρώτησα. «Ναί, ἀπήντησε ὁ Μ. «Ὑπάρχει ἔδαφος γιὰ συνεργασία;» ρώτησα δειλά. «Δὲν θέλω νὰ σᾶς κουράσω μὲ λεπτομέρειες» ἐσυνέχισα «ἁπλῶς μιὰν ἀπάντηση ποὺ θὰ λέη, ὅμως, πολλά.» Ὁ Μ. ἀπήντησε. «Ἀναφερθήκαμε σὲ παρελθοντολογία. Μὲ ρώτησε γιὰ τὸ στόχο μου. Ἀπήντησα ὅτι βεβαίως εἶναι ὁ ἴδιος. Ἐκεῖνος εἶπε πὼς δὲν τὸν πειράζει ἂν ἐμεῖς δηλώσουμε μαζὶ αὐτὸ ποὺ θέλουμε, ἔστω κι ἂν ἐκθέτη αὐτὸ τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση. Αὐτὴ ἂς ἔπαιρνε τὴ θέση της. Μοῦ φάνηκαν ὀλίγον ἁπλοϊκὲς οἱ ἰδέες του.» «Δηλαδὴ εἶναι δυνατὴ μιὰ συνεργασία, ἡ ὁποία ἀντιλαμβάνομαι σὲ Σᾶς δὲν πρόκειται νὰ ἀποτελῇ βοήθεια, ἀλλὰ τοὐλάχιστον σὰν ἰδέα ποὺ θὰ ἑνώση τὸν λαό;» ρώτησα. «Συμφωνήσαμε γιὰ περαιτέρω ἐπικοινωνία νὰ χρησιμοποιοῦμε τὸ Σῦρο» ἀπήντησε ὁ Μ. «Ἀφοῦ τὸν πρότεινε ἐκεῖνος τί νὰ ἔκανα; δέχτηκα.» «Περισσότερα θὰ σοῦ πῶ μιὰ ἄλλη ὥρα», κατέληξε ὁ Μ. Προηγουμένως εἶχε διακόψει ὁ Ἀνδρέας γιὰ νὰ πῆ ὅτι ὁ γιατρὸς (ὁ Λυσσαρίδης) εἶχεν ἔλθει. —Προτοῦ χωρίσουμε ὁ Μ. εἶπε. «Στὶς 4 τὸ ἀπόγευμα θὰ μοῦ ἐπιδώσουν τὴν ἀπάντησή τους οἱ Μητροπολῖτες καὶ στὶς 5 θὰ τὴν δώσω στὸν τύπο.»

Ὁ Μ. ἀνέφερεν ὅτι τόσον καλὰ ἐφρουρεῖτο ὁ Γρίβας, ὥστε κάποιες κινήσεις τῶν τροφίμων τοῦ ὀρφανοτροφείου στὰ παράθυρα, ἐξελήφθησαν ὑπὸ τῶν συνοδῶν του ὡς κινήσεις δικῶν μας καὶ ὁ Σῦρος εἶπε στὸ Νῖκο «μᾶς ἠπατήσατε, κύριοι», ἀλλὰ ὁ Νῖκος τοῦ πρότεινε νὰ πᾶνε μαζὶ νὰ ἐξετάσουν. Πράγματι πῆγαν στὸ ὀρφανοτροφεῖο κι ἡ διευθύντρια τοὺς εἶπε ὅτι ἦσαν οἱ κοπέλλες τοῦ ἱδρύματος κι ἂν ἤθελαν μποροῦσαν νὰ ἐρευνήσουν.

«Μπλέξαμε...»

29 Μαρτίου 1972

Εἰς συνάντησίν μου μὲ τὸν Μ. τὴν 29ην Μαρτίου 1972 στὸ Γραφεῖο Του μιλήσαμε γιὰ τὸ θέμα τῶν «ἀφισῶν» τῆς 1ης Ἀπριλίου. Ὁ Μ. εἶχε σκεφθῆ νὰ τυπωθοῦν ἀφίσες μὲ δική Του φωτογραφία καὶ φωτογραφία τοῦ Διγενῆ καὶ μὲ εἶχε ρωτήσει τὴ γνώμη μου. Ἡ πρώτη μου ἀπάντηση ἦταν ὅτι θὰ ἐξετιμᾶτο ἡ χειρονομία αὐτή, ὅτι ὁ Μ. παρ' ὅλα ὅσα συμβαίνουν εἶναι τόσο γενναιόδωρος καὶ ἀνώτερος ποὺ ἀναγνωρίζει τὸν Γρίβαν ὡς συνεργάτην Του εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ΕΟΚΑ μέχρι σήμερα κ.λπ. Ὁ Μ. εἶχε πῆ πῶς θὰ τὸ σκεφθῆ. Χθές, ὅμως, εἶπα στὸν Μ. ὅτι ἀμέσως μετὰ ποὺ βγῆκα ἀπὸ τὸ Γραφεῖο Του τὴν προηγουμένη ἡμέρα σκέφθηκα σοβαρώτερα τὸ ζήτημα καὶ κατέληξα ὅτι μᾶλλον θὰ ἀποτελέση θέμα ἐκμεταλλεύσεως ὑπὸ τῶν ἀντιφρονούντων ὅτι ὁ Μ. ἐκλιπαρεῖ τὴν εὔνοιαν τοῦ Γρίβα καὶ τὰ παρόμοια. Εἶπα ὅτι ἡ συναισθηματικὴ ἀντίδρασίς μου τῆς πρώτης στιγμῆς θὰ εἶναι βεβαίως ἀντίδρασις τῶν ἰδικῶν μας, οἱ ὁποῖοι γνωρίζουν καλῶς τὸν Μ. καὶ τὰ εὐγενεῖς χειρονομίας Του. Οἱ ἄλλοι ὅμως, θὰ τὸ ἐκμεταλλευθοῦν. Ἐπίσης εἶπα ὅτι δὲν τὸ βρίσκω καλὸ καὶ γιὰ ἄλλο λόγο. Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος σήμερα βρίσκεται μᾶλλον στὴν ἀφάνεια καὶ ὁ πολὺς κόσμος δὲν ἐνδιαφέρεται γι αὐτὸν οὔτε τὸν ὑπολογίζει. Ὅλοι προσβλέπουν πρὸς τὸν Μ. Φέρνοντάς τον στὸ προσκήνιο ὁ Μ. τοῦ χαρίζει αἴγλη, τὸν προβάλλει, τὸν φέρνει σὲ ἴσο ἐπίπεδο μαζί Του. Ὁ λαὸς θὰ διερωτηθῆ συγχρόνως, γιατὶ ὁ Μ. τὸ κάμνει αὐτό. Μήπως, πράγματι, πρέπει νὰ ἐκτιμᾶται καὶ νὰ ὑπολογίζεται τόσο αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος; Ὁ λαὸς θὰ συγχυσθῆ καὶ μιὰ μερίδα ἴσως κλίνει πρὸς τὸν Γρίβα, ἐπηρεασθεῖσα ἁπλῶς ἀπὸ τὴ χειρονομία αὐτὴ τοῦ Μ. Ἐάν, βεβαίως, ἀναρτηθοῦν φωτογραφίαι τοῦ Γρίβα ἢ γραφοῦν συνθήματα γι' αὐτόν, νὰ μείνουν, εἶναι ἐλεύθεροι οἱ ὀπαδοί του νὰ τὸ κάμουν. Ἀλλά αὐτὸ ὄχι ἀπὸ μᾶς.

Ὁ Μ. εἶπε ὅτι τὸ ξανασκέφθηκε κι ὁ ἴδιος καὶ συμφωνεῖ πρὸς τὴν δευτέραν σκέψη. Εἶπεν ἐπίσης σὲ πολὺ ἐμπιστευτικὸ τόνο: «Ξέρεις πόσο μετανοιωμένος εἶμαι ποὺ εἶδα τὸν Γρίβα;» Ἐγὼ τὸν ρώτησα γιατὶ καὶ ἐκεῖνος εἶπε ὅτι ἔχει πολλοὺς λόγους νὰ εἶναι μετανοιωμένος. Ἐγὼ εἶπα ὅτι δὲν πρέπει νὰ αἰσθάνεται ἔτσι, γιατὶ ξεκίνησε γιὰ τὴ συνάντηση αὐτὴ μὲ τὶς σκέψεις γιὰ μιὰ συνεργασία μαζί του, ὅτι αὐτὴ ἡ συνάντηση ἴσως γινόταν αἰτία νὰ ἑνωθῆ καὶ πάλιν ὁ διχασμένος λαός, καὶ νὰ λυθοῦν πολλὰ προβλήματα, ὅπως ὁ ἴδιος μοῦ ἀνέφερε προτοῦ δῆ τὸν Γρίβα. Ὁ Μ. ἀπάντησεν ὅτι κρίνει αὐτὸ ποὺ ἔγινε ἀπὸ τὸ ἀποτέλεσμα κι ὄχι ἀπὸ τὰ ἐλατήρια. Ἐγὼ ἐπέμεινα, γιατὶ τὸν ἀντιλαμβανόμουν πολὺ στενοχωρημένο, ὅτι δὲν ἔπρεπε γιὰ κανένα λόγο νὰ αἰσθάνεται λύπην ἢ μετάνοια, γιατὶ ἂν δὲν γινόταν ἡ ἐπαφὴ αὐτὴ πάντοτε θὰ διηρωτᾶτο περὶ τοῦ ἀντιθέτου. Μήπως δηλαδὴ θὰ ἔβγαινε κάτι καλὸ ἂν

συναντοῦσε τὸ Γρίβα κι ὅτι αὐτὸ δὲν μποροῦσε νὰ τὸ γνωρίζη παρὰ μετὰ ἀπὸ τὴν συνάντηση ποὺ εἶχε μαζί του. Ὁ Μ. κάμφθηκε λιγάκι, ἀλλὰ εἶπε. «Ἂν ἤμουν καθρέφτης καὶ μποροῦσε κανεὶς νὰ δῆ μέσα μου θὰ ἔβλεπε μιὰ καρδιὰ κατάμαυρη. Ξέρεις τὶ σημαίνει αὐτό; Κατάμαυρη.» «Ξέρω», ἀπήντησα πολὺ συγκινημένη. «Τέσσερα μέτωπα» συνέχισε ὁ Μ. «Ξέρεις ὅτι κλίνω στὸ νὰ παραιτηθῶ;» μοῦ εἶπε σκύβοντας πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ πολὺ σιγά. «Δὲν εἶμαι δηλαδὴ σίγουρος ἂν μένοντας εἶναι γιὰ τὸ καλύτερο τοῦ τόπου.» «Ἂν πίστευα ὅτι ἀπομακρυνόμενος, θὰ εἴσαστε εὐτυχής», ἀπήντησα ἐγὼ «δὲν θὰ δίσταζα νὰ σᾶς παροτρύνω πρὸς τὰ ἐκεῖ. Ὅμως σᾶς γνωρίζω πολύ καλά. Ἀγωνιστήκατε γι' αὐτὸ τὸν τόπο γιατὶ πιστέψατε σὲ ἀξίες. Καὶ δὲν μπορεῖτε σήμερα νὰ τὸν ἐγκαταλείψετε χωρὶς πόνο, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημάνη γιὰ Σᾶς δυστυχία.» «Τὸ ξέρω» εἶπε ὁ Μ. «Καὶ γιὰ τὰ δύο τὸ ἴδιο αἰσθάνομαι». «Ὅμως μπλέξαμε. Θὰ ἔχω τώρα κι αὐτὸν στὸ κεφάλι μου» ἐννοοῦσε τὸν Γρίβα. «Ξέρεις» ἐσυνέχισε «πόσο ἐπιφανειακὰ βλέπει τὰ πράγματα;» «Πρέπει νὰ εἶσθε πολὺ προσεκτικὸς» εἶπα ἐγὼ «γιὰ δυὸ λόγους». «Πρῶτον, Ἂν πιστέψουμε πὼς ὁ Γρίβας συναντήθηκε μαζί σας χωρὶς νὰ εἰδοποιήση τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση κι ὅτι εἶναι τίμιος ὅταν λέη ὅτι θέλει νὰ συνεργασθῆτε, ποιὰ εἶναι ἡ δική μας ὠφέλεια ἀπὸ αὐτό; Εἶναι πολὺ ἐπικίνδυνο νὰ ἀκολουθήσετε τὴ γραμμή του, γιατὶ διεθνῶς δὲν θὰ σταθοῦμε. Ὅλες αὐτὲς οἱ ξένες δυνάμεις ποὺ μᾶς ὑποστηρίζουν σήμερα — καὶ ξέρετε πολὺ καλὰ πὼς μᾶς ὑποστηρίζουν, γιατὶ πιστεύουν στὶς ἱκανότητές Σας — θὰ ἀπογοητευθοῦν. Θὰ χάσουμε τὸ παιγνίδι διεθνῶς. Δὲν μπορῶ νὰ ἐξηγήσω καλὰ τὶς σκέψεις μου, ἀλλὰ Ἐσεῖς εἶμαι βεβαία καταλαβαίνετε τὶ ἐννοῶ.» «Βεβαίως», εἶπε ὁ Μ. Αὐτὰ ὅλα εἶναι ποὺ σκέπτομαι κι ἐγὼ καὶ λέω ὅτι μπλέξαμε.» «Θὰ προσέχουμε νὰ μὴν μπλέξουμε περισσότερο» εἶπα ἐγώ. «Καὶ ἐπιτρέψατέ μου νὰ συνεχίσω μὲ τὸ δεύτερο λόγο ποὺ λέω ὅτι πρέπει νὰ εἶσθε πολὺ προσεκτικός. Ἂν ὁ Γρίβας ἐνεργεῖ τῇ γνώσει τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, τότε διατρέχετε πολὺ σοβαρὸ κίνδυνο. Ἢ πάνε νὰ σᾶς ἐμπλέξουν σὲ καμιὰ πολιτικὴ παγίδα ἢ ἀκόμη καὶ νὰ σᾶς βλάψουν σωματικά, μέχρι καὶ τοὺς δυὸ μαζὶ καὶ νὰ ἐπιρρίψουν τὴν ἐνοχὴ σὲ τυχὸν διαφορὲς τῶν ὀπαδῶν σας.» Ὁ Μ. συμφωνοῦσε ἀπόλυτα σ' αὐτά, ἐκεῖνο ὅμως ποὺ τὸν στενοχωροῦσε ἦταν ὅσα δὲν μοῦ εἶχε πῆ, ὅσα κατάλαβε ἀπὸ τὴ συνάντησή τους μὲ τὸν Γρίβα, ὅτι δηλαδὴ δὲν ἐπρόκειτο νὰ βγῆ τίποτα ἀπ' αὐτὲς τὶς ἐπαφὲς παρὰ ἔβαζε κι ἄλλο μπελᾶ στὸ κεφάλι Του. Μετὰ ὁ Μ. ἀνεφέρθη σὲ ἐπιστολὴ τοῦ Παυλίδη, πρώην Γυμνασιάρχου, ὁ ὁποῖος τοῦ ἔγραφε μὲ πολὺν ἐνθουσιασμὸ βέβαια, ὅπως εἶπε, ὅτι οἱ μέρες αὐτὲς στὴν Κύπρο τοῦ θυμίζουν τὴν ἐποχὴ λίγο πρὶν ἀπ' τὴν μικρασιατικὴ καταστροφή. Ὁ Μ. ἀνεφέρθη στὸ Βενιζέλο, στὶς κατακτήσεις τοῦ στρατοῦ μας ποὺ εἶχε φθάσει ὀλίγα χιλιόμετρα μόνο κοντὰ στὴν Κωνσταντινούπολη, τόσο ποὺ ὁ Πατριάρχης Ἰωακεὶμ εἶχε ζητήσει τὰ κλειδιὰ τῆς Ἁγίας Σοφίας γιὰ νὰ μὴ μποῦν πρῶτα μέσα τυχὸν Βούλγαροι ἢ Σλαύοι. Θὰ γινόταν μιὰ Ἑλλάδα τῶν τριῶν ἠπείρων καὶ τῶν πέντε θαλασσῶν, τὰ πλοῖα μας στὸ Βόσπορο. Κι ἔπειτα ἡ διαμάχη βασιλέως Βενιζέλου, οἱ ἐκλογές, ποὺ ὁ Βενιζέλος προκήρυξε καὶ ἔχασε, ἡ ἀπόπειρα κατὰ τῆς ζωῆς του, ὁ ἴδιος ὁ Ἀρχηγὸς τῆς Ἀστυνομίας ἦταν ἐνήμερος γι αὐτήν. Τὸν κυνήγησαν ἀπὸ τὸ σπίτι του στὴν Κηφισιά πυροβολώντας, ἔπεσε μέσα στὸ αὐτοκίνητο, ἡ γυναῖκα του ἀπὸ πάνω του, σώθηκε.» Ἐδῶ ἀνέφερα ἐγὼ τὸ Παρίσι. «Στὸ Παρίσι ἦταν πρὶν ἀπ'

αὐτό» ἀπάντησε ὁ Μ. «Ὁπωσδήποτε» κατέληξε. «Θὰ τὸ βασανίσω μέσα μου» ἐννοώντας τὸ θέμα Γρίβα.

....

Στὴ συνέχεια ὁ Μ. εἶπε ὅτι εἶχε ζητήσει νὰ τὸν δῆ ὁ Σῦρος[1] στὶς 12 μ. μετὰ ὅμως ἀνεβλήθη ἡ συνάντησή τους γιὰ τὸ ἀπόγευμα στὴν Ἀρχιεπισκοπή. (Τετάρτη ἀπόγευμα).

....

Τὴν Πέμπτη, 30 Μαρτίου 1972, ὁ Μ. μὲ φώναξε καὶ ἔδωσε νὰ δακτυλογραφήσω ὡρισμένα ὀνόματα καταζητουμένων καὶ διωκομένων προσώπων ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου. Μοῦ εἶπεν ὅτι τοῦ ζήτησεν ὁ Γρίβας μέσω τοῦ Σύρου νὰ τοὺς ἀναστείλη ἢ χαρίση τὶς ποινές. Ἐγὼ σχολίασα ὅτι ἄρχισαν κιόλας οἱ ἀπαιτήσεις. Ὁ Μ. εἶπε πὼς δὲν μποροῦσε νὰ ἀρνηθῆ, ἀλλὰ ἀρνήθηκε γιὰ τοὺς ἄλλους τοῦ Τρικώμου (κλοπὴ ὅπλων), λέγοντας στὸν Σῦρο πὼς δὲν πιστεύει ὅτι ὁ Γρίβας θὰ ἤθελε νὰ συνδέση τὸ ὄνομά του μὲ ὑπόθεση ἐσχάτης προδοσίας. Εἶπε στὸν Σῦρο ὅτι γνωρίζει τὰ πάντα, τοῦ ἔδειξε χαρτιὰ καὶ τοῦ εἶπε λεπτομέρειες γιὰ τὴν ἄφιξη τοῦ Γρίβα καὶ τὴν μετέπειτα κίνησή του στὴ νῆσο, ποὺ ὁ Σῦρος ἐφάνη πολὺ θορυβημένος. Τοῦ ἀνέφερε κάποιον Κροῖσο, ποὺ τὸν συγχώρεσε καὶ τοῦ ἔδωσε ἐξέχουσα θέση στὴν Ἀστυνομία καὶ τώρα μαθαίνει καὶ πάλι πὼς εἶναι ἐναντίον Του. Τοῦ ἔδειξε μέχρι καὶ χειρόγραφα τοῦ Γρίβα, γιὰ νὰ τὸν πείση πέραν πάσης ἀμφιβολίας. Ὁ Σῦρος ρώτησε τὸν Μ. γιὰ τὶς πρωταπριλιάτικες ἀφίσες. Ὁ Μ. εἶπε πὼς ὅπως ἀντιλαμβάνεται δὲν τὸν βλέπουν μὲ καλὸ μάτι μερικοὶ δικοί τους ἐξτρεμισταί. Ὁ Σῦρος τὸ δέχτηκε ἀδιαμαρτύρητα, μᾶλλον ἔδειξε ὅτι συμφωνοῦσαν. Ἐγὼ ρώτησα ἂν ἀπ' ὅ,τι καταλαβαίνει ὁ Μ. ὁ Σῦρος θὰ διαβιβάζη καλῶς και ἐπακριβῶς τὰ ὅσα διαμείβονται ἢ ὑπάρχει περίπτωσις νὰ τὰ ἀλλοιώση καὶ νὰ παρεξηγηθοῦν. Ὁ Μ. ἀπήντησεν ὅτι νομίζει πὼς καλῶς θὰ τὰ λέη.

Στὶς 31 Μαρτίου δώσαμε τὴν ἀνακοίνωση γιὰ τοὺς ἀνωτέρω. Ὁ Μ. εἶπε πὼς παρ' ὅλο ποὺ τοὺς θεωρεῖ ἀθλίους, ἐν τούτοις ἀναγκάζεται νὰ τὸ κάμη. «Τὸ ξέρω» εἶπε «πὼς ἀρκετοὶ δικοί μας θὰ ἀπογοητευθοῦν». Ἐγὼ εἶπα «πολλοὶ θὰ ποῦν ὅτι ἀφοῦ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος χαρίζει συνεχῶς, γιατὶ νὰ ἀγωνιζόμαστε ἐμεῖς νὰ κλείσουμε στόματα ἢ ν' ἀλλάξουμε πεποιθήσεις. Κι οἱ ἀντίθετοι ἐπίσης θὰ ἀποθρασυνθοῦν καὶ θὰ λένε ὅ,τι θέλουν καὶ θὰ κάμνουν ὅ,τι θέλουν, ἀφοῦ θὰ τοὺς χαρισθοῦν οἱ ποινές τους σὲ περίπτωση ποὺ θὰ συλληφθοῦν.» Ὁ Μ. κουνοῦσε τὸ κεφάλι του συμφωνώντας, σὰ ν' ἄκουγε δυνατὰ τὶς δικές Του σκέψεις.

«Τουλάχιστον» ἐσυνέχισα ἐγὼ «νὰ ἔχουμε κι ἐμεῖς κάποια ὠφέλεια ἀπὸ τὴν ἐπαφὴ αὐτὴ μὲ τὸν Στρατηγό. Γιατὶ δὲν τοῦ ζητᾶτε κι Ἐσεῖς νὰ ἐκδηλωθῆ, νὰ πῆ κάτι ὑπὲρ Σας, π.χ. γιὰ τοὺς Μητροπολίτες. Γιατὶ δὲν τοῦ λέτε ὅτι γιὰ νὰ συνεργασθῆτε καὶ νὰ προχωρήσετε πρὸς τὸν τελικὸ σας στόχο πρέπει πρῶτα νὰ ἀπαλλαγῆτε ἀπὸ ὅλα τὰ μικρὰ ἐμπόδια ποὺ σᾶς προκαλοῦν ἄλλοι στὸ δρόμο σας;» Ὁ Μ. ἀπάντησε: «Δὲν μπορῶ νὰ τοῦ ἀφήσω νὰ νοηθῆ κάτι τέτοιο, γιατὶ τότε δεσμεύομαι. Καὶ δὲν θέλω νὰ δεσμευθῶ, γιατὶ δὲν συμφωνοῦμε σὲ πολλὰ σημεῖα.» «Μὰ μοῦ εἴπατε κάτι καλό, κάτι ἐνθαρρυντικό» εἶπα ἐγὼ «ὅταν μοῦ μιλήσατε τὴν πρώτη φορὰ γιὰ τὴ συνάντησή σας. Εἴπατε ὅτι ὁ

Γρίβας Σᾶς εἶπε περίπου ὅτι δὲν νοιάζεται ἂν στὴν συνεργασία σας θα ἀποκαλυφθοῦν καὶ ἐκτεθοῦν ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις.» «Ναὶ» ἀπήντησε ὁ Μ. «τὸ εἶπε. Ἀλλὰ ξεύρεις πόσο ἐπιπόλαια βλέπει τὰ πράγματα. Δὲν ἔχουν βάθος οἱ σκέψεις του. Ὁπωσδήποτε. Θὰ δοῦμε.» Ἐγὼ ἐπανέλαβα ὅτι δὲν πρέπει εὔκολα νὰ δέχεται τὰ θελήματά τους καὶ οὔτε νὰ δεχθῆ σύντομα τοὐλάχιστον νὰ ξανασυναντηθοῦν, προτοῦ ζυγίσει πολὺ καλὰ τὰ πράγματα. Ὁ Μ. εἶπε ὅτι περιμένει κανένα σημεῖο ποὺ νὰ δεικνύη ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις γνωρίζει περὶ τῆς συναντήσεώς τους.

....

Ὁ Ἀνασχηματισμὸς

— Ἔρχεται μοῦ λέει ἐτοῦτο, ἐκεῖνο, ἀναστενάζει, ξεφυσάει....

17 Ἀπριλίου 1972

Στὶς 17 Ἀπριλίου 1972 ὁ Μ. μὲ φώναξε στὸ γραφεῖο του καὶ δείχνοντάς μου ἕνα φάκελλο κολλημένο μὲ σπίτ-φὶξ στὸ σημεῖο ποὺ ὁ φάκελλος συνήθως κολλᾶ καὶ μὲ ἀρκετὲς ὑπογραφές, τὶς ἴδιες ὅλες, ἐπὶ τοῦ σπίτ-φίξ, εἶπε ὅτι ὁ Σάββας Κωνσταντόπουλος, τοῦ «Ἐλευθέρου Κόσμου» τῶν Ἀθηνῶν, τοῦ διεμήνυσε μέσῳ τοῦ Ἀνδρέα Ἀζίνα, ὁ ὁποῖος πέρασε ἀπὸ τὶς Ἀθῆνες κατὰ τὴν διάρκεια ἑνὸς τελευταίου ταξιδιοῦ του στὸ ἐξωτερικὸ γιὰ τὸν Συνεργατισμό, ὅτι θὰ προσπαθοῦσε νὰ βολιδοσκοπήσῃ τὶς σκέψεις τῶν Ἀθηνῶν γιὰ τὸν ἀνασχηματισμό, γιατὶ ὅπως ἦταν σὲ θέση αὐτὸς νὰ γνωρίζῃ, ἂν ὁ Μ. κάμῃ καὶ τὸν ἀνασχηματισμό, τότε ὅλα πλέον θὰ πᾶνε μέλι-γάλα μεταξὺ Ἀθηνῶν — Λευκωσίας. Ὁ Μ. σχολίασε ὅτι κι ὁ Ἀζίνας βεβαίως δὲν τὰ διαβιβάζει τελείως ἔτσι, κάτι θὰ πρόσθεσε ἢ θὰ παρατράβηξε κι αὐτὸς καί, σὲ δική μου παρέκβαση, ὅτι μὲ τὴν τελευταία ἀρθρογραφία τοῦ Κωνσταντοπούλου δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχουμε καμμιὰ ἀμφιβολία περὶ τῆς τοποθετήσεώς του κι ἐπομένως καμμιάν ἐμπιστοσύνη, ὁ Μ. εἶπε πὼς σὲ κανένα ἀπ' τοὺς δυὸ δὲν ἔχει ἐμπιστοσύνη. «Ὁπωσδήποτε» συνέχισε, «ὁ Κωνσταντόπουλος κάλεσε προχθὲς τὸν Κρανιδιώτη καὶ τοῦ παρέδωσε τὸν φάκελο αὐτὸ γιὰ νὰ μοῦ τὸν στείλῃ. «Στὰ χέρια του ὁ Μ. κρατοῦσε ἕνα χαρτὶ καί, δείχνοντάς μου το εἶπε: «Γιὰ κοίτα, μὲ πόση μυστικότητα, σὰ νὰ πρόκειται περὶ τοῦ σπουδαιοτέρου ἐγγράφου ἔχει σφραγίσει τὸν φάκελλο καὶ μέσα ἕνα σημείωμα σὲ λευκὸ χαρτί, ποὺ οὔτε φαίνεται ὅτι προέρχεται ἀπ' αὐτόν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κάρτα του (ἐπισκεπτήριο) ποὺ ἔχει κολλημένη πάνω. Μοῦ διαβιβάζει λοιπὸν ὁ κ. Κωνσταντόπουλος ποιοὺς Ὑπουργοὺς εὐνοοῦν οἱ Ἀθῆνες, κατόπιν σοβαρῶν βολιδοσκοπήσεων ποὺ εἶχε.» Ἐν συνεχείᾳ ὁ Μ. διάβασε ὅτι γιὰ τὸ Ὑπουργεῖο Ἐσωτερικῶν ὑποδεικνύετο ὁ Παῦλος Παυλάκης (ἄλλοτε βουλευτής), γιὰ τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν, ὁ κ. Κρανιδιώτης, γιὰ τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας ὁ Χατζηκωστῆς (Ὑπάτη Ἁρμοστεία Λονδίνου) ἢ ὁ Σπυριδάκις, ὡς Διευθυντὴς τοῦ Γραφείου Δημοσίων Πληροφοριῶν ὁ Χ. Χασάπης καὶ ὡς Ὑπεύθυνος τῆς ΚΥΠ ὁ Ν. Σαμψών. Ὁ Μ. χαρακτήρισεν ὡς ἐξοργιστικὸν τὸ σημείωμα. Εἶπεν ὅτι εἶναι ἀπ' αὐτὰ ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ἀνεχθῇ. Γιὰ τὸν Κρανιδιώτην εἶπα ἐγὼ ὅτι καὶ νὰ τὸν θέλουν νομίζω πὼς ἐκεῖνος δὲν τὸ κουνάει ἀπ' τὴν Ἀθήνα. Ὁ Μ. εἶπε πὼς «ἀποκλείεται. Ἔχει τὰ παιδιά του ἐκεῖ. Ἡ κόρη του πρόκειται νὰ παντρευτῇ κάποιον στὴν Ἀθήνα. Ὅσο γιὰ τὸν Παυλάκη ἔχει ἀγοράσει ἐκτάσεις γῆς, κάμνει ἐπιχειρήσεις. Γιὰ τὸν Χατζηκωστῆ, τὸν ὁποῖον ἐγὼ ἐβοήθησα, τὸν ἔστειλα καὶ στὸ Λονδῖνο γιὰ μετεκπαίδευση καὶ ἐργάζεται στὴν Ὑπάτην Ἁρμοστεία καὶ ἔχω μάθει ὅτι ἐπλεύρισε τὸν Σορόκο τῆς Ἑλληνικῆς Πρεσβείας καὶ συνεργάζεται μαζί του. Ἂν δὲ βάλω τὸν Σαμψὼν στὴν ΚΥΠ εἶναι σὰ νὰ πληρώνω τὸν Ὑπεύθυνο τῆς δικῆς τους ΚΥΠ.» «Μὰ πὼς

διενοήθη ὁ Κωνσταντόπουλος τοὺς ἀνθρώπους αὐτούς», εἶπα ἐγώ. «Δὲν τοὺς ξέρει ὁ ἴδιος» ἀπήντησεν ὁ Μ. «Ὅλα αὐτὰ εἶναι τοῦ Παναγιωτάκου. Οὔτε αὐτοὶ τοὺς ξέρουν.» «Δὲν ξέρω ἐπίσης ἂν εἶναι προτέρημα ἢ ἐλάττωμα» συνέχισε ὁ Μ. «αὐτὸ ποὺ ἔχω νὰ μὴ λέω κατ' εὐθεῖαν στὸν ἄλλον κάτι δυσάρεστο ποὺ σκέφτομαι γιὰ κεῖνον. Ὁ Σαμψὼν π.χ. ἔρχεται καὶ μοῦ λέει διάφορα πράγματα καὶ θέλει νὰ γίνη, ἀπ' ὅτι ἀντιλαμβάνομαι καὶ λέει στοὺς ἄλλους, Ὑπουργός. Τὸν ἀκούω καὶ μοῦ ρχεται νὰ τοῦ πῶ. Μωρέ, δὲν κάμνεις. Μὰ δὲν μπορῶ.» «Νομίζω», εἶπα, «πὼς ὁ Σαμψὼν εἶναι τελείως δικός τους ἄνθρωπος. Δὲν μπορεῖ δηλαδὴ νὰ ἀποσκιρτήση, γιατὶ τὸν ἐκβιάζουν μὲ ὅ,τι ἔχει κάμει σχετικῶς μὲ τὸν ἔρανο γιὰ τὰ Μιράζ. Αὐτὸ τὸ ἔμαθα τελευταίως κι ἔτσι ἐξήγησα τὴν στάση καὶ τῆς ἐφημερίδας του, ποὺ εἶναι τόσο ἄστατη.» «Τὸ ξέρω», εἶπε ὁ Μ. «Πές μου τί νὰ κάμω!» «Θὰ κάμετε ἀνασχηματισμό;» ρώτησα. «Δὲν ὑπάρχει καμμία βία, ὅπως θὰ εἴδετε καὶ σὲ ἕνα σημείωμα ποὺ σᾶς δώσαμε πρὶν λίγες μέρες. Ἄν, ὅμως, κάμετε, ἐφ' ὅσον ὅπως λένε δὲν θὰ ἀνακατευθοῦν, τοὺς ἀρκεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἀνασχηματιμὸς θὰ γίνη, κάμετέ τον μόνος σας. Διαλέξτε τοὺς νέους συνεργάτες σας «ὅπως σεῖς τοὺς θέλετε.» «Τί νὰ πῆς, ποὺ ὑπάρχει ἐκείνη ἡ δέσμευση στὴν ἀπάντησή μου πρὸς τὴν διακοίνωσή τους ὅτι θὰ κάμω ἀνασχηματισμὸν ἐν εὐθέτῳ χρόνῳ. Ἀλλοιῶς, δὲν θὰ ἔκαμνα.» ἀπήντησεν ὁ Μ. «Ἂν δὲν ὑπῆρχεν ἐκείνη ἡ ὑπόσχεσις, τὴν ὁποίαν βεβαίως, ὅλοι μαζὶ ἀποφασίσαμε καὶ μπῆκε στὴν ἐπιστολὴ (καὶ ἔδειξε ὅλο τὸ τραπέζι ἐννοώντας τοὺς Ὑπουργούς). Γιατὶ τὸ νὰ ψευτίσω σὲ μιὰν ὑπόσχεσή μου εἶναι ἀπ' αὐτὰ ποὺ μὲ πειράζουν πολύ.» «Θὰ κρατήσετε μερικοὺς Ὑπουργοὺς ἢ θὰ εἶναι ὁλοκληρωτικὸς ἀνασχηματισμός;» ρώτησα ἐγὼ μετὰ ἀπὸ μικρὴ διακοπή, ἔτσι γιὰ νὰ τὸν βγάλω ἀπὸ τὴν δυσφορία του. «Θὰ κρατήσω κατ' ἀνάγκην μερικούς, γιατὶ δυσκολεύομαι νὰ βρῶ ἄλλους καταλλήλους» ἀπήντησεν ὁ Μ. Μετ' ὀλίγον σηκώθηκε καὶ κάλεσε στὸ τηλέφωνο τὸν Ὑπουργὸν Ἐξωτερικῶν, ὁ ὁποῖος, ὡς μοῦ εἶπε, τοῦ εἶχε ζητήσει ἀκρόαση ἀπὸ τὸ πρωΐ. «Αὐτὴ τὴ φορὰ πέρασαν καὶ τρεῖς μέρες καὶ δὲν μὲ ζήτησε» εἶπε ὁ Μ. «Καὶ μοῦ φάνηκε παράξενο. Ἔρχεται, μοῦ λέει ἐτοῦτο, ἐκεῖνο, ἀναστενάζει, ξεφυσάει.» «Δὲν μπορεῖτε» εἶπα ἐγὼ «νὰ δώσετε νὰ καταλάβουν τέτοιοι τύποι ὅτι ἔχετε κάποια ἄλλη δουλειά, ὅτι ἐπείγεσθε, ὅτι πρέπει νὰ ἀρκοῦνται στὴ μισὴ στὴ μιὰ ὥρα κι ὄχι στὶς δυὸ καὶ τρεῖς;» «Ὅταν τὸν καλέσω γύρω στὴ μιὰ» ἀπήντησε ὁ Μ. «σηκώνομαι καμμιὰ φορά, ἔρχομαι ἐδῶ νὰ ντυθῶ, μὲ ἀκολουθεῖ, βάζω τὸ καλυμαύκι μου, τὸ σταυρό μου κι αὐτὸς μιλάει, πάω πίσω στὸ γραφεῖό μου, μὲ ἀκολουθεῖ, κι αὐτὸ συνεχίζεται μέχρι τὸ αὐτοκίνητο.»

«Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι, καθὼς καὶ ὅλοι οἱ Ὑπουργοί, αὐτὴ τὴ στιγμὴ πρέπει νὰ σᾶς βοηθήσουν» εἶπα ἐγώ. «Νὰ τεθοῦν στὴ διάθεσή σας. Ξέρουν πὼς εἶσθε ἀπόλυτα δίκαιος. Πόσο θὰ σᾶς εὐκόλυναν, ἂν φερόντουσαν κάπως διακριτικώτερα;» Ὁ Μ. χαμογέλασε. «Τρία τέταρτα» εἶπε «φθάνουν;» Κοίταξε τὸ ρολόϊ. Ἡ ὥρα ἦταν 12.45 μ.μ. «Μέχρι τὴ 1.30 μ.μ. εἶναι ἐν τάξει;» ρώτησε ἀστειευόμενος. «Πολὺ ἐν τάξει» ἀπήντησα εὐχαριστημένη, ποὺ τὸ εἴχαμε ρίξει στὸ ἀστεῖο, καὶ τὸν χαιρέτησα.-

Ἡ σημασία τῶν λέξεων

ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Μιλώντας γιὰ τὸν Κρανιδιώτη σὰν Ὑπουργὸ Ἐξωτερικῶν ὁ Μ. εἶπε: «Παρ' ὅλο ποὺ θὰ ἤθελα νὰ ἦταν τὰ ἀγγλικά του ἄψογα.» «Βεβαίως,» ἀπήντησα ἐγώ. «Αὐτὸ ἔχει μεγάλη σημασία ὄχι μόνο γιὰ συνεννόηση, ἀλλὰ γιατὶ ἂν δὲν κατανοῆ ἀκριβῶς τὴ σημασία τῶν λέξεων, εἶναι δυνατὸ μὲ μιὰ διαφορετικὴ λέξη νὰ προκληθῆ μεγάλη ζημιά.» «Καὶ γι αὐτό, ἀλλὰ καὶ γιατὶ θὰ ἤθελα ὅλα τὰ κείμενά του, ὁμιλίες του κ.λπ.,» νὰ τὰ ἑτοιμάζη ὁ ἴδιος,» ἀπήντησε ὁ Μ.

Στὴν φράση του ὅτι δὲν ἔχει ἀνθρώπους γιὰ ἐπάνδρωση τοῦ Ὑπουργικοῦ, εἶπα: «Τὸν κ. Χατζηστεφάνου τὸν ἀποκλείετε γιὰ Ὑπουργὸ Παιδείας, ἀπὸ ἀπόψεως προσόντων τὸ λέω, ἐπειδὴ λέτε ὅτι ὁ Χατζηϊωάννου στερεῖται ὡρισμένων προσόντων.» «Ναί», ἀπήντησε ὁ Μ., «ἀλλὰ τὸν προτιμῶ ἐκεῖ ποὺ εἶναι σὰν Τμηματάρχης. Εἶναι ζωτικώτερη ἡ θέση του, θὰ περάσουν πολὺ περισσότερα ἀπὸ τὰ χέρια του, παρὰ σὰν Ὑπουργός.»

Ἄχ τί ἔκαμα καὶ δέχθηκα νὰ συναντηθοῦμε...

19 Ἀπριλίου 1972

Στὶς 19 Ἀπριλίου ὁ Μ. μὲ κάλεσε στὸ Γραφεῖο του καὶ κουβεντιάσαμε σχετικὰ μὲ τὴ συνάντηση ποὺ εἶχε τὴν προηγουμένη νύχτα στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ μὲ τοὺς Τριτοφτίδη καὶ Σύρο (Σταῦρο Σταύρου). Ρώτησα ἄν τὸ μήνυμα τοῦ Γρίβα ποὺ τοῦ κόμισαν ἦταν «ἀπαιτήσεις» καὶ ὁ Μ. ἀπάντησε μὲ ἕνα χαρτὶ πολλὲς φορὲς διπλωμένο ποὺ ἔβγαλε ἀπὸ ἕνα μικρὸ φακελλάκι ποὺ ἀνέσυρε ἀπὸ τὴν τσέπη τοῦ ἐσωτερικοῦ ράσου του (ἀντερί). Στὸ φακελλάκι, ὅπως ἀργότερα εἶχα τὴν εὐκαιρία νὰ δῶ, ἔγραφε: «Κύριον Μάριον Τριτοφτίδην, Λεμεσόν.» «Ψὲς βράδυ,» εἶπε «εἶχα καταστενοχωρεθῆ. Ἀφοῦ κατὰ τὴν διάρκεια ποὺ ἦσαν αὐτοὶ μέσα, ἦλθαν ἡ Βάσω μὲ τὴν Κοκκίνου καὶ περίμεναν ὡσότου φύγουν. Ὅταν ἔφυγαν καὶ ἦλθαν μέσα ἐκεῖνες, ἐν τῷ μεταξὺ εἶχαν καθήσει στὸ μικρὸ Συνοδικό, ἡ Κοκκίνου μοῦ εἶπε πὼς στὴν ἀρχὴ σκέφτηκαν νὰ μποῦν μέσα καὶ νὰ ἀκούουν ἀπὸ τὸ διπλανὸ δωμάτιο, ὅπως τὴν προηγουμένη φορά, γιὰ νὰ μὴ μὲ ἀναγκάσουν νὰ τοὺς τὰ ἐπαναλάβω, ἀλλὰ μετὰ μετάνοιωσαν. Ζήτησαν νὰ μάθουν τὶ νέα εἶχαν φέρει, μὰ τὶς παρακάλεσα νὰ μὴ ἐπιμένουν, γιατὶ δὲν ἤθελα νὰ κουβεντιάσω. Ἤμουν πολὺ στενοχωρημένος. Ἐν ὅσω ἔτρωγα ἡ Κοκκίνου καὶ πάλιν πρὸς τὰ ἐκεῖ ἔφερε τὴν κουβέντα θέλοντας νὰ μάθη ἄν ἦταν καλὰ ἢ κακὰ τὰ νέα, ἡ Βάσω μὲ κατάλαβε πὼς δὲν ἤθελα νὰ μιλήσω, γιατὶ τὴν εἶδα ποὺ δυσφόρησε μὲ τὴν Κοκκίνου, ἀλλὰ καὶ πάλιν εἶπα πὼς δὲν ἤθελα νὰ μιλήσω.»

Ἐγὼ δὲν ρώτησα τίποτε, γιατὶ καταλάβαινα πὼς ἔπρεπε νὰ τὸν ἀφήσω νὰ συνεχίση μόνος του. Αυτὸ θὰ τοῦ ἔκαμνε καλὸ καὶ συγχρόνως θὰ ἔλεγε ὅ,τι ἤθελε καὶ ὅσο ἤθελε. Στενοχωριόμουν ἐπιπροσθέτως τοῦ λόγου αὐτοῦ. Ὁ Μ. εἶπε πὼς διάβασε τὸ μήνυμα ποὺ ἦταν ὑπογραμμένο ἀπὸ τὸν Γρίβα μόνο μιὰ φορὰ μπροστά τους καὶ τοὺς εἶπε πὼς δὲν μποροῦσε νὰ ἀπαντήση ἀμέσως, γι αὐτὸ τοὺς παρακάλεσε νὰ τοῦ ἀφήσουν τὴν ἐπιστολή, ποὺ ἀπευθυνόταν στὸν Τριτοφτίδη μὲ παράκληση νὰ τὴν κοινοποιήση αὐτὸς στὸν Μ., ὅπως διάβασα ἀργότερα στὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς. Μοῦ τὴν ἔδωσε νὰ τὴν φωτοτυπήσω καὶ εἶπε: —«Μπορεῖς νὰ τὴν διαβάσης γιὰ νὰ καταλάβης.» Ἀπήντησα «εὐχαριστῶ» καὶ ἔφυγα.

Μετὰ ἀπὸ ἀρκετὴ ὥρα ὁ Μ. μὲ κάλεσε στὸ γραφεῖο του καὶ πάλι καὶ ζήτησε τὴ φωτοτυπία. Μὲ ρώτησε ἄν διάβασα τὴν ἐπιστολή. Ἀπήντησα ἀρνητικά, γιατὶ εἶχα πολλὴ ἐπείγουσα δουλειὰ μέχρι τὴν ὥρα ἐκείνη καὶ ἐπιφυλαττόμουν νὰ τὸ κάμω ἀργότερα. «Ἔχεις κανένα στὸ γραφεῖο σου;» μὲ ρώτησε. «Ναί, εἶναι ὁ ἄνθρωπος ποὺ καθαρίζει τὶς μηχανὲς μου», ἀπήντησα. «Τότε, διάβασέ την ἐδῶ», εἶπε. Πῆρα τὸ πρωτότυπο καὶ διάβασα. Ὅσο προχωροῦσα,

ἄρχισα νὰ δυσανασχετῶ, νὰ ἀπορῶ, να αἰσθάνωμαι τὴν ἀνάγκη νὰ σχολιάσω τὰ γραφόμενα προτοῦ τελειώσω ὅλη τὴν ἐπιστολή. Εἶχα γεμίσει ὅλο «μὰ» ἤ «δὲν μπορεῖ νὰ ζητᾶ αὐτὰ τὰ πράγματα» κ.λπ. Ὁ Μ. μὲ παρακολουθοῦσε. «Τέλειωσε καὶ θὰ δῆς», εἶπε. Ὅταν τελείωσα, δὲν ἤξερα τὶ νὰ πῶ. Καλύτερα μποροῦσα νὰ τὴν σχολιάσω κομμάτι-κομμάτι. Ἔλεγε τόσα πολλὰ καὶ μπερδεμένα πράγματα. Ἔλεγε πὼς πέρασαν 20 μέρες ἀπὸ τὴν συνάντησή του μὲ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο κι ὅμως δὲν εἶχε δῆ νὰ γίνεται κάτι ἀπὸ ὅσα συμφώνησαν (δὲν συμφώνησαν τίποτε). Ἔκαμνε κοινωνὸ τῶν διαμειφθέντων κατὰ τὴν συνάντηση ἐκείνη τὸν Τριτοφτίδη, γιὰ νὰ μπορῆ, ὅπως ἔλεγε, αὐτὸς νὰ κρίνη μὲ ποιοῦ τὸ μέρος θὰ ἦταν τὸ δίκιο, ἂν τελικὰ δὲν ἐπερχόταν συμφωνία μεταξύ τους. Ἔλεγε πὼς ἀφοῦ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἔδινε μόνο στὸν Κυπριακὸ λαὸ τὸ δικαίωμα νὰ ἔχη τὸν τελευταῖο λόγο ἐπὶ τῶν ὑποθέσεών του καὶ πὼς ἂν ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση ἀπεφάσιζε γιὰ τὴν Ἕνωση, ὁ Μ. ἦταν σύμφωνος. Γιατί, εἰσηγεῖτο ὁ Γρίβας, νὰ μὴν τὴν προτείνη ὁ ἴδιος καὶ νὰ ζητήση ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση νὰ πάρη θέση; (Πόσο ἀφελὴς εἶναι). Ἐν συνεχείᾳ ἔλεγε ὅτι ζήτησε ἀπὸ τὸν Μ. νὰ παραιτηθῆ καὶ νὰ προκηρύξη ἐκλογὲς καὶ νὰ συστήση αὐτὸς τὸν μέλλοντα Πρόεδρο. Ἐπίσης νὰ προβῆ σὲ ἀνασχηματισμὸ τῆς Κυβερνήσεώς του μὲ πρόσωπα κυρίως νέα στὰ Ὑπουργεῖα Ἐσωτερικῶν, Ἀμύνης, Παιδείας καὶ Ἐξωτερικῶν. (Ἐνῷ κατὰ τὴ συνάντηση αὐτὸ τὸ θέμα ἐφάνη πὼς δὲν τὸν ἐνδιέφερε.) Κατηγοροῦσε τὸν Μ. ὅτι ἔπαιρνε μονομερῆ μέτρα ἐναντίον τῶν παρανόμων ὁμάδων κ.λ.π.

«Δηλαδὴ» εἶπα «οὔτε λίγο, οὔτε πολύ, ζητάει περίπου ὅ,τι καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις.» Ὁ Μ. κούνησε τὸ κεφάλι σκεφτικά. «Ξέρεις,» συνέχισε, «πόσο βαρέθηκα ὅλες αὐτὲς τὶς ἱστορίες. Δὲν ὑπάρχει τίποτα τὸ δημιουργικό, τίποτα ποὺ νὰ σὲ ἐμπνέη, διερωτῶμαι δὲ ἀπὸ ἀπόψεως «τάϊμιγκ» πῶς μπορεῖ ἕνας νὰ κρίνη ἢ μᾶλλον τὶ ἱκανότης πρέπει νὰ εἶναι αὐτὴ ὥστε νὰ κρίνης πότε εἶναι ὁ κατάλληλος καιρὸς γιὰ νὰ κάμης κάτι. Στὴν περίπτωση τῆς παραιτήσεώς μου σκέφτομαι ἂν μετὰ ἀπὸ καιρό, ἂν μάλιστα δημιουργηθοῦν καὶ ἐπεισόδια μὲ τὸν Γρίβα ἢ καὶ τίποτε ἄλλο σοβαρώτερο, δὲν πῶ τὶ καλὰ ποὺ θὰ ἦταν ἂν παρητούμην πρὶν τόσον καιρὸ π.χ. Ἢ ἀκόμη κι ἂν τοῦ χρόνου τὸ Φεβρουάριο δὲν πῶ τὶ καλὰ ἂν παρητούμην πρὶν ἕνα χρόνο;» «Σᾶς βλέπω πολὺ στενοχωρημένο» ἀπάντησα «καὶ δὲν μπορῶ νὰ σᾶς πῶ «ὄχι, δὲν ὑπάρχει τέτοιο θέμα, δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχει. Οὔτε τώρα, οὔτε στὸ ἐγγὺς μέλλον. Περιττεύει, ἀσφαλῶς, νὰ σᾶς πῶ ὅτι τὸ νὰ μᾶς ἀφήσετε σημαίνει ἄμεση ὑποδούλωση αὐτοῦ τοῦ τόπου στὰ ξένα συμφέροντα, σημαίνει καταστροφή. Τὰ σκέφτεστε, τὰ σκεφτήκατε ὁ ἴδιος πρῶτα. Ὅμως δὲν νομίζω, ἐπιτρέψτε μου νὰ πῶ, ὅτι ὁ Γρίβας τώρα μ' αὐτὸ τὸ μήνυμα, πρέπει νὰ σᾶς κάμνη νὰ σκέφτεστε ἔτσι. Σεῖς ὁ ἴδιος μοῦ λέγατε πρὸ καιροῦ ὅτι ἂν δὲν ὑπῆρχε «θέμα μητροπολιτῶν» δὲν μᾶς φόβιζε τίποτα. Μὲ τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση καὶ τοὺς ἄλλους τὰ βγάζαμε πέρα. Ἐκεῖνο τώρα δὲν ὑπάρχει.» «Πότε σοῦ τὸ λεγα αὐτό;» ρώτησε ὁ Μ. «Πρὸ τῆς συναντήσεώς μου μὲ τὸν Γρίβα ἢ μετά;» «Πρὸ» ἀπήντησα καὶ καταλάβαινα τὶ ἤθελε νὰ πῆ, ἂν καὶ τὸ εἶπε καὶ δυνατά. «Ἔφυγε ἕνας βραχνᾶς καὶ πῆρε τὴ θέση του ἄλλος.» «Ἄχ τὶ ἔκαμα καὶ δέχθηκα νὰ συναντηθοῦμε!» συνέχισε. «Ἐγὼ ὁ ἴδιος φταίω γι αὐτά. Κατηγορῶ τὸν ἑαυτό μου, ἀκόμη, γιατὶ κατὰ τὴν συνάντηση αὐτὴ δὲν ἀρνήθηκα, δὲν ἀντέδρασα, ἀλλὰ ἔδωσα ἐντυπώσεις ἀνεκτικότητας ἢ ἀκόμη

παραδοχῆς.» «Γιὰ τὴ συνάντηση δὲν πρέπει νὰ μέμφεσθε τὸν ἑαυτό σας,» εἶπα. «Θυμᾶμαι ποὺ μοῦ λέγατε ὅτι ἂν συναντηθῆτε εἶστε βέβαιος ὅτι θὰ συμφωνούσατε, θὰ συμμαχούσατε, καὶ τὸ ἐσωτερικό μας μέτωπο θὰ ἐνδυναμωνόταν. Μὴ ἀφήνετε τὰ ἀποτελέσματα νὰ σᾶς καταστρέφουν τὰ ἐλατήρια.» «Ναί,» ἀπήντησε, «ἀλλὰ συνέβησαν ὡρισμένα πράγματα κατὰ τὴν συνάντηση, ποὺ οὔτε καὶ σὲ σένα δὲν ἔχω πῆ, ὄχι ἀπὸ ἔλλειψη ἐμπιστοσύνης, ἀλλὰ γιὰ νὰ μὴ σὲ στενοχωρήσω. Σὲ κανένα δὲν τὰ εἶπα. Καὶ κατηγορῶ τὸν ἑαυτό μου, γιατὶ ἔπρεπε νὰ τὸν ἀντικρούσω ἀπὸ τὴν ἴδια στιγμὴ σὲ ὅ,τι δὲν συμφωνοῦσα, ἐνῷ ἐγὼ τὸν ἄκουα καὶ ὁρίστε τώρα τὶ ἔρχεται καὶ λέει. Ἔπρεπε νὰ τοῦ πῶ ἔτσι στ' ἀστεῖα δῆθεν «Μὰ γιὰ σταθῆτε, Στρατηγέ μου, συναντηθήκαμε γιὰ νὰ μοῦ πῆτε νὰ παραιτηθῶ;»

Καταλάβαινα τὸ μέγεθος τῆς στενοχώριας του ἐξ αἰτίας τῆς στάσεώς του ἐκείνης, ποὺ εἶχε δώσει τόσο ἐσφαλμένες ἐντυπώσεις, μὰ δὲν ἔπρεπε νὰ ἀφήσουμε τὸ ζήτημα αὐτὸ νὰ ἔχη τόσο δυσμενεῖς ἐπιδράσεις στὴ διάθεσή μας. Γι αὐτὸ εἶπα: «Δὲν νομίζω πὼς δὲν ἐπανορθώνεται τὸ πρᾶγμα. Μπορεῖτε, ἂν μοῦ ἐπιτρέπετε νὰ εἰσηγηθῶ, νὰ τοῦ ἀπαντήσετε λέγοντας ὅτι λυπεῖσθε πολὺ γιατὶ ἀπεκόμισεν αὐτὲς τὶς ἐντυπώσεις, ποὺ θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ τὶς ἀσπάζεσθε, ἀφοῦ σᾶς γνωρίζει καλὰ ἀπὸ πολλὲς ἐπαφὲς καὶ συνεργασία ποὺ εἴχατε στὸ παρελθόν. Ἀλλὰ πὼς δὲν θέλατε κατὰ τὴν πρώτη σας ἐκείνη συνάντηση, κατόπιν μακροχρονίου χωρισμοῦ καὶ ὑπὸ τὰς τωρινὰς συνθήκας, νὰ τὸν ἀναιρεῖτε διαρκῶς ἢ νὰ συζητήσετε μὲ ἀρνητικὰς θέσεις. Ἀκόμη μπορεῖτε νὰ τοῦ πῆτε πὼς τὸν ἀφήσατε νὰ μιλήση ἐκτεταμένα, νὰ ἐκθέση τὶς ἀπόψεις του. Δὲν τὸν διακόψατε, δὲν τὸν ἀντικρούσατε, γιὰ νὰ τὶς σκεφθῆτε ἀργότερα καὶ νὰ βγάλετε τὰ συμπεράσματά σας κατόπιν ὡρίμου σκέψεως. Σήμερα, ποὺ ἔχετε καταλήξει, τοῦ ἀπαντᾶτε.» Ὁ Μ. μὲ παρακολουθοῦσε καὶ στὸ τέλος μειδίασε ἐλαφρά. «Θὰ τὸ βασανίσω» εἶπε, καὶ μὲ τὸ δάχτυλό του ἔδειξε τὸ κεφάλι του. «Κάτι θὰ βγῆ.» «Τί ἤθελα καὶ πῆγα κι ἔμπλεξα» ἐπανέλαβε. «Δὲν εἶναι μεγάλο κακό,» εἶπα ἐγώ. «Πιστεύω πὼς μποροῦμε νὰ τὸ ξεπεράσουμε. Θὰ ἦταν καλύτερα, βέβαια, νὰ μὴ τὸ εἴχαμε, ἀλλὰ δὲν τὸ βλέπω τόσο δύσκολο.» «Πόσον ἁπλοϊκὰ βλέπει τὰ πράγματα,» εἶπεν ὁ Μ. ὑπονοώντας τὸν Γρίβα. Ὅσο γιὰ τὸ θέμα τῶν συλλήψεων γιὰ τὰ ὅπλα, ποὺ ἀναφέρει, τοὺς εἶπα στὸν Τριτοφτίδη καὶ στὸν Σῦρο. Ἔ, καλά, τὶ θέλετε νὰ κάμω; Νὰ κλείνω τὰ μάτια στὴν παρανομία;»

Στὶς 21 Ἀπριλίου 1972, ἐνῷ ἤμουν στὸ γραφεῖο τοῦ Μ. ὁ Ἀνδρέας Νεοφύτου τοῦ ἀνήγγειλε πὼς ὁ κ. Σαμψὼν ἦταν ἔξω καὶ ἤθελε νὰ τὸν δῆ. Εἶχε νὰ τοῦ πῆ κάτι γιὰ τὸν Γρίβα. Ἀργότερα ἔμαθα ὅτι ὁ Σαμψὼν εἶπε στὸν Μ. πὼς ὁ Γρίβας ἔδωσεν ἐντολὲς στὶς ἐφημερίδες νὰ ξαναρχίσουν τὴν προπαγάνδα τους ἐναντίον τοῦ Μ. καὶ πὼς κάτι ἐπίσης μαγείρευε μὲ τὶς ὁμάδες του.

Τὸ ἀπόγευμα τῆς ἴδιας μέρας ὁ Μ. μοῦ εἶπε πὼς δὲν θὰ ἐρχόταν τὴν ἐπομένη, (Σάββατο), γιατὶ ἤθελε νὰ ἑτοιμάση τὴν ἀπάντηση στὸ Γρίβα.

Ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ Μ. Νῖκος Θρασυβούλου μᾶς διέκοψε γιὰ μιὰ στιγμὴ καὶ βλέποντάς με γύρισε νὰ φύγη, ἀλλὰ ὁ Μ. τὸν κάλεσε. Ὁ κ. Θρασυβούλου τοῦ εἶπε πὼς ἤθελε νὰ τοῦ μιλήση σχετικὰ μὲ τὸ θέμα τῆς διαδρομῆς ἀπὸ τὴν Ἀρχιεπισκοπὴ πρὸς τὸ Προεδρικὸ καὶ ἀντιθέτως. Ὁ Μ. κούνησε τὸ κεφάλι. Ὁ

κ. Θρασυβούλου εἶπε ὅτι οἱ ἀστυνομικοί μας ἔχουν παρακολουθήσει καὶ διεπίστωσαν ὅτι καλαμαράδες ἀξιωματικοὶ ἔχουν ἐνοικιάσει «φλάτς» σὲ διάφορες πολυκατοικίες κατὰ μῆκος τῆς διαδρομῆς. Εἶναι μπεκιάρηδες, ὅπως τοὺς ἀπεκάλεσε, πηγαίνουν δὲ στὰ «φλὰτς» αὐτὰ μόνον κατὰ τὶς ὧρες ποὺ περνᾶ ὁ Μ. π.χ. στὶς 1.15 μ.μ. ἐνῷ τὶς ἄλλες ὧρες λείπουν. Ὁ κ. Θρασυβούλου εἰσηγήθηκε νὰ ἀλλάζουν κάθε δυὸ τρεῖς μέρες τὴν διαδρομή. Ὁ Μ. εἶπε «Δηλαδή, νομίζετε πὼς μᾶς παρακολουθοῦν; Ἂν ἀλλάξουμε δὲ διαδρομὴ θὰ πάρουν ἄλλες πολυκατοικίες;» «Μά, ἀσφαλῶς, γι αὐτὸ τὸ κάμνουν» εἶπα ἐγώ. «Ἀλλά, ἂν ἀλλάζετε διαδρομὴ θὰ τοὺς συγχύσετε, καὶ ἐπίσης ἴσως νὰ ἐξακριβώσουμε ἀπὸ τὶς μετακινήσεις τους ὅτι πράγματι εἶχαν τέτοιους σκοπούς.» «Καλά,» εἶπε ὁ Μ. ἀπευθυνόμενος στὸν κ. Θρασυβούλου. «Κανονίστε, ὥστε ν' ἀλλάζουμε διαδρομή.» Ἐγὼ εἶχα πάρει ἐκείνη τὴν ἄμεση θέση στὸ ζήτημα αὐτό, γνωρίζοντας καλὰ ὅτι ὁ Μ. σ' αὐτὰ τὰ θέματα ἔπαιρνε ἀρνητικὴ θέση, μὴ πιστεύοντας ποτὲ ὅτι εἶναι δυνατὸ νὰ θέλουν νὰ τὸν βλάψουν ἢ γιὰ νὰ μὴν προκαλῆ ταλαιπωρίες στοὺς συνοδούς του ἢ ἀκόμη καὶ γιὰ νὰ δώση τὴν ἐντύπωση πὼς παίρνει προφυλάξεις γιὰ τὴ ζωή του. Κι ὅμως δὲν ἔπρεπε ὕστερα ἀπ' ὅσα ἔγιναν κι ἀπ' ὅ,τι γνωρίζει νὰ σκέπτεται ἔτσι.-

(Οἱ πολυκατοικίες ποὺ ἀνέφερε ὁ κ. Θρασυβούλου ἦσαν κοντὰ στὸν Ἀστυνομικὸ Σταθμὸ τῆς ὁδοῦ Λάρνακος, πάνω ἀπὸ τὸ ζαχαροπλαστεῖο τοῦ Παπαφιλίππου καὶ λίγο πιὸ κάτω ἀπ' αὐτό.)

«Ὁ Γρίβας ζητᾶ νὰ παραιτηθῶ»

Ἐν συνεχεία μιλήσαμε γιὰ ταξίδια....

9 Μαΐου 1972

Χθές, 9 Μαΐου, 1972 μὲ κάλεσε ὁ Μ. στὸ γραφεῖο του. Μοῦ εἶπε πὼς ὁ Γρίβας θύμωσε μὲ τὴν ἀπάντησή Του στὸ γράμμα, ποὺ ἐκεῖνος ἔστειλε στὸν Τριτοφτίδη μὲ παράκληση νὰ τὸ κοινοποιήση στὸν Μ. Ἐγὼ εἶπα πὼς δὲν ἔπρεπε, γιατὶ πάντοτε ὁ Μ. τὰ ἴδια ἔλεγε. Δὲν εἶναι καινούργια ἡ θέση Του ἐπὶ διαφόρων ζητημάτων, ποὺ θίγονται στὴν ἐπιστολή, οὔτε καὶ διαφορετικὴ ἡ ἀντίκρυσή Του πάνω σ' αὐτά. Ἐπομένως; «Ναί,» ἀπήντησε ὁ Μ. «ἀλλὰ μὴ ξεχνᾶς τὶ σοῦ εἶπα γιὰ τὴ συνάντησή μας. Ὅτι φάνηκα νὰ συμφωνῶ σὲ ὅ,τι ἔλεγε. «Ὄχι,» εἶπα ἐγώ. «Δὲν εἴσασταν ἀπορριπτικός, ἀλλὰ οὔτε καὶ δεκτικός. Αὐτός, ὅμως, παρεξήγησε τὴ σιωπή Σας. Ἀφοῦ, ὅμως, τοῦ λέτε στὸ γράμμα σας ὅτι κατὰ τὸ διαρρεῦσαν διάστημα ἀπὸ τὴν συνάντησή σας μέχρι τὴν ἡμέρα ποὺ τοῦ γράφετε, σκεφθήκατε πολὺ σοβαρὰ τὰ ὅσα ἐλέχθηκαν κατὰ τὴν συνάντησή σας καὶ οἱ σκέψεις Σας δὲν μποροῦσαν νὰ εἶναι ἄλλες παρὰ αὐτὲς ποὺ τοῦ ἐκθέτετε στὴν ἀπάντησή σας, πρέπει νὰ καταλάβη ὅτι δὲν μπορούσατε ἐκείνη τὴν ὥρα νὰ τοῦ ἀνατρέψετε ὅσα ἔλεγε ἢ νὰ λάβετε θετικὴν ἢ ἀρνητικὴν κατηγορηματικὰ θέσιν, πρᾶγμα ποὺ θὰ ἀπέκλειεν ἴσως οἱανδήποτε μελλοντικὴ ἐπικοινωνία σας.» «Τέλος,» εἶπεν ὁ Μ. «ὄχι πὼς δίνω καὶ πολλὴν σημασίαν στὶς ἀπόψεις του, ἀλλὰ νά, πῶς νὰ στὸ πῶ, μοῦ εἶναι ἐνοχλητικό.» «Καταλαβαίνω» ἀπήντησα. «Μποροῦσε νὰ λείπη τὸ ζήτημα αὐτό.» «Καὶ βλέπεις,» ἐσυνέχισεν ὁ Μ. «ἡ νέα κίνηση ποὺ γίνεται μὲ τοὺς μητροπολῖτες εἶναι ἐξ αἰτίας αὐτοῦ.» (Ἐννοοῦσε τῆς διαφωνίας τοῦ Γρίβα πρὸς τὴν ἀπάντησή του.) Μὲ εἶδεν ὁ Τριτοφτίδης καὶ μοῦ τὰ εἶπεν», ἐσυνέχισεν ὁ Μ. «Μὲ εἶδεν ἡ Ἕλλη.» «Τοὺς εἶπα καθαρά. Τί εἴδους συνεργασίαν εἶναι ποὺ θέλει ὁ Στρατηγός, ὅταν ζητᾷ νὰ παραιτηθῶ; Νὰ μὲ βοηθῆ στὰ ἀρχιεπισκοπικά μου καθήκοντα;» «Αὐτοὶ δὲν μποροῦν να συζητήσουν μαζί του;» ρώτησα ἐγώ. «Ὁ Τριτοφτίδης μιὰ φορὰ τὸν εἶδε,» ἀπάντησε ὁ Μ. «Δὲν τὸν βλέπει. Καὶ ἡ μοναδικὴ ἐκείνη φορὰ ἦταν στὸ σπίτι τῆς Ἔρσης (τῆς ἀδελφότεκνής Του) κι αὐτὸ τὸ εἶχα ζητήσει ἐγώ, νὰ παρευρίσκεται κι αὐτός. Τώρα ἔμαθα πὼς ὁ Γρίβας μετεκινήθη πρὸς τὸ Τρίκωμο, Δίκωμο, Ἀκανθοῦ. Γιατί δὲν ξεύρω.» «Μήπως συντονίζει ἐνέργειες;» ρώτησα ἐγώ. «Γιὰ νὰ δώση ἄραγε προσωπικὰ ὁδηγίες;» Ὁ Μ. ἔκαμε κινήσεις ποὺ ἔδειχναν πλήρη ἀπορία καὶ ἄγνοια. Καὶ εἶπε: «Καὶ νὰ ξέρω τόσα πράγματα γιὰ δημοσίους ὑπαλλήλους, καὶ νὰ μὴ μπορῶ νὰ πάρω οἱαδήποτε μέτρα, γιατὶ εἶναι γριβικοὶ καὶ θὰ πῆ ὅτι καταδιώκω τοὺς γριβικούς.» Ἐν συνεχείᾳ ἐγὼ ἀνέφερα στὸν Μ. τὸ ἐπεισόδιο κατὰ τὴν συνέλευση τῆς ΠΟΕΔ τὸ παρελθὸν Σάββατο, ὅτε ἀπεφάσισαν νὰ κατέλθουν σὲ διήμερη ἀπεργία καὶ οἱ δάσκαλοι, κατὰ τὸ ὁποῖο ὁ Πρόεδρος τῆς ΠΟΕΔ Α. Καγιᾶς καλῶν τοὺς ἀντιπροσώπους καὶ φθάνοντας στὸ ὄνομα τοῦ Μίμη Βασιλείου (γνωστοῦ γιὰ τὴν παράνομη δράση του στὴν περιοχὴ

Μόρφου καὶ ἄλλου) εἶπε «ὁ τιμημένος ἀπών.» Ὁ Μ. εἶπε πὼς τὸ δημοσίευσε ἡ «Ἀπογευματινή» τῆς προηγουμένης ἡμέρας. Ἐγὼ τόνισα τὴν καταστρεπτικὴ ἐπίδραση ποὺ ἔχει ἡ συμπεριφορὰ τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ ἐπὶ τῶν δασκάλων μας καὶ εἶπα πὼς ἔπρεπε νὰ πάρη κάποια θέση ὁ Μ. Ὁ Μ. ρώτησε: «Καὶ εἶναι ὁ Καγιᾶς ποὺ εἶπε τὴ φράση αὐτή;» Ἀπήντησα καταφατικὰ καὶ κατάλαβα πὼς εἶχε δώσει πολλὴ σημασία. «Τὸν ἔβλεπα προχθὲς στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Δημητρίου στὴν Ἀκρόπολη,» εἶπε, «καὶ μόλις ἀντελήφθη ὅτι τὸν ἔβλεπα, πῆγε καὶ κρύφτηκε πίσω ἀπὸ μιὰ κολώνα.» Ἀκολούθως μιλήσαμε γιὰ τὸ γραφεῖο, γιὰ μιὰν ἀναδιοργάνωση ποὺ ἀπὸ καιρὸ εἶχε προγραμματίσει ὁ Μ. μὴ δυνηθεὶς λόγῳ τῶν ἐν τῷ μεταξὺ ἀναφυεισῶν δυσχερειῶν εἰς τὴν ὅλην ἐργασίαν Του νὰ ἐφαρμόση.-

Στὴ συνέχεια ὁ Μ. εἶπε πὼς ὁ Ταφὰλ δὲν εἶχε φέρει κατὰ τὴν συνάντησή τους ἐκείνη μαζί του τὸν Τσιάντ, τὸν Διοικητὴ τῶν δυνάμεων τῆς ΟΥΝΦΙΚΥΠ, θέλοντας νὰ πάρη γιὰ τὸν ἑαυτό του ὅλο τὸ γόητρο τῆς συναντήσεως αὐτῆς. Ὁ Τσιάντ, εἶπε ὁ Μ., τοῦ εἶναι πολὺ συμπαθὴς καὶ ἐγὼ τὸν ὑπενθύμισα γιὰ ὅλους τοὺς Ἰνδοὺς ποὺ κατὰ καιροὺς πέρασαν ἀπὸ τὴν Κύπρο, οἱ ὁποῖοι ἦσαν πάντοτε πολὺ οἰκεῖοι πρὸς ἐμᾶς καὶ τὸ ζήτημά μας καὶ πολὺ συμπαθεῖς.

Ἐν συνεχείᾳ μιλήσαμε γιὰ ταξίδια. Ὁ Μ. εἶπε πὼς πολὺ θὰ τὸν ξεκούραζε μιὰ ἀλλαγή, ἕνα ταξίδι στὸ ἐξωτερικό. Ἀλλὰ ποῦ καιρὸς γιὰ τέτοια τώρα; Ἐγὼ ἔκαμα τὴ σκέψη ὅτι ἴσως μετὰ τὴν σύγκληση τοῦ Συμβουλίου Ἀσφαλείας καὶ ἂν ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς συστήση καὶ πάλιν ἐντόνως τὴν ἐπανέναρξη τῶν συνομιλιῶν καὶ περίπου φανῆ ὅτι τὰ πράγματα θὰ τακτοποιηθοῦν, τότε στὸ μέσον τοῦ καλοκαιριοῦ δυνατὸν νὰ γίνη κατάλληλος ὁ καιρὸς γιὰ μιὰ «φυγή.» Ὁ Μ. ἀπήντησε πώς, δυστυχῶς, ἐφ' ὅσον ὁ Γρίβας βρίσκεται στὴν Κύπρο, δὲν εἶναι φρόνιμο νὰ ἀπουσιάση. Ἴσως νὰ τὸν σηκώσουν κι αὐτὸν ἀργότερα, εἶπα ἐγώ. Κάπως δύσκολο, ἀπήντησε ὁ Μ., ἐκ μέρους του δηλαδή. «Δηλαδή, ἂν δὲν ἐκδιωχθῆ, νομίζετε πὼς δὲν θ' ἀποχωρήση;» ρώτησα ἐγώ. «Δὲν ξέρω, ἀλλὰ μοῦ φαίνεται δύσκολο» ἀπήντησε ὁ Μ. Καὶ ἐν συνεχείᾳ μίλησε γιὰ τὴν κηδεία τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Γρίβα, τοῦ Μιχαὴλ Γρίβα, ποὺ εἶχε γίνει τὸ πρωΐ τῆς αὐτῆς ἡμέρας. «Ἐγὼ σκεφτόμουν νὰ πάω,» εἶπε, «ἀλλὰ ἐπειδὴ δὲν μὲ προσκάλεσαν, ἄλλαξα γνώμη. Σκέφτηκα ὅτι ἴσως κι αὐτοὶ δὲν ἤθελαν νὰ δοῦν τὰ μοῦτρα μου. Κι ἐνῷ τὸ πρωΐ εἶπα στὸν Γιακουμὴ νὰ πάρη μαζί του τὰ ἄμφια μὲ τὴ σκέψη ὅτι θὰ χρειαζόντουσαν γιὰ τὴν τελετή, ἔπειτα ἄλλαξα γνώμη. Ἔμαθα ὅτι οἱ δικοί του εἶπαν νὰ πληροφορηθῆ ἡ Ἀρχιεπισκοπὴ περὶ τοῦ θανάτου του, ἀλλ' αὐτὸ δὲν νομίζω ὅτι ἀποτελοῦσε πρόσκληση. Ἔτσι εἶπα στὸν Χωρεπίσκοπο νὰ πάη αὐτός.» «Πολὺ καλὴ λύση» ἀπήντησα. «Ἔτσι, ἀντιπροσωπεύεται καὶ πάλιν ἡ Ἀρχιεπισκοπή.» «Ἐκεῖνος θὰ πάη;» ρώτησα. «Ποιός;» εἶπε ὁ Μ. «Ὁ Γρίβας» ἀπήντησα. «Ἆ, μπᾶ,» ἀπήντησε ὁ Μ. καὶ ἐν συνεχείᾳ εἶπε: «Τὶ σκληρὸς ἄνθρωπος μωρέ. Πεθαίνει ὁ ἀδελφός του καὶ δὲν πάει νὰ τὸν δῆ. Ἡ γυναίκα του βαρειὰ ἄρρωστη. Καὶ νὰ πιστέψω πὼς αὐτὰ τὰ κάνει ἀπὸ πατριωτισμό; Ἀποκλείεται. Μπροστὰ στὸν θάνατο δὲν στέκουν κάτι τέτοια.

Κατόπιν ἀναφερθήκαμε στὸν ἀνασχηματισμὸ κι ἐπειδὴ μὲ εἶχε ρωτήσει στ' ἀστεῖα τὴν προηγουμένη τοῦ συνέστησα γιὰ τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας τὴν κ. Ἀντιγόνη Μιχαηλίδου, ποὺ δὲν ἦταν καὶ πρόβλημα μεγάλο γιὰ τὸ τὶ θὰ τὴν

ἔκαμνε ὕστερα, γιατὶ ἀφυπηρετοῦσε σὲ λίγους μῆνες. ('Ο ἴδιος εἶχε ἀναφερθῆ προηγουμένως στὶς γυναῖκες τοῦ Συνδέσμου 'Εκκλησιῶν καὶ Εἰρήνης ποὺ τὸν εἶχαν ἐπισκεφθῆ τὴν προηγουμένη καὶ εἶπε πὼς ἐκείνη ποὺ Τὸν προσεφώνησε, μιὰ 'Ινδή, ἦταν πολὺ κατηρτισμένη καὶ πὼς κι ὁ ἴδιος ἀναφέρθηκε στὴν ἀντιφώνησή του στὴν 'Ιντίρα Γκάντι καὶ σ' ἄλλες γυναῖκες-ἀρχηγούς, καὶ ἡ 'Ινδὴ εἶχε εὐχαριστηθῆ πολύ.) 'Ο Μ. κούνησε τὸ κεφάλι του καὶ εἶπε «ὄχι» καὶ ἐν συνεχείᾳ μοῦ ἐξεμυστηρεύθη μὲ τὴν σύσταση νὰ μὴν τὸ ἀναφέρω ὅτι δὲν σκόπευε νὰ ἀλλάξη τὸν νῦν 'Υπουργὸ Παιδείας Φρῖξο Πετρίδη. «Μὰ θὰ τὸ δεχθοῦν;» ρώτησα, ἐννοώντας τὴν 'Ελληνικὴ Κυβέρνηση. «Μὰ ἐπίτηδες θὰ τὸν ἀφήσω» ἀπήντησε, «γιὰ νὰ μὴ δείξω πὼς ὑπακούω ὁλότελα σὲ ὅ,τι μοῦ ποῦν.» Κατόπιν εἶπε πὼς ὁ Πασχαλίδης δὲν πείθεται γιὰ 'Υπουργὸς καὶ πὼς τοῦ σύστησε τὸν Κληρίδη, ἀλλ' ὁ Μ., ὅπως κι ἐγὼ τοῦ εἶπα, τὸ ἔβρισκε ὑποτιμητικό. 'Ο Πασχαλίδης ἔλεγε πὼς τὸν συνιστοῦσε γιατὶ ἔδινε πολλὴ σπουδαιότητα στὸ 'Υπουργικὸ καὶ μὲ τὸν Κληρίδη θὰ δυνάμωνε.- 'Ο Μ. ὅμως ἀφοῦ εἶπε πὼς νομίζει πὼς θὰ εἶναι «ἀπὸ Δήμαρχος Κλητῆρας» καὶ δὲν τοῦ τὸ προτείνει.-

18 Μαΐου, 1972

Τὴν 18ην Μαΐου 1972 ὁ Μ. μὲ κάλεσε στὸ Γραφεῖο του. Εἶπε πὼς τὴν προηγουμένη ἡμέρα, Τετάρτη, ἰδιαίτερα τὸ ἀπόγευμα εἶχε κουρασθῆ πολύ. Εἶχε συναντηθῆ, μεταξὺ ἄλλων, μὲ τὸν Πασχαλίδη καὶ Κληρίδη γιὰ τὸ θέμα τοῦ ἀνασχηματισμοῦ. Κατόπιν δὲ τούτου εἶχε τὸν Τριτοφτίδη, ὁ ὁποῖος τοῦ ἔφερεν ἐπιστολὴ τοῦ Γρίβα. 'Ο Τριτοφτίδης ἀνέφερεν ἀνακρίβειες καὶ εἶπε στὸν Μ. ὅτι κατ' ἀρχὴν ὅταν τοῦ τὴν ἔστειλε μέσῳ τῆς κας Ἔλλης Χριστοδουλίδου μὲ ἀντίγραφον πρὸς τὸν ἴδιον ὁ κ. Τριτοφτίδης τὴν διάβασε καὶ παρεκάλεσε τὴν καν Χριστοδουλίδου νὰ τὴν πάη πίσω στὸν Γρίβα μὲ τὴν θερμὴ παράκληση νὰ ἀλλάξη μερικὰ γραφόμενά του, γιατὶ δὲν τοῦ τὰ εἶχε διαβιβάσει ἔτσι ὁ ἴδιος, ὅπως ἔγραφε, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ποτὲ δὲν τὸν συνήντησε (ἐκτὸς ἀπὸ τὴν φορὰ στὸ σπίτι τῆς Ἔρσης) καὶ δὲν τοῦ εἶχε κὰν μηνύσει τέτοια πράγματα. 'Ο Μ. μοῦ διάβασε ἕνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ ποὺ τὴν εἶχε στὴν τσέπη του. Ἦταν ἀπὸ τὸ τέλος, ὅπως κατάλαβα, καὶ ἔλεγε πὼς ἔφερνε εὐθύνη ἀπέναντι στὸν Κυπριακὸ λαὸ ποὺ ἐθυσιάσθη καὶ ἐδοξάσθη κατὰ τὴν περίοδο τοῦ 55-59 γιὰ τὴν ἐλευθερία του καὶ κανένα ἄλλο κίνητρο δὲν τὸν ἔκαμε νὰ ἔλθη στὴν Κύπρο καὶ νὰ ἀναλάβη νέον ἀγῶνα κ.λ.π. Καὶ ὁ Μ. εἶπε πὼς αὐτὸ θὰ πετύχη, δηλαδὴ ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἕνωση, ἂν ὁ ἴδιος παραιτηθῆ ὅπως θέλει ὁ Γρίβας. Κατόπιν εἶπε πὼς ἐπιθυμεῖ τὴν συνεργασία του ὄχι γιατὶ πρόκειται νὰ ἀποκομίση κανένα ὄφελος ἀπ' αὐτήν, ἀλλ' ἁπλῶς χάριν τῆς ἑνότητος τοῦ λαοῦ. 'Η ἀλήθεια εἶναι πὼς τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ τοῦ προσφέρη ὁ Γρίβας, μετάνοιωσε δὲ ποὺ συναντήθηκαν κιόλας. 'Αλλὰ χάριν αὐτῆς τῆς συνεργασίας δὲν θὰ θυσιάση ποτὲ τὸ συμφέρον τοῦ λαοῦ. Συμφώνησα ἀπόλυτα μαζί του καὶ εἶπα πὼς δὲν πρέπει νὰ τὸν λαμβάνη ὑπ' ὄψιν καὶ αὐτὸ ποὺ διαφαίνεται στὴν ἐπιστολή του, δηλαδὴ ἡ κήρυξη τοῦ πολέμου ἂν ὁ Μ. δὲν ἀλλάξη στάση στὴν «ὕστατη εὐκαιρία» ποὺ τοῦ δίνει, ὅπως ὁ ἴδιος ἀναφέρει, εἶναι ἁπλῶς λόγια, γιατὶ δὲν εἶναι στὸν φιλόδοξο τύπο του νὰ κάμη ἀπονενοημένες ἐνέργειες ποὺ θὰ ἀμαυρώσουν τὸ ὄνομά του καὶ θὰ θίξουν τὸ γόητρό

του στὸ λαό. Θὰ χρησιμοποιήση βεβαίως ἄλλους τρόπους, τοὺς μητροπολῖτες κ.λ.π. Ὁ Μ. συμφώνησε, ἀλλὰ ἦταν πολὺ ἀγανακτισμένος μὲ τὸν ἑαυτό του γιὰ τὴ συνάντηση ποὺ εἶχαν. Εἶπε πὼς ἔπρεπε νὰ βρῆ καιρὸ νὰ τοῦ ἀπαντήση.

19 Μαΐου, 1972

Στὶς 19 Μαΐου ὁ Μ. μὲ κάλεσε καὶ πάλι στὸ Γραφεῖο του. Φαινόταν πολὺ καλύτερα ἀπὸ τὴν προηγουμένη ἡμέρα. Μοῦ εἶπε ἀμέσως πὼς εἶχε δῆ τὸν Ὀζόριο-Ταφάλ, τὸν εἰδικὸ ἀντιπρόσωπο τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν στὴν Κύπρο, καὶ πὼς αὐτὸς τοῦ εἶχε δώσει τὸ ὑπόμνημα ποὺ ὁ Γ. Γραμματεὺς θὰ ὑπέβαλλε στὸ Συμβούλιο Ἀσφαλείας τὸν Ἰούνιο σχετικὰ μὲ τὴν Κύπρο. Εἶπε πὼς ὁ Ταφὰλ φαινόταν λίγο σαστισμένος. Ὁ Μ. τὸν ρώτησε ἂν ἦταν καλὸ γιὰ μᾶς, καὶ ὁ Ταφὰλ ἀπήντησε καταφατικά. Εἶπε δὲ πὼς τὸ ἔδωσε καὶ στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴν Τουρκία. Ὁ Μ. ἀπόρησε γιατὶ προηγουμένως ὁ Γ. Διευθυντὴς τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν κ. Βενιαμὶν τοῦ εἶχε τηλεφωνήσει γι αὐτὸ καὶ πὼς τὸ εἶχε (τοῦ τὸ εἶχε στείλει ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴ ὁ κ. Ἰακωβίδης τῆς Πρεσβείας μας) καὶ τοῦ εἶχε πῆ νὰ μὴ δείξει καθόλου τὶς σκέψεις του στὸν Ταφάλ, ὅταν θὰ τοῦ τὸ ἔδινε, γιατὶ ἤθελε νὰ τὸ μελετήση πρῶτα καὶ νὰ τοῦ ὑποβάλη τὰ σχόλιά του. Ὁ Μ. εἶπε ὅμως πὼς ἀφοῦ πιὰ εἶχε ἐπιδοθῆ καὶ στὶς ἄλλες πλευρὲς δὲν σήκωνε οἱαδήποτε σχόλια ἢ παρατηρήσεις. Μοῦ εἶπε ἐν συνεχείᾳ πὼς ὁ Γ. Γραμματεύς θὰ ἔλθη στὴν Κύπρο περνώντας γιὰ τὴν Στοκχόλμη καὶ θὰ παραμείνη ἐπὶ διήμερον, 6 καὶ 7 Ἰουνίου. Εἶχε κανονίσει τὸ ραντεβοῦ τους καὶ ἐπίσης ἐπίσημο γεῦμα γιὰ τὶς 7 Ἰουνίου. Εἶπα πὼς αὐτὸ εἶναι πολὺ εὐχάριστο, γιατὶ θὰ δοθῆ ἡ εὐκαιρία νὰ συνατήση προσωπικὰ ὁ Μ. τὸν Γ. Γραμματέα καὶ νὰ τοῦ μιλήση ἐλεύθερα καὶ ἐν ἐκτάσει ὅπως αὐτὸς ξέρει. Ὁ Μ. συγκατὲνευσε.

Κυβερνητικὸς Ἐκπρόσωπος εἶμαι ἐγώ

Σήμερα τὸ πρωΐ ὁ Μ. ἦλθε στὸ Γραφεῖο μας καὶ ἔδωσε στὴ Φωστήρα γι αὐτὴν καὶ τὴν ἀδελφή της ἀνὰ ἓν μετάλλιον δικό του μικρό, ποὺ τοὺς εἶχε ὑποσχεθῆ πρὸ καιροῦ. Μᾶς εἶπε γιὰ κάποια μετάλλια ποὺ ἔκοψε ὁ Λεβέντης στὸ Λονδῖνο μὲ τὴ μορφὴ τοῦ Ἀπ. Βαρνάβα καὶ ποὺ τὰ ἔστειλε δῶρο. Στὴ συνέχεια τῆς συνομιλίας μας ἀνεφέρθη στὸν πρωϊνό του περίπατο στὸν κῆπο, στὴ συνάντησή του μὲ κάποιους φυλακισμένους, ποὺ καθαρίζουν ἐδῶ, στὴν ἀντίκρυση τῶν προβλημάτων τους.

Μετὰ μίλησε γιὰ τὶς δηλώσεις τοῦ Γρίβα καὶ εἶπε ὅτι ὁ Ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν κ. Κυπριανοῦ τὸν εἶχε πάρει τηλέφωνο τὴν περασμένη βραδυά, γιὰ νὰ τοῦ διαβάση τὶς νέες δηλώσεις τοῦ Γρίβα εἰς ἀπάντησιν τῆς προηγουμένης ἀπαντήσεως τοῦ κ. Κυπριανοῦ πρὸς αὐτόν. Τὸ ἴδιο ἀπόγευμα ὁ κ. Κυπριανοῦ εἶχε τηλεφωνήσει στὸν Μακαριώτατο γιὰ τὸ θέμα αὐτό. Ὁ Μακαριώτατος δὲν εἶχε σχολιάσει ὅμως τὶς δηλώσεις. Τὸ βράδυ ὁ κ. Κυπριανοῦ τοῦ εἶπεν ὅτι τοῦ ἦταν «ἀχώνευτο» τὸ σημεῖο, ὅπου ἔθιγε τὸν Μακαριώτατο. προσωπικά. Ὁ Μακαριώτατος τοῦ ἀπήντησε πὼς τὸ εἶχε προσέξει ἀπὸ τὸ ἀπόγευμα, ἀλλὰ δὲν τὸ ἐσχολίασε, γιατὶ δὲν τὸ θεώρησε ἐξυπηρετικό. Ὁ κ. Κυπριανοῦ τοῦ εἶπε πὼς ἔπρεπε κάτι νὰ γίνη, δὲν ἔπρεπε ν' ἀφεθῆ ἔτσι ὁ Γρίβας νὰ λέη ὅ,τι θέμει. Ὁ Μακαριώτατος τὸν ρώτησε τὶ εἰσηγεῖται, ἀποκλείοντάς του νὰ κάμη δηλώσεις ὁ ἴδιος. Τὸ πολὺ-πολὺ νὰ ἔλεγε, ἄν ἀποφάσιζε νὰ πῆ κάτι, πὼς θεωρεῖ ἀνάξιο λόγου καὶ χρόνου νὰ ἀσχολῆται μὲ ὑποθέσεις ποὺ στεροῦνται τῆς σχετικῆς σοβαρότητος. Ὁ κ. Κυπριανοῦ εἰσηγήθηκε νὰ κάμη δηλώσεις ὁ Κυβερνητικὸς ἐκπρόσωπος. Μὰ ὁ Μακαριώτατος τοῦ ἀπάντησε πὼς «Κυβερνητικὸς ἐκπρόσωπος» εἶμαι ἐγώ. Φαίνεται καθαρὰ ὅτι πίσω ἀπ' αὐτὸν εἶμαι ἐγώ. Ὄχι, ὄχι, τίποτα, τίποτα. Ὁ κ. Κυπριανοῦ εἶπε πὼς δὲν μποροῦσε νὰ κοιμηθῆ ὅσο σκεπτόταν τὶς «ἀχώνευτες» ἐκεῖνες δηλώσεις. Καὶ ὁ Μακαριώτατος τοῦ εἶπε παρακλητικὰ νὰ πάρη κάτι καὶ νὰ τὸν ἀφήση. Ὅμως μᾶς ὡμολόγησε πὼς ἀληθινὰ τὸν ἐκπλήττει καὶ τὸν ἴδιο ἡ τρομερὴ διαστρέβλωση τῆς ἀλήθειας ἐκ μέρους τοῦ Γρίβα. Ἕνας, ὅταν γράφη πολιτικὴν ἀρθρογραφίαν, συνέχισεν ὁ Μακαριώτατος, δὲν πρέπει νὰ ἀραδιάζη ψέμματα, οὔτε νὰ διαστρεβλώνη τὴν ἀλήθεια. Καὶ θυμήθηκε πῶς εἶχε φερθῆ ὁ ἴδιος στὸν Γρίβα ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ ἀγῶνα, τῆς συνεργασίας του μαζί του, μέχρι ποὺ τὸν ἀποχαιρέτησε στὸ ἀεροδρόμιο Λευκωσίας γιὰ τὴν Ἀθήνα. Λυπήθηκε γιατὶ δὲν φύλαξε τίποτα, κανένα ἀπὸ τὰ γράμματα ποὺ τοῦ ἔστελλε ὁ Γρίβας στὴν Ἀθήνα μετὰ τὸ γυρισμό του ἀπὸ τὴν ἐξορία; καὶ στὰ ὁποῖα τὸν παρακαλοῦσε σχεδὸν νὰ δώση μιὰ λύση στὸ Κυπριακό, γιατὶ τὰ πράγματα δὲν πήγαιναν καλά. Θυμήθηκε ἀκόμη πὼς μετὰ τὴν ἀνεξαρτησία, στὴν πρώτη συνέντευξη ποὺ ἔδωσε ὁ Γρίβας στὸν τύπο ὑπῆρχε ἡ ἐρώτηση ἂν ὁ Στρατηγὸς μετὰ τὴν

ἀναχώρησή του ἀπὸ τὴν Κύπρο θὰ παιρνε μέρος στὴν πολιτικὴ ζωή. Ὁ Μακαριώτατος εἶχε ἑτοιμάσει τὶς ἀπαντήσεις γιὰ τὸ Γρίβα καὶ στὴν ἐρώτηση αὐτὴ εἶχε γράψει πὼς Δὲν νομίζω, κάτι διφορούμενο. Ὁ Στρατηγὸς διαμαρτυρήθηκε καὶ εἶπε πὼς ἤθελε νὰ γραφτῆ ἡ λέξη κατηγορηματικὴ «Ὄχι». Θυμήθηκε πὼς στὸ ἀεροδρόμιο, ἀποχαιρετώντας τον, τοῦ εἶπε: «Τὸ δικό σου ἔργο τέλειωσε. Σὲ ζηλεύω. Φεύγεις νικητὴς καὶ δοξασμένος. Τὸ δικό μου τώρα ἀρχίζει καὶ ὑποψιάζομαι πὼς θά 'ναι πολὺ δύσκολο, ἴσως δὲ ἡ δική μου δόξα φθαρῆ μέχρι τὸ τέλος του.» Ὅταν δὲ ἐπρόκειτο νὰ ὑπογράψη τὶς Συμφωνίες Ζυρίχης—Λονδίνου καὶ ὁ Γρίβας ζήτησε νὰ ὑπογράψη κι αὐτός, ὁ Μακαριώτατος τοῦ εἶπε νὰ τὸν ἀφήση μόνο νὰ πάρη τὸ βάρος τῆς εὐθύνης, γιατὶ ἦταν κρῖμα καὶ ἀδικία νὰ ἐπωμισθῆ κι αὐτός. Σὲ κεῖνον ἅρμοζε ἡ δόξα σὰν στρατιωτικοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ἀγῶνα, παρ' ὅλο ποὺ ἤξερε ὁ Μακαριώτατος πὼς τὰ παιδιά μας θυσιάστηκαν γιατὶ πίστευαν, γιατὶ γνώριζαν πὼς πίσω ἀπ' ὅλα ὑπῆρχε ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μακάριος.

Περνούσαμε καλὰ μὲ τὰ ἀστεῖα μας...

31 Μαΐου, 1972

Σήμερα, 31 Μαΐου, 1972, ὁ Μ. μὲ κάλεσε στὸ Γραφεῖο Του καὶ συζητήσαμε γιὰ τὸν ἀνασχηματισμὸ τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου. Ὁ Μ. εἶπε πὼς ἀπὸ τὸ Σάββατο ποὺ πῆρε τὴν ἐπιστολὴ ἀπὸ τὸν κ. Κληρίδη, ἦταν πολὺ στενοχωρημένος, γιατὶ θὰ ἔπρεπε νὰ φύγη ὁ κ. Πετρίδης ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση. Ξάπλωσε λίγο τὸ μεσημέρι, ἀλλὰ δὲν μποροῦσε ἀπὸ νεῦρα καὶ ἀγανάκτηση νὰ ἡσυχάση. Ὄχι πὼς τοὺς λαμβάνει ὑπ' ὄψιν, οὔτε τὴν φιλία τους οὔτε τὴν συνεργασία τους θέλει (τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως) οὔτε εἶναι εἰς θέσιν νὰ κρίνουν ἐκεῖνοι τοὺς ἀνθρώπους του, εἶπε, ἀλλὰ γιὰ τὸ πῶς θὰ ἔλεγε στὸν κ. Πετρίδη τὸ καινούργιο μαντάτο. Ὁ Σάββας Κωνσταντόπουλος, Διευθυντὴς τῆς ἐφημερίδος τῶν Ἀθηνῶν «Ἐλεύθερος Κόσμος,» τὸν πῆρε δύο φορὲς στὸ τηλέφωνο, (κι αὐτὸς δὲν ξέρω τὶ παιγνίδι παίζει, εἶπε ὁ Μ.) γιὰ νὰ τοῦ πῆ πὼς ὁ Παπαδόπουλος τὸ ζητᾶ ὡς χάριν τὴν ἀντικατάσταση τοῦ κ. Πετρίδη καὶ πὼς τάχα κι αὐτὸς πιέζεται καὶ βρίσκεται σὲ δύσκολη θέση. Τοῦ εἶπε ἀκόμη πὼς λένε ὅτι τὶ κάμνει τὸν ἀνασχηματισμὸ ὁ Μ. καὶ ἀλλάζει Ὑπουργοὺς **ποὺ δὲν μᾶς ἐνδιαφέρουν, ἐνῶ τοὺς τρεῖς ποὺ θέλομε νὰ ἀλλάξη δὲν** τοὺς ἀλλάζει. (Αὐτὸ τὸ εἶπαν στὸν Κολοκασίδη.) Ὁ Μ. εἶπε ἀκόμη γιὰ τὸν κ. Πετρίδη πὼς θὰ εἶναι διπλὸ τὸ κτύπημα, γιατὶ ψυχικὰ ἦταν προπαρασκευασμένος πρῶτα νὰ φύγη, κατόπιν τὸν φώναξε ὁ Μ. καὶ τοῦ εἶπε πὼς ἀποφάσισε νὰ τὸν ἀφήση καὶ τώρα ξανὰ πολὺ δυσκολεύεται νὰ τοῦ πῆ ὅτι θὰ πρέπει γιὰ τὸ συμφέρον τοῦ τόπου νὰ ἀποσυρθῆ. Εἶπαν ἀκόμη ὅτι δὲν τοὺς νοιάζει νὰ τὸν μεταθέση σὲ ἄλλο Ὑπουργεῖο. Ἐγὼ εἶπα ὅτι αὐτὸ δὲν θὰ τὸ δεχθῆ ὁ κ. Πετρίδης. Εἶναι ἀρκετὰ ὑπερήφανος, ἀλλὰ καὶ θὰ θιγῆ ἡ ἀξιοπρέπειά του. Ὁ Μ. συμφώνησε καὶ εἶπε πὼς θὰ αἰσθάνεται προσβεβλημένος νὰ κατέχη ἕνα Ὑπουργεῖο τῆς μὴ ἁρμοδιότητός του καὶ νὰ ἔρχεται στὸ Ὑπουργικὸ Συμβούλιο καὶ νὰ ἀκούη ἕναν Ὑπουργὸ Παιδείας κατώτερό του στὸ θέμα αὐτό. Στὴ συνέχεια ἀνέφερα στὸν Μ. μιὰ μικρὴ συνομιλία ποὺ εἶχα τὸ Σάββατο, 27 Μαΐου 1972, μὲ τὸν κ. Πετρίδη στὸ Γραφεῖο μου. Εἶχε φέρει νὰ τοῦ δακτυλογραφήσω μιὰν ἐπιστολὴ πρὸς τὰ Διοικητικὰ Συμβούλια τῆς ΟΕΛΜΕΚ καὶ τῆς ΟΛΤΕΚ σχετικὰ μὲ τὴν λύση τῆς ἀπεργίας τους καὶ κουβεντιάζοντας τοῦ εἶπα πὼς ἀπ' ὅτι ἀντιλαμβάνομαι θὰ παραμείνη ὡς Ὑπουργὸς Παιδείας καὶ πὼς χαιρόμουν γι αὐτό. Ὁ κ. Πετρίδης μοῦ ἀπήντησε «ὄχι κι ἐγώ». Αὐθόρμητα τὸν ρώτησα «γιατί;» καὶ κατόπιν ζητώντας συγγνώμη γιὰ τὴν ἐρώτηση ἐξήγησα ὅτι νόμιζα πὼς αὐτὸ ἀνταποκρινόταν καὶ σὲ δική του ἐπιθυμία. Ὁ κ. Πετρίδης εἶπε πὼς εἶχε ἄλλα σχέδια καὶ πὼς ἤθελε ἐπίσης νὰ ξεκουρασθῆ. Εἶπα πὼς μετὰ τὸν ἀνασχηματισμὸ καὶ ἀφοῦ ἐπαναρχίσουν οἱ ἐνδοκυπριακὲς συνομιλίες θὰ μποροῦσε νὰ ὑπάρξη περιθώριο χρόνου γιὰ διακοπὲς καὶ ἕνα μῆνα ἀκόμη. Ὁ κ. Πετρίδης χαμογελώντας εἶπε πὼς καὶ δέκα μέρες τὸν ἔφθαναν.

Ὁ Μ. εἶπε πῶς αὐτὰ τὰ ἔλεγε ἔτσι, κατὰ βάθος τὸν εἶχε πειράξει τὸ ὅλο θέμα. «Ἐγὼ» εἶπε, «δὲν τοῦ ἔχω πῆ τίποτα ἀκόμη, ἀλλὰ ὁ Χριστοδούλου (Μιλτιάδης) μοῦ εἶπε πῶς τὸ ξέρει ἐκεῖνος καὶ ὅταν τὸν ρώτησα ἀπὸ ποῦ τὸ ἔμαθε, μοῦ εἶπε πῶς τὸ εἶπε ὁ Κληρίδης. Πιστεύω δὲ πῶς καὶ ὁ Πετρίδης θὰ τὸ ἔχει μάθει, γιατὶ ὁ Χριστοδούλου μοῦ εἶπε πῶς ὁ Χριστοφίδης τοῦ ΡΙΚ τοῦ εἶπε ὅτι ὅταν τηλεφώνησε στὸν κ. Πετρίδη γιὰ κάτι φαινόταν ἀναστατωμένος στὸ τηλέφωνο ὁ δάσκαλος καὶ εἶπε σὰν κάτι «δὲν μ' ἐνδιαφέρει». «Κι ἐπειδὴ αἰσθάνομαι πολὺ ἄσχημα νὰ τοῦ τὸ πῶ,» συνέχισε ὁ Μ. «τώρα στὶς 9 θὰ τὸν δῶ, ζήτησα ἀπὸ τὸν Πασχαλίδη νὰ παρευρίσκεται.» «Ὁπωσδήποτε θὰ τὸ ξέρη» ἀπήντησα ἐγώ. «Ὁ βουλευτὴς Χατζηρακλέους ἔλεγε στὸν κ. Φελλᾶ ὅτι ὁ κ. Κληρίδης τοὺς λέει πολλὰ ἀπὸ ὅσα διαμείβονται στὸ Προεδρικὸ μερικὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα καλὸν θὰ ἦτο νὰ μὴ κυκλοφοροῦν.» Στὴ συνέχεια ρώτησα ἂν ὁ κ. Πασχαλίδης ἔμενε ἀνένδοτος γιὰ ν' ἀναλάβη τὸ Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν ἔστω καὶ προσωρινὰ καὶ ὁ Μ. ἀπήντησε «δυστυχῶς, δὲν πείθεται. Τοῦ εἶπα μόνο γιὰ τρεῖς μῆνες, ἀλλὰ δὲν θέλει.» «Οὔτε σὰν χάρη;» ρώτησα. «Δὲν δέχεται,» ἀπήντησε ὁ Μ. «Καὶ δὲν ἔχει νὰ χάση τίποτα. Τὴ θέση του θὰ τὴν διατηρήση στὴν Ε.Μ.Ε.» «Τί κρῖμα,» εἶπα, μὴ μπορώντας νὰ συγκρατηθῶ. «Ἐσεῖς τοῦ κάνετε τόσες χάρες πάντοτε.» Ὁ Μ. κούνησε τὸ κεφάλι ἐπανειλημμένα καὶ σκεφτικά. Κατόπιν μιλήσαμε γιὰ τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, γιὰ τὸν ὑποψήφιο νέο Ὑπουργὸ Ἐξωτερικῶν κ. Ν. Δημητρίου. Ὁ Μ. εἶπε πῶς δὲν συμμερίζεται τελείως τὶς ἀπόψεις τῶν μὴ συμπαθούντων τὸν κ. Δημητρίου. Βεβαίως δὲν τὸν θέλουν οἱ Ἄραβες, ἀλλὰ δὲν εἶναι ὅπως λένε ὅτι ὁ Ἀμερικανὸς Πρέσβυς θὰ μεταφέρη τὸ γραφεῖον του στὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, ὅταν ἀναλάβη αὐτός, πράγμα ποὺ λένε γιὰ νὰ δείξουν πόσο Ἀμερικανόφιλος εἶναι. Ἐγὼ εἰσηγήθηκα ὅτι θὰ ταίριαζε γιὰ τὴ θέση τοῦ Πρέσβεώς μας στὴν Οὐάσιγκτων. Ὁ Μ. εἶπε πῶς δὲν πηγαίνει. Εἶπα ὅτι ἄκουσα πῶς καὶ ἡ ἴδια ἡ πόλις του, ἡ Λάρναξ, δὲν τὸν θέλει. Ὁ Μ. εἶπε πῶς δὲν εἶναι ἔτσι, γιατὶ κι ὁ Χριστοφίδης ὁ βουλευτὴς τοῦ εἶπε πῶς δὲν τὸν βρίσκει κακό. Εἶπα ἀκόμη πῶς εἴχαμε μιὰ πληροφορία ἀπὸ τὸν ἀξιόπιστο πληροφοριοδότη μας τὸ Σάββατο ὅτι εἶναι μὲ τὸ μέρος τῆς χούντας καὶ ὅτι συνεργάζεται ἢ συνεργαζόταν μὲ κάποιον Ἰωαννίδην ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Ὁ Μ. εἶπε πῶς δὲν ξέρει τὶς σχέσεις του μὲ τοὺς ἄλλους στὴν Ἀθήνα, ἀλλὰ τοὐλάχιστον ἂν κρίνη ἀπὸ τὴν στάση τοῦ Παναγιωτάκου, δὲν τὸν εὐνοοῦν. Ἐνῶ σὲ μιὰ δεξίωση πρὶν καιρὸ ὁ Παναγιωτάκος εἶχε πῆ πολὺ ἄγαρμπα στὸν Δημητρίου «θὰ εἴμεθα εὐτυχεῖς νὰ σᾶς βλέπαμε Ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν,» κατόπιν ἔλεγε σὲ κάποιον ἄλλο (δὲν θυμᾶμαι ἂν μοῦ ἀνέφερε ποιὸν) ὅτι, «ἂν τὸν Ἀρχιεπίσκοπο τὸν παρομοιάζω μὲ τὸν Χίτλερ, ὁ Δημητρίου εἶναι ὁ Γκαουλάϊτερ του.» Ἐγὼ εἶπα πῶς αὐτὰ μπορεῖ ἐπίτηδες νὰ διαρρέουν γιὰ νὰ δείξουν πῶς δὲν εἶναι δικός τους ἄνθρωπος, ἀλλὰ ὁ Μ. τὸ ἀπέκλεισε, κρίνοντας τοὐλάχιστον ἀπὸ τὴ στάση τοῦ Παναγιωτάκου. Εἶπα, ὅμως, πῶς τὸν Παναγιωτάκο τὸν γνώριζε ὁ Μ. ὅτι ἦταν πολὺ ἀνεύθυνος καὶ ἄνευ κρίσεως ἄνθρωπος κι ἐπομένως... Ὁ Μ. συμφώνησε πράγματι ὅτι «ὁ Παναγιωτάκος ἦταν ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἐνεργοῦσε κάτω ἀπὸ τὴν ἐπήρεια τῆς στιγμῆς.» «Ἀφοῦ φαντάσου,» εἶπε, «μοῦ σύστηνε τὸν Πελαγίας γιὰ νὰ τὸν στείλω Πρέσβυ στὴν Ἀθήνα. Ἐγώ, φυσικά, δὲν ἔκαμα σχόλια. Κι ὕστερα ἀπὸ δέκα μέρες, μαθαίνοντας κάτι γι αὐτὸν ὅτι εἶπε καὶ μιλώντας μαζί μου, εἶπε πῶς ὁ Πελαγίας εἶναι ἄθλιο ὑποκείμενο. Δὲν τοῦ εἶπα κι ἐγὼ

«πῶς πρὶν λίγες μέρες κ. Παναγιωτάκο μοῦ τὸν ἐκθειάζατε καὶ συστήνατε νὰ τὸν στείλω στὴν 'Αθήνα καὶ τόσο γρήγορα ἀλλάζετε γνώμη γιὰ ἕναν ἄνθρωπο;» ('Ο Παναγιωτάκος εἶπε τὴ φράση γιὰ τὸν 'Αρχιεπίσκοπο καὶ τὸν Δημητρίου μετὰ ἀπὸ τὰ ἄρθρα ποὺ εἶχε γράψει ὁ Δημητρίου στὶς ἐφημερίδες.) Μετὰ κτύπησε τὸ τηλέφωνο καὶ ὁΜ. ἀφοῦ ἀπήντησε, μοῦ ἔδωσε νὰ καταλάβω ὅτι ἡ συζήτησή μας εἶχε τελειώσει. Φεύγοντας μοῦ εἶπε: «Περιμένω τὸν Πασχαλίδη.» ἢ κάτι σὰν «'Ο Πασχαλίδης ἦλθε.»

Σὲ λίγην ὥρα ὁ Μ. μὲ ξαναφώναξε. Μαζί του ἦταν οἱ Πασχαλίδης καὶ Πετρίδης. 'Ο κ. Πετρίδης γυρίζοντας πρὸς ἐμένα εἶπε: «Μὲ τὴν καλαισθησία ποὺ σὲ χαρακτηρίζει, Νίτσα, γράψε μου παρακαλῶ αὐτὴν τὴν ἐπιστολή.» 'Εγὼ ἔρριξα μιὰ πολὺ βιαστικὴ ματιὰ γιὰ νὰ δῶ ἂν ὑπῆρχε τίποτε νὰ ἐρωτήσω καὶ πρόσθεσα: «Καὶ μὲ λύπη.» Γενικὰ ὁ κ. Πετρίδης φαινόταν ψύχραιμος καὶ ἀποφασισμένος, σὰ νὰ εἶχε γνωρίσει αὐτὸ ποὺ ἀντιμετώπιζε ἐκείνη τὴν ὥρα, ἀπὸ πολὺ πρὶν καὶ σὰ νὰ τὸ εἶχε συζητήσει μὲ τὸν ἑαυτό του. Ἦταν μιὰ πολὺ πετυχημένη ἀξιοπρέπεια, ἂν βέβαια προσποιόταν, ποὺ τὸν χαρακτήριζε. Γιατὶ μπορεῖ καὶ νὰ ἦσαν ἀλήθεια τὰ ὅσα μοῦ εἶπε πῆ τὸ Σάββατο, καὶ νὰ ἦταν πιὸ εὐχαριστημένος ποὺ ἀποσυρόταν. Κατὰ βάθος, ὅμως δὲν τὰ πίστευα αὐτά. Ἔκαμνα τὶς σκέψεις αὐτὲς γιὰ νὰ διασκεδάσω τὴ λύπη μου, γιατὶ ἀκόμα ἕνας ἄνθρωπος καλὸς καὶ ἀφοσιωμένος στὸν Μ., ἐξαναγκαζόταν νὰ τὸν ἐγκαταλείψη καὶ πληγωνόταν γι αὐτὸ καὶ ὁ ἴδιος στὴν ἀξιοπρέπειά του καὶ σὰν ἄνθρωπος καὶ σὰν λειτουργός.- 'Ο Μακαριώτατος καὶ ὁ Πασχαλίδης φαινόντουσαν πολὺ στενοχωρημένοι, τὴν δεύτερη φορὰ δὲ ποὺ μπῆκα μέσα γιὰ νὰ παραδώσω τὴν ἐπιστολή, ὁ Πασχαλίδης κάτι σχεδίαζε μὲ τὴν πέννα συνεχῶς στὸ ἴδιο κομμάτι χαρτὶ ποὺ εἶχε μπρός του, (σὰν βιβλιαράκι), σκυμμένος πολύ.-Προηγουμένως, μιλώντας μὲ τὸν Μ., εἶχα σχολιάσει τὴ φράση τῆς 'Ελληνικῆς Κυβερνήσεως, ποὺ ὑπῆρχε στὴν ἐπιστολή, «διὰ τὰς ἀνθελληνικὰς ἐνεργείας του» καὶ ὁ Μ. εἶχε κουνήσει μὲ νόημα καὶ πάλι τὸ κεφάλι του. Θυμόμουν δὲ τὴ συγκίνηση τοῦ Πετρίδη ὅταν τὸ Σάββατο εἶχε μπῆ στὸ Γραφεῖο μου. Εἶχε θυμηθῆ τὰ γεγονότα τοῦ 1963 καὶ τὰ ξενύχτια ποὺ ἔκαμαν στὸ Γραφεῖο μου, ποὺ τότε δὲν ἦταν Γραφεῖο δικό μου. Αὐτὸς ἦταν ὁ ἄνθρωπος ποὺ κατηγορεῖτο «γιὰ ἀνθελληνικὲς ἐνέργειες.»

Προτοῦ σχολάσουμε, στὶς 1.30 μ.μ., ὁ Μ. μὲ κάλεσε καὶ πάλι στὸ Γραφεῖο Του. 'Ετοιμαζόταν νὰ ἀναχωρήση καὶ χαριτολογώντας εἶπε: «'Εμεῖς οἱ πληβεῖοι θαρθοῦμε καὶ τὸ ἀπόγευμα, ἐσεῖς οἱ ἀριστοκράτες...» Γελάσαμε κι οἱ δυό. Τοῦ ἔδωσα μιὰν ἐπιστολὴ γιὰ ὑπογραφὴ καὶ παίρνοντας θάρρος ἀπὸ τὴν πιὸ χαρούμενη διάθεση ποὺ φαινόταν νὰ ἔχη εἶπα: «Ἔφυγε ἕνα βάρος» ἐννοώντας τὴν ὑπόθεση Πετρίδη. 'Ο Μ. κούνησε τὸ κεφάλι Του καὶ εἶπε: «Γιὰ νὰ δοῦμε. Πάντως δὲν μπόρεσα νὰ καταλάβω τὶ αἰσθανόταν.» 'Εγὼ εἶπα πὼς ὁ Μ. καὶ ὁ κ. Πασχαλίδης μοῦ εἶχαν φανῆ πολὺ στενοχωρημένοι τὸ πρωΐ, ἐνῷ ἀντιθέτως ὁ Πετρίδης φαινόταν νὰ μὴ νοιάζεται. Ρώτησα τὸν Μ. ἂν κατάλαβε ἂν τὸ γνώριζε ἤδη ὁ Πετρίδης, ὅταν τοῦ τὸ εἶπε. 'Ο Μ. εἶπε πὼς ἡ ἐντύπωση ποὺ σχημάτισε ἦταν πὼς δὲν τὸ γνώριζε. «Πάντως, εἶπε ὁ Μ. «ὁ ἄνθρωπος εἶχε κάμει τὰ σχέδιά του, τέλος τοῦ χρόνου πάντοτε ἔχει περισσότερη δουλειὰ μὲ τὰ σχολεῖα. Μὰ δὲν θὰ τὸν ἀφήσω νὰ χαθῆ.» «Οὔτε νὰ τὸ σκεφθῆ κανεὶς αὐτό» εἶπα. «Ὅμως,» συνέχισε ὁ Μ., «εἶναι μερικοὶ 'Υπουργοί, ὅπως ὁ

Μαυρομμάτης π.χ. ποὺ ἔχουν νὰ ὠφεληθοῦν, μᾶλλον ἀπ' αὐτὴ τὴν ὑπόθεση
ἐνῷ ὁ Πετρίδης ἔχει μόνον 5 χρόνια, ἐνῷ ὑπάρχει πρόνοια γιὰ τοὺς Ὑπουρ-
γοὺς ἂν τοὺς ἀπομένουν περισσότερα ἀπὸ πέντε χρόνια ὑπηρεσίας παίρ-
νουν μεγαλύτερη σύνταξη καὶ ἂν ὁ Μαυρομμάτης πάῃ στὸ Ἀνώτατο Δικα-
στήριο ἔχει καὶ μεγαλύτερες προοπτικές, γιατὶ εἶναι νέος, καὶ θὰ παίρνῃ καὶ
τὴ σύνταξή του σὰν Ὑπουργὸς καὶ ἕνα μεγάλο μισθὸ σὰν Δικαστής.» «Τώρα
θὰ πρέπει νὰ φροντίσετε νὰ βρῆτε νέον Ὑπουργὸ Παιδείας» εἶπα ἐγώ. «Κι
αὐτὸ θὰ σᾶς εἶναι δυσκολώτερο, γιατὶ δὲν ὑπῆρχε κἂν στὸ μυαλό σας τέτοιο
ζήτημα.» «Ὁπωσδήποτε» εἶπε ὁ Μ. «Σκέπτομαι τὸν Χατζηϊωάννου,» συνέχι-
σε. «Γιὰ νὰ δῶ, ὅμως, ἂν δέχεται.» «Ὅταν στὸ παρελθὸν κυκλοφόρησε μιὰ
φήμη περὶ τοῦ Χατζηϊωάννου» εἶπα ἐγὼ «μάθαμε πὼς κι αὐτὸς κάμνει νερά,
πὼς εἶναι χουντικός, ὅπως λέμε σήμερα στὴν Κύπρο.» Ὁ Μ. εἶπε: «Δὲν ξέρω,
ἀλλὰ ὄχι πὼς μοῦ κάνει καὶ πολύ. Τὸ μυαλό του εἶναι καλὸ σὰν σύνθεση, ὄχι
σὰν ἐφεύρεση, σὰν ἐξυπνάδα. Βλέπεις κι αὐτὴ ἡ δουλειὰ ποὺ ἔκαμε τελευ-
ταῖα στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ (δὲν θυμόμουν ἀκριβῶς τί ἦταν). Ἀλλὰ μοῦ λείπουν
οἱ ἄνθρωποι. Π.χ. γιὰ τὴν θέση τοῦ Ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν βρίσκω πολλὲς
ἀντιδράσεις γιὰ τὸν Δημητρίου. Τηλεφώνησα στὸν Κρανιδιώτη, ποὺ βρισκό-
ταν στὴ Ρώμη. Μοῦ εἶπε πὼς μᾶλλον δὲν θὰ ἤθελε καὶ νὰ 'ρθῆ κάτω νὰ μοῦ
ἐξηγήσῃ τοὺς λόγους κ.λ.π. Τοῦ εἶπα πὼς δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ 'ρθῆ νὰ μοῦ
τοὺς ἐξηγήσῃ, ἕνα «ναὶ» ἢ ἕνα «ὄχι» κι ὅταν ἔλθῃ γιὰ ἄλλες ὑποθέσεις μιλᾶμε
καὶ γι' αὐτό. Εἶπε «εὐχαριστῶ πάρα πολύ, ἀλλὰ...» «Πάντως πρέπει νὰ τελειώ-
νετε μ' αὐτὸ τὸ ζήτημα,» εἶπα ἐγώ, «γιατὶ γνωρίζω πόσο σᾶς ταλαιπωρεῖ,
θυμουμένη καὶ τὴν προηγουμένη φορά. Αὐτὸ δὲ τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας λὲς
καὶ **εἶναι κακογουρλίδικο, σᾶς φέρνει πάντα τόση πίκρα. Τὴν ἄλλη φορὰ μὲ**
τὸν Σπυριδάκι, αὐτὴ τὴ φορὰ ὁ Πετρίδης, ποὺ νομίζω πὼς συνδεόσασταν καὶ
συνεννοεῖσθε μαζί του.» «Ξέρεις,» εἶπε ὁ Μ., «ἐκεῖνο ποὺ μ' ἐνδιαφέρει
περισσότερο εἶναι ἡ ἀνθρώπινη πλευρά. Ἐδῶ στὸ Ὑπουργικὸ (καὶ ἔδειξε τὸ
ἄδειο μακρὺ τραπέζι, ποὺ κάθε Πέμπτη γύρω του συνεδριάζουν οἱ Ὑπουργοὶ)
περνούσαμε καλά. Μὲ τὰ ἀστεῖα μας. Μερικὰ μάλιστα ποὺ ξέφευγαν ἀπὸ τὰ
ὅρια, ἰδιαίτερα ἐγὼ κι ὁ Πετρίδης τὰ λέγαμε αὐτά. Καμμιὰ φορὰ λέω στὴν
κυρία Σιδερᾶ «Γιὰ νὰ δῶ τὰ χεράκια σου ἂν γράφουν αὐτὰ ποὺ λέμε τώρα.» Κι
ἐκείνη ἀπαντοῦσε: «Ἂν ἤθελα, Μ., θὰ μποροῦσα νὰ τὰ πάρω ἀλλὰ δὲν τὸ
κάμνω.» Ὑπῆρχε συνεννόηση. «Αὐτὸ ποὺ λέμε ψυχικὴ ἐπικοινωνία,» εἶπα
ἐγώ. «Ἀκριβῶς,» εἶπε ὁ Μ. «Καὶ μὲ τὸ προηγούμενο Ὑπουργικὸ Συμβούλιο
«ποὺ ἦταν κυρίως δυναμικὸ» συμπλήρωσα ἐγὼ κι ὁ Μ. γέλασε «καὶ μ' αὐτὸ»
συνέχισε. «Μὲ τοὺς καινούργιους ποὺ σκέπτομαι, δὲν νομίζω πὼς μπορεῖ νὰ
ὑπάρχῃ αὐτό.» «Ἴσως μὲ τὸν καιρό,» εἶπα γιὰ νὰ τὸν ἀνακουφίσω. «Μμ,» εἶπε
«σὰ νὰ μὴν πολυταιριάζουμε.» «Ὁπωσδήποτε» εἶπα «ὁ Θεὸς νὰ σᾶς φωτίσῃ
νὰ διαλέξετε ἄξιους ἀνθρώπους καὶ πρὸς τὸ πρόσωπό Σας ἀφοσιωμένους.»
Ὁ Μ. χαμογέλασε. «Νὰ τελειώσῃ κι αὐτό,» εἶπε «νὰ ἐπαναρχίσουν οἱ συνομι-
λίες καὶ ἴσως ὑπάρξῃ καιρός...» «γιὰ νὰ πετάξουμε» συμπλήρωσα ἐγὼ κατα-
λαβαίνοντας τὴ σκέψη Του. «Ἀκριβῶς» εἶπε Ἐκεῖνος. «Τὸ εὔχομαι» εἶπα.
«Θὰ σᾶς ξεκουράσῃ πραγματικά.»-

Ἂν παραιτηθῶ δὲν θὰ μείνω στὴν Κύπρο...

3 Ἰουνίου 1972

Τὸ Σάββατο, 3 Ἰουνίου 1972, πῆγα στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ καὶ ἐργάσθηκα γιὰ μιὰν ὁμιλία τῆς Α.Μ. στὴν δεξίωση τῶν γενεθλίων τῆς βασίλισσας τῆς Ἀγγλίας. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐργασίας μου συζητήσαμε μὲ τὸν Μ. γιὰ τὴ νέα ἀπαίτηση τῶν μητροπολιτῶν νὰ παραιτηθῆ μέχρι τῆς 10ης Ἰουνίου, ἄλλως θὰ προχωρήσουν εἰς τὴν λῆψιν μέτρων ἐναντίον του. Ὁ Μ. εἶπε ὅτι βρίσκεται σὲ μεγάλο δίλημμα. Ἔβγαλε ἀπὸ τὴν τσάντα του ἕνα μάτσο χαρτιὰ καὶ παίρνοντας μερικὲς σελίδες μοῦ διάβασε ἕνα ἀπόσπασμα. Ἦσαν πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὴν δράση τῶν ἀντιμακαριακῶν, τοῦ σκληροῦ μάλιστα πυρῆνος. Ὁ Μ. εἶπε πὼς οἱ πληροφορίες του ἦσαν πολὺ αὐθεντικές. Ἔλεγαν πὼς ὁ Παπαφώτης καὶ Σία ἦσαν ἀποφασισμένοι, ἐὰν ὁ Μ. ἠρνεῖτο νὰ παραιτηθῆ, νὰ λάβουν πολὺ δραστικὰ μέτρα, νὰ κάμουν παγκόσμιο τὸ ζήτημα αὐτό, νὰ χρησιμοποιήσουν ἔνοπλη βία κ.λ.π. Καὶ ὁ Μ. δὲν ἤθελε νὰ χυθῆ αἷμα, κυρίως αὐτὸ τὸν ἔφερνε σὲ δύσκολη θέση. Εἶπα ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ νομίζει ὅτι παραιτούμενος θὰ ἀπέφευγε αὐτό, γιατὶ δὲν θὰ δεχόταν ὁ λαὸς παθητικὰ τὴν παραίτησή του καὶ τὴν ἐπιβολὴ τῶν νόθων λύσεων ἐπ' αὐτοῦ χωρὶς ἀντίδραση. Εἶπα ὅτι παραίτησή του ἐσήμαινε τὴν ἄμεσον διχοτόμησιν τῆς Κύπρου καὶ τὴν προέκταση τῆς δικτατορίας στὴν Ἑλλάδα στὸν Ἑλληνικὸ πληθυσμὸ τῆς Κύπρου. Ἂν αὐτὰ νόμιζε πὼς θὰ τὰ δεχόταν ὁ λαός, ποὺ πολέμησε καὶ θυσιάσθηκε γιὰ τὴ λευτεριά του, ἔτσι, τελείως ἀπαθῶς καὶ ἤρεμα, ἔκαμνε λάθος. Ὁ λαὸς θὰ ἀντιστεκόταν καὶ θὰ ἐπακολουθοῦσαν βία, συλλήψεις, φυλακίσεις, αἷμα ἀκόμη. Ἐνῷ μένοντας στὴν ἐξουσία, κι ἂν δὲν ἀποφευχθῆ κάποια θυσία, ὅμως θὰ εἶναι καὶ σὲ μικρότερη κλίμακα καὶ θὰ ἔχη τὴν συνείδησή του ἥσυχη ὅτι αὐτοὶ ποὺ θυσιάζονται, τὸ θέλησαν οἱ ἴδιοι. Εἶναι αὐτοὶ οἱ ὀπαδοί του, αὐτοὶ ποὺ τοῦ ζήτησαν νὰ μείνη. Ἐπίσης εἶπα ὅτι ἂν ἤμουν ἐγὼ Παπαφώτης δὲν θὰ τὸν ἄφηνα καὶ παραιτούμενον νὰ ἔχη τὴν ἡγετικὴ θέση του σὰν Ἀρχιεπίσκοπος. Γιατὶ θὰ πίστευα πάντοτε ὅτι τὰ βλέμματα τῆς μερίδος ἐκείνης, ποὺ δὲν θὰ συμφωνοῦσε μαζί μου, τῶν μακαριακῶν, ὅπως τοὺς λέμε σήμερα, θὰ ἦταν στραμμένα πρὸς τὴν Ἀρχιεπισκοπή, περιμένοντας συνεχῶς καὶ ἐμπνεόμενοι ἀπ' αὐτὸν καὶ ἐπηρεαζόμενοι ἀπ' αὐτόν. Ὁ Μ. εἶπε πὼς «μά, ἂν παραιτηθῶ, δὲν θὰ μείνω στὴν Κύπρο. Θὰ φύγω.» «Ὥστε», εἶπα, «ἀντιλαμβάνεσθε ὅτι οὔτε αὐτοὶ θὰ σᾶς ἀφήσουν ἥσυχο σὰν Ἀρχιεπίσκοπο, ἀλλὰ οὔτε καὶ σεῖς θὰ μπορῆτε νὰ ζῆτε στὸν τόπο αὐτό, ἀνάμεσα στὸ λαό σας, ποὺ τόσα χρόνια φροντίσατε καὶ ποὺ θὰ θεωρεῖσθε ὅμως ὅτι ἐγκαταλείψατε τὴν κρίσιμη αὐτὴ στιγμή.»

Οἱ μητροπολίτες καὶ ὁ Μακάριος

19 Σεπτεμβρίου 1972

Τὴν 19ην Σεπτεμβρίου 1972 συνῆλθε σὲ τακτικὴ συνεδρία κατόπιν προσκλήσεως τοῦ Μακαριωτάτου ἡ Ἱ. Σύνοδος διὰ νὰ συζητήση κυρίως τὸ θέμα τῶν μαθητῶν τῆς Ἱερατικῆς Σχολῆς. Τὴν 17ην ὁ Μακαριώτατος εἶχε γυρίσει ἀπὸ τὶς Σεϋχέλλες καὶ τὴν Ναϊρόμπη τῆς Κένυας, ὅπου εἶχε πάει γιὰ μιὰ βδομάδα. Τὴν πρόσκληση στοὺς τρεῖς μητροπολῖτες τὴν εἶχε στείλει τὴν Παρασκευὴ προτοῦ ἀναχωρήσει. Φεύγοντας γιὰ τὸ Τρόοδος τὴν Πέμπτη τὸ μεσημέρι ἤμουν στὸ Γραφεῖό Του μὲ τὴ Βάσω. Μιλήσαμε γιὰ τοὺς μητροπολῖτες κι ἂν θὰ εἶχαν τὸ θράσος νὰ στείλουν τὴν νέα ἐπιστολή τους, ὅπως εἴχαμε πληροφορηθῆ πὼς ἑτοίμαζαν, ζητῶντας τὴν παραίτηση τοῦ Μ. σὲ 15 μέρες, πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς Του. Ὁ Μ. εἶπε πὼς εἶχε δώσει ὁδηγίας μόλις κατέβαινε ἀπὸ τὸ Τρόοδος τὴν Παρασκευὴ τὸ ἀπόγευμα νὰ ὑπέγραφε τὶς προσκλήσεις πρὸς αὐτοὺς γιὰ τὴ Σύνοδο. Ὁ Μ. εἶπε πὼς κι ἂν τοῦ ἔστελλαν τὴ νέα ἐπιστολὴ τὴν Παρασκευὴ δὲν τὸν ἔνοιαζε. Ἢ ἀντιθέτως μάλιστα θὰ εὐχαριστιόταν, γιατὶ θὰ ἔδειχναν μ' αὐτὸ τὴν ἀνθρωπιά τους.

Ὅταν ὁ Μ. ἦλθε στὸ Γραφεῖό Του τὴν ἑπομένη τῆς συνεδρίας μοῦ ἀνέφερε ὅτι μετὰ τὸ πέρας τῆς συζητήσεως τῶν κανονικῶν θεμάτων ποὺ ὑπῆρχαν στὴν ἀτζέντα οἱ τρεῖς μητροπολῖτες τοῦ ἔδωσαν ἕνα ἔγγραφο καὶ ζήτησαν νὰ συζητηθῆ τὸ περιεχόμενό του. Ὁ Μ. ἠρνήθη, τοὺς εἶπε πὼς δὲν ἤξεραν καλὰ τὸ κανονικὸ Δίκαιο, γιατὶ σύμφωνα μ' αὐτὸ ἐὰν ἕνα θέμα δὲν περιλαμβάνεται στὴν ἀτζέντα δὲν μπορεῖ νὰ συζητηθῆ. Τότε ἐκεῖνοι τοῦ εἶπαν νὰ τὸ διαβάση, ἀλλ' ὁ Μ. καὶ πάλι ἠρνήθη, λέγοντας πὼς θὰ τὸ κάμη ἀργότερα, παρ' ὅλο πού, ὅπως μοῦ εἶπε, εἶχε πάρει τὸ μάτι του τὴν φράση «15 μέρες» καὶ κατάλαβε περὶ τίνος ἐπρόκειτο. Μοῦ ἔδειξε τὴν ἐπιστολὴ (γιατὶ περὶ ἐπιστολῆς ἐπρόκειτο). Ἦταν ἀντίγραφο καὶ τὸ ἐσχολίασε ὁ Μ. λέγοντας πόσο ἀπρόσεκτοι, πρόχειροι εἶναι, ἀφοῦ τοῦ ἔδωσαν ἀντίγραφο ἀντὶ τοῦ πρωτοτύπου. Μόνο στὸ τέλος ὑπῆρχαν οἱ ὑπογραφές τους πρωτότυπες καὶ στὸ σημεῖο ποὺ ὑπῆρχε ἡ φράση «ἐντὸς 15 ἡμερῶν» αὐτὸ ἦταν γραμμένο σὰν σὲ πρωτότυπο καὶ στὸ τέλος ἐπίσης ἡ ἡμερομηνία «18 Σεπτεμβρίου 1972». Τὸ εἶχαν δηλαδὴ ἕτοιμο ἀπὸ πρὶν καὶ εἶχαν ἀφήσει ἀνοικτὴ τὴν ἡμερομηνία καὶ τὴν προθεσμία. Ὁ Μ. τοὺς εἶπε πὼς γνώριζε ποιὸς τοὺς συνέταξε τὴν ἐπιστολή.

Μετὰ ἀπεσυρθησαν καὶ συζήτησαν ἰδιαιτέρως. Ὁ Μ. τοὺς εἶπε «Μπορῶ νὰ σκέπτομαι μεγαλοφώνως;» καὶ ἐκεῖνοι ἐπίσης τὸ ἴδιο.

Ἐγὼ ρώτησα ἐν συνεχείᾳ τί σκέπτεται ὁ Μ. νὰ κάμη κι ἐκεῖνος ἀπήντησε: «Θὰ σκεφθῶ τί διαδικασία πρέπει νὰ ἀκολουθήσω.» Ἦταν ἀρκετὰ σοβαρός. Ἐγὼ εἶπα πὼς πρέπει νὰ τοὺς ἀγνοήση.

Στὶς 26 Σεπτεμβρίου ὁ Μ. εἶπε πὼς περνώντας γιὰ τὸν Ἅγιο Νεόφυτο στὴν Πάφο στὶς 27 Σεπτεμβρίου, τὴν παραμονὴ δηλαδὴ τῆς γιορτῆς, ἴσως σταματοῦσε στὴ μητρόπολη Κιτίου γιὰ νὰ δώση μιὰν ἀπάντησή. Σὲ ἐρώτησή μου ἂν ἡ ἀπάντηση αὐτὴ θὰ εἶναι σχετικὴ μὲ τὴ σύγκληση τῆς Συνόδου ἢ ὄχι ἀπήντησε καταφατικά. «Πρῶτα προφορικὰ καὶ ἔπειτα...»

Στὶς 25 Σεπτεμβρίου συζητήσαμε τὸ θέμα τοῦ διορισμοῦ τοῦ Χρ. Τρυφωνίδη στὴν ΚΕΟ. Μετέφερα στὸν Μ. τὶς ἀπόψεις ἀρκετῶν ὀπαδῶν του, οἱ ὁποῖοι πολὺ αὐστηρῶς τὸ εἶδαν αὐτὸ καὶ εἶπαν μάλιστα τὸ γνωστό. «Πρέπει κανεὶς νὰ βρίζη τὸν Μακαριώτατο γιὰ νὰ ἀμείβεται;» Ὁ Μ. γέλασε καὶ ἀρκετὰ σοβαρὰ ἔπειτα εἶπε δὲν ἀνεμείχθη στὸ θέμα αὐτὸ κι ὅτι τὸ ἀντιλαμβάνεται πόσο κακὸ ἔκαμε. Ἐν συνεχείᾳ μοῦ διηγήθηκε πὼς εἶχαν τὰ πράγματα.- Μοῦ ἀνέφερε κάποιο πρόσωπο (δὲν θυμᾶμαι τὸ ὄνομα) ποὺ ἦλθε κατ' ἀρχὴν καὶ τοῦ μίλησε γιὰ δουλειὰ γιὰ τὸν Τρυφωνίδη. Ὁ Μ. ἀπήντησε ὅτι δὲν κρατᾷ κακία γι' αὐτόν, ἀλλὰ καὶ ὅτι δὲν πρόκειται νὰ ἐνδιαφερθῆ πλέον οὔτε καὶ θέλει νὰ τὸν ξαναδῆ. Κατόπιν καὶ ὁ Γενικὸς Διευθυντὴς τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν κ. Βενιαμὶν ἀνέφερε στὸν Μ. ὅτι ἂν ὑπῆρχε θέση γιὰ τὸν Τρυφωνίδη στὴν ΚΕΟ ἴσως μποροῦσε νὰ διορισθῆ ἐκεῖ. Ὁ Μ. ἀπήντησε ὅτι ἐξ ὅσων γνωρίζει κενὴ θέση δὲν ὑπάρχει στὴν ΚΕΟ, ἀλλ' ἂν ὑπῆρχε δὲν εἶχε ἀντίρρηση ἀφοῦ ὅπως τοῦ εἶπεν ὁ κ. Βενιαμὶν ὁ Τρυφωνίδης εἶχε τόσο ξεπέσει ὥστε νὰ πεινᾷ ἀκόμη. «Γιὰ νὰ εἶμαι εἰλικρινής,» συνέχισε ὁ Μ. «ὅταν τὰ λέγαμε αὐτά, ἤξερα πὼς θέση δὲν ὑπῆρχε.» Φαίνεται, ὅμως, πὼς ὁ Τρυφωνίδης πλησίασε καὶ τὸν κ. Πασχαλίδη, γιατὶ κι αὐτὸς ἐπανῆλθεν ἐπὶ τοῦ θέματος στὸν Μ. καὶ παρ' ὅλον ποὺ ὁ Μ. δὲν τὸν ἐνεθάρρυνεν, ὁ Πασχαλίδης τοῦ εἶπεν ὅτι περίπου εἶχεν ἐκτεθῆ πιὰ στὸν Τρυφωνίδη καὶ ἔπρεπε νὰ τοῦ δώση δουλειά. Ἐγὼ εἶπα στὸν Μ. ὅτι ἔπρεπε νὰ δηλώση ἔντονα στὸν Πασχαλίδη νὰ μὴ τὸ κάμη αὐτό, γιατὶ ἡ κατακραυγὴ θὰ ἦταν μεγάλη, πρᾶγμα ποὺ ἀπεδείχθη ἀμέσως τόσον ἀπὸ τοὺς ὑπαλλήλους τῆς ἑταιρείας ὅσον καὶ γενικώτερα ἀπὸ τὸν κόσμο. Οὔτε διαθέτει ἐπίσης ὁ Τρυφωνίδης οἱαδήποτε προσόντα ποὺ νὰ δικαιολογοῦν τὴν ἀνάληψη αὐτῆς τῆς θέσεως, μᾶλλον δὲν θὰ βλάψη τὴν Ἑταιρεία, ὅπως ἤδη λέγουν ὑπάλληλοι αὐτῆς. Καὶ ὁ ἴδιος ὁ Μ. εἶπεν ὅτι ἡ Λούλλα ἡ Παπαγεωργίου πῆγε πρόσφατα στὸ κατάστημα τῆς ΚΕΟ νὰ ψωνίση κι ὅταν εἶδε τὸν Τρυφωνίδη ἔφυγε καὶ λέει πὼς δὲν πρόκειται νὰ ξαναπατήση ἐκεῖ. Εἶπα στὸν Μ. ὅτι τέτοια θέματα δὲν ἔχουν ἀντίκτυπο κακὸ σὲ κανένα ἄλλο παρὰ στὸν ἴδιο καὶ εἶναι ἄδικο νὰ στενοχωροῦνται οἱ ἄνθρωποί του βλέποντάς τα, ἐνῷ οἱ πραγματικοὶ ὑπεύθυνοι κρύπτονται πίσω ἀπὸ τὴν πλάτη Του. Ὁ Μ. εἶπε πὼς τὸν στενοχώρησε αὐτὸ τὸ θέμα, ἀλλὰ δὲν μποροῦσε νὰ κάμη τίποτε.-

Στὶς 26 τὸ ἀπόγευμα ὁ Μ. εἶπε πὼς εἶχε ζητήσει στὸ τηλέφωνο τὸν κ. Ρωσσίδη ἀπὸ τὴ Νέα Ὑόρκη γιὰ νὰ τοῦ δώση ὁδηγίες σχετικὰ μὲ τὴ στάση μας ὡς πρὸς τὸ θέμα τῆς ἀπέλασης τῶν Ἀσιατῶν ἀπὸ τὴν Οὐγάνδα. Ὁ Βρεττανὸς Ὕπατος Ἁρμοστὴς εἶχε ζητήσει ἀπὸ τὸν Μ. νὰ ὑποστηρίξη ἡ Κύπρος τὴν εἰσαγωγὴ τοῦ θέματος αὐτοῦ στὴν ἀτζέντα τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως, ἀλλὰ ὁ Μ. τοῦ ἀπήντησεν ὅτι ἔστω καὶ ἂν ὑποστηρίζωμε τὴν μὴ ἀπέλαση τῶν Ἀσιατῶν ἀπὸ τὴν Οὐγάνδα, εἶναι θέμα ἀρχῆς καὶ δὲν μποροῦμε νὰ ἐκτεθοῦμε. Ἐγὼ θύμησα στὸν Μ. τὸ ζήτημα τῶν Ἰνδιῶν καὶ εἶπα ὅτι δὲν θὰ πρέπει νὰ

ἐπαναληφθῆ τὸ σφάλμα τῆς χαλαρώσεως τῶν σχέσεών μας μὲ τὶς Ἰνδίες, ποὺ τόσο μᾶς πίκρανε τότε. Ὁ Μ. εἶπε πὼς ἐκεῖνο τοῦ εἶχε γίνει μάθημα.

Στὶς 27 Σεπτεμβρίου πῆγα στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ γιὰ ἐργασία. Ξεχωρίσαμε μὲ τὸν Μ. διάφορα ἔγγραφα παλαιά, ἐμπιστευτικῆς φύσεως, ποὺ τὰ εἶχε πάρει στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ ὅταν τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1972 ὑπῆρχε ἡ πιθανότης τοῦ πραξικοπήματος.

Μετὰ μιλήσαμε μὲ τὸν Μ. γιὰ τὴν πιθανότητα παραιτήσεώς του ἀπὸ τὸ Προεδρικὸ ἀξίωμα. Ἐκεῖνος ἄρχισε τὴν κουβέντα. Εἶπε τὰ ἑξῆς: «Ἔμαθα ὅτι σήμερα οἱ δύο μητροπολῖτες, ὁ Κιτίου καὶ ὁ Πάφου, πῆγαν στὴν Κερύνεια κι ἔτσι ἡ πρόθεσή μου νὰ περάσω ἀπὸ τὴν μητρόπολη Κιτίου στὴ Λεμεσὸ δὲν θὰ πραγματοποιηθῆ. Θὰ φροντίσω ὅμως νὰ πάω μιὰ μέρα στὴ Λάρνακα, ἔχω ἐκεῖ μερικὰ προβλήματα μὲ τοὺς Λαρνακεῖς μὲ τὸ λιμάνι, καὶ θὰ δῶ τὸν Κιτίου ἐκεῖ. Θὰ τὸν εἰδοποιήσω προηγουμένως βέβαια, ἀλλὰ θὰ τὸν δῶ μόνο ἂν δὲν ἀντιληφθῶ καμμιὰν ἐνέργεια γιὰ φασαρίες κ.λ.π. Καὶ θὰ τοῦ πῶ πὼς δὲν ἔχω πρόθεση νὰ καλέσω τὴν Σύνοδο, διότι ὅπως ἀντιλαμβάνονται δὲν εἶναι θέμα γιὰ συζήτηση σὲ Σύνοδο τὸ ζήτημα ποὺ ἀναφέρουν στὴν ἐπιστολή τους. Νὰ καλέσω δηλαδὴ τὴ Σύνοδο γιὰ νὰ συζητήσουμε τὴν παραίτησή μου; Ἔπειτα θὰ τοὺς ἀπαντήσω καὶ γραπτῶς. Καὶ θὰ δῶ πῶς θὰ τοὺς ἀπαντήσω.» Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἐγὼ εἶπα ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ἦταν δικαιολογητικῆς φύσεως τὸ περιεχόμενο τῆς ἀπαντήσεως ἀλλὰ ἁπλῶς ὅτι «κατὰ τὴν γνώμη μου τὸ θέμα αὐτὸ δὲν εἶναι θέμα γιὰ συζήτηση ἀπὸ συνεδρία κανονικὴ τῆς Ἱ. Συνόδου.» Ὁ Μ. συμφώνησε ὅτι δὲν θὰ ἐπεκταθῆ σὲ δικαιολογίες ἢ περισσότερα ἐπεξηγηματικά. Μετὰ ἔθιξε τὸ θέμα τῆς παραιτήσεώς Του. Εἶπεν ὅτι αὐτοί, οἱ μητροπολῖτες ἔχουν σχέδιο ἀφοῦ τὸν ἀναγκάσουν νὰ παραιτηθῆ νὰ τὸν καλέσουν σὲ συνεργασία μαζί τους καὶ μὲ τὸν Γρίβα καὶ νὰ ἀρχίσουν τὸν ἀγῶνα μὲ σύνθημα τὴν αὐτοδιάθεση-ἕνωση, πρᾶγμα ποὺ δὲν πρόκειται ποτὲ νὰ τὸ κάμη, γιατὶ αὐτὸ σημαίνει ἀμέσως τὴν καταστροφή. Αὐτοί, δυστυχῶς, δὲν τὸ ἀντιλαμβάνονται. Πιστεύουν ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις θὰ μᾶς ὑποστηρίξη. Ἀλλὰ ἔστω καὶ ἂν ὁ Παπαδόπουλος μᾶς ὑποστηρίξη, ποὺ θὰ τὸ κάμη γιατὶ τὸν συμφέρει, τὶ ἔχει νὰ χάση ἂν ἡ ἔκβαση τοῦ ἀγῶνα αὐτοῦ θὰ εἶναι εἰς βάρος τῆς Κύπρου; Γι αὐτοὺς ἡ Ἑλλὰς θὰ μεγαλώση ἔστω καὶ ἂν τῆς προσαρτισθῆ ἡ μισὴ μόνο Κύπρος. Εἶναι βέβαιον, εἶναι ἐγγυημένον ὅτι θ' ἀποτύχωμεν μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ καὶ θὰ καταλήξωμεν στὴν διχοτόμηση. «Μὰ γι αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγο δὲν πρέπει νὰ παραιτηθῆτε,» διέκοψα ἐγώ. «Γιατὶ ἂν παραιτηθῆτε καὶ ἐφ' ὅσον δὲν πρόκειται ποτὲ νὰ συνεργασθῆτε ἐσεῖς πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ ποὺ γνωρίζετε ἤδη ὅτι θὰ σᾶς ζητήσουν, θὰ εἶναι εἰς βάρος τοῦ συμφέροντος τοῦ λαοῦ, κι αὐτὸ ποτὲ δὲν θὰ τὸ δεχθῆτε ἔστω καὶ ὡς Ἐθνάρχης του μόνον.» Ὁ Μ. συνέχισε. «Ξέρεις,» τὸν τελευταῖο καιρὸ διακατέχομαι ἀπὸ ἕνα ἄγχος, ποὺ κι ἄλλοτε, βεβαίως, τὸ ἔνοιωσα, ἀλλὰ πρώτη φορὰ διήρκεσε τόσο. Δὲν αἰσθάνομαι πολὺ καλά, πολὺ εὐδιάθετος καὶ μακάρι νὰ ἤξερα, νὰ μποροῦσα νὰ διαβλέψω, δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ θέματα ποὺ μπορεῖς νὰ εἶσαι ἀπόλυτα βέβαιος ἀπὸ πρίν, ἂν παραιτούμενος ἢ μένοντας θὰ ἦταν γιὰ τὸ καλύτερο τοῦ λαοῦ.» «Μὰ δὲν πρέπει νὰ σᾶς βασανίζη ἡ ἀμφιβολία γι αὐτό,» εἶπα. «Μόνο γιὰ τὸ καλύτερο εἶναι ποὺ θὰ παραμείνετε. Γιατὶ ἀποσυρόμενος, θὰ φέρετε ταχύτερα τὴν πιὸ πάνω λύση ποὺ εἴπαμε. Ὅσο γιὰ τὸ ἄγχος, ποὺ λέτε

εἶναι φυσικὸ ἐπόμενο τῶν τόσων ταλαιπωριῶν, στὶς ὁποῖες ὑποβληθήκατε τὸν τελευταῖο ἰδιαίτερα χρόνο, καὶ πρέπει πρῶτα νὰ ἀποβάλετε αὐτὸ μὲ τὴν ξεκούραση τὴ συστηματικὴ καὶ ἔπειτα νὰ ἀντικρύσετε τὸ σοβαρὸ αὐτὸ πρόβλημα. Γιατὶ κουρασμένος ψυχικὰ καὶ πνευματικά, βλέπετε πολὺ μπλεγμένα τὰ πράγματα.» «Ἐκεῖνο ποὺ μὲ ἐνοχλεῖ,» εἶπε ὁ Μ. «εἶναι γιατὶ διαρκεῖ τόσο αὐτὸ τὸ ἄγχος, ἐνῷ ἄλλες φορὲς μποροῦσε νὰ τὸ ἔνοιωθα μιὰ-δυὸ τὸ πολὺ μέρες κι ἔπειτα ἐπανεύρισκα τὸν ἑαυτό μου, τὴν αἰσιοδοξία μου, τὰ σχέδιά μου. Ἤμουν ὁ ἄνθρωπος τοῦ προγραμματισμοῦ. Θὰ κάμω αὐτό, θὰ κάμω ἐκεῖνο. Ἀφοῦ νὰ σκεφθῇς ψὲς στὴ συνεδρία ποὺ εἶχα γιὰ τοὺς δημοσίους ὑπαλλήλους κουράσθηκα τόσο καὶ αἰσθανόμουν τόση κατάπτωση ποὺ γύρισα στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ καὶ δὲν ἤθελα νὰ μιλήσω σὲ κανένα. Ἐνῷ ἄλλες φορές, δὲν μπορῶ νὰ πῶ βέβαια πὼς μὲ εὐχαριστοῦσαν αὐτὲς οἱ συνεδρίες, ἀλλὰ τὸ διασκέδαζα, ἂς ποῦμε, μὲ τὴν ἔννοια ὄχι τῆς κοροϊδίας βεβαίως, ἀλλὰ ὅτι ἦταν εὔκολα πράγματα καὶ θὰ ἐλύοντο ὅ,τι καὶ νὰ γινόταν.» Ἐγὼ εἶπα καὶ πάλιν ὅτι εἶναι πολὺ φυσικὴ αὐτὴ ἡ μεγάλη κούραση ποὺ αἰσθάνεται ὁ Μ., γιατὶ συσσωρεύθηκαν τὰ γεγονότα καὶ ὁ δύσκολος χρόνος ἦταν πολὺς καὶ διαρκείας κι αὐτός. Δὲν πρέπει νὰ ἀπογοητευθῆ γιατὶ παρατείνεται ἡ κούραση αὐτή, ἀλλὰ νὰ προσπαθήση νὰ τὴν ξεπεράση μὲ ἕνα καλύτερο ὕπνο καὶ ὅπως ἐκεῖνος ξέρει ὅτι χρειάζεται. Εἶμαι δὲ βεβαία, πρόσθεσα, ὅτι μετὰ ἀπ' αὐτό, ὅλα θὰ τὰ βλέπη αἰσιόδοξα. Στὴ συνέχεια εἶπα νὰ δοῦμε τὸ θέμα τῆς παραιτήσεως τοῦ Μ. ἀπὸ τὶς δυὸ πλευρὲς ἢ ἀντιθέτως τὸ θέμα τῆς παραμονῆς του. Εἶπα ὅτι ἂν παρητεῖτο, μιλώντας βέβαια ἀπὸ τὴν πεῖρα ποὺ ἔχω γνωρίζοντας τὸν Μ. τόσον καιρό, δὲν θὰ ἦταν λιγώτερο στενοχωρημένος καὶ δυστυχής, γιατὶ εἶναι σίγουρο ὅτι μὲ την ἀποχώρησή του θὰ ἐφαρμόσουν τὰ σχέδια τῆς μὴ συμφέρουσας λύσης πρὸς τὸν Κυπριακὸ λαό, πρᾶγμα ποὺ καθόλου δὲν θὰ ἄφηνε τὸν Μ. νὰ ἡσυχάση, ἀλλὰ ἴσως ἀκόμη καὶ νὰ τὸν προκαλοῦσε νὰ ἀντιταχθῆ, γιατὶ καὶ ἀποχωρώντας δὲν θὰ ἔπαυε νὰ ἀποτελῆ ἕναν ἡγέτη γιὰ τὸ λαό του, θὰ ἐξακολουθοῦσε νὰ ἦταν ὁ Ἐθνάρχης καὶ μὲ τὴν πρώτη ἐνέργεια ἐναντίον τοῦ λαοῦ, ὁ λαὸς θὰ ἐστρέφετο αὐτομάτως πρὸς Αὐτόν, θεωρώντας τον ὡς ἔχοντα ἀκόμη δύναμη νὰ τὸν ὑπερασπίση καὶ νὰ τὸν σώση ἀκόμη, ἀλλὰ θεωρώντας τον ἐπίσης καὶ ὑπεύθυνον, ὅπως καὶ ὁ ἴδιος θὰ θεωροῦσε τὸν ἑαυτό του. Τοῦ ὑπέβαλα τὸ ἐρώτημα, ἂν ἀποχωρώντας καὶ μὲ τὴν ἐξέλιξη ποὺ προέβλεπε τοῦ προβλήματος θὰ εἶχεν ἥσυχη συνείδηση, καὶ ἐκεῖνος ἀπήντησε: «Ἀποκλείεται.»